

DOSYA:
BİR OKSİMORON:
İKTİDARIN ÇEVRE AŞKI

GÜNDEM:
DOĞA YİYEN
AKP REJİMİ

SİYASAL İSLAMIN
KENTSEL DEVRİMİ VE
TOPLUMCU
KENTSEL SİYASETİN
OLANAKLARI

FELAKETTEN
SAKINMAK:
SU BASKINLARI

MARMARA
DEPREMLERİNİN
20. YILI

23,5 HRANT DİNK
HAFIZA MEKÂNI

ÇIKMAZDAKİ İNŞAAT
SEKTÖRÜ VE
GENÇ MİMARLAR

İZMİR'DE
AYLAKLIĞA ÖVGÜ:
BOSTANLI YAYA
KÖPRÜSÜ VE
GÜN BATIMI TERASI

HATIRALARDAKİ
NEZİH ELDEN

MİNAREYE KILIF:
İNSANLIK ANITI
NASIL YIKILDI?

ARKİTEKT
ÜZERİNDE(N)
"YENİ MİMARİ" NİN
KİMLİK
FOTOĞRAFLARI

TMMOB
MİMARLAR
ODASI

ANMA PROGRAMI 2018-2020

NEZİH ELDEN

VE MEKÂNI ÖRGÜTLEMEK

ÇİZGİNİN GÜCÜ . DETAYA HAKİMİYET . ELVERİŞLİLİK

8 EKİM SAAT
2019 9:00

İTÜ 109 NO.LU
NEZİH ELDEN
KONFERANS SALONU
İSTANBUL

**SİNAN ÖDÜLLÜ
MİMARLAR PROGRAMI
2018-2020**

PANEL:
7 EKİM 2019
16:00-19:00

KONUŞMACILAR:
NESLİHAN DOSTOĞLU
AYKUT KÖKSAL
ÖMER PEKİN
NEVZAT SAYIN
EMRE SENAN

SERĞİ:
7-20 EKİM 2019
AÇILIŞ: 7 EKİM 2019 19:00

**MİMARLAR ODASI
İSTANBUL BK ŞUBESİ
KARAKÖY İSTANBUL**

www.mo.org.tr/sinanprogrami

ŞEVKİ PEKİN MİMARLIĞI

Aklı-
mız
Fikri-
miz

*Ağacın
izinde!*

Ağacın ve doğanın izinde yaşam alanlarımızı şekillendiren
mimarların yanındayız, **Dünya Mimarlık Günü'nüzü kutlarız.**

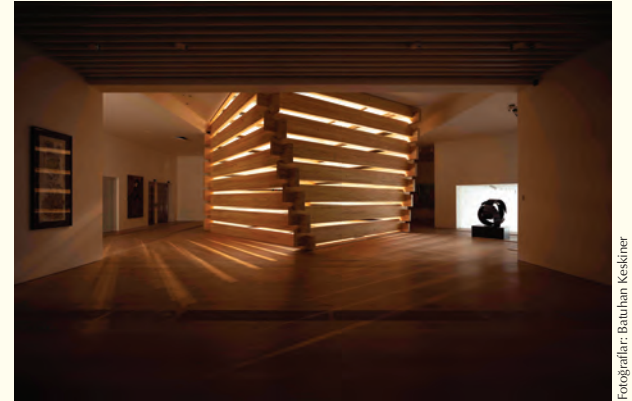
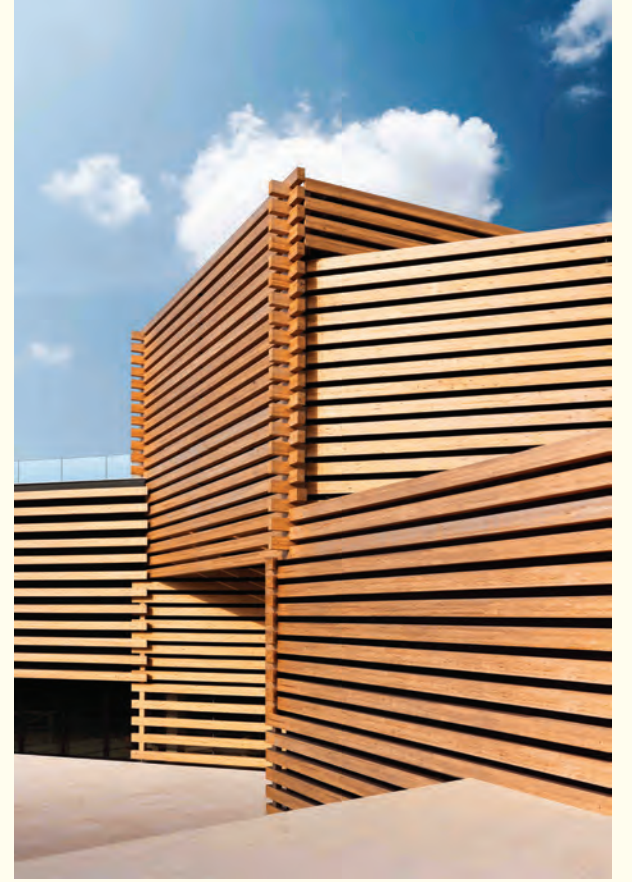
www.yildizentegre.com | [f](#) [@](#) [in](#) / yildizentegre

Odunpazarı Modern Müze

Bu sayıda konumuz “doğa”. Daha geniş bir perspektiften bakınca, son zamanlarda gündemimizdeki birçok konunun özünde, doğayla farklı açılardan ilişkilendirme şekillerimiz yatıyor. 20 Eylül Küresel İklim Grevi’nin yaklaştığı şu günlerde etrafımızdaki konuların bu başlık altına sıralanması belki de tesadüf değil. Bu sayının *MİMARLIK* Gündem’inde Aykut Çoban, var olan hükümet politikasının “doğayı yemek” üzerinden şekillendiğini belirterek katma değer üretemeyen ekonomimizin başvurduğu yeni “kaynağın” doğa olduğunu ve yeni bir yıkım çağıyla baş başa kaldığımızı söylüyor. Bu sayıda bir de dosyamız bulunuyor. İktidarın ‘çevre aşkı’na odaklandığımız dosyada, Gezi direnişinden bugüne, “ağacın” kazandığı yeni anlamlarıyla birlikte farklı örgütlenme biçimlerini ve yeni kavrayışları ete kemiğe büründürmesini konuşuyoruz. Bu genel bağlamda, yaşanan inşaat krizini çevre krizine evrilten sisteme karşı son zamanlardaki (bu sayının kapağına da taşıdığımız) Kaz Dağları’nı ya da Salda Gölü’nü ya da ODTÜ Kavaklık’ı sahiplenerek tabandan örgütlenen kitlelere dikkat çeken Osman Balaban’ın yazısı, üretim ve tüketimin çevre üzerindeki etkileri üzerine düşünmemize neden olan yeni oluşumları ve STK’ları tartışan Defne Gönenç’in yazısı, yapıllı çevreyi şekillendiren mimarlığın çevre krizinin olduğu günümüzde kazandığı yeni rolleri ortaya koyarak “sıranın mimarlıkta olduğunu” söyleyen Ayşen Ciravoğlu’nun değerlendirmesi bu dosya kapsamında yerini aldı. Güncel ve doğaya dair diğer konular ise yaz aylarında birçok farklı coğrafyada yaşanan sel felaketleri ve üzerinden yirmi yıl geçen Marmara depremleri. Bu iki konuya ayrı ayrı iki farklı yazı çerçevesinde baksak da gördüğümüz şey aynı: Doğayla inatlaşarak ondan üstün olduğumuzu sanmak ve yanlış politikalar yürütmek. Ancak doğayı önemseyerek hareket edip etmemek biz insanlığın sorunu, doğanın değil. Doğa her şeye rağmen evrilerek 4,5 milyar yıldan fazla olan hayatına kaldığı yerden devam edecek. Hayatımızı nasıl yaşamak istediğimize karar verip doğaya karşı tavrımızı yeniden şekillendirmemiz gerek, “bizim” için çok geç olmadan...

Önümüzdeki Ekim ayında 2018 / XVI. Ulusal Mimarlık Ödülleri kapsamında iki önemli etkinlik düzenliyor olacağız. İlki, 7 Ekim Dünya Mimarlık Günü’nde Mimar Sinan Büyük Ödülü’nün verildiği Şevki Pekin için Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi’nde düzenlenecek olan “Şevki Pekin Mimarlığı” başlıklı panel ve sergi açılışı olacak. Sergi 20 Ekim tarihine kadar ziyaret edilebilecek. İkinci etkinliğimiz ise 2018-2020 dönemi Anma Programı için ismi belirlenen Nezih Eldem adına kendi tasarladığı ve sonrasında adının verildiği İTÜ Taşkılla 109 no.lu Nezih Eldem Konferans Salonu’nda düzenlenecek olan “Nezih Eldem ve Mekânı Örgütlemek: Çizginin Gücü . Detaya Hakimiyet . Elverişlilik” başlıklı etkinlik. Mimarlık camiasına önemli katkıları bulunan isimleri onurlandırmak amacıyla Mimarlar Odası tarafından düzenlenen bu programlar, güncel bir tartışma zemini oluşturuyor olması kadar tarihe bir not düşmek adına da önemli.

Aslı Tuncer Madge

Fotoğraflar: Batuhan Keskiner

Japon mimarlık ofisi Kengo Kuma and Associates’ın (KKAA) imzasını taşıyarak Unesco Dünya Kültür Mirası Geçici Listesi’ndeki Odunpazarı bölgesinde inşa edilen Odunpazarı Modern Müze (OMM), farklı disiplinlere açık, kültürlerarası iletişim odaklı yenilikçi sergi programları ve etkinlikleri ile bölgede yeni bir hareketliliği hedefliyor. Müzenin açılış sergileri arasında başta müzenin kurucusu Erol Tabanca’nın özel koleksiyonu “Vuslat”ın yanı sıra Tanabe Chikuunsai IV’ün müzeye özel ürettiği enstalasyon çalışması ve Marshmallow Laser Feast’in sanal gerçeklik deneyimiyle sergilenecek olan işi yer alıyor.

web sitesi: www.omm.art

adres: Şarkıye Mahallesi, Arif Bey Sokak, No: 171, 26030, Odunpazarı / Eskişehir

T: +90 222 221 27 37

EYLÜL-EKİM 2019 ISSN 1300-4212 YIL: 56 SAYI: 409

Kapak Fotoğrafı: Kazdağları'nda altın madenciliği yapmak için tahrip edilen doğa, çevre mücadeleleri başlatan kalabalık ve Fazıl Say'ın destek konseri, 18 Ağustos 2019 (Fotoğraf: Murat Germen)

MİMARLAR ODASI TARAFINDAN İKİ AYDA BİR YAYIMLANIR
Ulusal Süreli Yayın

YAYINLAYAN **Mimarlar Odası** adına **Yayın Komitesi**

YAYIN KOMİTESİ **T. Elvan Altan, Ayşen Cıravoğlu, Zeynep Eres, Melis Özge Gayretli, Şebnem Önal Hoşkara, Aslı Tuncer Madge, Eyüp Muhcu, Güven Arif Sargın**

MİMARLAR ODASI ADINA SAHİBİ **Eyüp Muhcu**

(SORUMLU) YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ **Aslı Tuncer Madge**

EDİTÖR **Melis Özge Gayretli**

KONSEPT TASARIM **Raul Mansur** GRAFİK UYGULAMA **Ebru Laçın Kilci**

YAYIN YERİ

Adres Mimarlar Odası Genel Merkezi, Konur Sokak 4/2, Yenışehir 06650 ANKARA
Tel 0.312.417 37 27 **Faks** 0.312.418 03 61 **E-posta** yayin@mo.org.tr
www.mimarlikdergisi.com

DERGİ İNTERNET SAYFASI

Tasarım **H. Nilgün Kara Babacan** Programlama **Behiye Ermete**

ABONE VE REKLAM İLETİŞİM

Binat İletişim & Danışmanlık

Adres Barbaros Bulvarı, Dörtüzlü Çeşme Sok. No:2

Güneş Apt. K:6 D:7 34353 Beşiktaş / İstanbul

Tel 0.212.259 90 79 **Fax** 0.212.259 16 46

E-posta info@binatdanismanlik.com

Reklam Yöneticisi **Teoman Coşkun**

BASKI

Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.

Dudullu Organize Sanayi Bölgesi 1. Cadde No: 16 Ümraniye-İstanbul

Tel 444 44 03 **Sertifika No.** 30345

BASKI TARİHİ: 10 Eylül 2019

MİMARLAR ODASI ÜYELERİNE ÜCRETSİZ GÖNDERİLİR.

Fiyatı 10 TL **Abonelik** 55 TL **Öğrenci Aboneliği** 45 TL **Yurtdışı** 80\$

TARANDIĞI VERİTABANLARI

Avery Index

Arthistoricum.net (Virtuelle Fachbibliothek Kunstgeschichte)

DAAI - Design and Applied Arts Index

EBSCO-Host

Ulrichs Periodical Directory

MİMARLIK YAYIN İLKELERİ

MİMARLIK dergisi Yayın Komitesi, oluşturduğu yayın ilkeleri çerçevesinde, dergiye gönderilecek yazılar konusunda aşağıdaki genel seçim ölçütlerini belirlemiştir:

- Ele alınan konularda, getirilen bakış açısında, değerlendirmelerde, kullanılan dilde, görsel ve yazılı belgelerde özgünlük bulunması;
- Aktarılan konularda ve görüşlerde çeşitlilik olması ve aranması, Yazıların içerik açısından entelektüel katkıda bulunması;
- Farklı bakış açılarıyla ve diğer disiplinlerden alınacak katkılarla dergi içeriğinde zenginliğin ve çok yönlülüğünün sağlanması;
- Yurtiçi ve yurtdışında meslek alanındaki güncel konuların ve gündemin izlenmesi.

Dergide genel değerlendirme ölçütleri böylece ifadesini bulan makale ve inceleme-araştırma yazılarının yanı sıra, yapı ve proje değerlendirmeleri ile mimarlık eleştirisi yazıları ve Cumhuriyet dönemi mimarlığına, 'toplum ve mimarlık' ilişkisini ortaya koyan konulara, 'çevre duyarlılığı ve mimarlık ilişkisi ve tartışmalarına' yönelik yazılara süreklilikle ve ağırlıkla yer verilmesi görüşü Yayın Komitesi tarafından benimsenmiştir. Dergi, mimar, öğrenci, akademisyen gibi mimarlığın mesleki uygulama, eğitim ve akademik araştırma alanlarından geniş ve zengin bir okuyucu profiline sahiptir. Hedef okuyucu kitlesinin bu homojen olmayan yapısı, konu seçiminden yazım diline kadar, yayınların değerlendirilmesinde dikkate alınan önemli ölçütlerden biridir.

MİMARLIK Dergisi Yayın Koşulları

MİMARLIK dergisinde yayımlanmak üzere yazı gönderenlerin, şu konulara dikkat etmelerini rica ederiz:

- Yazılar Word belgesi olarak dijital formatta kabul edilir: CD/DVD içerisinde ya da e-posta adresi yoluyla: yayin@mo.org.tr
- Yazılar en fazla 2.400 kelime (başlık, yazar ismi, özet, notlar, kaynaklar, resim altı yazıları hariç) olmalıdır. Yazıların içeriklerine ilişkin 150 kelimelik özet yazıyla birlikte gönderilmelidir.
- Görseller tercihen dijital olarak ve şu formatta yazıyla birlikte iletilmelidir: tiff/jpeg/eps formatlarından birinde, uzun kenarı 15 cm, min. 300 dpi çözünürlükte.
- Görseller için telif hakkı konusu yazar tarafından halledilmiş olmalıdır. Görselin alındığı kaynak (fotoğrafçı adı, arşiv bilgisi, kitap künyesi vb.) belirtilmelidir.
- Kaynak gösteriminde şu yöntem kullanılır: Tekeli, İlhan, 2012, "Seyfi Arkan'ın Yaşamı ve Mimarlığının Toplumsal Bağlamı", **Modernist Açılımda Bir Öncü: Seyfi Arkan**, (ed.) Ali Cengizkan, A. Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, ss.15-26.
- Metin içi referans gösteriminde otomatik dipnot / sonnot kullanılır. Bir kaynak ikinci kez kullanıldığında şu format uygulanır: Tekeli, 2012, ss.15-26.
- Yayın kararını Yayın Komitesi alır. Sonuç, yazara en geç 4 ay içerisinde iletilir.
- Yayın Komitesi yazı hakkındaki görüşlerini yazara iletinceye kadar, yazar aynı yazıyı başka bir yayın grubuna göndermemeyi kabul eder.
- Yazı gönderen kişiler, yazılarının, aynı zamanda derginin web sitesinde, görselleriyle birlikte yayımlanmasını kabul etmiş sayılır.
- Yazıdaki görüşler yazara aittir, Yayın Komitesi'ni bağlamaz.

dünyada mimarlık müzeleri

Mimarlık dergisinin 50. yılını kutladığımız 2013'ün ilk sayısıyla birlikte derginin "ayraç" bölümünde yeni bir koleksiyon oluşturmaya başladık. Ayraçları biriktirerek dünyada bulunan mimarlık müzelerinin bilgisini toplayabilir ve ziyaret edilecek yerler listenize ekleyebilirsiniz.

Mimarlık müzeleri "ayraç" koleksiyonuna

katkı vermek isterseniz bize

yayin@mo.org.tr

adresinden ulaşabilirsiniz.

2 İNGİLİZCE ÖZET / ENGLISH SUMMARY 4 MİMARLIK DÜNYASINDAN

MİMARLIK GÜNDEM

10 Doğa Yiyen AKP Rejimi / Aykut Çoban

ANMA

12 Mehmet Ali Yardımoğlu'nun Ardından / Bekir Gerçek

GÜNCEL

- 13 • Siyasal İslamın Kentsel Devrimi ve Yerel Seçimler Sonrasında Toplumcu Kentsel Siyasetin Olanakları / Bülent Batuman
- Felaketten Sakınmak: Su Baskınlarından Korunma ve Birlikte Yaşama Stratejisi / Murat Balamir
- Marmara Depremlerinin 20. Yılında Kentlerimiz Doğal ve Çevresel Tehlikelere Hazır mı? / Meltem Şenol Balaban
- Çatlaklar ve Çokluklar: 23,5 Hrant Dink Hafıza Mekânı / Aslıhan Günhan

DOSYA

BİR OKSİMORON: İKTİDARIN ÇEVRE AŞKI

- 29 • Krizden Kaçış, Krize Kaçış: Türkiye'nin Derinleşen Çevre Krizi / Osman Balaban
- Türkiye'de Sivil Toplum ve Çevre Politikası / Defne Gönenç
- Sıra Mimarlıkta. Hemen Şimdi! / Ayşen Ciravoğlu

KRİZ ORTAMINDA MİMARLIK

42 Çıkmazdaki İnşaat Sektörü ve Genç Mimarlar: Durumlar, Sorunlar, Yeni Varoluşlar / Anıl Korkmaz

TEHDİT ALTINDAKİ KÜLTÜR MİRASI

44 Mülkiyet Sorunu Altında Anadolu'nun Renkli Mirası: Bayat Cami / Jülide Öz

DOSYA: Bir Oksimoron: İktidarın Çevre Aşkı

GÜNCEL: Çatlaklar ve Çokluklar: 23,5 Hrant Dink Hafıza Mekânı

MİMARLIK ELEŞTİRİSİ

45 İzmir'de Aylıklığa Övgü: Bostanlı Yaya Köprüsü ve Gün Batımı Terası / Şebnem Yücel

ANMA PROGRAMI: NEZİH ELDEM

50 Hatıralardaki Nezih Eldem

OKURLARDAN

54 Eleştirinin Eleştirisi: İstanbul Tasarım Bienali'ni Tartış(ama)mak / Şölen Köseoğlu

KORUMA / YAŞATMA

57 Minareye Kılıf: İnsanlık Anıtı Nasıl Yıkıldı? / Zeynep Aktüre

KENTSEL PLANLAMA

63 Hermann Jansen'in Planlama İlkelerini Gaziantep Kent Planı Üzerinden Okumak / Feyza Kuyucu, Yasemen Say Özer

KENT TARİHİ

68 Dubai'nin Tarihî Ana Damarı: Khor Dubai / Methiye Gül Çötel

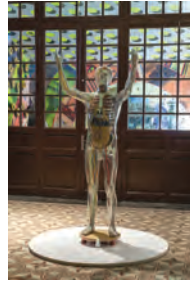
CUMHURİYET DÖNEMİ MİMARLIĞI

74 Arkitekt Üzerinde(n) "Yeni Mimari"nin Kimlik Fotoğrafları / Çağla Ercanlı, Gökçeççek Savaşır

79 YAYINLAR

TEMA[S]

80 Kentin Muğlak Alanları / Zeynep Didem Ödemiş

MİMARLIK AGENDA

10 The Nature-Eating AKP Regime /

Aykut Çoban

"The unfounded grounds for justifying the destruction of nature have kept reoccurring without undergoing any change for thirty years: development, elimination of foreign debt deficit, job creation, reduction of poverty... Despite all the mines, dams, HPPs, TPPs, tourism investments, vacant residences, a third airport, a third bridge and so on", the writer draws attention to the fact that Turkey is still struggling to develop. He also reminds us that the next generation, who will be suffocated under a huge wreck, will have to account for all this collapsing.

COMMEMORATION

12 In The Wake of Mehmet Ali

Yardımoğlu / Bekir Gerçek

One of the founding members of the Trabzon branch of the Chamber of Architects, who had taught in the architecture faculties of Karadeniz Technical University, Eurasia University and Gazi University and had worked as the 31st Term Secretary General of the Executive Board and as a member of the Editorial Committee, Mehmet Ali Yardımoğlu (Özkan) - whose registration number is 7346 - passed away on 23 July 2019. Bekir Gerçek, the former president of the Trabzon branch of the Chamber of Architects, wrote a text in memoriam.

AGENDA

13 The Urban Revolution of Political Islam and the Possibilities of Socialist Urban Politics after Local Elections /

Bülent Batuman

Following the Istanbul municipal re-elections of 23 June, the local election process has finally come to an end. Stating that the way to reflect socialist policies in the city passes through the "transformation of the municipality from a neo-liberal machine into a collective mechanism", this author examines those public places he describes as "places of encounters" as a potentially important enclave for urban collectivity.

18 Avoiding Disasters: A Strategy for Coexistence and Protection from Floods /

Murat Balamir

Following disasters which took place during the summer in cities such as Samsun, Artvin and Trabzon, one of the biggest

recent floods took place in Düzce on 17-18 July. Settlements that have become vulnerable to disasters and unsafe to live in due to unscientific practices constitute a serious threat because of the transforming ecosystem. The writer argues that instead of reducing the risks of disasters with a less costly "avoidance" method, an effort is made to "dress the wound". The author also discusses the measures that can be taken on an urban scale.

20 Commemorating the 20th Anniversary of the Marmara Earthquakes: Are Our Cities Ready to Sustain Natural and Environmental Hazards? /

Meltem Şenol Balaban

It's been 20 years since the 1999 earthquakes, known as the biggest disaster in the recent history of Turkey. Although important steps have been taken and there has been progress over the past years, the author, considering the year 2019 a significant milestone, emphasizes the importance of approaching the disaster risk profiles of cities with the assistance of current information and technological developments and of taking urgent action to reduce disaster risks.

25 Fissures and Plentitudes: The 23.5 Hrant Dink Site of Memory /

Aşlıhan Günhan

The 23.5 Hrant Dink Memorial Site, named after the column written by Hrant Dink titled "23.5 April", was opened on 17 June 2019 within the formerly operational offices of Agos in the Sebat Building. The writer recounts her experiences in this memory site, which she defines as "remembering without monumentalizing, sharing without fixating, and always aimed at growing."

FILE: AN OXYMORON: THE GOVERNMENT'S LOVE FOR THE ENVIRONMENT

29 Escape from Crisis to Crisis: Turkey's Worsening Environmental Crisis /

Osman Balaban

Civil Society and Environmental Policy in Turkey /

Defne Gönenç

It's Architecture's Turn. Right Now! /

Ayşen Ciravoglu

The environment is now a legitimate part of the struggle of the opposition and its discourse is a political production, just as space is a sociopolitical production. We are aware that the issue is no longer a

mere tree; rather, it concerns liberal policies and liberating practices. It revolves around the organization of a legitimate democratic front by maintaining an oppositional struggle all across a wide span of territory, starting from Gezi Park, the METU Kavaklık area, Kazdağları, Salda Lake, Munzur Stream and all the way up to Hasankeyf. From this perspective, our dossier deals with the environmental problem through three articles covering different aspects. Osman Balaban's article discusses how environmental problems have become a global environmental crisis and underlines that in the background there are structural crises inherent to capitalism. The second article focuses on the neo-liberal politics that fuel the environmental crisis and the major opposition organizations battling the capitalist production regime: Defne Gönenç combines processes and methods challenging power with archetypes of urban opposition and struggle. Finally, Ayşen Ciravoglu traces the environmental problem in the urban and architectural space. The article discusses those ideological expansions necessary for the formation of a socialist rhetoric through environmental and nature-centered architectural practices. In short, our dossier aims at keeping the discussions on an issue that has become an environmental crisis up to date, stressing that the bound between environment and politics is also important for us architects.

ARCHITECTURE IN THE CONDITION OF THE CRISIS

00 Young Architects and the Construction Sector at a Loose End: Situations, Problems, New Existences /

Anıl Korkmaz

The financial bottleneck in the construction sector stands as a looming block in front of all those architects who have just started working. The author gives us a closer look at what architects, who are trying to plan their future in this troubled environment, are going through; and emphasizes that the best way to be stronger is to remain close to each other.

ARCHITECTURAL CRITICISM

45 In Praise of Lounging Around Izmir: The Bostanlı Pedestrian Bridge & Sunset Terrace /

Şebnem Yücel

The Bostanlı Pedestrian Bridge & Sunset Terrace received the Building / Envi-

ronment (Public Place Design) Category Award at the National Architecture Awards of 2018 “thanks to its successful design solution: the pedestrian bridge increases the accessibility and provides a public area for people to enjoy the sunset on the coast of Bostanlı – which is located on the İzmir coastline, with the port positioned in the center, and where the two growing sides of the port are settlements in development”. The writer of this article argues that the project has quietly amounted to a significant improvement in the lives of the people of İzmir “by thoroughly understanding the city and the land and by focusing not on transforming things radically but on beautifying them”.

COMMEMORATION PROGRAMME: NEZİH ELDEM

**50 Remembering Nezih Eldem
“He Would Fight to the End with
Determination for Everything He Knew
He Was Right” / Mine Doruk
“He Would Bring Together Architecture
and Teaching” / Sema Soygeniş, Murat Soygeniş**

We continue remembering Nezih Eldem, one of the unforgettable teachers of the ITU Building Information Chair, thanks to the contributions of his former students and assistants, under the title of Commemoration Programme.

PRESERVATION / REVITALISATION

**57 The Cover-Up: How was the
Monument to Humanity Demolished? / Zeynep Aktüre**

After the 31 March 2019 Local elections, three important pieces of news arrived from Kars. At the beginning of May, the General Secretary of the Kars Special Provincial Administration initiated a tender for the construction work of a “Conservation Oriented Zoning and Urban Design Project for Kars City Center”. In mid-May, because of a debt of 338 million Turkish Lira left by the previous government of the MHP party to the current one, the municipality of Kars has had its assets repossessed, including the office supplies. This was presented by the media with the headline “The chair of the Kars Mayor Ayhan Bilgen was repossessed”. In mid-July, we read on the news that the sculptor Mehmet Aksoy has

won a lawsuit at the Constitutional Court that he had issued against the President of the Republic of Turkey, Recep Tayyip Erdoğan, asking for a reparation of 10.000 Turkish Lira for the mental damage caused by the politician’s referring to him as a “freak” in regards to the construction of his Monument to Humanity during the politician’s presidency in 8 January 2011, when the work was under construction on the Uçler Hills. In this article, after stressing the intersection between these three important news items which brought Kars to the forefront, the writer draws attention to the little-known instrumentality of the Turkish conservation legislation in the case of the destruction of the Monument to Humanity.

CULTURAL HERITAGE IN DANGER

**44 The Colorful Heritage of Anatolia
beneath the Ownership Problem: the
Bayat Mosque / Jülide Öz**
In this chapter of Cultural Heritage In Danger, a series which began in our 405th issue, Jülide Öz wrote a piece on the Bayat Mosque, located in the Çivril District of Denizli.

FROM THE READERS

**54 A Criticism of Criticism: Being (un)
Able to Discuss the Istanbul Design
Biennial / Şölen Köseoğlu**
Nizam Onur Sönmez opened the doors to discussions on the 4th Istanbul Design Biennial with his article “A Manager of Managers: Why We Don’t Need Design Education and a Biennial Anymore” in our 404th issue. In this text, which is an answer to Sönmez’s position, the Design Biennial - regarded as “an experiment and thought-sharing platform with great opportunities and no alternatives” - is examined by the writer from past to present.

URBAN PLANNING

**63 Interpreting Hermann Jansen’s
Planning Principles through the
Gaziantep City Plan / Feyza Kuyucu,
Yasemen Say Özer**
The writers, focusing on the planning efforts which took place in Gaziantep and were part of the developments blossoming after the promulgation of the Turkish Republic, study how Hermann Jansen, who planned several cities, shaped

the development of the city of Gaziantep through his planning decisions.

URBAN HISTORY

68 The Historical Artery of Dubai:

Khor Dubai / Methiye Gül Çöteli

Khor Dubai is the oldest settlement in the region and played an important role in the maintaining of commercial activities and social interactions prior to the transformation of the city. The author, by recalling the urban biography of the bay before the advent of oil, presents assessments concerning the “Dubai Historical District Project” aimed at revitalizing the waterfront.

ARCHITECTURE OF THE REPUBLICAN PERIOD

**74 The Identification Photos of the
“New Architecture” On/Via Arkitekt /**

Çağla Ercanlı, Gökçeççek Savaşır

The magazine covers, which reflect the architecture of their period with objective photographs, come across as an apparatus of representation for architecture: an important actor in getting ideologies across society and facilitating their internalization. The writers, who study the cover photos of Arkitekt journal published between 1931 and 1940, analyze the relationship between a changing regime and a society undergoing transformation in the republican period via photographic representations that can be reproduced and mass-consumed.

CONTACT

80 The Ambiguous Places of the City /

Zeynep Didem Ödemiş

The exhibition “Inside-Outside”, organized by the Swiss architecture office :mlzd in the Architecture Gallery of Berlin, appears as an urban landmark which has attracted the attention of the inhabitants of the Karl-Marx-Allee boulevard. The giant stairs cascading down the exhibition area and out into the street, besides being a place which at a first glance connects the street with the exhibition, occupy the whole area by scrapping their main function and becoming a seating area that welcomes passers-by all the while overflowing the place.

MİMARLIK.409. September-October 2019
English Summary by Elif Kaymaz

ETKİNLİKLER - AJANDA

www.mo.org.tr/etkinlikler

KONGRE

12. Ulusal Aydınlatma Kongresi
8-21 Eylül 2019, İstanbul

BİENAL

16. İstanbul Bienali: Yedinci Kıt
14 Eylül-10 Kasım 2019, İstanbul

SEMPOZYUM

Livenarch VI: Yer Değiştiren Mimarlık
25-28 Eylül 2019, Trabzon

SEMPOZYUM

5. Ulusal Mimari Koruma Proje ve Uygulamaları Sempozyumu
27-28 Eylül 2019, İstanbul

PANEL-SERGI

Sinan Ödüllü Mimarlar Programı 2018-2020: Şevki Pekin Mimarlığı
7 Ekim 2019, İstanbul
7-20 Ekim 2019, İstanbul

PANEL

Anma Programı 2018-2020: Nezih Eldem ve Mekânı Örgülemek
8 Ekim 2019, İstanbul

KONGRE

4. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi
16-18 Ekim 2019, İstanbul

KONGRE

Architect@Work İstanbul 2019
1-2 Kasım 2019, İstanbul

KONGRE

7. Peyzaj Mimarlığı Kongresi
6-8 Kasım 2019, Antalya

KOLOKYUM

43. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu
7-9 Kasım 2019, Ankara

SEMPOZYUM

Türkiye'deki İç Mimarlık Eğitiminin Tarihi, Gelişimi ve Geleceği Ulusal Sempozyumu
19-21 Aralık 2019, İstanbul

YARIŞMALAR / ÖDÜLLER - AJANDA

www.mo.org.tr/yarismalar

www.yarismo.org

STEELPRO 2019 Çelik Yapı Tasarımı

Öğrenci Yarışması
Son Başvuru Tarihi: 5 Kasım 2019

S.O.S. İstanbul Fikir Projesi Yarışması

"İstanbul için Alternatif Öneriler"
Son Başvuru Tarihi: 6 Kasım 2019

İTÜ İşletme Fakültesi Mimari Proje Yarışması

Son Başvuru Tarihi: 26 Kasım 2019

Sinan Ödüllü Mimarlar Programı 2018-2020: ŞEVKİ PEKİN MİMARLIĞI

Mimarlar Odası tarafından 1988 yılından beri iki yılda bir düzenlenen Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri kapsamında verilen en büyük ödül olan "Mimar Sinan Büyük Ödülü", tüm meslek hayatı boyunca verdiği eserleri ve mimarlığa geçen hizmetleri nedeniyle bir mimara veya ortak çalışan mimarlara verilmektedir. 2008 yılından itibaren ise SINAN ÖDÜLLÜ MİMARLAR PROGRAMI başlığı altında, Sinan Ödülü alan değerli mimar/ların üretimlerini derlemek ve mimarlık kamuoyuna sunmak amacıyla çalışmalar yapılmaya başlandı. Program daha önce, Ziya Tanalı, Mehmet Konuralp, Erkut Şahinbaş, Ersen Gürsel, Cengiz Bektaş için düzenlenmişti.

Sinan Ödüllü Mimarlar Programı 2018-2020 döneminde, Mimar Sinan Büyük Ödülü sahibi **ŞEVKİ PEKİN** için düzenleniyor. Seçici Kurul, Pekin'i şu sözlerle gündeme taşıdı: "Profesyoneller arasında amansız bir tanım savaşının öne çıktığı zamanımızda, sessiz sedasız işini yapan, 1970'lerden bugüne tasarlayan ve inşa eden, nicelikten ve boyuttan çok, mimarlığa olan bağlılığıyla kendini meslek çevresine kabul ettirmiş, saygın bir isimdir Şevki Pekin. Onun ürünlerinin ardında, gündelik eğilimlerin ve çarpıcı biçimlerin peşinde sürüklenmeyi değil, tasarıma verdiği emeği görürüz. Kendinden ve birikiminden yola çıkarak 'arayış' onun ürün toplamında öne çıkan kavramdır. Her işinin ardında, sabırla en doğrusu aranan, giderek olgunlaşan bir tasarım süreci vardır. Bu nedenle yapıları ve tasarımları, ancak mimarca bir okumayla ve zaman içinde kendini ele verir. Mimarlığın onu üreten özneye telaşsız ve sessizce oluşan bir bağı olduğunu bize hatırlatan ve kişiliğiyle de bu alçak gönüllülüğü yansıtan, Sayın Şevki Pekin'e Mimar Sinan Büyük Ödülü verilmiştir."

Mimarlar Odası'nın düzenleyiciliğinde, Mimarlar Odası İstanbul BK Şubesi'nin ev sahipliğinde Dünya Mimarlık Günü olan **7 Ekim 2019** tarihinde saat **16.00**'da gerçekleşecek panel, İstanbul BK Şubesi'nin düzenlediği 15. Mimarlık ve Kent Şenliği'nin de bir parçası olacak. Aykut Köksal, Nevzat Sayın, Ömer Pekin, Neslihan Dostoğlu ve Emre Senan'ın konuşmacı olarak katılacağı panelin sonunda son söz Şevki Pekin'e verilecek. Panelin ardından açılacak "**Şevki Pekin Mimarlığı**" başlıklı sergi, **7-20 Ekim 2019** tarihleri arasında izleyicisi ile buluşacak. Sergi daha sonra Türkiye kentlerinde belirlenen program çerçevesinde açılacak.

ATILLA YÜCEL ARAMIZDAN AYRILIŞININ 1. YILINDA TAŞKİŞLA'DA ANILIYOR

Mimar, akademisyen, yazar, Prof. Dr. Atilla Yücel, aramızdan ayrılışının birinci yılında bir dizi buluşma ile Taşkışla'da anılıyor. İTÜ Mimarlık Fakültesi Taşkışla 109-Nezih Eldem Salonu'nda, 20 Eylül 2019 Cuma günü saat 14:00'de başlayacak etkinlik, sergi, video gösterimi, Prof. Dr. Belkıs Uluoğlu ve Doç. Dr. Funda Uz editörlüğünde hazırlanan Betonart-Atilla Yücel özel sayısı ve yayın koordinatörlüğünü Aykut Köksal'ın üstlendiği, Arketon yayınlarından çıkan ve Atilla Yücel'in İstanbul yazılarından oluşan *Duran Her Şey Hareket Ediyor* adlı kitabının tanıtımı ile gerçekleşecek.

4 Ekim'de aynı mekânda yapılacak panel ve yazar buluşması ile sürece dizinin bir parçası olan sergi, 11 Ekim'e kadar görülebilecek.

Anma Programı 2018-2020: NEZİH ELDEM VE MEKÂNI ÖRGÜTLEMEK: ÇİZGİNİN GÜCÜ . DETAYA HAKİMİYET . ELVERİŞLİLİK

Mimarlar Odası, Türkiye'nin mimarlık kültürüne katkıda bulunmuş ve bugün hayatta olmayan mimar(lar)ın anısını yaşatmak üzere, 2006 yılından beri Anma Programları düzenliyor. Her dönem, Ulusal Mimarlık Ödülleri Seçici Kurulu tarafından belirlenen mimar(lar)ın kendisi ve çalışmaları hakkında, ödül döneminden başlayarak gelecek döneme kadar, kapsamlı etkinlikler düzenleniyor. Her iki yılda bir belirlenen isimlerden Mimar Kemalettin Bey, Seyfi Arkan, Zeki Sayar, Haluk Baysal-Melih Birsal, Ernst A. Egli ve Maruf Önal'ın ardından, 2018-2020 dönemi için NEZİH ELDEM seçilmişti.

2018 yılında düzenlenen XVI. Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri'nin Seçici Kurulu kararın gerekçesini şu şekilde açıklamıştı: "Nezih Eldem mimarlık uğraşını varoluşsal bir yoğunluğa taşımış ve kendini az bulur bir cömertlikle mimarlığa adanmıştı. Yaşamın tüm diğer alanları ikincildi onun için. Hep kendisiyle yarıştığı, kaçınmayacağı bir yetkinlik idealinin peşinde olmuştu. 'Yetkinlik' sözcüğü, onu ve yaptığı her türlü işi tanımlayacak tek kavramdır. Nezih Eldem ister yapılar tasarlasın, ister öğrencilerine bilgi aktarsın, hep sıradan olanın

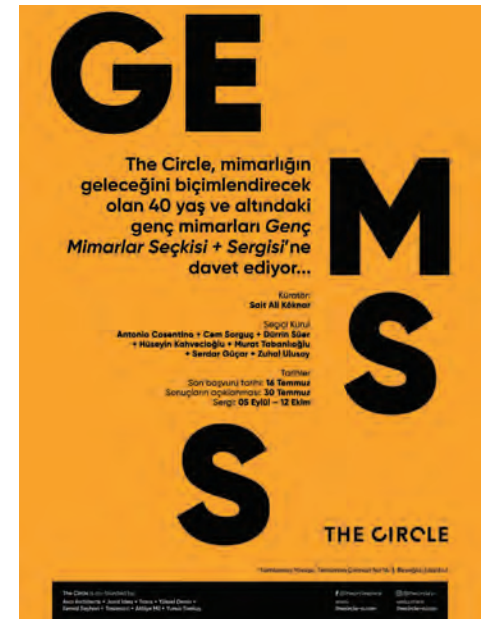
ters ucunda bulunan noktaya kadar tırmandırılmıştır uğraşını. Bu nedenle her yapısı ve her dersi benzersiz olmuştur. 'Ben öğrencilerim için inşa ediyorum' derken hedeflediği kitle, olasılıkla öğrencilerin çok ötesindeydi. Belki de o, vasatlık kültürüne karşı bir kavga veriyordu. Yaptığı işe sürekli sorular soran, eski zanaat ustaları titizliğiyle hiçbir ayrıntıyı eksik bırakmamaya çalışan, hesapsızca emek harcayan, önüne çıkan her tasarıma ilişkin her soruna müdahil olup peşini bırakmayan, yaman bir mimarlık ve aslında kültür savaşçısıydı o. Bize bıraktığı yapıların ve mekânların tarifsiz deneyimi onu bize hep hatırlatacak. NEZİH ELDEM'i saygıyla anıyor, kendisinin Türkiye mimarlığına olan büyük katkısının Mimarlar Odası Anma Programı çerçevesinde önümüzdeki iki yıl boyunca çeşitli yayın ve etkinliklerle gündeme getirilmesi, belgelenmeye ve değerlendirilmeye başlanmasına karar verildiğini duyuruyoruz."

Mimarlar Odası'nın düzenleyiciliğinde **8 Ekim 2019** tarihinde gerçekleşecek panel, Nezih Eldem tarafından tasarlanmış olan ve adının verildiği Taşkışla 109 no.lu Konferans Salonu'nda yapılacak. Nezih Eldem'in İTÜ'de verdiği "Mekân Örgütlenmesi" dersine referansla adlandırılan etkinlik, Eldem'in güçlü eskiz yeteneği, en küçük ayrıntıya bile hakim olma kabiliyeti ve oldukça önemseydiği "elverişlilik" kavramına vurgu yapmayı planlıyor. Yapılacak konuşmaların ardından son oturumda, 1984 yılına ait bir ses kaydı ve slaytlar aracılığıyla canlandırılan "Mekân Örgütlenmesi" dersinin gösterimi yapıldıktan sonra "Anılarımızdaki Nezih Eldem" başlıklı forum gerçekleştirilecek ve katılımcılardan da katkılar alınacak. Panel, İstanbul BK Şubesi'nin düzenlediği 15. Mimarlık ve Kent Şenliği'nin de bir parçası olacak.

Etkinliğin yanı sıra Nezih Eldem ile ilgili yeni ve özgün araştırmaların daha geniş kesimlere ulaşmasını sağlamak adına Mimarlık dergisinde yayımlanabilmesi için dergiye iletilmesi ve Nezih Eldem'in özellikle de eğitimci kişiliğinin vurgulanmasına yardımcı olacak malzemelerin Oda ile paylaşılması için yapılan açık çağrıyla hatırlatalım.

THE CIRCLE | GENÇ MİMARLAR SEÇKİSİ VE SERGİSİ AÇIKLANDI

Çağdaş mimarlık ortamında 40 yaş ve altındaki genç mimarların yenilikçi fikir ve projelerini kayıt altına almayı ve geniş kitlelerle buluşturmayı hedefleyen Genç Mimarlar Seçkisi ve Sergisi'nin (GEMSS) seçim süreci son buldu. 106 aday arasından, mimarlık alanı içinde bina tasarımı ve üretiminin yanı sıra geçici mekân tasarımı, ürün tasarımı, araştırma, yayın, eğitim gibi farklı pratikleri temsil eden; mimari pratiğini ekolojik, toplumsal ve kültürel sürdürülebilirlik, çevresel etik gibi değerler çerçevesinde oluşturan; ana akım mimari çözümlerin sınırında kendi tasarım dilini geliştirebilen; yerel değer ve birikimlerin farkında, evrensel nitelikte çözümler üreten veya bu yönde bir çaba içerisinde olduğu düşünülen yapıları seçkide yer alan 14 mimar ise şu şekilde: Alper Derinboğaz (Salon, Kurucu), Bihter Çelik (-trak, Kurucu), Birge Yıldırım Okta (Oktaa, Kurucu Ortak), Burak Pekoğlu (BINAA, Kurucu), Buşra Al (Plug, Kurucu), Cihan Sevinç (OfficePan, Kurucu), Evren Başbuğ (Studio Evren Başbuğ, Kurucu Ortak), Ferhat Hacıhalibeyoğlu (İkiartıbir Mimarlık, Kurucu), İlgin Avcı (CAA Studio, Mimar Ortak), Melike Altınışık (Melike Altınışık Architects, Kurucu), Oral Göktaş (SO?, Kurucu Ortak), Ramazan Avcı (SCRA Mimarlık, Kurucu Ortak), Sevinç Bayrak (SO?, Kurucu Ortak), Zuhul Kol (Openact, Kurucu Ortak). **5 Eylül-12 Ekim 2019** tarihleri arasında The Circle'da gerçekleşecek olan Sait Ali Köknar küratörlüğündeki GEMSS sergisi, 1-30 Haziran 2020 tarihlerinde de Londra Mimarlık Festivali kapsamında RIBA'da (Royal Institute of British Architects) sergilenecek.

XIII. İSTANBUL ULUSLARARASI MİMARLIK VE KENT FİLMLERİ FESTİVALİ BELGESEL VE ANİMASYON FİLMLERİ YARIŞMA FİNALİSTLERİ BELLİ OLDU

Mimarlar Odası İstanbul BK Şubesi tarafından 2007 yılından bu yana düzenlenmekte olan “İstanbul Uluslararası Mimarlık ve Kent Filmleri Festivali”nin on üçüncüsünde yer alacak filmler belli oldu. Başvuruda bulunan toplam 90 ülkeden, 1036 filmin % 67.2’sini belgeseller, % 32.8’ini animasyon filmler oluşturuyor. Başvuran filmler arasından ön elemeyi geçen 97 film seçildikten sonra toplam 41 film finalist olarak belirlendi. Verilecek olan ödüllerin yanı sıra bu yıl, Mimarlar Odası’na meslek yaşamı boyunca emek veren, festivalin kökleşmesinde büyük çaba harcayan ve 7 Mart 2018 tarihinde yaşamını yitiren Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Eski Başkanı Mimar Sami Yılmaztürk’ün anısına, ulusal kategoriden olmak üzere bir filme “Sami Yılmaztürk Özel Ödülü” verilecek. Ödül alan filmler 19 Ekim 2019 tarihinde yapılacak olan törende açıklanacak.

İTÜ İŞLETME FAKÜLTESİ MİMARİ PROJE YARIŞMASI

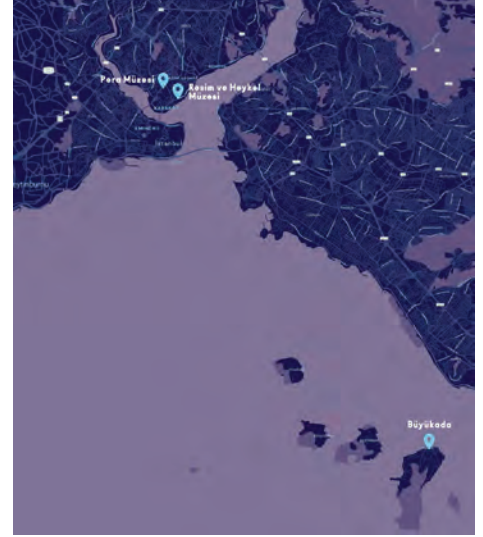
İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğü tarafından açılan İTÜ İşletme Fakültesi Mimari Proje Yarışması Maçka Yerleşkesi’nde yer alan yapının yerine yeni bir fakülte binası elde etmek amacını taşıyor. 1960’lı yıllarda İşletme Fakültesi olarak inşa edilen ve tarihî Karakolhane binasının doğusunda yer alarak bir köprü ile bağlantılı olarak çalışan bu betonarme yapının olası deprem durumunda çökme riski taşıması dolayısıyla yıkılması ve yerine yarışma aracılığı ile çağdaş, sürdürülebilir ve yaşanabilir bir eğitim yapısının elde edilmesi amaçlanıyor. Yarışmacılardan bölgenin tarihî kentsel ve mimari dokusuna hassasiyetle yaklaşmaları ve tarihî çevreyi göz önünde bulundurmaları, İTÜ İşletme Fakültesi’nin yeni ihtiyaç programı doğrultusunda yarışmacılardan eğitim olgusunu sorgulamaları ve geleceğin eğitim potansiyellerini değerlendirmeleri isteniyor. Yarışmaya son teslim tarihi **26 Kasım 2019**.

S.O.S. İSTANBUL FİKİR PROJESİ YARIŞMASI “İSTANBUL İÇİN ALTERNATİF ÖNERİLER”

İstanbul SMD tarafından 2005 yılından bu yana düzenlenen S.O.S. İstanbul Fikir Projesi, kentin “sorunlu alanları” için öğrencileri “alternatif projeler” üretmeye teşvik ediyor. Bu yılki yarışma, öğrencilerden kentle ilgili akıl yürütmelerini; ister büyük ve karmaşık sorunları, ister kıyıda köşede kalmış ama günlük hayatı derinden etkileyen durumları, ölçekten bağımsız olarak değerlendirmelerini ve katılımcı öneriler üretmelerini hedefliyor. Megapol-metropol-kent kavrayışlarının gerilimlerini, kent kimliği-kentli kimliği açılımlarını, kadim kent-metropol dinamiklerini, sınır-zaman-yer-mekan tartışmalarını, mülkiyet-aidiyet tanımlarını gündeme getirecek bu tasarım araştırmasının kendi sorunsal çerçevesinde belirlenecek bir yeni durum önerisi ile sonlanması yarışmacılardan bekleniyor. İki aşamalı olarak düzenlenen yarışmaya son katılım tarihi 6 Kasım 2019.

16. İSTANBUL BİENALİ 14 EYLÜL’DE AÇILIYOR

İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSİV) tarafından, Koç Holding sponsorluğunda düzenlenen “Yedinci Kıta” başlığını taşıyan 16. İstanbul Bienali, 14 Eylül 2019 tarihinde açılıyor. Fransız yazar ve akademisyen Nicolas Bourriaud küratörlüğünde düzenlenen 16. İstanbul Bienali’nde 26 ülkeden 50’nin üzerinde sanatçı ve sanatçı kolektifinin eserleri yer alacak. “Yedinci Kıta” başlığını okyanuslarda yüzen devasa atık yığınına bilim çevrelerinin verdiği isimden alan bienal, insanların sebep olduğu doğal veya kültürel atıklara antropoloji veya arkeolojinin araçlarıyla bakan çalışmalara yer vererek sanat ve ekoloji arasındaki ilişkiyi de tartışmaya açmayı hedefliyor. 16. İstanbul Bienali, **14 Eylül-10 Kasım 2019** tarihleri arasında ücretsiz olarak ziyaret edilebilecek.

“ANLATI, YER VE ZAMAN” SERGİSİ AÇILDI

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Sanat Koleksiyonu’ndan derlenen eserlerin yer aldığı “Anlatı, Yer ve Zaman” başlıklı Ankara Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi’nde 4 Temmuz 2019 tarihinde açıldı. Türkiye’nin en kapsamlı sanat koleksiyonlarından birine sahip olan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın bu sergisiyle, Cumhuriyet döneminde yaşanan sanatsal gelişmenin niteliği üzerinde duruluyor; özgün yorumlar üreten üretim biçimlerinin, yer ve zaman kavramlarıyla bağlantılı bir şekilde arz ettiği görünüm tartışmaya ve değerlendirmeye açılıyor. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü öğretim üyesi Prof. Mümtaz Sağlam’ın küratörlüğünde 22 sanatçının 28 eserinin yer aldığı sergi, **30 Eylül 2019** tarihine kadar ziyaret edilebilir.

2019 YILI AĞA HAN MİMARLIK ÖDÜLLERİ AÇIKLANDI

Ağa Han Vakfı tarafından 1977 yılından bu yana her üç yılda bir düzenlenen Ağa Han Ödülleri'nin bu yıl on dördüncüsü verildi. Mimarlıkta, planlamada, tarihi çevreyi korumada ve nitelikli peyzaj tasarımıyla mükemmeliyeti yakalayan yeni standartlar geliştiren projelere verilen ödüllerin bu yılki sahipleri belli oldu. Altı farklı ülkeden altı farklı projenin ödül aldığı bu yılki programın ödül töreni Kazan'da gerçekleştirilecek. Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Prof. Dr. Edhem Eldem'in de yer aldığı, Anthony Kwamé Akroma, Meisa Batayneh, David Chipperfield, Elizabeth Diller, Mona Fawaz, Kareem Ibrahim, Ali M. Malkawi ve Nondita Correa Mehrotra'dan oluşan jürinin, bu yılki programa katılan 380 proje arasından belirlediği 16 farklı ülkeden 20 finalistten biri de Tabanlıoğlu Mimarlık'ın Beyazıt Devlet Kütüphanesi Renovasyon Projesi idi. Ödüle hak kazanan 6 proje ise şu şekilde:

Al-Muharrak Yeniden Canlandırma Projesi, Al-Muharrak, Bahreyn, Mimari: Authority for Culture & Antiquities Conservation Department
Fotoğraf: Cemal Emden

Filistin Müzesi, Birzeit, Filistin, Mimari: Heneghan Peng Architects
Fotoğraf: Cemal Emden

Tataristan Kamusal Mekanlar Geliştirme Programı, Rusya, Mimari: Architecturny Desant Architectural Bureau
Fotoğraf: Lenar Gimaletdinov

Arcadia Eğitim Projesi, Güney Kanarchor, Bangladeş, Mimari: Saif Ul Haque Sthapati
Fotoğraf: Sandro di Carlo Darsa

Alioune Diop Üniversite Dersliği, Senegal, Mimari: IDOM
Fotoğraf: Cherif Tall

Wasit Tabiat Koruma Alanı ve Ziyaretçi Merkezi, Şarjah, Birleşik Arap Emirlikleri, Mimari: X-Architects
Fotoğraf: Nelson Garrido

7. PEYZAJ MİMARLIĞI KONGRESİ

TMMOB Peyzaj Mimarları Odası'nın düzenlediği 7. Peyzaj Mimarlığı Kongresi, Oda'nın kuruluşunun 25. yılında "Kolektif Bellek Olarak Peyzaj" temasıyla **6-8 Kasım 2019** tarihleri arasında uluslararası katılımlı olarak Antalya'da gerçekleştirecek. Kongrenin ardından 9-10 Kasım 2019 tarihlerinde IFLA'nın (International Federation of Landscape Architects) Avrupa bölgesi üyesi 34 ülkenin katılacağı IFLA Avrupa Genel Kurulu düzenlenecek. Günümüzde belleklerimiz ne kadar geçmişe gidebiliyor? Metalaşan miraslarımızın ne kadarını geleceğe taşıyabiliyoruz? Miraslarımızı koruyabiliyor muyuz? Geçmişin izlerini bugüne ve geleceğe nasıl taşıyabiliriz? konularının tartışılacağı uluslararası katılımlı gerçekleştirilecek 7. Peyzaj Mimarlığı Kongresi aracılığıyla; doğal, kültürel ve tarihî miras değeri olarak kolektif belleğin geleceği biçimlendirmedeki rolünün değerini yansıtacak araç ve yöntemlerin ortaya konulabilmesi planlanıyor.

48 SAAT ÖĞRENCİ FİKİR YARIŞMASI

Mimarlık Vakfı Mimarlık Enstitüsü, mimarlık öğrencilerinin, yenilikçi toplum yararı öncelikli, geleceğe yönelik ya da güncel konulara ilişkin görüş ve tasarımlarıyla katılabilecekleri, 48 SAAT süre ile sınırlı, dijital ortamda gerçekleştirilecek fikir yarışmasını duyurdu. Deneysel ve özgür düşünme-üretme ortamı olarak yarışmaların enformel bir eğitim alanı olduğu gerçeği gözetilerek; belirli bir konuda, kısa sürede yoğun bir motivasyon ile fikirlerin ve alternatiflerin oluşabilmesinin, olgunlaşabilmesinin ve ifade edilmesinin önemi vurgulanarak yarışması kurgulandı. Günümüz toplumunun yaşamsal sorunlarına çözüm aranması, hızlı karar alabilmek, tasarımcı düşünme pratiğini uygulamak ve farklı ortamlarda sunma becerisini geliştirmek amaçlarıyla düzenlenen yarışma konusu **4 Ekim 2019** tarihinde saat 20.00'da duyurulacak ve dijital ortamda teslim için son tarih **6 Ekim 2019** saat 20.00 olacak.

BAKIRKÖY CUMHURİYET (ÖZGÜRLÜK) MEYDANI VE YAKIN ÇEVRESİNİN DÜZENLENMESİ ULUSAL ÖĞRENCİ MİMARİ FİKİR PROJESİ YARIŞMASI

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Trakya Büyükşehir Bölge Temsilciliği (Bakırköy) tarafından düzenlenen fikir yarışmasıyla mimarlık öğrencilerinin kamusal alan ve kullanımına dair fikir üretmeleri amaçlanıyor. Bakırköy Cumhuriyet (Özgürlük) Meydanı'nın kentin güncel kamusal alan gereksinimlerine yönelik çağdaş tasarımlarla ortaya konulması; dokunun çağdaş tasarımlarla da bütünleşerek kendine özgü kimliğinin tanımlanması; meydanın sadece geçiş alanı değil aynı zamanda bir odak noktası olarak yeniden ele alınması ziyaretçilerin gerek yapılar da gerek kentsel açık alanlarda keyifle zaman geçirmek isteyecekleri nitelikli mimari ve kentsel çevrenin tasarlanması; yarışma alanının üst ölçekte yakın çevresi ile (sahil, ulaşım ağları) ilişkisinin irdelenmesi; korunacak tarihî yapılara yönelik olarak yapının mekânsal karakterini bozmadan farklı kullanım önerileri geliştirilmesi; günümüzde var olmayan üslupların kopyasını oluşturmaktan çağdaş bir tasarım dilinin yeğlenmesi yönünde özgün önermeler geliştirilmesi yarışmacılardan bekleniyor. Yarışmaya son katılım tarihi **25 Kasım 2019**.

2019 AVRUPA ARKEOLOJİ MİRASI ÖDÜLÜ OSMAN KAVALA'NIN

Avrupa Arkeologlar Derneği'nin (EAA) Avrupa Arkeoloji Mirası Ödülleri sahiplerini buldu. Bu yıl ödül, bireysel kategoride, Ani başta olmak üzere kültürel mirasın korunması için çalışmalar yürüten Osman Kavala'ya verildi. Kurumsal kategoride ise ödül İspanya Pays Basque'ta bulunan "Fundacion Catedral Santa Maria, Vitoria-Gasteiz'e" verildi. Miras Ödülü Komite Başkanı Dr. Franco Nicolis ödüllerin gerekçesini şu sözlerle duyurdu: "Ödül sahipleri bize kültürel mirasın yönetim politikaları, turizm ve bölgesel kalkınma üzerinde ne tür etkileri olabileceğinden öte, zor koşullar altında yaşayanlar veya azınlıklar üzerinde ne tür etkileri olabileceğini de gösterdiler. Her iki ödül sahibi de, sivil toplum ve demokrasiyi geliştirmek, kültürel çeşitliliğe saygı ve insanlar arasındaki diyalogu teşvik eden eylemlerde bulunmak için kültürel mirası kullanma idealini güçlendirmektedir."

GÖBEKLİTEPE CERMODERN'E KONUK OLUYOR

UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan ve 12 bin yıl öncesine tarihlenen Göbeklitepe, Ankara'da CerModern'de açılacak dijital sergiyle ziyaretçilere daha yakından tanıtılacak. Yapılan kazıların ardından yerleşik yaşama geçişle ilgili yeni sorular uyardıran Göbeklitepe'ye ilişkin düzenlenen sergi, farklı sergileme yöntemleri kullanarak Göbeklitepe'den kilometrelerce uzakta alanın ruhunu izleyicilere aktarmayı amaçlıyor.

Göbeklitepe'de insanların bir araya geldikleri, bilgi paylaştıkları, beraber ziyafet verdikleri ve belli ritüelleri gerçekleştirdikleri arkeologlar tarafından belirtilse de, yapıların amacının tam olarak ne olduğu cevaplanmayı bekleyen ve muhtemelen yıllarca sürecektir araştırılmaları gerektirecek gizemler. Bu sorulara ve cevaplara yakından bakabilmek için görülebilecek sergi **21 Eylül-31 Aralık 2019** tarihleri arasında ziyaret edilebilir.

KUZGUNCUK ART PROJECT İLK SERGİSİYLE 21 EYLÜL'DE AÇILIYOR

Kuzguncuk'ta yeni bir sanat alanı olarak açılacak olan Kuzguncuk Art Project, ilk koleksiyon sergisi ile 21 Eylül'de açılıyor. Sergi, adını II. Iustinus (565-578) tarafından yaptırılmış olan, çatısı altın yıldızlı kiremitlerle kaplı bir kiliseden geldiği düşünülerek mahallenin eski ismi olan Hrisokeramos | Altın Kiremit'ten alıyor. Adnan Turani, Alaettin Aksoy, Artin Demirci, Avni Arbaş, Avni Memedoğlu, Azat Yeman, Bedri Rahmi, Bubi, Burhan Doğançay, Burhan Uygur, Cansen Ercan, Çağdaş Erçelik, Devrim Erbil, Erdal Alantar, Ergin İnan, Fikret Mualla, Füreyya Koral, Hakkı Anlı, Hamit Görele, İbrahim Balaban, İsmet Doğan, Mehmet Gün, Mithat Şen, Muhsin Kut, Mustafa Ayaz, Namık Denizhan, Neşe Erdok, Nuri İyem, Özdemir Altan, Rafet Ekiz, Sadi Diren, Süleyman Saim Tekcan, Şadan Bezeyiş, Tanju Demirci, Yusuf Katipoğlu'nun işlerinin yer alacağı sergi, **21 Eylül-17 Ekim 2019** tarihleri arasında İstanbul'un tarihî mahallesi Kuzguncuk'ta gezilebilir.

SIKIŞTIRILMIŞ TOPRAK ATÖLYESİ | LAYER BY LAYER

Sıkıştırılmış Toprak Atölyeleri serisinin başlangıcı olan "Layer by Layer", Abdullah Gül Üniversitesi'nin ev sahipliği ve Mimarlar Odası Kayseri Şubesi'nin desteğiyle gerçekleşecek. Atölyede toprak yapım pratikleri ve malzeme etkin tasarım detayları hakkında bilgi verilirken sıkıştırılmış toprak yapım tekniğinin detaylarının anlatılacak. Program

dahilinde katılımcılar ile geliştirilecek tasarımın / enstalasyonun üretimi planlanırken; atölye sonunda sürecin farklı ölçeklerde ifade edilebilmesi adına katılımcıların bu hikayenin bir parçası olduğu sergi düzenlenecek. Küratörlüğünü Çağlar İşbilir ve Can Cumalı'nın üstlendiği Layer by Layer atölyesi **12-18 Eylül 2019** tarihleri arasında gerçekleşecek etkinlik hakkında detaylı bilgi almak için: archforearth.agu.edu.tr

ARCHED FORUM 5 TRABZON'DA

Mimarlık Eğitimi Derneği (MİMED), 1999 yılından beri düzenlediği ve mimarlık eğitiminin sorunlarını akademisyenler, meslek insanları ve öğrenci etkinlikleriyle tartışmaya açtığı Forum dizisinin beşincisini, Karadeniz Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde **9-11 Nisan 2020** tarihlerinde Trabzon'da düzenliyor. "Change and Resistance in Architectural Education" başlığı altında yapılacak olan etkinliğe bildiri özeti göndermek için son tarih **20 Eylül 2019**.

İKLİM KRİZİ İÇİN YENİ BİR KAMPANYA: SIFIR GELECEK

"Sıfır Gelecek" adı altında bir araya gelen Türkiye'deki ekoloji ve çevre kurumları, iklim krizine dikkat çekmek için dikkate değer bir kampanya başlattı. İklim krizine karşı çıkan bütün sesleri daha da duyulabilir kılmayı amaçlayan Sıfır Gelecek Platformu, "kaybedecek bir saniyemiz bile yok" diyerek durumun ciddiyetine dikkat çekiyor. 20 Eylül 2019 tarihinde düzenlenecek küresel iklim grevine ilişkin de çağrı yapan platform, "Ya Sıfır Karbon Gelecek, Ya Sıfır Gelecek" sloganıyla farkındalık oluşturmaya çalışıyor. Yapılan çalışmalarla ilgili bilgi almak için web sitesi ziyaret edilebilir: www.sifirgelecek.org

KURULUŞUNUN 25. YILINDA UMAR GENEL KURULU'NUN ARDINDAN

Tonguç Akış

Doç. Dr., İYTE Mimarlık Bölümü

25. yılını kutlayan Uluslararası Akdeniz Mimarlar Birliği'nin (Union of Mediterranean Architects - UMAR) Genel Kurulu bu sene Roma'da 3-4 Temmuz 2019 tarihlerinde yapıldı. 1994'de Atina'da kuruluş deklarasyonu imzalanan örgütün şimdiki yönetim kurulu 2018 Mayıs ayında, Wassim Naghi (Lübnan) başkan, İman O. Gawad (Mısır) sekreter, Juana Canet Rosselló (İspanya) başkan yardımcısı, Lilia Cannarella (İtalya) sayman, Natalina da Costa (Fransa) üye olarak belirlenmişti. Toplantıya ev sahipliğini İtalya Mimarlar, Plancılar, Peyzaj Mimarları ve Koruma Uzmanları Odası (Consiglio Nazionale degli Architetti, Pianificatori, Paesaggisti e Conservatori - CNAPPC) üstlendi. Neptün Çeşmesi'ne doğrudan bakan balkonuyla Oda, Mısır Dikilitaşı ve Dört Nehir Çeşmesi barındıran Navona Meydanı'nın uzun kenarında yer almakta.

Bilindiği üzere Akdeniz havzasındaki ve komşu yakalarda mimarların ortak ilgi alanlarındaki çalışmaların birlikteliğini güçlendirmek amacıyla kurulan UMAR, 15 Temmuz 1994'de Rabat (Fas) Deklarasyonu ve 1 Ocak 1994'de yapılan Girit toplantısındaki çabalarla temellerini attı. Arnavutluk, Cezayir, Kıbrıs, Yunanistan, Fas, Filistin, İspanya, Tunus ve Türkiye kurucu ülkeler olarak katkı sağladı. UMAR 2004 yılında belirlediği 13 maddelik ilkeler doğrultusunda çalışmalarına devam etmekte. UMAR'ın ilkelerini kısaca saymak gerekirse, şu ana başlıkları belirtebiliriz: Akdenizlilik kavramını destekleyici çalışmalarda bulunma ve örgütlenme; mesleki ve akademik alanda dayanışma; mimarlığın toplumsal gücünün artırılması; uygulamada mesleki etik ve bağımsızlık; mimarlık hizmet ve ürünlerinin kalitesinin artırılması; kültürel mirasın, yapılı ve doğal çevrenin korunması; mimarlık alanındaki din, ırk ve cinsiyet ayrımcılığına karşı mücadele ve dayanışmanın artırılması; sosyal, kültürel ve teknik anlamda işbirlikleri ve dayanışmanın kurulması; mesleki alanda bilimsel araştırmaların kurgulanması, gerçekleştirilmesi ve desteklenmesi; diğer mesleki örgütler ile ilişkilerin geliştirilmesi.

25. yıl nedeniyle Genel Kurul'un önemli misafirleri Thomas Vonier (UIA Başkanı, ABD), Lorenz Braker (UIA 1. Bölge Başkanı, Yunanistan), Nikos Fintikakis (UIA 2. Bölge Başkanı, İsviçre) oldu. Beyrut'taki kalıcı sekreterlik ofisinin kullanımının artırılması, UMAR arşivi ve veritabanının kurulması, internet sitesi ve sosyal medyanın daha aktif kullanılması, daha kapsayıcı bir örgüt olma yolundaki çalışmaları aktaran Wassim Naghi, dönem boyunca göç ve kentler, kadın mimarlar, modern mimari miras, mimari uygulamaların evrimi, genç mimarlar ve eğitim konularında yapılanları aktardı. Akdeniz havzasında gerçekleşen uluslararası mimari yarışmalar, yaz okulları ve toplantıların içeriğiyle ilgili bilgiler de verildi. UMAR Saymanı da bütçenin onaylanması konusunda oluşturulan raporu sundu. UIA yönetimindeki saymanlık görevinden taze istifa eden Fabian Llisterra'nın "UMAR'ı Yeniden Düşünmek" başlıklı sunuşu, örgütün gelecek perspektifini kurgulaması için kapsamlı bir sunuş oldu.

Toplantıya Maltalı meslektaşlar damgasını vurdu. Özellikle sonuç deklarasyonunda da yer alan ülkeler arası örgütlerin dayanışmasına vurgu yaparak söz alan Malta Temsilcisi Anthony Fenech Vella, ülkelerinde yapılan yeni yasal düzenleme konusunda Kamra Tal-Periti (Malta Mimar ve İnşaat Mühendisleri Odası) olarak yaptıkları çalışmaları aktardı. Ülkelerinde şantiye alanındaki yeni düzenlemenin meslek alanındaki uygulamalara kısıtlılık getirdiği yönündeki kabul gören görüşlerine destek istediler. UMAR hazırlanmasında kısa sürede oluşan bu uluslararası mesleki dayanışmayı, Malta kamuoyunu ve karar alıcıları ikna çabalarında ve ileride yürütülecekleri bir dizi etkinliklerde kullanacaklarını belirttiler. Bir diğer gelişme ise, kurucu ülkelerden biri de olan Yunanistan'ın ekonomik kriz dolayısıyla oluşan aidat borçlarının karara bağlanması oldu. Bu konuda yönetime Genel Kurul olarak tam destek verilerek aidatların yeniden düzenlenmesi ifade edildi. Bunların yanında, Türkiye temsilcileri, kurgulanacak ve gerçekleştirilecek yaz okullarında, ülkeleri temsil eden mesleki örgütler ile iletişime geçilmesini ve bunun doğabilecek sorunları aşma konusunda önemli olacağını aktardı.

Genel Kurul'un iki üye ülke temsilcisi (Fas ve Filistin) bulunmamasına rağmen başarıyla tamamlanmasının ardından, ertesi gün akademik bir oturum gerçekleştirildi. Ana başlık "Akdeniz Kentlerinin Mimarlığı" idi. CNAPPC Başkanı Giuseppe Cappochin açılış konuşmasında UMAR'ın önemine ve potansiyeline dikkat çekti. Livio Sacchi'nin (CNAPPC) oturum başkanlığında, Attilio Petruccioli (Roma La Sapienza Üniversitesi, ICOMOS ve UNESCO Uzmanı) İslami Akdeniz kentsel dokusunun yorumlanması ve değişimi konusundaki sunuşunu yaptı. Ardından, Caterina Carocci (Katanya Üniversitesi) "Santorini Pyrgos Kalesi'ndeki Terkedilmiş Yoğunluk" adlı sunuşunu gerçekleştirdi. Wassim Naghi (UMAR Başkanı) "Tripoli: Akdeniz'de Yüzyıllık Kentsel ve Mimari Dönüşüm" başlıklı sunuşunu yaptı. Stella Evangelidou (Kıbrıs Rum Kesimi Mimarlık Birliği Temsilcisi) ise, modern mimarlık ve Akdeniz üzerine bir sunum gerçekleştirdi.

UMAR Genel Kurulu'nu ve ardından gerçekleşen akademik toplantıyı KKTC'den Türker Aktaş ve daha önce UMAR yönetiminde görev almış Necip Mutlu da izledi. Akşam yapılan rehberli gezi yürüyüşünün ana konusu Tiber Nehri kıyısındaki Richard Meier'in tasarladığı Ara Pacis Müzesi oldu. Yapının tarihî eseri içine alma yaklaşımı konusundaki tartışmalar, bir kez daha hatırlandı. Tüm bunların sonunda, "Gümüş Jübile" olarak da adlandırılan 25. yıl kutlaması yapıldı. Daha önce UMAR'ın ortaya çıkmasında ve sürmesinde yol alan tüm dostlara teşekkür edildi. Yöneticilik yapanlar ve katkıda bulunan herkes teker teker anıldı.

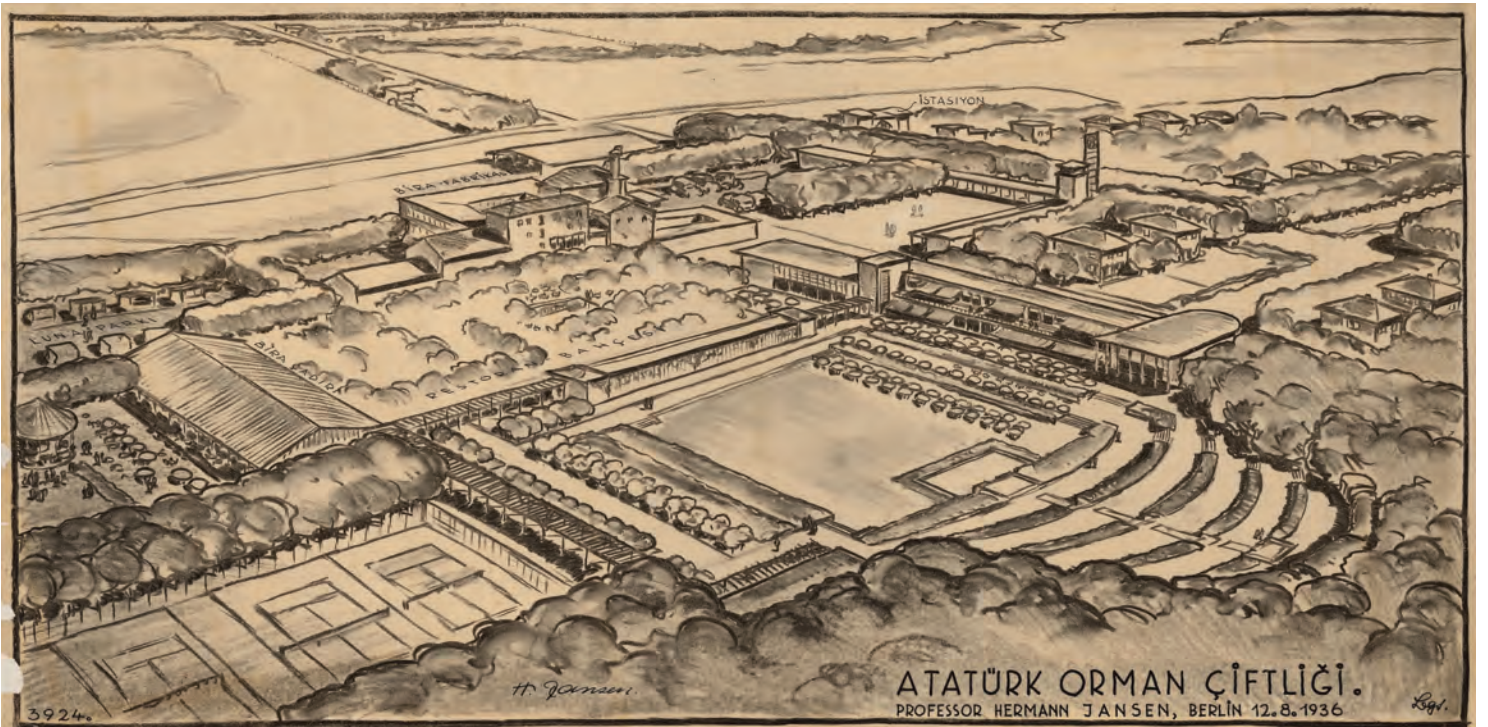
19-20 Eylül 2019 tarihlerinde UMAR Yönetim Toplantısı Akdenizlilik değerlerini de taşıyan İzmir'de yapılacak. Bu toplantıda, eminiz ki yine mesleki dayanışma, mesleğin toplumsal sorumlulukları ve Akdenizlilik kapsamında halkın ve meslektaşların birlikte hareket edebilme konularında şeffaf ve kamuoyuna açık bir biçimde sunulabilen uluslararası ve bölgesel kararlar alınacak ve Akdeniz havzasındaki örgütlülüğün güçlenmesiyle oluşacak yeni mesleki ve akademik işbirlikleri konuşulacak ve kurulacak. Örgütsel yapılanmasını giderek kurumsallaştıran ve üst çatı örgütümüz olan UIA ile ilişkilerini sağlamlaştırmayı da hedefleyen UMAR'da resmi temsilci olan Odamız ve Uluslararası İlişkiler Komitesi, mevcut yönetim olarak bağların güçlenmesi için kendi siyasi ve mesleki gündemlerimizi de aktaracağımız bir platform olarak değerlendirilmesini, çalışma gruplarında etkin biçimde yer almayı ve örgütsel dayanışmayı önemsemektedir. UMAR'ın doğum gününü İzmir'de de yeniden kutlamak dileğiyle.

Doğa Yiyen AKP Rejimi

“Hayatta kalmak için ormanları yiyen insanlardan, soylular zevklerinden vazgeçmesin diye köylüleri yiyen koyunlara gelinmişti. O tarihten başlayarak kapitalizm geliştikçe, doğada sermaye birikimine konu olabilecek ne varsa, ne kaldıysa, birer birer ya metalaştırıldı ya da ticarileştirildi.”

“Doğanın yıkımını açıklamaya yönelik dayanaksız gerekçeler ise otuz yıldır değişime uğratılmadan yineleniyor: kalkınma, dış borç açığını giderme, istihdam yaratma, yoksulluğu azaltma... Onca madene, baraja, HES’e, TES’e, turizm yatırımlarına, boş duran konutlara, 3. havalimanıyla 3. köprüye ve benzerlerine rağmen, Türkiye kalkınmadı.”

“Yok edilmenin eşiğindeki doğa varlıklarının doğal, ekolojik, estetik varlığını, toplumsal değerini, katkısını, etkisini deneyimleyen belki de son kuşakız. Yıkım engellenemezse, gelecek kuşakların bu olanağı olmayacak. Oysa şimdiki kuşakların bir sorumluluğu da, gelecek kuşaklara o deneyim fırsatını sağlamaktır.”

1936’da hayal edilenin aksine şu an Atatürk Orman Çiftliği arazisi “yenilebilecek” bir rezerv alan olarak her geçen gün imara açılarak parça parça eksiltiliyor. Atatürk Orman Çiftliği arazisinin korunması adına yürütülen çalışmalar www.aocmucadelesi.org web adresi üzerinden takip edilebilir.

Binlerce yıl önce avcı-toplayıcı topluluklar, tarımsal etkinliği başlattılar. Yar-kurut-yak yöntemini icat ederek kolayca ekilebilir, verimli tarımsal alan elde ettiler. Bu yöntemle göre, ağaç dallarını, çalları kesip ateşe verirler ya da ormanı, ağaç gövdelerinin kabuğunu çepçevre yarıp soyarak kuruttuktan sonra yakarlardı. Toprağı sürmeye, yabanıl otları ayıklamaya gerek kalmadan, ağaçların külü üzerinde tarımsal üretim yaparlardı. Birkaç yıl içinde ağaç külü, yağmur suyuyla akıp gittiğinden bitişik ormanlık alanda aynı işlem yinelenirdi. Marvin Harris'in belirttiği gibi, yar-kurut-yak tarımı yapan Güneydoğu Asya çiftçileri, kendilerini, "ormanları yiyen insanlar" olarak adlandırırken haklıydılar.

İngiltere'de soylu sınıf, koyun yününün yarattığı nakit geliri fark edince, 16.-18. yüzyıllar boyunca, çitleme denilen yöntemle başvurarak köylü toplulukları, yararlandıkları topraklardan zorla ve baskıyla çıkarıp attı. İnsansızlaştırdıkları o toprakları otlak olarak kullanıp koyun yetiştiriciliğine giriştiler. Thomas More, *Ütopya* adlı yapıtında, yoksul halka reva görülen açlığı ve yoksulluğu, "İngiltere'de koyunlar öyle açgözlü olmuşlar ki insanları parçalayıp yiyorlar." cümlesiyle dile getirir.

Hayatta kalmak için ormanları yiyen insanlardan, soyular zevklerinden vazgeçmesin diye köylüleri yiyen koyunlara gelinmişti. O tarihten başlayarak kapitalizm geliştikçe, doğada sermaye birikimine konu olabilecek ne varsa, ne kaldıysa, birer birer ya metalaştırıldı ya da ticarileştirildi. Dünya, 1970'lerden bu yana neoliberal kapitalizmle birlikte bu sürecin en azgın evresini deneyimliyor. Neoliberalizmi dinbazlık sosuyla süsleyen AKP iktidarları, "doğa yiyen" bir nitelik sergiliyor. 2002 yılından bu yana doğa-obur AKP'nin yönetimindeki devlet ile sermaye kol kola, doğanın, insanlar ve insan dışında kalan varlıklar olmak üzere her iki bileşenini de tüketerek kapitalist bir birikim rejiminin semirmesini sağlıyorlar.

AKP'nin doğaya verdiği zarar, Türkiye için yepyeni bir olgu değil, kuşkusuz. Kapitalizmin olduğu her yerde doğa yıkımı olur. 1970'lerde barajlar kralı Süleyman Demirel ile 1980'lerde otoyollar prensi Turgut Özal da devlet olanaklarını ve idarenin yetkilerini, sermayenin doğayı kolayca sermayeleştirmesi için seferber etti. Ama Tayyip Erdoğan'ın 17 yıllık AKP döneminde doğanın sermayeleştirilmesi, hem hacim hem de tür olarak önceki iktidarlara karşılaştırılamayacak bir düzeye ulaşmış durumda. Bir de buna, AKP'nin, başvuracak bir toplumsal gelişme stratejisi oluşturamama acizliğini eklemek gerekir. Tarım, hayvancılık, sanayi üretimi yerlerde sürünüyor. Saman ithal ediliyor, başka örneğe gerek var mı? İnşaat sektörü de bir süredir krizde. Raydan çıkmış ekonomiyi toparlamak için AKP kurmaylarının aklına gelen ilk şey ise doğa.

AKP hükümetlerinin verdiği izinler sayesinde, dereler üzerinde hidroelektrik santralleri, pınarların kaynağında da şişe suyu tesisleri var. Oysa halk katmanları ve börtü böcek için, su yoksulu bir ülke Türkiye. Bir taraftan da zeytinlikler termik santraller için katledildi. Halk sağlığı ise tehdit altında. O kadar ki, kömüre bağımlı enerji üretimi ve tüketiminin etkisiyle, Türkiye, dünyada havası en kirli ülkeler sıralamasına giriyor. Her yıl elli binden fazla insanımız hava kirliliğine bağlı nedenlerle beklenenden erken yaşta ölüyor. AKP'nin doğa-obur kalkınma stratejisi, hava ve suyla birlikte insanı da yok ediyor.

Kıyılar, ormanlar, meralar, yaylalar, enerji tekellerine, maden firmalarına, turizm yatırımcılarına, inşaat şirketlerine tahsis edildiler. Şimdilerde kriz içinde debelelen inşaatçılık, yalnızca konutların, otoyolların, İstanbul Havalimanı'nın üstünde yükseldiği doğa parçalarını yok etmez. Dahası, inşaat malzemesini sağlamak için taş

ocaklarıyla, mermer ocaklarıyla, tuğla fabrikalarıyla, demir madenciliğiyle ve çimento üretimiyle de dağı, taşı, doğayı yiyip bitirir.

Bergama'dan Cerattepe'ye, Ulukışla'dan Kaz Dağları'na altın madeni şirketleri delik deşik ediyorlar toprağı. Munzur Dağları'nın tamamı maden sahası ilan edildi. Yakınlarda çıkarılan bir düzenleme de madenciliğe yeni bir olanak sunabilir. 15 Temmuz 2018 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Nadir Toprak Elementleri Araştırma Enstitüsü kuruldu. Bu enstitü, nadir toprak elementleriyle ilgili bilgi birikimini sağlamak, şirketlerin gereksinim duyduğu konularda Ar-Ge projeleri geliştirmek, bu elementlere ilişkin ürün ve teknolojilerin üretilmesi için araştırmalar yapmak ve altyapıyı oluşturmakla görevli. Türkiye'deki nadir toprak elementleri yataklarının işletilmesi ve çeşitli ürünlere dönüştürülmesi için ön hazırlıkların başladığı görülüyor.

Düne kadar bozulmadan kalan, Atatürk Orman Çiftliği gibi sit alanları ya da Salda Gölü gibi özel çevre koruma bölgeleri, iktidarın en çok ilgisini çeken yerler. Doğa varlıkları "ekonomiye kazandırma" söylemiyle talan edilerek azaldıkça, en iyi durumda kalan korunan alanlar, en çok rant getirecek iktisadi değerler olarak görülüyor. Bu nedenle, korunan alanlarla ilgili düzenlemelerde yapılan değişikliklerle bu yerler, yüksek rant getiren yapılaşmaya ve ticarileştirme amacı güden öteki iktisadi etkinliklere açılıyor.

Bu örneklerin gösterdiği üzere, iktisadi planda AKP iktidarı, değerli madenleri, ormanları, kıyıları, meraları, yaylaları, yeraltı, yerüstü suları ve yaşamları doğa varlıklarına bağlı olan emekçi yığınları yiyerek hayatta kalıyor.

Doğanın yıkımını açıklamaya yönelik dayanaksız gerekçeler ise otuz yıldır değişime uğratılmadan yineleniyor: kalkınma, dış borç açığını giderme, istihdam yaratma, yoksulluğu azaltma... Onca madene, baraja, HES'e, TES'e, turizm yatırımlarına, boş duran konutlara, 3. havalimanıyla 3. köprüye ve benzerlerine rağmen, Türkiye kalkınmadı, tersine iktisadi daralma var, kişi başına milli gelir yerinde sayıyor, dış borç açığı azalmadı sürekli artıyor, işsizlik rekor kırıyor, yoksulluk yaygınlaşıp daha da derinleşiyor. Öyküdekine benzer bir durumdayız: "Peki, biz bu b.ku niye yedik, Ağam?" Sermaye, doğayı yok eden yeni yatırım alanlarında at oynattı, kârlarına kâr kattı; bir de sermayeyle işbirliği yapanlar kalkındı, hepsi bu.

Kuralsızlaştırılmış, denetimsizleştirilmiş, kılıfına uydurulmuş biçimde doğaya hoyratça saldırıların olduğu her yerde, toplumsal direnişler de belirir. Yıkıma yol açacak projelere direnenler, hem doğanın korunmasını önemsedikleri için hem de çoğunun varoluşu, geçim yolu, doğadan elde ettiklerine dayandığı için karşı çıkar. Nitekim, Türkiye'de doğaya, devlet destekli sermaye saldırısı şiddetlendikçe, ekolojik mücadelelerin de o ölçüde yoğunluk kazanıp geliştiğini görüyoruz.

AKP sözcüleri, "Sana mı soracağız!" otoriteryanizmiyle karşılık veriyorlar mücadeleden saf tutanlara. "O projeyi sen istesen de istemesen de yapacağız!" diye buyuruyorlar. Bu buyurganlık, demokratik devlet ilkesine açıkça aykırı olduğu gibi, hukuki bir dayanağa da sahip değil. Oysa, Anayasa'nın 56. maddesindeki çevre hakkı, ayrıca Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası çevre sözleşmelerinde ve Çevre Kanunu'nda yer alan katılım ilkesi, "Doğayı yok edecek olan projelerle ilgilenmiyoruz, istemiyoruz, yapamazsınız!" talebini yükseltenlerin mücadelesini, ekolojik ve siyasal gerekçeler yanında, hukuki olarak da meşru ve haklı kılmaya yeterlidir.

Kuzey Ormanları, Cerattepe, İnceburun Ormanı, Ergene Nehri ve daha niceleri elden gitti. Hasankeyf, Kaz Dağları, Murat Dağı, Salda Gölü, Munzur Gözeleri'nin eli kulağında. Yok edilmenin eşliğindeki bu doğa varlıklarının doğal, ekolojik, estetik varlığını, toplumsal değerini, katkısını, etkisini deneyimleyen belki de son kuşağız. Yıkım engellenemezse, gelecek kuşakların bu olanağı olmayacak. Oysa şimdiki kuşakların bir sorumluluğu da, gelecek kuşaklara o deneyim fırsatını sağlamaktır.

Ne yapsın nefes alamayan, su bulamayan gelecek kuşaklar, betonu, otu, yolu, Yeşil Yolu, havalimanını, nükleer çöplüğü, kurumuş dereyi, havuza çevrilmiş Uzungöl'ü, suya gömülmüş Hasankeyf'i, madenciliğin bıraktığı ağır metallerle ve siyanürle dolu atık havuzlarını, ağaçları kazınmış ve kelleşmiş Kaz Dağları'ndaki açık maden ocağının cehennem çukurlarını? Şu anda direnen şimdiki kuşaklar gibi, gelecek kuşaklar da, doğa talanını yapanlardan, yaptırımlardan, izin verenlerden, susarak ekolojik suça ortak olanlardan hukuki, siyasi ve ahlaki bakımlardan hesap soracaklar. Öyle ya; keser döner, sap döner, gün gelir hesap döner. ❖

Mehmet Ali Yardımoğlu'nun Ardından

Bekir Gerçek

1946 yılı Trabzon-Akçaabat doğumluydu. Mehmet Ali ile farklı ilkokullarda okumuş, 1958'de Trabzon Lisesi orta kısımda buluşmuştuk. Kibar, dost canlısı, çok okuyan, müziğe ilgi duyan, sevilen bir arkadaşımızdı. Aramızda en iyi futbol oynayanlardan biriydi, estetik-teknik, rakibini kutlayan... Liseli olduğumuz yıllarda yerel gazetelerde yazmaya başladı. 1965-1966 yılları arasında bir avukat amcamızla çalıştı, birçok yazışma onun elinden çıkardı. 1967 yılında, kentteki sekiz-on mimar, temsilcilik örgütlediler. 1968 olduğunda ise ikinci sınıf öğrencisi Mehmet Ali, temsilcilikte profesyonel sekreterdir. Daha öğrenciyken; Mimarlar Odası'nın görevlerini, yetkilerini, stratejilerini öğrenmiştir Mehmet Ali... Beş yıla yakın, bu görevini titizlikle ve başarıyla yürütürken, aynı dönemde KTÜ Müzik Kulübü başkanıdır. Orkestralarımız, kentliyle buluşur.

Sonra okulları bitiririz, temsilcilik günlerimiz başlar. Elli mimarla ses getirdiğimiz günler... "Şube gibi çalışan temsilcilik"... Bu benzetmeyi yıllar sonra başkanımız Engin Omacan yapacaktır. 1970'lerin sonu şubeleşmek için başvururuz, fakat uygun görülmez. MYK toplantısı biterken, son söz olarak "Bundan sonra siz, bize teklif etmelisiniz" diyerek konuyu kapatırız. 1984-1986 dönemi, MYK yerel örgütlenmelere yerinden müdahalelere önem vermektedir. Bir toplantı çıkışında Sayın Engin Omacan; "Siz neden şubeleşme başvurusunda bulunmuyorsunuz?" diyecek olur. Yaklaşık bir yıllık bir hazırlık sonrası başvurmamız tamamlanır. Bir MYK toplantısında okunur, sunulur, kabul görür, gündeme alınır. 1987 Bursa genel kuru-

Bekir Gerçek
Mimarlar Odası
Trabzon Şubesi Eski
Başkanı

2. Trabzon'da kent kimliği ve mimarlık konulu panel (sol baştan): Prof. Dr. Şengül Öymen Gür, Prof. Dr. Ruşen Keleş, Bekir Gerçek ve Mehmet Ali Yardımoğlu, 21 Şubat 2019, Ankara.

1. Mimarlar Odası Trabzon Şubesi Kurucu Heyeti (sol baştan): Prof. Dr. Mustafa Kandil, Lütfü Altın, Bekir Gerçek, Sezgin Atasoy, Mehmet Ali Yardımoğlu, 1987, Ankara.

lunda yüz yirmi kişilik üye sayısı ile Mimarlar Odası yeni şubesini örgütler. (**Resim 1**) Aynı yıl Mehmet Ali Yardımoğlu, şube başkanlığına getirilir. Mehmet Ali, Trabzon Mimarlar Odası için iyi bir yönetici, çalışan ve ilkeli bir gönüllüdür... Bütün çabası kamu çıkarlarını, mesleğin çıkarlarıyla birlikte korumak üzerinedir. Bazı çevreleri olumsuz etkileyen bu mücadelesiyle acımasız kıyımlara uğrar, ekmeğiyle oynanır. O yalnızca, serbest çalışan, yarışma çizen, projeci bir mimardır.

1988 yılında Mimarlar Odası Genel Kurulu öncesi seçimlere katılacak mevcut genel başkanın teklifiyle, hazırlayacağı listenin genel sekreterliği için Mehmet Ali ile anlaşılır. Genel kurul seçimleri sonrası Mehmet Ali Yardımoğlu, MYK'nın genel sekreteridir. Görevi yalnızca beş ay sürebilmiştir; ardından zor günler kapıdadır... Trabzon şube yönetimi olarak olaya karşı çıkışlarımız ise sonuçsuzdur. İstifa edip MYK'dan ayrılır, yalnızca Yayın Komitesi üyesidir artık.

Bugüne değin geçen otuz bir yılda öğrendiklerini geliştirerek, serbest büroculuk, çeşitli üniversitelerde öğretim görevliliği, yazarlık, konuşmacılık gibi çalışmalarında inandıklarını hep aynı kararlılıkla savunmayı sürdürdü. (**Resim 2**) Bir hayli yorgundu, elli iki yıllık bir mücadele 23 Temmuz 2019 günü son buldu. Ben tanıgım, kardeşim asla yenilmedi! Dürüst, haktan ve kamudan yana, yılmaz, mücadeleci, bir o kadar da insan sever olan çocukluk arkadaşım ve kardeşimi saygı, sevgi ve hak ettiği en iyi dileklerle anıyorum. Sizler de katılın bana... Yerin aydınlık olsun, hak ettiğin huzurla dolsun. ❖

Siyasal İslamın Kentsel Devrimi ve Yerel Seçimler Sonrasında Toplumcu Kentsel Siyasetin Olanakları

Bülent Batuman

Tekrar edilen İstanbul seçimleri ile birlikte 2019 yerel seçimleri tamamlanmış bulunuyor. Ortaya çıkan sonuçların ve bu sonuçların kentsel siyaset için tanımladığı koşulların değerlendirmesini yapmak, siyasal İslam'ın 25 yıllık kentsel iktidarının ardından yeni ve demokratik bir yerel yönetim çerçevesini inşa etmek için acil. Bu değerlendirmeye ise, 25 yıllık İslamcı kentsel iktidarın ürettiği bağlamı tanımlayarak başlamak gerekiyor.

AKP iktidarı, “siyasetin komple kentselleştiği” bir kentsel devrim yaratmıştır.

Henri Lefebvre, 1970 tarihli *Kentsel Devrim* adlı kitabında, o güne kadar hep bir birikim süreci olarak tasavvur edilmiş olan (nüfus, sermaye, kaynaklar, hizmetler, ilişkiler gibi kavramların birikimi), kent(sel)leşme olgusunu “yoğunlaşma” yanında “genişleme” olarak da kavramak gerektiğine işaret eder. Söz konusu süreci “içpatlama / dışpatlama” diyalektiğine vurguyla, “toplumun komple kentselleşmesi” olarak tanımlayan düşünürü göre “kentsel gerçekliğin [...] müthiş derecede yoğunlaşması” ile “ayrı ayrı pek çok parçanın muazzam bir dışpatlamayla saçılıp yayılması” birlikte yürümektedir.¹

Lefebvre'in tanımından hareketle son 25 yılda yaşadığımız süreci ve özellikle geldiğimiz noktayı “siyasetin komple kentselleşmesi” olarak kavramak gerekiyor.² Bu durum elbette kentselliğin genişleyen küresel hakimiyetiyle yakından ilgili, fakat Türkiye örneğinde siyasetin komple kentselleşmesi bundan daha fazlasını içeriyor. Şimdiye dek çokça tartışıldığı gibi, Türkiye’de İslamcılar hegemonyalarını kentsel siyaset yoluyla inşa etti. Bu sürecin dikkat çekici özelliği, büyük kentlerde taban örgütlenmeleri, orta büyüklükteki Anadolu kentlerinde ise müteşebbis ağları yoluyla geliştiril-

23 Haziran’da tekrarlanan İstanbul seçimlerinin ardından yerel seçim süreci son buldu. Toplumcu politikaların kente yansımalarının “neoliberal bir ‘makine’ niteliğindeki belediyenin de bir müşterek haline dönüştürülmesinden” geçeceğini belirten yazar, “karşılaşmalar mekânı” olarak tariflediği kamusal alanları kentteki müşterekleşme için önemli bir potansiyel olarak değerlendiriyor.

len melez mekanizmalarca işletilmesi idi. Söz konusu mekanizmaların farklı büyüklüklerdeki kentsel yerleşimler arasında aktararak melezleştirilmesi “komple kentselleşme”nin önemli bir veçhesine işaret eder. Eşzamanlı olan içpatlama ve dışpatlama süreçleri, ilkinin nicel bir birikim ve ikincisinin de (kentsel durumun yaygınlaşması anlamında) nitel bir genişleme olarak tasavvur edildiği bir ikili karşıtlık biçiminde anlaşılamaz. Bilakis, burada söz konusu olan -kent ile kırım birbirini etkilediği çift taraflı bir süreçten de öte- çok taraflı bir süreçtir; pek çok dinamik kentselleşir ve bu da kentsel olanı yeniden şekillendirip melezleştirir.

Yaşanan kentsel devrimin dolaysız bir sonucu, tüm muhalefet akıllarının kentselleşmesi olmuştur.

AKP’nin ürettiği kentsel devrim ve onun bir ifadesi olarak siyasetin komple kentselleşmesi, tüm siyasal güçlerin kentsel biçimlere tercüme olduğu bir süreci ifade eder. Bu süreçte bir taraftan siyasal biçimler (örgütlenme, eylem, keza hayal gücü) kentsel alanın dışından kente aktarılırken, bir taraftan da AKP karşıtı çok çeşitli muhalefet akılları kentsel politikalar çerçevesinde yeniden şekillenmiştir. Örneğin, AKP’nin ilk

1. Tan Oral ve Selçuk Demirel'den paylaşımlı karar alma ve yerel seçimler üzerine

Bülent Batuman
Doç. Dr., Bilkent
Üniversitesi Kentsel
Tasarım ve Peyzaj
Mimarlığı Bölümü
Başkanı

döneminde çok etkin olan milliyetçi / ulusalcı muhalefet -2015 sonrasında AKP'nin bu pozisyonu benimsemesiyle anlamını kaybetmiş olsa da- odağında yer alan Kürt sorununun tahayyülü açısından çarpıcı bir dönüşüm geçirdi. Uzun zaman boyunca kırsal bir çatışma olarak tahayyül edilen olgu bu süreçte metropoliten bir tasavvur kazandı; bunun en son ve çarpıcı göstergesi yenilenen İstanbul seçimlerinde HDP'nin ve Kürt seçmenin oynadığı rol oldu. Nükleer ve HES karşıtı mücadelelerle biçimlenen çevreci muhalefet Gezi Direnişi sonrasında kentsel mega projelere karşı yürütülen muhalefetle buluşarak kentsel ekolojik mücadelelere ilham verdi; İstanbul Havalimanı ve Kanal İstanbul gibi örnekler ve tetikledikleri siyasal süreçler kentle kırsal bütünleşmesini somutlaştırdı. Emek hareketi güvencesizleşme ve sendikasılaşma ile zayıflayıp, TEKEL gibi bir zirve yaşamasına rağmen sönümlendiyse de eylem repertuarını -Gezi'de görüldüğü gibi- kentsel mücadelelere aktardı. Barınma hakkı mücadelesi biçiminde başlayan kentsel dönüşüm karşıtı muhalefet ise temaları ve aktörleriyle çeşitlenerek daha da öne çıktı. (Resim 1)

Yaşanan kentsel devrim Gezi Direnişi'nin temsil ettiği kentselin devrimine yol açmıştır.

Bu çok boyutlu süreç nihayetinde kentselin siyasal (dış)patlamasına -2013 Gezi Direnişine- yol açtı; bu patlama ise zeminini en özgül kentsel biçim olan kamusal mekânda buldu. Yani Gezi'yi, İslamcılığın kentsel devriminin istemsiz bir ürünü olan "kentselin devrimi" olarak görmemiz gerekiyor. Yukarıda değindiğim gibi, AKP'nin kentsel devrimi sadece yukarıdan aşağı politikalarla ilgili olmayıp, bir süreç olarak kendisine yönelik muhalefetin kentselleşmesini de kapsadı. Metalaştırma ve İslamileştirme süreçlerine ek olarak kentsel olan üstündeki tahakkümün giderek şiddetlenmesi, siyasal eylem ve tahayyül biçimlerinin yoğunlaşmasına yol açtı. Bu çerçevede AKP'nin kentsel devrimi sonucu kentsel biçim ve tarzlara bürünen muhalefet akıllarının tamamı daha sonra Gezi Direnişine kanallandı. AKP'nin yol açtığı kentsel devrimin bir ürünü olan Gezi Direnişi böylece "siyasetin komple kentselleşmesini" somutladı ve daha da ileri taşıdı. Kentsel mücadelenin ve kentsellik etrafında şekillenen siyaset tahayyülünün yeni biçimlerini icat ederek süreci daha ileri taşıyan kentselin devrimiydi bu. Gezi Direnişinde ortaya çıkan mekânsal ve performatif eylem biçimleri öylesine etkili oldu ki 2016'da gerçekleşen başarısız darbe girişiminin ardından kendi kitlesini seferber etmek için AKP bile bu biçimleri sahiplenmeye çalıştı. Dahası, Gezi sonrası dönem, yeni protesto tarzlarının ve kente ilişkin yeni siyasal tahayyül biçimlerinin ortaya çıkışına sahne oldu.

Bugün kentsel siyasetin olasılıklarını tartışmak için, Gezi'den çıkan üç temel dersi vurgulamak gerekiyor:

1. Kamusal mekân sadece belli bir gündem etrafında yoğunlaşan siyasal performansın mekânı olmayıp kurucu bir boşluk olarak da işlev görebilir.

Gezi Direnişi esnasında Taksim Meydanı'nın farklı gündemleri olan çeşitli aktörleri bir araya getiren bir "karşılaşma" yeri işlevi görmesiyle, bu aktörlerin kamusal mekândaki siyasal faaliyetleri -kısa süreliğine olmakla beraber- devletsiz bir müşterek

yaşam üretti. Hem bizzat öznelere kendilerinde hem de öznelere arasında ciddi dönüşümlere neden olan bir siyasal olaydı bu. Diğer yandan Taksim Meydanı bir "boşluk", çeşitli imkânlarla kapı aralayan boş bir mekândı. Çeşitli siyasal aktörlerin gündeme getirdiği pek çok itiraz Gezi öncesinde de mevcuttu. Ancak söz konusu meseleler için verilen mücadeleler mekânsal ve zamansal açıdan oldukça kısıtlı biçimlerde ortaya çıkıyor -ve kaybolup gidiyor- homojen olduğu söylenebilecek bir grup oluşturan bir avuç aktivist mücadeleyi ancak belli bir mekânda ve belli bir süre devam ettirebiliyordu. Dolayısıyla birkaç aktivistin ağaçların zarar görmesini engellemek için Gezi Parkı'na gelmesi de aynı şekilde nihayetinde yenilgiye mahkûm olan bir başka küçük çaplı çevreci protesto olarak görüldü. Ancak park vahşice tahliye edilince, geriye kalan önce boşaltılıp sonra da polis şiddetiyle doldurulmuş bir kamusal mekân oldu. Siyasetin kamusal mekândan kovulması Taksim Meydanı'nı içi boşaltılmış bir siyaset mekânına dönüştürdü; dolayısıyla polis şiddetinin tetiklediği bu eylem, kendi mekân, zaman ve öznellikleriyle sınırlı kalmış tüm geçmiş ve güncel mücadeleleri de yankıladı.

Kamusal mekân Gezi direnişinde olumlu anlamda bir boşluk işlevi gördü; belli bir özneye veya belli bir siyasal projeye ait olmayan kurucu bir boşluk, herkese ait olan kentsel müşterek oldu. Siyasal boşluk olarak kamusal mekân "alınacak yeri" işaret eder. karşılaşma olayının "yer alması" için işgal edilecek özne konumunu. O halde söz konusu karşılaşmanın iki boyutu vardır: kamusal mekânın boşaltılmış alanında, zaten mevcut olan mücadele ve projelerin -ya da bunlara dair belleğin- karşılaşması; ve böyle karşılaşmaların öznelere kendileriyle ve başka öznelere karşılaşmalarına yol açması, dolayısıyla sıradışı bir şeyin -nesnel koşulların yokluğunda- ortaya çıkması. Bundan çıkarılacak ders, kamusal mekânın indirgenemezliğidir; yani kamusal mekân siyasal eylem için bir yer (locus) ve odak (focus) daha fazlasıdır. Gezi direnişinin gösterdiği gibi kamusal mekân, pek çok siyasal projeyi olumsal biçimde birbirine bağlayan merkezî bir boşluk haline de gelebilir.

2. Kamusal, ideal bir politik varoluş biçimi değil, farklı siyaset tarzlarının buluşması anlamına gelir.

Modern bir olgu olarak kamusal 20. yüzyılın sonlarına kadar (açık veya örtük olarak) ideal bir yurttaşlık bilincini ve onun yaslandığı modernist (seküler, pozitivist, liberal gibi) öncülleri kamusal alanda varolmanın gerek şartı varsaydı. Bu varsayımın, liberal demokrasinin temel çelişkisinden türediğini söylemek mümkündür: (liberal) demokrasi, kendisini yadsıyan / onu ortadan kaldırmayı amaçlayan düşünce ve eylemleri barındırabilir mi? Ancak, kamusal söz konusu olduğunda problem biraz daha örtük ve bu yüzden daha çetrefillidir. Zira kamusal yaşantıyı belirleyen şey çoğunlukla bir rejim ve onun yasal çerçevesi değil, toplumsal kabullerdir. Bu yüzden kamusal alana dahil olan ve ol(a)mayanın meşruiyeti, toplumsal kabuller açısından "geçerliliği" ve "makuliyetiyle" ilgilidir. Burada "geçerlilik", açıkça dile getirilmese bile kabul edilen bir siyasal aciliyet hiyerarşisi içindeki yere işaret eder; örtük bir biçimde üzerinde uzlaşılan siyasetler

hiyerarşisi içinde siyasal gündemler bir önem sırası içinde kavranır ve belli başlı konular (yüksek siyaset) dışındakiler önemsizleştirilir (örneğin, hâlâ ekolojik muhalefetin veya LGBTİ hareketinin “önemli ama o kadar da değil” görülmesi). “Makuliyet” açısından ise fikirlerin radikalliğinden daha önemli olan ne kadar yadırgatıcı olduklarıdır. 90’ların ortalarında başörtüsünün veya Kürtçenin kamusal alandaki meşruiyetinin en radikal komünist fikirlerden daha az oluşu bu duruma örnek verilebilir.

Türkiye modernleşmesinde belirgin bir izi olan bu durumun Gezi deneyimi ile birlikte tedricen azaldığını söylemek mümkün. Hatta 2015’ten bu yana iktidarın siyasal düzlemi geleneksel sağ ve sol tabanlara sıkıştırma girişimi, bu yeni durum sayesinde aşama aşama (Adalet Yürüyüşü, 2017 anayasa değişikliği referandumu ve son olarak 2019 yerel seçimleri) geçersizleşti. Geleneksel milliyetçi, İslamcı ve merkez sağ seçmene hitap eden partilerin muhalefet bloğuna katılabilmesi, yalnızca partiler arası siyasetin taktik manevraları olarak düşünülmemelidir (zira öyle olsa başarıya ulaşmaları mümkün olmazdı). Bu bir aradalığın özellikle büyük kentlerde gerçekleşmiş olması bir yandan geleneksel sağ tabanın yaşamakta olduğu dönüşümün, bir yandan da Gezi’de başlayan farklı siyaset tarzlarının birbirlerinin meşruiyetini tanıyarak bir arada durabilmesinin sonucudur. Bir başka ifadeyle söz konusu olan, Türkiye’de kamusal yaşamakta olduğu yapısal dönüşümdür: hem dar bir meşruiyet alanı tanımlayan geleneksel kamusal çerçevesi hem de kimlik siyasetinin ayrıştırıcı ve monolitik koordinat düzlemi hızla aşınmaktadır.

3. Kamusal mekân, gündemi ve faileri sınırlı bir çerçeveye tanımlanan tek bir fiziksel odak olarak değil, farklı ölçeklerde kurulan bir ağ olarak anlaşılmalıdır.

Gezi Direnişi’ne giden süreçte kentsel muhalefetin örgütlendiği iki temel alan gecekondu mahallelerinin ve tarihî merkezlerdeki kamusal mekânların mutena-laştırılması idi. Bu iki mücadele sahası, meslek odalarının barınma hakkı mücadelelerine hukuki ve teknik destek sağlaması vesilesiyle, birbiri ile etkileşmeye de başlamıştı. Fakat üçüncü bir dinamik daha vardı ki Gezi Direnişi’ne kadar görünmez bir dip akıntısı olarak kalmış, kentsel mücadeleler konulu araştırmalarda dahi genellikle gözden kaçırılmıştır. Kentsel dönüşümü kolaylaştırmak üzere çıkarılan kanunların yarattığı kurumsal çerçevede belediyelerin, mevcut kentsel gelişim planlarını ve vatandaş katılımını hiçe sayan projeleri “çok çeşitli ölçeklerdeydi”. Ulaşım planlarını göz ardı eden ve konut alanlarındaki yaşama zarar veren yollar, tüneller, köprüler mevcut yönetmelikleri hiçe sayan inşaat izinleri; mahallelerdeki park ve bahçeler gibi kentsel müştereklerin yok edilmesi; gibi örneklemelerin hepsi kentsel siyasal mücadelenin gündemi olamayacak kadar cüzi görünen meselelerdi. Çeşitli kentlerin farklı alanlarında bu meselelerle ilgili irili ufaklı pek çok hoşnutsuzluk mevcuttu, fakat bunların çoğu herhangi bir protestoya dönüşmedi ve Gezi olaylarına dek görünmez kaldı. Gezi’de ve özellikle ortaya çıkardığı forumlarda sürekliliği sağlayan, daha önce kamusal alanın meşruiyet hiyerarşisinde kayda değer görülmeyen bu yerel konular oldu.

Ortaya çıkan yeni metropolitan kentsellik yoğunlaşma kadar melezleşmeyi de içerir.

Yaşanan kentsel devrimin ürettiği “yeni kentsel” duruma dönersek, 1990’ların ortası ile 2010’ların ortası arasında –önce yerel yönetimlerde, sonra ülke çapında iktidar olan- İslamcıların başat etkisiyle şekillenen toplumsal – siyasal dinamikler istikrarlı bir kentselleşme süreci izledi. AKP ekonomi ve kamu idaresi politikalarıyla ülkeyi daha da kentselleştirmek için kararlılıkla çalıştı. Bu dönemde tarım sübvansiyonları büyük ölçüde azaltıldı, sektör yabancı rekabete açıldı. Ayrıca idari birimler kırsal bölgeleri daha da küçültecek biçimde yeniden düzenlendi. 2002’de Türkiye’de kentsel nüfus % 65’ti; bu nüfusun yarısından fazlası 16 büyükşehir belediyesinin yetki alanına giriyordu. AKP’nin ilk yasa tekliflerinden biri 2004’te büyükşehir belediyelerinin sınırlarının genişletilmesi oldu. Peş peşe gelen reformlar sonucunda 2012’de nüfusun % 76’sının yaşadığı ülke topraklarının büyükşehir belediyelerinin sorumlu olduğu % 55’i metropolitan alanlar (bütünşehir) olarak tanımlanmış durumdaydı.

Bu dönüşüm sadece niceliksel değildi, kentsel siyaseti doğrudan etkileyen iki önemli boyutu vardı. Bunların biri, siyasal temsildeki dengesizlikti: yeni dahil edilen alanların belediye meclislerinde temsil oranları nüfuslarına kıyasla daha yüksekti. Bu durum açıkça AKP’nin avantajındaydı, çünkü taşra ilçeleri gibi daha küçük yerleşimlerde ve büyük kentlerin çeperinde kalan yarı kentsel alanlarda, tarımda yaşanan ekonomik gerilemeye rağmen muhafazakâr partiler tercih ediliyordu. Örneğin, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı 2014 yerel seçimlerini oyların % 45’ini alarak kıl payı kazandıysa da, AKP Büyükşehir Belediye Meclisi’nde sandalyelerin % 72’sini kazanmıştı. 2019 yerel seçimlerinde ise İstanbul ve Ankara Belediye Başkanlıkları muhalefete geçerken belediye meclisleri iktidarın kontrolünde kalmış bulunuyor. İkincisi, kentsel toplumun mikro ölçekte örgütlenmesiyle ilgiliydi: yapılan düzenlemelerle 16.500 köy büyükşehir mahallesine dönüştürülmüş oldu. Bu iki dinamiği politik vektörler olarak görmek mümkün: yerel yönetim yapısı içinde ilçelerden büyükşehir belediye meclisine taşınan bir vektör ve merkezdeki idari yapının parçası olarak mahalle formunu hinterlanda taşıyan ikinci bir vektör. Öyleyse burada söz konusu olan sadece belediyenin idari sınırlarının çeperlere doğru genişletilmesi değildir; hem merkezde hem de çeperde deneylendiği biçimleriyle kentin ve kentsel siyasetin melezleşmesi söz konusudur. Dikkat edilmesi gerek şudur: kentsel siyasetin melezleşmesi hem biçimin (çeperden merkeze taşınan siyasal gündem ve onun ifade biçimleri) hem de içeriğin (kentle kırın iç içe geçmesinden doğan yeni siyasal gündem maddeleri) dönüşümünü içerir. (Resim 2)

Yerel seçimler sonrası gündemi belirleyen başkan-meclis gerilimi, belediye meclislerinin katılımcı kamusal mekânlara dönüşmesi imkânını barındırmaktadır.

Belediye meclisleri karakteristik olarak hayli örgütlü kentsel iktidar yapılarının ifade bulduğu organlardır. Bu durum yeni olmadığı gibi, Türkiye tarihinde dikkate değer bir toplumcu belediyecilik deneyinin yaşandığı 1970’lerde de belediye meclisleri başkanların toplumcu politikalarına direnmiş, hatta belediyelerdeki örgütlü

Fotoğraflar: Olgu Çalışkan, 2019.

2. Ankara çeperinden kentsel alanlar ve çeper-merkez arası etkileşim

yapıların partiler üstü bir karaktere sahip olduğu gözlenmiş, CHP'li meclis üyeleri kadar partinin yerel örgütleri de başkanların tasfiyesi için çalışmışlardır (1973-77 döneminin başarılı başkanlarının tekrar aday gösterilmeyişi çarpıcı bir derstir). Sınıfsal çıkarların ifade bulunduğu ve çatıştığı belediye meclislerinin bugün siyasal gerilimi açıkça yansıtır olması dezavantaj yerine avantaj olarak görülebilir. Normal koşullarda gözlerden uzak seyredecek olan kentsel iktidar mücadelelerinin açık siyasal pozisyonlara bürünmesi ve kamuoyunun gözü önünde cereyan etmesi, belediye meclislerini kamusal mekân niteliğiyle bir müzakere alanı olarak yeniden üretmenin imkânını sunar.

Bütünşehir yapısı çerçevesinde hem köyden mahalleye dönüşen, yani sürdürülebilir bir ekonomiye sahipken merkeze bağımlı hale gelen birimlerin hem de ortadan kaldırılan belde belediyelerinin tanımladığı yerleşimlerin talep ve karar süreçlerinin metropoliten yapı içerisindeki yeri henüz ele alınmış değil. Bu alanların kentlere ve kentselliğe katılımı bir yük değil

olanak olarak görülmelidir. Bu alanların kentsel siyasete katılımı için kurgulanacak farklı ölçekli kamusal mekânlar, merkezlerde mevcut geleneksel mahallesemt-ilçe kurgusunun da katılımcı içerikle yeniden yapılandırılması için ipuçları sunabilir.

Kamusal mekân siyaset alanına indirgenemez; açık, erişilebilir kentsel sosyal mekânların üretimi, kimlik siyasetinin dışlayıcılığını aşabilmek için kritik önemdedir.

Kamusal mekân ne devletin tam kontrolü altındaki kamu yapılarına ne de tanımı gereği katılıma açık olsa bile siyaset işleviyle sınırlanmış alanlara (meclisler) indirgenebilir. Sosyal karşılaşmanın sahnesi olan kamusal mekânların siyasal potansiyeli göz ardı edilmemelidir. Doğrudan siyasal işlevi olmayan sosyal donatı alanları, rekreasyon sahaları ve kültürel mekânlar kentsel siyaset açısından önemli rol oynarlar. Örneğin, siyasal İslamın kentsel siyaseti açısından böylesi mekânlar uzun süreden beri kamusal hayatın İslamlaşmasına hizmet etmektedir. İstanbul'da bulunan kültür mer-

kezlerinden büyükşehir belediyesine ait bulunan, ölçek ve işlev açısından daha büyük kültür merkezleri İstanbul'un bir dünya kenti olarak sunulmasına hizmet ederken; ilçe belediyelerinin kontrol ettiği yerel kültür merkezleriyse sosyal ve kültürel eğitim faaliyetlerine, sergilere, konserlere, toplantılara, hatta nikâhlara ev sahipliği yapan (İslami) topluluk merkezleri işlevi görmüştür. Bu mekânlar bugün sosyal dokunun özgürleştirilmesi için de kritik önemdedir.

Dahası, demokratik bir kentsel siyasetin (hatta demokratik bir toplumsal yapının) inşası için, son dönemde sosyo-politik düzlem için bir cendere haline gelmiş olan (çeşitli kimlik pozisyonlarını birbiriyle etkileşemeyen gettolara hapseden) kimlik siyasetini aşmanın yolu, sosyal etkileşime olanak tanıyan, açık, erişilebilir kamusal mekânların inşasıdır. Yukarıda Gezi deneyimi üzerinden vurguladığım gibi, kamusal mekân “karşılaşmaların” mekânıdır ve bu karşılaşmalar siyasal nitelik taşırlar. Bu açıdan ilk yapılması gereken kentlerin toplumsal belleğinde de yeri olan mutenalaştırmaya, çöküntüleşmeye veya motorlu trafiğe terk edilmiş olan mevcut meydan ve bulvarların canlandırılmasıdır.

Bütünşehir çerçevesi içinde yeni ve muhtelif ölçekli bir kentsel gündemin inşası için kentsel siyasal ekoloji temelli bir çerçeveye ihtiyaç vardır.

Metropolitan alanların melezeleşmesi sürecini yoğunlaşma ve genişleme diyalektiği içinde ele alacak olursak, kent çeperiyle merkezi arasındaki etkileşim, sadece siyasal-idari yapılanmayla ilişkili olmayıp kırsal olanla kentsel olanın birbirine karışmasını da içerir. Daha önce birbirinin antitezi gibi görünen bu iki fiziksel durumun bir arada düşünülmesi, bir yandan yeni kentsel problemler diğer yandan da kentsel siyaseti düşünmek için yeni olasılıklar sunar. Her kent için farklı ele alınması gereken bu etkileşim (örneğin, İstanbul için ekolojik risklerin aciliyeti söz konusu iken, Ankara için tarımsal hinterlandın entegrasyonu ele alınmaya muhtaçtır), şimdiye kadar “kentsel siyasal iktisat” eksenli düşünülen kentsel siyaseti, “kentsel siyasal ekoloji” temelinde yeni bir çerçeveye genişletmeyi gerektirir.

Kentsel iktidar yapısının analizine dayanmayan uygulamalar parçacıl ve etkisiz kalmaya mahkumdur.

1970'lerin toplumcu belediyeçilik deneyimi, o dönemki terminoloji içerisinde “kentsel sömürüyü” iki temel argümanla çözümlüyordu. Buna göre kent topraklarının özel mülkiyeti konut sorununu bir sömürü aracına çeviriyordu ve “kentli emekçiler” -esas olarak gecekonduların sakinleri- bu sömürünün ve dolayısıyla toplumcu belediyeçiliğin hedef kitlesiydi. Buna karşılık özellikle 1975-77 yıllarında olduğu gibi birkaç yıllık belediyeçilik deneyimi kentsel iktidar yapısına dair daha önce farkında olunmayan boyutları açığa çıkardı. Bu boyutlardan ilki, kentsel rantların arazi rantıyla sınırlı olmadığıydı. Kolektif tüketim konusu olan tüm kentsel hizmetler de rant konusuydu ve bu rantları kontrol eden kentli orta sınıflar hayli örgütlü ve belediye meclislerinde etkindi. İkinci olarak, özel araç sahipliği gibi kentli orta sınıf tüketicilerin çıkarları kent yoksullarınıninkilerle çelişiyordu. Üçüncü boyut kent ekonomisinin formel ve enformel

“sektörlerinin” iç içe geçmiş oluşu ve gecekonduların nüfusunun önemli bir kısmının bu çerçevede yaratıcı ve esnek girişimciler konumunda olduğuydu. Dördüncü boyut ise, kurgusal bir ön kabul bile olsa, “kentli emekçiler” tanımının, tutarlı bir politika demeti oluşturmayı ve dahası bu politikaların hitap ettiği hedef kitleyi “inşa etmeyi” mümkün kılmış olmasıdır.

Bu sonuçların bugün için anlamı şudur: hedef kitlesi belirsiz popülist uygulamalardan uzak durulmalı, otopark ücretlerini düşürmek gibi kentli orta sınıflara hoş görülecek bilimsel planlama ilkelerine ters uygulamalardan kaçınılmalıdır. Kent yoksullarını gözetken uygulamalara öncelik verilmeli, bu politikaların, bu kitleyi kentsel siyasetin bir öznesi halinde inşa etmeye de hizmet edeceği akıldan tutulmalıdır. Son olarak belediyeler aracılığıyla dağıtılan rantların oluşum ve dağıtım mekanizmaları denetim altına alınmalıdır. Kolaylaştırılan plan değişiklikleriyle yaratılan arazi rantları ve belediye birimlerinin parçalanmış yapısıyla kontrolü iyice zorlaşmış olan hizmet teminleri, küçük ve orta ölçekli esnafa ek olarak hemen hepsi hükümete yakın vakıf ve STK'lardan oluşan bir ağ aracılığıyla ciddi bir rant paylaşım mekanizması oluşturmaktadır. Arazi rantı yaratılması ve ihaleler yoluyla sermaye birikimi alanlarında takip sistemleri oluşturulması gereklidir; ancak bu uygulamaların ciddi bir sınıfsal direnç göreceği de öngörülmelidir.

Bitirirken, 70'lerin “toplumcu belediyeçilik” deneyiminin sağladığı umudun yanına, 1989 “halkçı belediyeçilik” deneyiminin başarısızlığını da bir uyarı olarak eklemek şart. Bu uyarı bir yandan başarısızlığın maliyetine işaret eder: 1989 yerel seçimleriyle büyük kentlerde (sekiz büyükşehirin altısında ve 67 il merkezinin 39'unda) yönetime gelen SHP'nin hem yerel yönetimlerdeki başarısızlığı hem de parti içi çekişmeler konusundaki basiretsizliği İslamcılarının iktidara yürüyüşünün önünü açmıştı. Bugünkü koşullarda benzer bir başarısızlığın maliyetinin daha az olmayacağı açık. Fakat bu uyarı aynı zamanda tarihsel koşullar çerçevesinde de bağlama oturtulmalı. İthal ikameci kalkınmacılığın, sosyal devletçi programıyla 70'lerin CHP'si için kriz koşullarına rağmen uygun bir çerçeve sağladığını söylemek mümkündür. 80'lerin sonu, hizmetlerin özelleştirilmesine ve dış borçlanma yoluyla projecilik anlayışına dayanan neoliberal belediyeçiliğin emekleme dönemiydi ve 1989-94 dönemi SHP'si bu modeli coşkuyla sahiplenmişti. Bugüne geldiğimizde ise, 80'lerin sonunda başlayan sürecin kriziyle karşı karşıyayız: Özelleştirmelerin sonucunda ortaya çıkmış olan belediye iştirakleri kontrolü zor birer he-yulaya dönüşmüş, belediyelerin borçları çevrilemez hale gelmiş durumda. Kısaca söylemek gerekirse elimizde sosyal belediyeçiliğe oldukça yabancılaşmış bir yapı var. Bu yüzden, kentin “müşterekleştirilmesi”, neoliberal bir “makine” niteliğindeki belediyenin bir müşterek haline dönüştürülmesinden geçecek. Bunun için ihtiyaç duyduğumuz yaratıcı irade ise kolektif mücadele belleğimizde mevcut. ❖

NOTLAR

1. Lefebvre, Henri, 2003, *The Urban Revolution*, University of Minnesota Press, Minneapolis ve Londra, s.14.
2. Burada kısaca aktardığım bakış açısının detaylı sunumu için bkz. Batuman, Bülent, 2019 (basım aşamasında), *Milletin Mimarisi: Yeni İslamcı Ulus İnşasının Kent ve Mekân Siyaseti*, Metis Yayınları, İstanbul.

Felaketten Sakınmak: Su Baskınlarından Korunma ve Birlikte Yaşama Stratejisi

Murat Balamir

Yaz boyunca Samsun, Artvin, Trabzon'da gerçekleşen afetlerin ardından 17-18 Temmuz'da Düzce de tarihinin en büyük sel felaketlerinden birini yaşadı. Bilimsel dayanağı olmayan uygulamalar nedeniyle afetlere açık ve güvensiz hale gelen yerleşim yerleri, dönüşen ekosistem nedeniyle ciddi bir tehdit unsuru oluşturuyor. Afetlerde oluşabilecek riskleri daha az maliyet gerektiren "sakınım" ile azaltmak yerine "yara sarma" çabasına girildiğini belirten yazar, kent ölçeğinde alınabilecek önlemleri tartışıyor.

Türkiye'nin hemen her bölgesinde yaşanan aşırı yağışlar son günlerde Düzce, Trabzon, Ordu çevrelerinde yine sel felaketlerine dönüşmüş bulunuyor. Yalnızca 17-18 Temmuz günlerinde Düzce'de karşılaşılanların bir dökümü, kaybedilen kaynakların boyutlarını örneklemekte. Can kayıpları ile hangi yetenek ve değerlerden yoksun bırakıldığımız konusu üzerinde henüz çok şey bilmiyoruz. Ancak çocukların yitirilmesi başlı başına bir büyük yıkımdır.

Yetkililerce verilen ve medyada yer alan bilgilere göre, 29 köyde 100 bina yıkılmış, 477 bina hasar görmüş. Ağır hasar gören 75 ev yıkılmak zorunda. Heyelan riski altında ise 76 bina bulunuyor. Olayda 24 köyde elektrik kesilmiş, 40 köyün yolu kapanmış, 115 heyelan meydana gelmiş, 141 kilometre yol heyelandan bozulmuş, 95 köprü ve menfez yıkılmış, 41 köyün su şebekesi zarar görmüş, 40 köyde tarımsal kayıplar olmuş; 5.989 dekar fındıklık, 125 dekar sebze bahçesi, 39 balıkçı, 72 büyükbaş hayvan, 177 küçükbaş, sayısız kümes hayvanı telef olmuş. (Resim 1, 2)

Murat Balamir
Prof. Dr., ODTÜ Şehir
ve Bölge Planlama
Bölümü Emekli
Öğretim Üyesi

1. Yapılı çevreden hareketle sosyal sorunları birlikte tartışma ve farkındalığı artırma amacı ile çalışmalarını yürüten Ars Lapidum, Düzce sel felaketinde yaşananları kayıt altına aldı. Ekibin hazırladığı "Bu Kader Değil" başlıklı videoya erişebilmek için: <https://www.youtube.com/watch?v=hdTug3PUfYs>

Bu durum karşısında 12 gün boyunca İl Özel İdaresi, AFAD, itfaiye, jandarma, sualtı arama kurtarma ekipleri, iş makineleri, özel eğitilmiş 13 köpek, 7.773 personel, 3 amfibik araç, 8 bot, 1 uçak, 3.179 araç ile çalışmaların yürütüldüğü, güvenlik güçlerine ait 5 helikopter ile 68 saat uçuş yapılarak 262 kişinin kurtarılmış olduğu ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin de toplam 49 personel ve 27 araçla yardıma koştuğu açıklandı. Ancak, vatandaşların kendi çırpınmalarının hesabını kimse bilmiyor. Bilinenler, belki bu bilinmeyen yanında buz dağının görüneni.

Şebekeler bozulunca temiz su bulunmaz olmuş; bulaşıcı hastalık ve salgına yol açmaması için kaynağı belirsiz suların tüketilmemesi ve denize girilmemesi uyarıları gerekmiştir. Kaç kişinin bu ya da başka bir nedenle hasta olduğu ise bilinmiyor. Ayrıca, 12 gün boyunca yerelde oluşturulan depolardan "toplamda 23.990 adet sıcak yemek, 5.401 gıda malzemesi, 3.712 ton içme suyu, 3.728 ton kullanma suyu, 9.159 koli su, 44.749 çorbalık, kek gibi ikramlıklar, 830 paket giyim malzemesi, 60 ev eşyası, 9.880 ekmek, 277 battaniye, 744 gıda kolisi, 101 yatak ve yastık, 2.730 temizlik seti, 905 kahvaltılık, 452 kazma, kürek ve el arabası ile destek sağlanmıştı."¹ Bu kamu harcamalarından ayrı olarak, "afet" kararına dayanılarak kayıpların bir bölümü büyük tazminatlar ödenerek karşılanmaya çalışılacak. (Resim 3)

KATLANMAK ZORUNDA DEĞİLİZ

Nesnel kayıplardan, maliyetlerden ve arama-kurtarma çabalarından ayrı olarak; çekilen eziyet, özveriler, yoksunluklar, acılar, işgücü kayıpları, heba olan emekler, birikimler, bozulan yaşam düzenleri ve ruhsal çöküntülerin hesabı yapılamaz. Türkiye'de çok sık bulduğumuz doğal ve teknolojik tehlikeler karşısında, yönetim birimleri ve toplum, risk yönetimini ne zaman benimseyecek? Oysa, kaybedilen değerlerin belki onda biri kadar bir maliyeti olan önlemler ile tüm bu felaket ortamından uzak durulabilirdir.

Küresel ısınma atmosferde su buharını artırmakta, "atmosfer nehirleri" ile aşırı yağışlar beklenmedik baskınlara yol açmaktadır. Türkiye'de depremler, önemsenen bir tehlikedir. Daha sık meydana gelen su baskını olayları ise, geçirilecek bir sıkıntı gibi görülmekte. Oysa artan kayıplar nedeniyle en az deprem için alınan önlemler kadar ciddi düzenlemeler gerektiriyor. 2006 ve 2010 yılları Başbakanlık Genelgeleri, yerel yönetimlerin DSİ ile işbirliği, yatırım ve işletme konularını kapsar. Bu durum, bütüncül bir su yönetimi stratejisi ve sakınım öngörüsü oluşturmaz. Tarım alanlarında ve ekolojik sistemde uğranan kayıplar yanı sıra şehirlerimiz milyonlarca metrekare

su geçirmez yüzeyleriyle savunmasızdır. Türkiye’de riskleri azaltmaktansa, kayıplara uğrayanların yarımına koşmak, yaygınlıkla benimsenen tutumdur. Alışkanlık “yara sarma” çabasıdır, daha küçük maliyet gerektiren “sakinim” yaklaşımı değil.

BÜTÜNCÜL YAKLAŞIM

Baskınlara karşı akarsu yataklarını temizlemek, sağlam köprüler yapmak yeterli olmaz. Bütüncül yaklaşım, tüm su döngüsünde mekânsal, teknik ve yönetsel gereklerin birlikte yerine getirilmesidir. Üst havzalarda su tutma, ağaçlandırma, erozyon önleme, küçük barajlar, bekletme havuz ve kuyuları, havzalar arası aktarmalar gibi girişimler bu kapsamdadır. Su tutma, yalnızca bu değerli kaynağa sahip çıkmayı değil, nem oranını artırıp ekolojik katkıları ve yangın olasılığını azaltmayı da sağlar. Küçük setler, moloz tutucu “tarak” barajlar, zemin geçirgenliğini artırmak için bitki örtüsünün korunması, erozyon önleme gibi mikro düzenlemeler büyük katkılardır. Akarsu yatak kıyılarının aşınmasını önlemek bir başka önleyici etkiliktir. Ne var ki günümüzde, bu değerli su kaynağını tutamayıp kaybettiğimiz gibi suyun yaşamsal yüzey toprağını da alıp götürmesine seyirci kalıyoruz. Uğranan, çifte kayıptır.

KENTSEL ORTAMDA SU BASKINLARINA KARŞI ÖNLEMLER

Kenti kırsaldan istila eden akımlar kadar kentin kendi büyüklüğü ve geçirimsiz yüzeylerinin genişliğinden ötürü de baskınlar meydana gelir. Bu tehlike, iklim değişikliğinin yerelde ani ve yoğun yağışlar getirmesi nedeniyle giderek büyümekte. Kentlerde alınan önlemler, morfolojinin incelenmesi, akarsu çevresi kotlarına göre baskın olasılığının değerlendirilmesini gerektirir. Baskın olasılığındaki alanlarda yapı nitelikleri ve kullanım türlerine göre özel kısıtlar uygulanır. Sanayi alanları, mezarlıklar, kimyasal depoları, silolar, hastaneler, kreş ve okullar, müzeler, kütüphaneler, itfaiye, ambulans, iletişim merkezleri, benzin istasyonları, elektrik santralleri ve doğal gaz çevrim birimleri baskından uzak alanlarda yerleşmelidir.

Baskın etkisini azaltmak üzere bekletme havuz ve kuyuları yapılır. Yerleşim alanları dışından dolaşan kanallara başvurulur, yüzey suyunun toplanmasına uygun açık alanlar düzenlenir. Her yöntemle yüzey geçirgenliğini ve su tutma kapasitesini artırmak üzere yeşil çatılar, teras bahçeleri, düşük kotlu açık alanlar, su yutan havuz ve su seven bitkilerle donatılmış çukur bahçeler, geçirgen kaldırım, yol ve otoparklar ile bir “sünger şehir” oluşturulur.

Yüzeyin ve yer altı kanallarının temizliği öncelikli önlemden biridir. Akarsu yatakları üzerinde yol ve yapılaşmaya izin vermek ise en yanlış tutumdur. Kapatılan su yollarında biriken moloz ve atıklar nedeniyle taşkınlar sıklaşmakta ve süreleri uzamaktadır. Yüzey suyunun pis su sistemine aktarılması riskleri çeşitlendirir. Pis suyun yüzeye taşması ile oluşan “zehirli çorba”, fiziki ve biyolojik kirlilik ile bulaşıcı hastalıkların yayılmasına yol açtığı gibi temizlik işlerini zorlaştırır. Baskınlar, fare, yılan, akrep gibi zararlıların yayılmasına yol açar. Deri, bağırsak, solunum hastalıkları yaygınlaşır. Bunlara, suyun elektrik donanımına erişmesi ile bir dizi tehlike doğar. Bu arada temiz su kıtlığı çekilir.

2. “Karadeniz’de Uygulanan Akıl ve Bilim Dışı Politikalar Nedeni ile Afet Riskleri Artmaktadır!”, Mimarlar Odası Basın Açıklaması, 5 Ağustos 2019.

Suyun çekilme süresi uzadıkça kayıplar da artacaktır. Biriken suyun hızlıca uzaklaştırılabilmesi özel bir uğraştır. İnsanların tahliye edilmesiyle görev tamamlanmış olmaz. Hangi kritik noktaların ve birimlerin acil kurtarılacağı önceden tanımlanır. Suyun taşıyıp getirdiklerinin ve kirliliğin temizlenmesi de uzmanlık gerektiren işlerdendir. Sürüklenmiş malzemenin, kirlı su ve tehlikeli kimyasalların yayılma olasılıklarının önceden tanımlanıp acil durum planları kapsamında görev tanımlarının yapılmış olması gerekir.

PLANLAR KAPSAMINDA BASKIN SAKINIMI

Su baskınlarına ilişkin önlemler öncelikle “Çevre Düzeni Planları” kapsamında ele alınmalıdır. Havza bütünlüğünü kapsayan bu planlarda “baskın olasılığındaki alanlar”, “aşırı yüzey akış hız ve kapasiteleri” görülebilecek yerler, üst havzalarda “su tutma önlemleri alınacak alanlar”, “yüzey ve yatak erozyonu ve heyelan olasılıklı bölgeler” tanımlanır.

İmar planlarında ise, baskın olasılık alanları, yüz yıllık beklenti düzeyini gözeterek ölçülerde belirlenmelidir. Pek çok ülkede bu güvenlik payı, yüz yıl kotunun yarım metre üstündedir. Yapılaşma ve kullanma kısıtları ile “mutlak yapılaşma yasağı”, “özel yapılaşma” alanları, “kullanım sınırlı” alanlar gösterilir ve yönetimlere zorunlu denetim görevi verilir. Baskın olasılığı altındaki alanlarda yeni yapıların temel ve yapı tabanı sudan korunur, zemin kat yükseltilirken bodrum katlara izin verilmez. Bodrum ve zemin katlar mesken olarak kullanılmaz. Bu mekânlarda pis su ve elektrik şebeke çıkışlarına izin verilmez.

Yol ve altyapının korunması için önlemler alınır. Planlarda yüksek kapasiteli drenaj sistemi kurulması gereken ana yollar belirlenir. Yüzey akışı önünde engel oluşturacak elemanlara izin verilmez. Yerleşim alanı içinde kapatılmış doğal dereler elverdiğince açılır. Baskın görebilecek alanlarda elektrik ve iletişim kabloları, çevrim santralleri üst kotlara taşınır.

İklim değişikliğinin dayattığı koşullar, İtalya’da olduğu gibi kimi ülkelerde, havza bütününde yeni yönetim ve denetim biçimleri gerektirmiştir. Havza otoriteleri, yerel yönetimler üzerinde yaptırım sahibi kılınmış, yönetimler arası işbirliği ve eşgüdüm sağlanmıştır. Havza otoritesi, mekânsal planlarda gösterilen koşullara ilişkin düzenlemeleri ilke ve standartları ile belirlemekte ve uygulanmasını sağlamaktadır. Bu tür bütüncül bir yaklaşımla alınan önlemler, değerli kaynakları koruyup can kayıplarını önleyeceği gibi, kaybolanları aramak için haftalar süren trajik çalışmaları da gereksiz kılacaktır. ❖

NOT

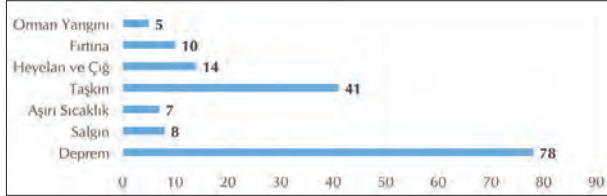
1. “Düzce’de Sel Bilançosu: 1175 Çiftçi Zararlı, Yüzlerce Ev Hasarlı”, İklim Haber, 2 Ağustos 2019. iklimhaber.org/duzcede-sel-bilancosu-1175-ciftci-zararli-yuzlerce-ev-hasarli/ [Erişim: 20.08.2019]

Marmara Depremlerinin 20. Yılında Kentlerimiz Doğal ve Çevresel Tehlikelere Hazır mı?

Meltem Şenol Balaban

Türkiye'nin yakın tarihinin en büyük afetleri olarak gösterilen 1999 depremlerinin üzerinden 20 yıl geçti. Geçen yıllar içerisinde atılan adımlarla önemli yollar alınsa da yazar, 2019 yılını bir başka milat olarak düşünerek kentlerin afet risk profillerinin güncel bilgi ve teknolojik gelişmelerin de katkısıyla ele alınmasının ve afet risklerini azaltma konusunda ivedilikle harekete geçilmesinin önemini vurguluyor.

Büyük can, mal ve iş / üretim kayıplarına sebep olan, etki alanı birçok şehri kapsayan 1999 Marmara depremleri ile kentlerimizin bu boyutlarda bir depreme hem fiziksel hem de toplumsal olarak hazırlıksız yakalandığını hep birlikte deneyimlemiştik. Bu acı deneyim sonrasında, 99 depremlerinin ders almamız gereken bir milat olarak hatırlanması gerektiği, pek çok akademik, bilimsel ve mesleki çalışmada dile getirilmiş ve getirilmeye de devam etmektedir. Benzer kayıpların bir daha yaşanmaması adına o dönem yaşananlardan gerekli dersleri çıkarıp yeni nesillere aktarmak, o gün-

1. Türkiye'de hasara ve/veya can kaybına yola açmış doğal kaynaklı afet olaylarının türlerine göre dağılımı, 1900-2019. Veriler Emergency Database'den alınarak grafikleştirilmiştir. Bu veritabanı 1900 yılından itibaren gerçekleşmiş tüm afetleri aşağıdaki 4 kriterden en az birini sağlaması şartıyla kayıt altına almaktadır; a: 10 ve/veya daha fazla can kaybı yaşanması, b: 100 ve/veya kişinin etkilenmesi, c: acil durum ilan edilmesi ve d: uluslararası yardım çağrısında bulunulması. Kaynak: EM-DAT: The Emergency Events Database - Université catholique de Louvain (UCL) - CRED, D. Guha-Sapir - www.emdat.be, Brussels, Belgium

Meltem Şenol Balaban
Dr. Öğr. Üyesi, ODTÜ
Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü

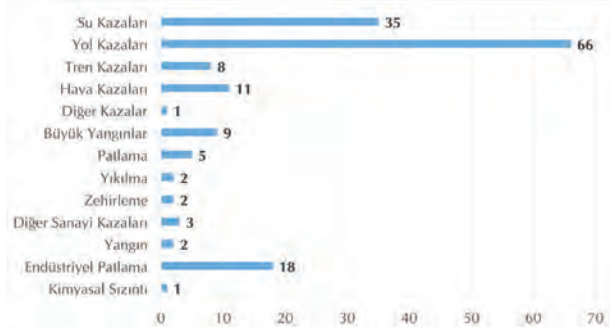

2. 2018 yılında Ordu'da yaşanan ve ulaşım altyapısına ciddi zarar veren su taşkını

lerden bugüne risk azaltımı ve yönetiminde ilerleme kaydedebilmek için önemlidir. İçinde bulunduğumuz 2019 yılı, Marmara depremlerinin 20. yıldönümüne denk geliyor ve bu vesile ile her sene olduğu ve olacağı gibi temel bazı sorular karşımıza çıkmaktadır: "Yakın gelecekte gerçekleşmesi muhtemel büyük bir depreme karşı ne kadar hazırlık yaptık / yapıyoruz? Bazı çalışmaların gerçekleştirilmesi için yeterli olan bu 20 yıllık süre bize neler kazandırdı? Hâlâ ders çıkarılmayı bekleyen konular nelerdir? Kentlerimizi bekleyen risk ve tehlikelerde bir değişim ya da çeşitlenme oldu mu? 20 sene öncesinden bugüne kentlerimiz ne ölçüde değişti ve gelişti? Bu değişimi geçirirken deprem ve olası başka tehlikeleri olması gerektiği düzeyde dikkate alabildik mi? Kentlerimiz ve kentlilerimiz olası doğal ve çevresel afetlere hazır mı?" Bu yazıda, bu sorular ekseninde bir değerlendirme yapılarak günümüzde geldiğimiz aşamaya ilişkin öncelikli sorun alanlarına değinilecektir. Konumu ve sahip olduğu yersel özellikleri kadar iklimsel özellikleri gereği de Türkiye gibi ülkelerde, bu soruların yanıtlarını aramaya yönelik çabalar her daim sürdürülebilir olduğu takdirde anlam kazanabilir ve geçmişte yaşanan kayıplar, bir daha o düzeyde yaşanmamak üzere geride bırakılabilir.

KENTLERİMİZİ BEKLEYEN TEHLİKE VE RİSKLER

Ülkemiz, en çok can ve mal kayıplarını geçmişte yaşamış olduğu depremlerde vermiş olması sebebiyle bir deprem ülkesi olarak bilinmektedir. Oysa heyelan, çığ, kaya düşmesi, aşırı ve ani yağışlara bağlı gelişen ani su baskınları ve akarsu taşkınları gibi son yıllarda sıklığı ve şiddeti iklim değişikliğine bağlı olarak artışa geçen daha birçok doğal kaynaklı tehlike de ülkemizi ve kentlerimizi tehdit etmektedir. (Resim 1) İlgili grafikte görüldüğü üzere, depremin ardından en sık görülen afet türleri, birbirleri ile sıkı ilişki içerisinde olan taşkınlar ve fırtınalardır. Aşırı sıcaklar ile bunların tetiklediği orman yangınlarını da dikkate aldığımızda, iklimsel olaylara bağlı risk ve tehlikelerin ülkemiz bağlamında ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır. 2018 yılı yaz ayları başında komşumuz Yunanistan aşırı sıcaklara bağlı orman yangınları ile boğuşurken, Doğu Karadeniz bölgemizdeki pek çok kentte can kaybı ve maddi hasara yol açan taşkın olayları yaşanmaktaydı. (Resim 2) 2019 yılı yaz ayları başında da Karadeniz bölgesinde benzer olayların yaşanması sonrasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Temmuz ayında kamuoyuna duyurulan Karadeniz İklim Değişikliği Eylem Planı'nı hazırlamak durumunda kaldı. Dolayısıyla, iklim krizinin, küresel bağlamda olduğu kadar kendi ulusal bağlamımız için de acil çözüm bekleyen bir risk unsuru olarak yadsınamaz bir gerçek olduğu sonunda kabul edildi.

3. Türkiye’de hasara ve/veya can kaybına yola açmış teknoloji kaynaklı afet olaylarının türlerine göre dağılımı, 1900-2019
Kaynak: Veriler Emergency Database’den alınarak grafikleştirilmiştir (EM-DAT: The Emergency Events Database - Université catholique de Louvain (UCL) - CRED, D. Guha-Sapir - www.emdat.be, Brussels, Belgium)

4. Van Depremi sonrası arama kurtarma çalışmaları

Dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşar hale geldiği 2007¹ yılından bu yana artık daha fazla sayıda insan ve insan odaklı faaliyet kentlerde yoğunlaşmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ortalarından bu yana nüfus ve ekonomik hareketliliğin merkezi olan kentlerimizde doğal kaynaklı tehlikelerin yanı sıra teknoloji kaynaklı tehlikelerin yol açabileceği afet risklerini göz ardı etmemek gerekir. (**Resim 3**) Başta kara, hava ve demir yolları ile deniz taşımacılığındaki kazalar olmak üzere endüstriyel alanlardaki yangın ve patlamaları da içeren çeşitlilikte teknolojik afetler de kentlerimizi ve yerleşmelerimizi tehdit etmektedir.

Özetle, 1999 Marmara depremlerinden bugüne ülke-
miz kentlerini tehdit eden risk ve tehlikeler, giderek
çeşitlenmiştir. Diğer bir deyişle, bugün kentlerimiz;
bir kısmı doğal olaylara diğer kısmı ise çevre krizi ile
insan eylemlerine bağlı olarak gelişen çoklu riskler ve
tehlikelerin tehdidi altındadır.

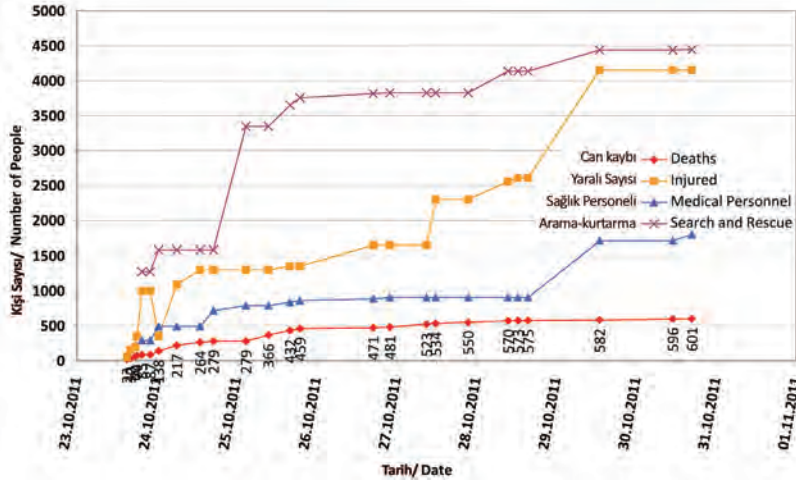
MARMARA DEPREMLERİ İLE VAN DEPREMİ ARASI GELİŞMELER

Yazının başında sıralanan kritik soruların yanıtlarını
aramak ve geldiğimiz durumu tüm netliği ile ortaya
koyabilmek önemli olmakla birlikte oldukça güçtür. Bu
güçlüğü çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlarından
bir tanesi, ulusal düzeyde kaydedilen kurumsal ve
yasal düzenlemeler ile kentsel düzeyde gerçekleş-
tirilmiş veya gerçekleştirilmekte olan uygulamaların
kapsamlı ve detaylı olarak ele alındığı bilimsel çalışma-
ların az olmasıdır. Bir diğeri ise, 1999 yılından bugüne
geçen süre zarfında, farklı zaman aralıkları için prog-
ramlanmış, bazı temel hedeflere ulaşmayı amaçlayan
ve ulusal ve yerel gündemlerle ilişkilendirilmiş çalışma-
ların, olması gerektiği düzeyde yapılmamasıdır. Ayrıca
başlatılan çalışmalar da zaman içerisinde çeşitli neden-
lerle akamete uğratılmıştır. Deprem toplanma alanla-

rının zamanla yapılaşmaya konu edilmesi örneğinde olduğu gibi. Bu da
zamana bağlı olarak hedef göstergelere erişmeye dair izleme ve takibin
yapılmasını olanaksız kılmaktadır. Bu yazı kapsamında, eksikliği vurgula-
nan türde kapsamlı bir çalışmanın gerçekleştirilmesi mümkün olmasa da
geride bıraktığımız 20 yıllık süre zarfında, ulusal ve yerel düzeylerde geli-
nen noktalarda öne çıkan temel konu başlıklarının değerlendirilmesi söz
konusu olabilir. Yazının izleyen bölümlerinde bu tür bir değerlendirmenin
paylaşılması amaçlanmaktadır.

Öncelikle, Marmara depremlerinde yaşananları bugünkü afet risk yöne-
timi bilgi birikimimizle bir kez daha gözden geçirerek başlamakta fayda
bulunmaktadır. Ülke nüfusunun yaklaşık % 23'lük bölümünün yaşadığı ve
GSMH'nin % 35'inin yaratıldığı Marmara Bölgesi'nde, 17 Ağustos Gölcük-
Kocaeli depremi ile 12 Kasım Düzce depremi sonrası toplamda 81.830
hane ağır hasar görmüş ve 18.253 kişi yaşamını yitirmiştir.² Can ve mal
kayıplarının bu denli büyük olması öncelikle, sarsıntının etkisi ile ya da sıvı-
laşma sebebiyle oldukça fazla sayıda konut ve kamu yapısı ile ana ulaşım
arterleri ve kritik tesis ve altyapının yıkılması ya da ağır hasar görmesine
bağlıdır. Bunun yanı sıra, ikincil afetlerin tetiklenmesi, yardım ve arama-
kurtarma ekiplerinin yetersiz sayıda ve tecrübeye olması, etkilenen alanla
iletişimin ve ulaşım hatlarının kesilmesi, üretim tesislerinin zarar görmesi
de kayıpların sayısını artırmıştır. Yaşanan ciddi kayıplar nedeniyle uzun
süre kendine gelemeyen ekonomi, afet sonrasında yaraların sarılıp gün-
lük hayata dönebilmede yaşanan gecikmeler, geçici barınma alanlarının
olmaması, bu alanlardaki yaşam koşullarının zorluğu ve travmaların atla-
tılmasındaki psiko-sosyal desteğin sınırlı olması gibi daha birçok durum,
afetlere hazırlıklı olmadığımız gerçeğini göstermiştir. Depremlerden zarar
gören illerde, merkezî ve yerel yönetimlerce yapılan ve afet yönetiminin
tüm aşamalarını kapsayan yatırım harcamalarının miktarının 1999-2008
döneminde, 2008 yılı fiyatları ile 9,2 milyar TL'ye ulaştığı tahmin edilmekte;
bunun % 73,8'inin yeniden inşa / iyileştirme faaliyetleri, % 22,2 sinin risk
azaltma, % 3,5'i müdahale, % 0,5'inin hazırlık faaliyetlerine ilişkin projelere
yönelik olduğu bilinmektedir. Toplam 6,7 milyar TL olarak hesaplanan
yeniden inşa / iyileştirme yatırımlarının % 38,1'lik bölümünün sadece konut
yatırımlarına harcadığı belirtilmektedir.³ Deprem sonrası bu ölçekte bir
yıkım ve can kaybına sebebiyet vermeyecek biçimde bir yapı stokumuz
olsa idi, bu düzeyde bir ekonomik yükün altına girmek durumunda kalın-
maz, bir anda çok sayıda insanın yaşamını kaybetmesi, ailelerin yok olma-
sı ve sosyal hayatın yara almasının önüne geçilebilirdi.

1999 sonrası atılan yasal ve kurumsal adımlar içerisinde bazıları kayda
değer niteliktedir. Marmara depremlerinin 10. yıldönümünde, afet olayları
sonrası zarar azaltma ve tazminine odaklanmak yerine, daha en başından
afetler meydana gelmeden önce olası riskleri azaltmaya yönelik anlayışı
egemen kılma hedefiyle Başbakanlığa bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi
Başkanlığı'nın kurulması önemli bir adımdı. Bir başka adım ise "zorunlu
deprem sigortası"nın uygulamaya konulmaya başlanmasıydı. Benzer
şekilde, yapı yönetmeliklerinde yapılan değişiklikler ve yapı denetim sis-
teminin kurulmuş olması, olumlu adımlar olarak görülmekteydi. Marmara
depremlerinin 12. yıldönümünde yaşanan Van Depremi ise bu adımla-
rın yereldeki somut sonuçlarının gözlenmesi bakımından önemli oldu.
Yenilenen yapı yönetmeliklerine uygun yapı üretilip üretilmediğinin yete-
rince denetlenemediği illerimizden biri olan Van'da yaşanan depremde
de Marmara'dakilere benzer türde yıkımlar ve sorunlar olduğunu üzülerek
deneyimledik. (**Resim 4**) Van depreminin sonuçları, yerel düzeyde ulu-
sal düzeye eş nitelikli bir ilerleme kaydedemediğimizi gösteriyordu. Öte
yandan gelişme kaydedilen konular olduğu da görülmüştü. Bu konuların
başında; afetten etkilenen alana ulaşmanın eskisinden daha çabuk olma-
sı, arama kurtarma ekiplerinin tecrübeleri ve sayılarının görece artması,
daha organize ve çabuk müdahale ve yeniden inşaya yönelik eylemlerin
gerçekleştirilmesi geliyordu. (**Resim 5**) Ancak bu noktada, 2011 yılında
Van'da yaşanan depremin, etki alanı ve zarar büyüklüğü bakımından
Marmara depremlerinden daha küçük olduğu gerçeği de göz önünde
bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, afet öncesinde riskleri azaltmaya yönelik
eylemlere yatırım yapılmadığı sürece eş zamanlı müdahaleye ihtiyaç

5. Van depremi sonrası sağlık ekipleri ve arama-kurtarma ekiplerinin alandaki katkıları

duyacak büyük alanları ve nüfusları etkileyecek depremlerde, beklenen İstanbul depremi gibi, enkaz altında zamana karşı kurtarılmayı bekleyenlere yetişmek pek mümkün olamayacaktır.

AFET SONRASINA DEĞİL ÖNCESİNE ODAKLANMAK

Birleşmiş Milletler tarafından geçmiş afetlerin ekonomik kayıp incelemelerine dayanarak yapılan hesaplara göre; afet öncesi risk azaltmaya harcanacak 1 birimlik yatırımın, afet sonrasında ortaya çıkabilecek ekonomik zararların 4-7 birimini kurtarabildiği, bunun yanı sıra çok sayıda can kaybının da önüne geçilebileceği söylenmektedir. Can kaybının önlenmesi her türlü ekonomik hesaplamanın ötesinde, başlı başına önemli bir hedef olmalıdır. Marmara depremlerinin ardından yaptığımız harcamaların büyük bölümü yeniden inşa ve iyileştirmeye yönlendirilmiş olsa da kaybedilen canlar geri getirilememiştir. Dolayısıyla, 1990'ların sonundan bu yana yapılan ulusal ve uluslararası toplantılarda üzerinde uzlaşılan önemli bir konu, risk azaltmada afet sonrasına değil, afet öncesine odaklanmak ve afet öncesi risk azaltımına öncelik vermektir. Son yıllarda yapılan toplantılarda⁴ uzlaşma sağlanan diğer bazı hususlar ise şunlardır: Afet öncesinde riskleri azaltma konusunda uluslararası bilgi alışverişi ve işbirlikleri aracılığıyla ulusal ve yerel bilgi birikimini ve afet bilincini artırmak öncelik olmalıdır; Her düzeyde dayanıklılık ve güvenlik kültürünün inşası için bilgi, buluşçuluk ve eğitim imkanları kullanılmalıdır; Her düzeyde afete hazırlıklı olmak gereklidir; Afet risk yönetişimini güçlendirmek ve dayanıklılığı sağlayabilmek adına ulusal ve yerel düzeyde afet risklerini azaltmaya yatırım yapmak kritik önemdedir; "Riskten haberdar bir sürdürülebilir kalkınma"nın yollarını aramak bu sayede mümkün olabilir.

Burada birkaç noktanın açıklığa kavuşturulmasında fayda var. Kentlerde, doğal, çevresel ve / veya teknoloji kaynaklı tüm tehlike ve risklerin senaryo dâhilinde ortaya konulması, ölçülmesi ve azaltılması için ulusal ve yerel düzeylerde yürütülmesi gereken faaliyetlerin belirli bir zaman diliminde önceliklendirilerek eyleme geçilmesi yönünde ulusal bir stratejinin, siyaset üstü biçimde ortaya konulması için kalıcı bir siyasi iradenin varlığı gereklidir. Bunun önemli bir gereklilik olduğu, afet risk azaltımı ve yönetimi konularında söz sahibi olan Japonya, ABD, Almanya gibi ülkelerdeki örnek uygulamalardan da görülebilir. Olayların verdiği zararların boyutuna ve zaman içindeki sıklığına göre değişen, önemini ve ilgisini zaman zaman kaybeden bir afet yönetimi anlayışı ve stratejisinin; Türkiye gibi doğal, çevresel ve teknoloji kaynaklı afet geçmişi olan, yakın gelecekte olması muhtemel afet ihtimalleri barındıran, zarar-görebilirliği yüksek bir yapı stokuna, nüfus yoğunluklarına ve birçok başka risk sektörüne⁵ sahip kentleri bulunan ülkelerde ivedilikle terkedilmesi gerekmektedir.

RİSK YÖNETİMİNİN TEMEL UNSURLARI

Afetlere dayanıklı, dirençli kenti⁶ yaratmanın yolu yalnızca kentleri oluşturan yapıların fiziksel dayanımından ibaret değildir. Bu gerçeği henüz tam anlamıyla kavramış ve o yönde ilerleme kaydetmiş olmadığımız aşikâr. Bir

kentte sürekli değişen ve farklılaşan yeni risk durumlarını farkında olmak, gelecekte gerçekleşmeleri durumuna hazırlıklı olmak ve ileride yeni risk alanları yaratmadan mevcut riskleri azaltmak için fiziksel yapıların zarar-görebilirliklerinin azaltılması tek başına yeterli değildir. Bunun yanı sıra, ekonomik ve kurumsal yapının mevcut ve gelecekte olası risklere göre şekillenmesi, toplumsal ve bireysel olarak farkındalığın canlı tutulması ve afet riskleri ile baş etme kapasitesinin artırılması yönünde atılacak adımlarla ancak bir ülkenin ve onu oluşturan kentlerin dayanıklı / dirençli yerleşmelere dönüşmesi mümkün olabilecektir.

Afetlere hazırlık ve risk yönetimi, bağlam bağımlı konulardır. Önceden hazırlanmış, her yerele uygulanabilir reçeteler ile çözülmesi pek gerçekçi ve mümkün gözükmemektedir. Buna rağmen, uluslararası düzeylerde yapılan toplantı ve çalışmalar ile yaşanan deneyimler ile birtakım kampanyaların⁷ yol göstericiliği önemlidir. Bu çerçevede, uluslararası çalışmaların çıktıları ile gerçekleşmekte olan bazı yerel uygulama örneklerinden hareketle, 2019 yılı itibarıyla ülkemizin ve kentlerimizin gündeminde olması gereken birkaç kritik konuya dair, afet risk yönetimi literatüründe⁸ ortaya konan 3 ana başlık üzerinden bir değerlendirme yapmak anlamlıdır. Bu başlıklar: Risklerden kaçınmak / yenilerini yaratmamak; Var olan riskleri en aza indirmek; Tümüyle sıfırlayamadığımız ancak kabul edilebilir düzeye indirmeyi başardığımız artı kalan riskleri paylaşmak.

Risklerden Kaçınmak / Yeni Riskler Yaratmamak

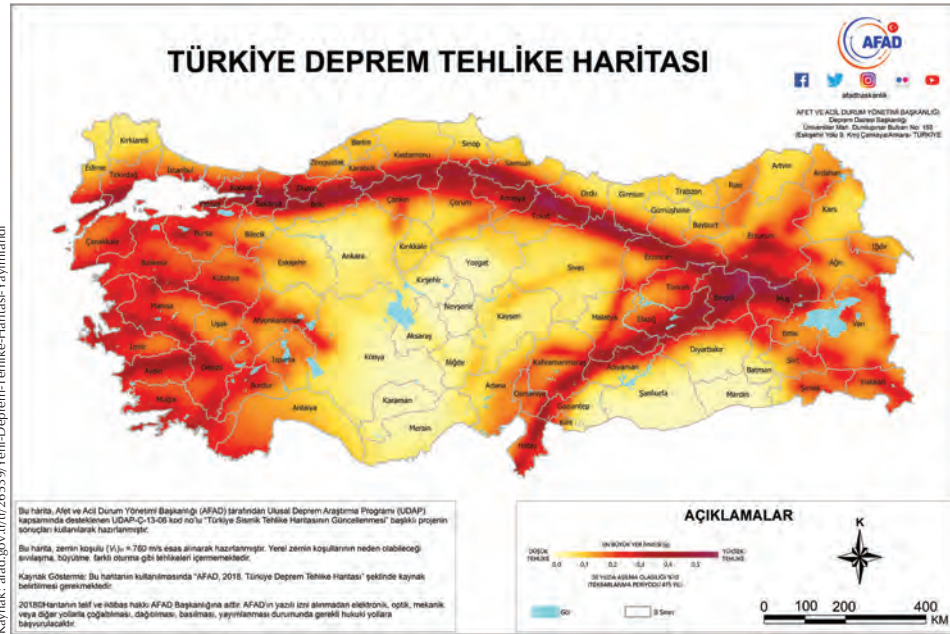
Sektörel ve mekânsal yatırım kararlarının, mevcut riskleri artırmadan ve yeni riskler doğurmadan verilmesi önemli bir gerekliliktir. Oysa, Türkiye'de son yıllarda gözlemlediğimiz alelacele gerçekleştirilen bir takım yatırım kararlarının (örneğin, İstanbul'da 3. köprü ve havalimanı projeleri, orman alanlarında altın ve benzeri madenlerin açılması, HES'ler gibi) çevresel ve ekolojik değerlere, mikro iklimsel koşullara, jeolojik / jeofizik özelliklerden kaynaklı kısıtlara yeterince duyarlılık göstermeksizin veriliyor olması, gelecekte yeni riskler yaratacağımız ve dolayısıyla kendi yarattığımız riskleri tekrardan azaltma çabasına girecek olmamız anlamına geliyor. Öncelikle, çeşitli tehlikelere maruz alanlar (afete maruz bölgeler, fay zonları, sivilaşma ve heyelana maruz alanlar, dere yatakları, alüvyal zemin ve değerli tarım toprakları vb.) ile ekolojik, kültürel ve çevresel değerlere sahip alanlara yatırım ve yerleşim kararlarından kaçınmak birinci öncelik olmalıdır. Aynı zamanda bazı durumlarda, bu tür alanlarda ortaya konulacak koşullu yerleşim kararlarına o koşulların sağlandığı ölçüde izin verecek biçimde düzenlemeler ile bunların takibini sağlayacak mekanizmalar kurmak gerekmektedir. Kentlerin yeni gelişim alanları belirlenirken ve önemli sektörel yatırımlara karar verirken, bu kapsamda bir değerlendirme yapmak, yer seçim ve arazi kullanım kararlarını bu değerlendirmeler çerçevesinde vermek kritik önemdedir. Aynı zamanda, yapılaşmaya ilişkin mevzuatın, 2018 yılında yenilenerek 1 Ocak 2019 yılında yürürlüğe girmiş Türkiye Deprem Tehlikesi Haritası'nın⁹ ışığında, (Resim 6) yeni yapıların inşasında gerektiği gibi yürütüldüğünün takip ve denetiminin yerel yönetimlerce ödünsüz yapıldığının güvence altına alınması önemlidir.¹⁰ Ruhsatlandırma süreçlerinde kurallara uyulması ve uygulama aşamasının etkin şekilde takibi ve kontrolü yoluyla yeni riskler

yaratılmamasına özen göstermek gerekmektedir. Ne var ki, ülkemizde son dönemde gerek kentsel gelişme gerekse sektörel yatırım kararlarının verilmesinde bu tür bir anlayış ve yaklaşıma yeterince önem ve öncelik verilmediği gözlenmektedir. Bu durum, ülkemizde çevre krizini artıran ve çevresel etmenlerin önemli bir risk unsuru haline getiren gelişmelerin başında gelmektedir. Örneğin, Mersin Akkuyu Nükleer Santrali'nin yer seçim sürecinde depremsellik etüdünün yapılmadığı, bölgede uzun bir süredir suskun ancak aktif olan Ecemiş Fayı'nın dikkate alınmadığı, hatta inşaat alanında zemin çökmesinin yaşandığına dair haberler zaman zaman basına yansımaktadır.

Riskleri En Aza İndirmek

Van depreminden bir sene sonra yürürlüğe giren, mevcut yapı stokunun zarar-görebilirliğini azaltmayı hedefleyen "6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun"un, son 7 senedir bu Kanunda yapılan değişikliklerle birlikte kentlerimizin birçoğunun mevcut konut dokusunda fiziksel ve toplumsal birtakım değişimlere sebep olduğunu gözlemlemekteyiz. Türkiye'de 2015 yılı itibarıyla yaklaşık 20 milyona ulaşmış iskân biriminin üçte birinin yetersiz sismik dayanıma sahip olduğu ve güçlendirme ya da yenileme gerektirdiği tahmin edilmektedir.¹¹ Bu Kanunun çıkış amacı doğrultusunda, kent içinde tekil bina ve / veya alan özelinde risk teşkil ettiği Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanan yerlerde, yeniden inşa yoluyla dönüşüm gerçekleştirilmektedir. Bu dönüşüm süreçlerinde genellikle, önceki emsalden daha fazla emsale olanak veren imar hakları marifetiyle ilgili kent parçasında yoğunluk artışları ve yanı sıra farklı ada-parcel düzenlemeleri gözlemlenmektedir. Dahası, o alanlarda yaşayan nüfusun, alanın fiziksel dönüşümüyle beraber yerinden edildiği örneklerle de sıklıkla rastlanmaktadır.

Bu aşamada, afet riski gerekçesiyle yürütülen dönüşüm projelerinde gözlenen üç soruna işaret etmek gerekmektedir. Dönüşüm alanlarında artan ve yoğunlaşan nüfusa karşılık sosyal donatı alanları ile ulaşım ve altyapı olanaklarının genellikle sabit kalması ilk olarak dikkat çekilecek sorundur. Nüfus artışının, altyapı ile donatı alanları üzerinde yaratacağı ek yükten kaynaklanacak sıkıntılar aşıkârdır. Örneğin, aşırı yağış dönemlerinde gözlenen ani su baskınlarının önemli bir nedeni bu sıkıntılardır. Benzer şekilde, hava sıcaklıklarının normalin üzerinde seyrettiği dönemlerde, hissedilen sıcaklığın daha da yüksek olması, günün ilerleyen saatlerinde bile sıcak dalgası etkisinin azalmaması da bu tür (yapı / nüfus) yoğunluk artışlarına bağlıdır. İkincisi, bu tür dönüşüm projeleri genellikle, noktasal ve parçacı imar değişiklikleri ile mevcut planlardaki bütünsel ve stratejik kararları dikkate almaksızın gerçekleştirilmektedir. Bu durum ise, kentin mevcut yapılaşma düzeni, dolu-boş oranları ve açık alan varlığı üzerinde ciddi bozulmalar yaratarak kentin geri kalanında yeni bazı problemlere ve risklere yol açılması ihtimalini artırmaktadır. Üçüncü ve son olarak, olası bir afet sonrası yıkılma ve hasar görme riski dolayısıyla belirlenen dönüşüm alanlarını, yeniden inşa yoluyla daha dayanıklı hale getirmenin, ilgili kenti dayanıklı ve dirençli bir kente dönüştüreceğini varsaymak yanıltıcıdır. Tekil yapı ya da tekil alan temelli güçlendirme ve yeniden inşa faaliyetlerinin yanında diğer kentsel risk sektörlerini değerlendirmeye ve

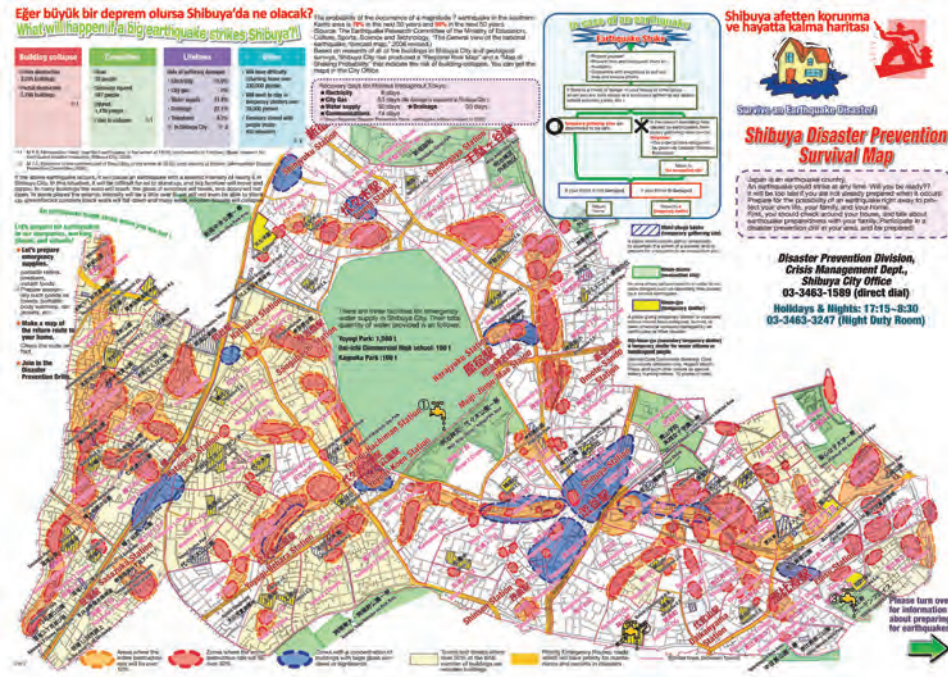
6. 18 Mart 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak 1 Ocak 2019 tarihinde yürürlüğe giren "Yeni Deprem Tehlike Haritası".

azaltmaya yönelik faaliyetleri göz ardı eden bir yaklaşım yetersizdir. 6306 sayılı Kanuna dayalı olarak yürütülen dönüşüm projelerinde, bu türden kapsamlı bir ele alış gözlenmediği gibi, risk algısı da maalesef deprem ile sınırlıdır. Giderek artan çevresel ve teknolojik risklerin de doğal riskler ile birlikte, yerel ve merkezî yönetimlerin etkin iş birliği marifetiyle ele alınması, eksikliği tespit edilen bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

Bu konuda umut verici bir gelişme; AFAD Başkanlığı'nın Marmara depremlerinin 20. yıldönümünde tamamladığı belirtilen ancak henüz yayınlanmamış Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP) stratejik belgesiyle beraber, yerelde İl AFAD Müdürlükleri eliyle İl Afet Risk Azaltma Planı (İRAP) hazırlama çalışmalarına, geç de olsa, başlamış olmasıdır. Öte yandan, risk azaltmada önemli rol oynayacak belediyelerin, 6306 sayılı Yasayı yürüten Çevre Şehircilik Bakanlığı gibi diğer kurum ve kuruluşlarla birlikte risk azaltma eylemlerini İRAP'ın çizdiği çerçevede uygulamaya koyabilmesinin önünde mevzuattan kaynaklanan engeller ve belirsizlikler bulunmaktadır. Bununla birlikte, 2014 yılında yürürlüğe giren Mekânsal Planlar Yönetmeliği'nde sadece kavramsal olarak belirtilmiş olan ancak nasıl uygulanacağı belirsizliğini koruyan "Sakınım Planlaması"nın ve İRAP kapsamında ortaya çıkacak ve sorumlu kuruluşların takibinde olacak eylemlerin, farklı tür ve ölçeklerdeki imar planlarına nasıl entegre edileceği henüz belirsizliğini korumaktadır. Bu noktada, kentlerin mevcut risk profillerinin çıkarılması için araştırma ve pilot uygulama çalışmalarına ivedilikle başlanması ve bu çerçevede hem finansal hem altyapı olanakları hem de işgücü ve bilgi birikimi bakımından daha güçlü olan merkezî yönetimin bu çalışmalara öncülük etmesi bir gerekliliktir.

Riskleri Paylaşmak

Tamamıyla sıfırlayamadığımız ancak en aza indirdiğimiz "artık / arta kalan" riskler de olacaktır. Bu risklerin, toplumun geneline paylaştırılmasında, vergi indirimi, fonlar, yardımlar gibi çeşitli finansal araçların etkin kullanımı bir yöntem olabilir. Bu bağlamda, ülkemizde yürürlükte olan Zorunlu Deprem Sigortası (ZDS) sistemimizde risk azaltma faaliyetlerine bağlı olarak primlerin düzenlenmesine olanak sağlayacak bir mekanizma kurulması yararlı bir adım olabilir. Yürürlükteki ZDS sistemi-ne göre, binanızı aynı kullanım türünde ve yapı mevzuatındaki kurallara uygun olarak ek masraf yapıp yeniden inşa ettiğinizde, sismik dirençliliği artmış olsa dahi sigorta primi yine bulunduğu deprem kuşağına ve yapı türüne göre belirlenmekte olduğundan herhangi bir prim indirimi söz konusu olmamaktadır. Bu durum, bireylerin risk azaltma konusundaki eyleme geçmelerini teşvik edici olmadığı gibi aksine caydırıcı da

7. Shibuya, Japonya'da tahliye yol ve alanlarının halkla paylaşılan görseli

olabilmektedir. ABD'de Ulusal Taşkın Sigorta Programı kapsamında 100 yıllık su baskını su seviyesinin üzerine inşa edilmiş yaşam alanlarını içeren konut yapılarının sigorta primlerinde indirimle gidilebilmektedir. Benzer uygulamalara olanak veren araştırma ve çalışmaların Türkiye için model teşkil edecek biçimde yürütülmesi ve sonrasında sigorta sistemimize entegrasyonunun sağlanmasına ihtiyaç vardır.

Bu noktada ayrıca, afetlerden doğrudan etkilenecek yerel halkın, bireysel ve toplumsal olarak farkındalığının canlı tutulması, risklerin dışsal değil içsel faktör olarak algılanabilmesi yönünde eğitim ve farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması kritik önemdedir. Örneğin, İstanbul'da 960 mahalle ve 41.093 hane ile yapılmış, afetler karşısında hasar görebilirlik araştırması sonuçlarına göre riski dışsallaştırma eğilimi yüksek, risk algıları düşük ve daha güvenli bir çevre için paydaş olma isteği düşük olan kesimlerin çoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir.¹² Dolayısıyla, kentlilerin risk azaltımı çalışmalarına katkı vermesinin ön koşullarından birisi, farkındalığın ve duyarlılığın artırılmasıdır. Bu da kesintisiz eğitim ve bilgilendirme toplantıları ile sağlanabilecektir.

Kimi afetlerin ortaya çıkması aşamasında erken uyarı sistemlerinin hayat kurtardığı, can kayıplarını azalttığı bilinmektedir. Örneğin, Japonya'da birçok depremde önce erken uyarı sistemleri devreye girmekte ve tehlikeli madde tesislerinde, hızlı tren¹³ seferlerinde ve büyük ölçekli inşaat projelerinde deprem sarsıntısı gelmeden önce otomatik olarak güvenli kesintileri yapılabilmektedir. Aynı zamanda Tsunami uyarısı ile gerekli tahliyelerin güvenli alanlara yapılmasına olanak sağlanabilmektedir. Bu sayede can kayıpları en aza indirilebilmektedir. Dolayısıyla bu yönde yatırımlara olanak yaratmak riskleri paylaşmak yönünde katkı sağlayacaktır. Bu aynı zamanda acil durumda gerekli tahliye faaliyetleri ve tahliye alanlarının belirlenmesini ve halkla paylaşımını da zorunlu kılmaktadır. **(Resim 7)** Günümüzde kentlerimizde yerleri ve büyüklükleri giderek azalan, erişilebilirlikleri zora girmiş tahliye alanlarının yeniden gündeme alınması ve düzenli tatbikatlarla bu alanlara erişimde yaşanan sıkıntıların, olaylar gerçekleşmeden önce çözülmesine yönelik çalışmaların hızla başlatılması ve sürdürülmesi gerekmektedir. Son yıllarda, kentlerimizde ani taşkın olaylarının, özellikle düşük kotlar ile zemin / zemin altı katlardaki konutlarda can kaybına yol açtığı gözlenmektedir. Benzer şekilde, taşıt alt geçitlerinde mahsur kalan araçlar ve araç sahiplerini de sıklıkla görmekteyiz. Erken uyarı sistemlerinden yararlanılması, bu gibi olumsuz sonuçların da önüne geçilmesinin uygun yollarından birisidir.

SONUÇ

Ağustos ve Kasım 1999'da yaşanan Marmara depremlerinin 20. yıldönümü olan 2019 yılını bir başka milat olarak düşünerek, ülkemiz kentlerinin afet risk profillerinin güncel bilgi ve teknolojik gelişmelerin de katkısıyla ele alınmasında ve afet risklerini azaltma konusunda ivedilikle harekete geçilmesinde yarar bulunmaktadır. Bunları yaparken, bizden önceki kuşaklardan devraldığımız ve bizim de gelecek kuşaklara bırakma sorumluluğuna sahip olduğumuz çevresel, ekolojik ve kültürel değerlerimizi korumamız ve canlı tutmamız gerekmektedir. Günümüz küresel toplumunun karşı karşıya olduğu risklerin sadece doğal afet risklerinden ibaret olmadığını, iklim değişikliği başta olmak üzere çevresel risklerin sınır tanımaksızın her toplumu, kuşağı ve sınıfı etkileyebilir olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Doğal, çevresel ve dahi teknolojik risklerden oluşan bu çoklu risklerin, sonuçlarını hesaplamının ve tazmininin oldukça güç olması nedeniyle, riskler gerçekleşmeden ve geri dönüşü olmayan noktaya gelmeden önce, riskleri yaratan faktörleri azaltmaya yönelik yaklaşımın geliştirilip uygulanmasının sadece kendimizin değil, parçası olduğumuz küresel toplumun da yararına olduğunu kabul etmeliyiz. ❖

NOTLAR

1. Tüm dünya kentsel nüfusunun küresel kırsal nüfustan fazla olmaya başladığı 2007 yılından sonra artık dünya nüfusunun çoğunluğu kentlerde yaşamaya devam etmektedir. "World Urbanization Prospect 2014 Revision" population. un.org/wup/Publications/Files/WUP2014-Report.pdf [Erişim: 03.08.2019]
2. "Türkiye'de Deprem Gerçeği ve TMMOB Makina Mühendisleri Odasının Önerileri Oda Raporu" http://www1.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/8273773702779a0_ek.pdf [Erişim: 03.08.2019]
3. Erkan, Ayşe, 2010, Afet Yönetiminde Risk Azaltma ve Türkiye'de Yaşanan Sorunlar, DPT - Uzmanlık Tezleri, Yayın No:2812, Ankara, preparecenter.org/sites/default/files/afet_yonetiminde_risk_azaltma.pdf [Erişim: 03.08.2019]
4. Bu toplantılar şunlardır: Hyogo Framework for Action 2005, Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015, The Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction 2019.
5. Balamir, Murat, 2007, "Afetler Politikası ve Sakınım Planlaması", **TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni**, sayı:2007/3, ss.87-92, Ankara. [jmo.org.tr/resimler/ekler/20ab15a36e8643d_ek.pdf?dergi=HABERBULTENI](http://www1.mmo.org.tr/resimler/ekler/20ab15a36e8643d_ek.pdf?dergi=HABERBULTENI) [Erişim: 03.08.2019]
6. Şenol Balaban, Meltem, 2017, "Afet Risk Yönetimi Terminolojisi", **Kent, Planlama ve Afet Risk Yönetimi**, (ed.) M. Şenol Balaban, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss.107-134, Eskişehir.
7. "Şehrim Hazırlanıyor! - unisdr", [unisdr.org/files/14043_campaign-kittr03.09.pdf](https://www.unisdr.org/files/14043_campaign-kittr03.09.pdf) [Erişim: 03.08.2019]
8. Şenol Balaban, Meltem, 2017, "Afet Risk Yönetimi, Sakınım Planlaması ve Dirençli Kentler", **Kent Planlama**, (der.) Suna Senem Özdemir, Ö. Burcu Özdemir Sarı, Nil Uzun, İmge Yayınevi, Ankara, ss.521-549.
9. AFAD'ın web sitesinde yeni hazırlanan ve interaktif olarak incelenebilen deprem tehlike haritası ile ilgili şu bilgi yer almaktadır: "Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası (1996) sadece 475 yıl tekrarlanma periyodu 'en büyük yer ivmesi' değerini temel alırken, yeni haritalar farklı mühendislik kullanım alanları için 43, 72, 475 ve 2475 yıl tekrarlanma periyotları için 'en büyük yer ivmesi', 'en büyük yer hızı' ve farklı periyotlar (0.2 ve 1.0 saniye) için hesaplanan 'spektral ivme' değerlerini içeren 16 farklı versiyonda, Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği ile uyumlu kontur haritaları olarak üretilmiştir." https://deprem.afad.gov.tr/icerik?id=23&menul=103#_Toc534895748 [Erişim: 20.08.2019]
10. AFAD Kayseri'nin web sitesinden ulaşılabilen "Yeni Deprem Tehlike Haritası Yayınlandı" başlıklı haberde verilen bilgi şu şekilde: "46 il merkezinin deprem tehlikesinin düşürüldüğü haritada 6 il merkezinin deprem tehlikesi yükseltildi. Eski haritada Türkiye topraklarının %47'si en tehlikeli kısımda yer alırken yeni haritada bu oran %17 olarak güncellendi. Yine eski haritada Türkiye nüfusunun %43'ü en tehlikeli alan olarak tanımlanan bölgede bulunurken yeni haritada bu oran %27 olarak belirlendi. En tehlikeli alan verileri bina sayılarına göre de güncellendi. Eski haritada binaların %44'ü en tehlikeli alanda gözüktürken yeni haritaya göre bu oran %26'ya düşürüldü." <https://kayseri.afad.gov.tr/tr/26541/Yeni-Deprem-Tehlike-Haritasi-Yayinlandi> [Erişim: 07.04.2019]
11. Güneş, Oğuz, 2015, "Turkey's Grand Challenge: Disaster-proof Building Inventory within 20 Years", **Case Studies in Construction Materials**, cilt:2, ss.18-34. <https://doi.org/10.1016/j.cscm.2014.12.003>
12. Kezban Çelik'in 26-28 Haziran 2019 tarihlerinde Eskişehir'de düzenlenen International Disaster and Resilience Congress (idRc 2019) isimli konferansın üçüncü gününde gerçekleşen "Riskten Dirençliliğe Kongresi, Toplumsal Dirençlilik: Uluslararası/Ulusal İşbirliği – Yerel Çesitlilikler" başlıklı oturumda yaptığı "İstanbul İlinde Afetler Karşısında Hasar Görebilirlik Araştırması" başlıklı sunumu.
13. "Cover Story: Lessons From Disasters The Appliance of Science" https://www.gov-online.go.jp/eng/publicity/book/hlj/html/201303/201303_03.html [Erişim: 03.08.2019]

Çatlaklar ve Çokluklar: 23,5 Hrant Dink Hafıza Mekânı

Aslıhan Günhan

Bir süredir İstanbul'a her gittiğimde, özellikle Kurtuluş - Osmanbey - Galata arasında yürüyorsam binaların isimlerine ve mimar tabelalarına bakmak gibi bir alışkanlık edindim. Ancak o gün Halaskargazi Caddesi üzerinde yürürken "Sebat Apartmanı" yazısını görmem yetmiyor, kaldırımı sessizce Türkçe ve Ermenice işlenen "Hrant Dink Burada Öldürüldü - 19 Ocak 2007, saat 15:05" yazılı hafıza taşıını okuyorum. Doğru yerde olduğumu anlayarak apartmanın içine girip bu erken 20. yüzyıl yapısındaki asansörü saran merdivenlerden yukarı çıkıyorum. Bir ahşap kapıyı sessizce çalmaya özen gösteriyorum, zira ne gürültülü bir kalabalık ne de dikkat dağıtan tabelalar var. Açıldığı ilk günlerden birinde Hrant Dink Hafıza Mekânı'nın içindeyim ve bu mekân tam da bu şekilde, olabildiğince kibar ancak dirayetle ayağa kaldırılmış, misafirleriyle tane tane konuşan, hiç bir noktasında acıyı fetişleştirmeyen ancak her daim yeni bir soru ve umut olasılığı ile bütün duyularınıza hitap eden bir hafıza mekânı. Hrant Dink'in de ofisinin içinde olduğu ve yıllarca *Agos* gazetesine ev sahipliği yapmış bu dairenin içindeyim.

Birkaç yıl önce vakfa ilk yolum düştüğünde bir arkadaşım aracılığıyla bu projenin koordinatörü Nayat Karaköse ile tanışmış ve kısaca konuşma fırsatı bulmuştum. Karaköse bana dünyadaki hafıza mekânı örneklerini gezdiğini ve *Agos*'un bu ofisini bir hafıza mekânına dönüştürmeyi planladıklarını anlatmıştı. Kendisine müzelerle ilgilendiğimi söylediğimde, hafıza mekânının müzeden farklı olduğunu, kendilerinin de özellikle burayı müzeleştirmek istemediğini anlatmıştı. Aslında şimdi mekânı gezip gören herkes

Adını Hrant Dink'in "23,5 Nisan" başlıklı köşe yazısından alan 23,5 Hrant Dink Hafıza Mekânı, Sebat Apartmanı'nda bulunan *Agos*'un eski çalışma ofisi bünyesinde 17 Haziran 2019 tarihinde açıldı. Yazar, "anıtsallaştırmadan hatırlayan, sabitlemeden paylaşan ve daima çoğaltmayı hedefleyen" olarak tanımladığı hafıza mekânındaki deneyimlerini aktarıyor.

buranın neden -ve iyi ki de- bir müze olmadığını çok rahat anlayabilir. Ancak yine de projenin tanımlanışına kulak vermenin yerinde olacağını düşünüyorum.

Mekânın açılışıyla eş zamanlı çıkan *Yirmiüçbuçuk Hrant Dink Hafıza Mekânı - Hazırlık Süreci Raporu*' bir rapor olmanın çok ötesine gidiyor ve hem hafıza mekânlarına hem de 23,5'un hazırlık sürecine, vurgulanan temalara ve yapılan araştırmalara odaklanan çok değerli bir yayın haline geliyor. Bu ufak kitap hafıza mekânının, bireysel veya toplumsal unutmaya ve unutturma kusurunu telafi eden bir mekân olduğunu söylüyor ve resmi söyleme karşı bir alternatif olduğunun altını çiziyor. Hatırlama ve hatırlatma sözcükleriyle didaktik olmadan, toplumsal zihniyeti dönüştürmeyi amaçladıklarını ifade ediyor. 23,5'un nasıl bir araştırma sonucu ortaya çıktığını görmek için, yapılan saha çalışmalarına, ziyaret edilen örneklerin çokluğuna, paneller ve çalıştaylar ile katılımcı süreçlerin nasıl bir vizyon ortaya koyduğuna bakmak oldukça önemli. Böylesi bir çalışmanın ürünü olan 23,5 ise kendini

1. Başlangıç odası, Hrant Dink'in gazeteciliği

2. Başlangıç odası, Hrant Dink'in kariyeri

Aslıhan Günhan
Cornell Üniversitesi
Mimarlık Tarihi ve
Kentsel Gelişim
Doktora Programı
Öğrencisi

3. Başlangıç odası, ziyaretçi notları

5. Koridorda tatlı nişi

6. Güvercin Tedirginliği odası

4. Koridorda Hrant Dink videosu, "Ölmek bir şey değil. Asıl önemli olan, ölene dek ayakta durmak."

umut ve diyalog zemini olarak tanımlıyor. İfade, dayanışma ve çoğulculuk ilkeleri üzerine kurulan Agos'un eski ofisinin aynı ilkelerle kurulan hafıza mekânına ev sahipliği yapması, diyalogun yalnızca bireyler arası değil, zamanlar ve mekânlar arasında da kurulması gerektiğine dair ufak bir hatırlatma. Hafıza mekânının kapsayıcı söylemi, ilhamını Hrant Dink'in insan ve diyalog odaklı söyleminden alıyor; tam da bu yüzden Dink'in barış ve bir aradalığı çağırdığı "23,5" köşe yazısı mekânın ismi haline gelmiş.²

Kapıda beni mekânın sergilemesinde de çalışmış bir görevli karşılıyor ve buranın kuruluşunu, odaların içeriğini ve öneri olarak gezi rotasını paylaşıyor. Ancak çok da detaylı bilgi vermek istemediğinin farkına varıyorum çünkü hafıza mekânı tam da ziyaretçisinin deneyimiyle tanımlanan, ziyaretçinin hafızalaştırma sürecine katılmasını amaçlayan bir mekân olmayı istiyor. Sorularımı sona saklayarak gezmeye başlıyorum. Girişte ziyaretçisini karşılayan ilk oda, Halaskargazi Caddesi'ne bakan ve Agos'a ev sahipliği yapmadan önce tahminen yapının mimarı Rafael

Alguadiş tarafından misafir odası / salon olarak kurgulanmış büyük ve aydınlık bir yer. Pattu Mimarlık'ın tasarımını yaptığı odanın bir kısmında ziyaretçilerin notlarını yazıp yerleştirdiği ve "adalet" "hafıza" "hakikat" "umut" kartlarından oluşan bir mozaik duvar var. Odanın geri kalan kısmı, bu sefer daha büyük ve üç boyutlu haznelerin duvardan taşmasıyla oluşturulan, kimi zaman metinlere, kimi zaman da video, kayıt ve fotoğraflara yer verilen bir yerleştirmeden oluşuyor. Burada Hrant Dink'in seçilmiş köşe yazılarını bir anı olarak yanınıza alabiliyor, biyografisine dair detayları görebiliyorsunuz. Devamındaki koridor ise benim hafıza mekânının en çarpıcı anlardan birini yaşamamı sağladı. Agos'tan gazete görüntüleriyle kaplanan koridorun girişine Dink'in dans eden kısa bir videosu yerleştirilmiş. "Ölmek bir şey değil, asıl önemli olan, ölene dek ayakta durmak" yazılı metinle beraber sergilenen bu yerleştirmenin yanı başındaki nişte ise içi çikolata dolu bir kap bulunuyor. Sergi nesnesi mi yoksa gerçekten ziyaretçiler için bırakılmış bir ufak hoşluk mu diye düşünerek içinden bir tane alıp gezmeye devam ettim. (Resim 1-5)

Anma, anlatma ve duygudaşlık temalarıyla kurgulanan odalardan birinde ise bir koltuk ve bir televizyona rastlıyorum. Ziyaretçilerin kendi kayıtlarını oluşturmaya olanak veren bu ufak "oturma odası"nda, dilerseniz siz de hafızanın ve hafıza mekânının bir parçası olabiliyorsunuz. Takip eden odalardan birisi ise mekânın eski ev sahibi, Hrant Dink'in kurucusu olduğu Agos gazetesinin arşivine ev sahipliği yapıyor. Agos'un tarihi ve sayılarına, okur yazılarına, akraba arama ilanlarına ve çeşitli siyasi karikatürlere bu odada ulaşmak mümkün. "Güvercin tedirginliği" ismi verilen oda ise 2004'ten Hrant Dink'in ölümüne kadar olan sürede medyada maruz kaldığı nefret söylemi ve hedef gösterme üzerine odaklanıyor. Ziyaretçi olarak parçası olamayacağınız tek sergileme düzlemi bu odada. İmajlar, gazete kupürleri ve dokümanlar büyük bir cam elemanın arkasında sergileniyor. Teşhirin politikası ile ziyaretçiye aktarılan fikirler, umut ve eleştiri temaları daima birbiri ile tutarlı düşünülmüş. (Resim 6)

Apartmanın arka cephesine bakan iki büyük odadan biri Kamp Armen deneyimine ayrılmış. Diğer

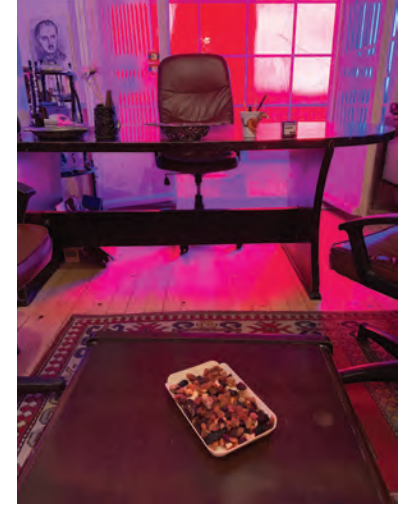

7. Kamp Armen odasında Tuzla Yetimhanesi'nin hafıza mekânına dönüşümü

oda, yani Hrant Dink'in çalışma odası ise mekânın Agos olarak kullanıldığı günden bugüne değiştirilmemiş olan tek yer. Kamp Armen, yani Tuzla Ermeni Yetimhanesi'nin hafızalaştırıldığı oda, Hrant ve Rakel Dink'in hem çocukken yazları gittikleri hem de ileri senelerde yöneticisi oldukları bu kurumu ziyaretçiyle paylaşıyor. Kamp Armen güncel durumu sebebiyle azınlık mülkleri ve eşit yurttaşlık konularını tekrar ve acilen gündeme getiriyor. Çocukların katılımcılığının yüceltildiği bu oda, pencereden sızan sarı ışığı ve içerideki ahşap nesneleriyle kurumun hem bir yuva olma özelliğini göz önüne seriyor, hem de ziyaretçiye yeniden bir umut yeşertiyor. (Resim 7)

Hrant Dink'in odasına girdiğimde hafıza mekânının büyük çoğunluğunu gezmiş olduğum için biraz yorgunum. İstemsiz olarak Dink'in masasında misafirlerini ağırladığı koltuklardan birine oturuyorum. Az önce terk etmiş gibi siyah kadife ceketini hala askıda asılı. Kütüphanesinin birbirinden çeşitli kitaplarına gözüm takılıyor. Çoksensliliği ve çoğulculuğu her daim savunmuş olan Dink'in bu kadar farklı görüşten kitabı okuduğunu görmek beni yine de şaşırtıyor. Oturduğum yerden Dink'in misafirleri için bırakılmış kuruyemişlerden alıyorum bu kez de. Aç da değilim ancak burası beni ağız tatlı göndermeye kararlı. Çalışma masasının arkasında ise Ermeni sanatçı Sarkis'in yerleştirmesi bulunuyor. Balkondan dönüştürülen bu kırmızı ve mavi camlı ufak mekânda tek bir tabela veya yazı yok. Kamp Armen planında bir neon aydınlatma, tuz ve duvara yerleştirilen dilek objeleri burayı bir tefekkür mekânına dönüştürüyor. Ancak gezdiğim yerlerde mutlaka daha detaylı bir yazı arayan ben görevliye yine de bu mekânı sormadan edemiyorum. O zaman bana zamanında bu balkonun bir depo işlevi gördüğünü ve bu sebeple duvarlarda çatlaklar oluştuğunu, Sarkis'in ise çatlakları Japon Kintsugi tekniğiyle doldurduğunu anlatıyor. Dink'in meşhur "Su çatlağını buldu"³ konuşmasını hatırlıyorum o zaman. "Bu çatlağı onarmanın tek reçetesi diyalog" diyen Dink'in anıldığı bu mekânda, çatlağı usulca altın tozlu bir malzeme ile doldurmak ne kadar da buraya yakışır bir tercih. (Resim 8, 9)

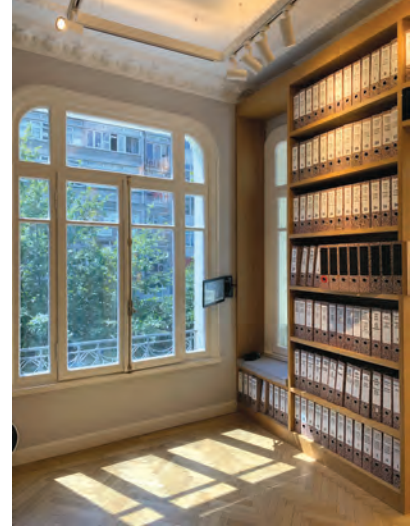
Koridordan geri dönerek giriş holündeki son odaya dönüyorum. Görevli özellikle bu mekânı sona sakla-

8. Hrant Dink'in çalışma odası

9. Sarkis yerleştirmelerinde tuz, neon aydınlatma ve kintsugi detayı

10. Halaskargazi Cephesi, mahkeme dosyaları ve anma toplantılarına ilişkin dokümanlar

mamı önermişti. Tüm 19 Ocak anmaları ve bu anmalarla özdeşleşen siyah pankartlarla dolu bu mekânın bir diğer özelliği ise bütün mahkeme tutanaklarını dosya dosya alıp okuyabilmeniz. Hakikat, adalet, umut ve hafıza sloganlarıyla yola çıkan bir hafıza mekânı için bundan daha vurucu bir bitiş düşünemiyorum. (Resim 10)

23,5 anıtsallaştırmadan hatırlayan, sabitlemeden paylaşan ve daima çoğaltmayı hedefleyen bir hafıza mekânı. Sebat Apartmanı ve varlık vergisi ile hayatı değişen mimar Rafael Alguadiş'in hikayesi, bir gazeteci, eş, baba ve düşünce insanı olarak Hrant Dink'in yaşamı, bir çoğulcu platform olarak Agos ve daima izini bırakmaya teşvik edilen ziyaretçiler bu hafıza mekânının çok katmanlı yapısının yalnızca bazıları. Bu mekân katmanlarını çoğaltarak hatırlamaya ve hatırlatmaya devam edecek gibi görünüyor. ❖

*Tüm fotoğraflar yazara aittir.

NOTLAR

1. Karaköse, Nayat (raportör), Yılmaz, Altuğ (ed.), 2017, *Yirmüçbuçuk Hrant Dink Hafıza Mekanı Hazırlık Süreci Raporu*, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul.
2. Dink, Hrant, 1996, "23,5 Nisan", *Agos*.
3. "Hrant Dink: Su Çatlağını Bulur", [youtube.com/watch?v=glpuvw3156A&feature=youtu.be](https://www.youtube.com/watch?v=glpuvw3156A&feature=youtu.be) [Erişim: 27.08.2019]

DOSYA BİR OKSİMORON: İKTİDARIN ÇEVRE AŞKI

Cumhuriyet tarihinin yakın dönem sivil kalkışması 2013 tarihli Gezi olaylarıdır: İstanbul ve Ankara başta olmak üzere, Türkiye'yi yatayda örgütleyen, kolektif olmakla birlikte alışageldik hiyerarşik yapılanmalardan hem içerik hem de format olarak ayrı-şan bu hareketin nedenleri ve sonuçlarını ısrarla masaya yatırmaya devam ediyoruz. İktidarın kabul ve eylemlerine başat çevreci bir söylem üretmesinin ötesinde, 1980'li yıllardan beri kabuk değiştiren kapitalist üretim rejimine ve küresel ölçekte neredeyse yerleşik hale gelen neo-liberal siyasete kafa tutan toplumcu bir muhalif yapı oluş-turan bu hareket, farklı veçheleriyle yeniden tartışılmayı hak ediyor. Gerçekte, Gezi Parkı'ndan başlayarak ulusal bir kalkışmaya dönüşen sürece dair ilk refleksin iktidar cephesinden geldiğini biliyoruz: "Mesele ağaç değil görmüyor musunuz" mealindeki savunmacı retoriğin bir anlamda işin özünü en yalın biçimiyle dışa vurduğunu ve bunun da ideolojik bağlamda tahlile mazhar olduğunu belirtmeliyiz. Ağacın sosyal bir metafora dönüştüğünün bilgisiyle, ağaç etrafında kümelenen yeni toplumcu siya-setin, farklı ideolojik duruşların, kültürel kodların, yaşam biçimlerinin olgunlaşmaya başladığının kabulü artık çok önemli. Özetle, tüm bu özgün durum, neo-liberal siya-salarla kent toprağı kadar doğayı da birikim rejiminin nesnesine indirgeyen üçüncü dalga kapitalist olguyu doğru okuyarak ona başat yeni modeller öne sürmekten geri durmuyor. Bir anlamda toplumcu muhalif söylem ve pratikleri öne süren karşı-ikti-darın kümelenme alanı, çevreci ve/veya doğasever benzeri ideolojik duruşlarla temsil ediliyor, demokratik, eşitlikçi bir toplumsallığın önü açılmaya çalışılıyor. Meselenin artık bir ağaç olmadığını, özgürlükçü siyasetler ve özgürleştirici pratikler olduğunun bilincindeyiz; Gazi Parkı'ndan başlayarak, ODTÜ Kavaklık alanı, Kazdağları, Salda Gölü, Munzur Çayı, Hasankeyf'e kadar uzan geniş bir alanda muhalif mücadeleyi sürdürerek demokratik meşru bir cephenin örgütlenmesi söz konusu.

Çevre artık muhalif mücadelenin meşru bir parçası ve söylemi siyasî bir üretim; tıpkı mekânın sosyal ve siyasal bir üretim olduğu gibi. Bu perspektiften bakılınca dosya-mız, üç makale üzerinden çevre sorunsalını farklı veçheleriyle ele alıyor. **Osman Balaban**'ın makalesi, çevresel sorunların küresel ölçekte bir çevre krizine dönüştü-ğünü tartışarak, geri planda kapitalizme içkin yapısal krizler olduğunun altını çiziyor. Dosyanın ikinci makalesi, çevre krizini besleyen neo-liberal siyaset ve kapitalist üre-tim rejimine başat muhalif örgütlenmeler üzerine; **Defne Gönenç**, kentsel muhalefet ve mücadele arketipleri üzerinden karşı-iktidar süreç ve yöntemlerini bizlerle payla-şıyor. Son olarak **Ayşen Ciravoğlu**, çevre sorunsalının kentsel ve mimari mekândaki izlerini sürüyor. Makale, çevre ve doğa merkezli mimari pratikler vasıtasıyla, toplum-cu bir retoriğin oluşturulabilmesi için gerekli ideolojik açılımları tartışıyor. Kısacası dosyamız, bir çevre krizine dönüşen meseleye dair tartışmaları güncel kılabilmeyi hedefliyor; çevre ve siyaset arasındaki bağın biz mimarlar için de önemli olduğunun altını çizerek.

Dosya Editörü: Güven Arif Sargın

Krizden Kaçış, Krize Kaçış: Türkiye'nin Derinleşen Çevre Krizi

Osman Balaban

KÜRESEL ÇEVRE KRİZİ

Dünya bugün küresel bir çevre krizinin içerisinde geçiyor. Büyük oranda endüstri devrimi ile birlikte başlayan ve günden güne derinleşen, çok boyutlu bir krizdir bugün yaşamakta olduğumuz çevre krizi. Bu krizin lokomotifine ise hiç kuşkusuz iklim krizidir.¹ İklim krizi diğer pek çok çevre sorununu daha da derinleştirdiği için küresel çevre krizinin lokomotifine olarak işlev görüyor. Örneğin, ortalama sıcaklıkların artışı ve sıcak dalgaları, çölleşme riskini artırıyor; benzer şekilde sıcaklıkların artışı ve atmosferdeki karbondioksit (CO₂) yoğunluğunun artması, deniz ortamlarındaki asitlenme oranını yükseltiyor. Günümüzde deniz ortamlarındaki asitlenmenin, son 55 milyon yıldaki herhangi bir dönemden 100 kat daha hızlı bir biçimde gerçekleştiğini ise biliyoruz.²

Dünyanın pek çok yerinden gelen bu ve benzeri veriler ve yaşamakta olduğumuz somut olaylar, çevre (iklim) krizinin hem tedirgin edici mevcut düzeyini hem de gidişatının vahametini gözler önüne seriyor. Bugün dünya üzerinde yaşayan insanların üretim, tüketim, dolaşım ihtiyaçlarını karşılamak ve ürettikleri atığı bertaraf etmek için 1,5 dünyaya eşdeğer doğal kaynak kullanıyoruz.³ Bu gidişle, 2050 yılına geldiğimizde 2,8 dünyaya eşdeğer doğal kaynak tüketimine ihtiyacımız olacak.⁴ Şu ana kadar dünya üzerindeki tüm kentsel alt ve üstyapıyı üretmek için harcadığımız enerjinin, sera gazı salımı (emisyon) olarak karşılığı 93 Gt (gigaton), 2050 yılına kadar artan kentsel nüfusun ihtiyaç duyacağı alt ve üstyapıyı inşa etmek için harcamak durumunda olduğumuz enerjinin sera gazı salımı olarak karşılığı ise 226 Gt dolayındadır.⁵ Bu ise (226 Gt), Paris Anlaşması'nın hedefi olan küresel ısınmayı 2°C'nin altında tutabilmek için yüzyılın sonuna kadar atmosfere salılabileceğimiz sera gazı miktarının, yani karbon bütçemizin 1/3'üne denk geliyor. Özetle, kurduğumuz "modern" yaşamı, gezegeni kapasitesinin çok ötesinde kullanarak ve gelecek kuşaklara büyük bir ekolojik bütçe açığı bırakma pahasına sürdürebiliyoruz. Bu bütçe açığının faturası ise günden güne büyüyor. Pek çok ülkede artık sıradan hale gelen sıcak dalgaları, binlerle ifade edilen can kayıplarına neden olurken, aşırı yağışlar ve bunlara bağlı taşkın ve benzeri olaylar beraberinde büyük yıkımlar getirebiliyor. (Resim 1)

KÜRESEL ÇEVRE KRİZİ VE TÜRKİYE

Küresel çevre krizinin ülkemizi de etkilediği artık yadsınamaz bir gerçek. Her yıl yaz ayları başında özellikle Karadeniz Bölgesi'nde yıkıcı taşkın olaylarının yaşandığı hepimizin malumu. 2019 yılı Haziran ayında, Araklı'da (Trabzon) bir hidroelektrik santralinin borusunu da patlatan taşkında 6 kişi yaşamını yitirirken, aynı yıl Temmuz ayında Düzce'de yaşanan taşkında ise, 7 kişi

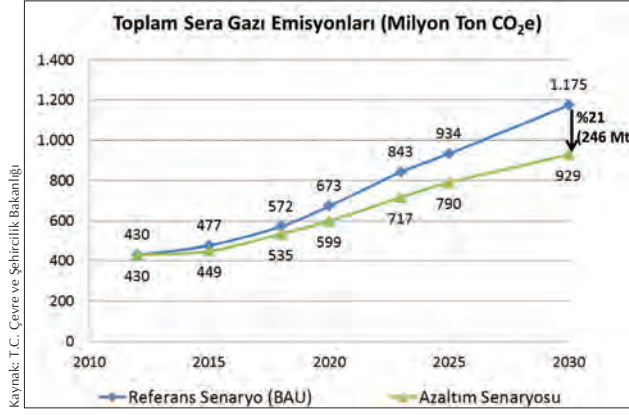

1. İklim değişikliğine bağlı aşırı yağışlar ve ani taşkın olayları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke kentlerinin ortak sorunu haline geldi. Birinci fotoğraf, ABD'nin en büyük kenti New York'ta, ikincisi ise Bangladeş'in başkenti Dakka'da yaşanan ani taşkınlara ait.

yaşamını yitirmiş ve binden fazla fındık üreticisi zarar görmüştür.⁶ Benzer şekilde 2018 yılı Temmuz ayında da aynı bölgede yaşamı olumsuz yönde etkileyen taşkın olayları yaşanmış, başta Ordu olmak üzere pek çok yerleşmenin ulaşım altyapısında büyük hasarlar meydana gelmişti. Taşkın olaylarına bağlı kayıplar, iç bölgelerdeki kentleri de olumsuz etkilemektedir. Haziran 2019'da Ankara'da yaşanan ve 3 kişinin ölümü ile sonuçlanan ani taşkın olayları, kentin pek çok bölgesinde maddi hasara neden olmuştur. İklim krizinin olumsuz etkilerini sadece kentsel alanlarda değil kırsal alanlarda da gözlemliyoruz. Değişen iklim koşulları tarımda verimliliği ve üretimi ciddi biçimde düşürüyor.⁷ Bu durum, bir yandan gıda arzını olumsuz etkileyip gıda fiyatlarında artışa sebep olurken, diğer yandan kırsal alanlarda geçinme ve yaşama olanaklarını giderek güçleştirmektedir.

Peki, toplum olarak, içinde bulunduğumuz küresel çevre ve iklim krizini nasıl algılıyoruz? Ülkemizde de ciddi etkileri olan her iki krizle mücadele etmek ve bu krizlerin

Osman Balaban
Doç. Dr., ODTÜ Şehir
ve Bölge Planlama
Bölümü

2. Türkiye Cumhuriyeti niyet edilen ulusal olarak belirlenmiş katkı beyanı

3. Kaz Dağları'nda (Kirazlı bölgesi) madencilik faaliyetleri nedeniyle tıraşlanan orman alanı.

daha da derinleşmesini önlemek için ne yapıyoruz? Maa-
lesef bu sorulara doyurucu ve umut verici nitelikte yanıtlar vermek zor görünüyor. Türkiye, Kyoto Protokolü'nün halefi olarak 2020 yılında yürürlüğe girecek uluslararası iklim anlaşması olan Paris Anlaşması'nı onaylamayan az sayıda ülkeden birisidir. Ağustos 2019 tarihi itibarıyla, Rusya ve İran'ın ardından anlaşmayı onaylamayan sera gazı salımı en yüksek üçüncü ülkeyiz.⁸ 1990-2016 yılları arasında gerek OECD ülkeleri gerekse BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Ek-1 ülkeleri içerisinde sera gazı salımı artışında ise başı çeken ülkelerden birisiyiz. Anılan dönemde Türkiye'nin toplam sera gazı salım miktarı, % 135,4'lük bir artış ile 210,7 Mt CO₂ eşdeğeri düzeyinden, 496,1 Mt CO₂ eşdeğeri düzeyine çıkmıştır.⁹ Diğer bir deyişle, 1990-2016 yılları arasında ulusal sera gazı salım miktarımız 2,35 kat artış göstermiştir.¹⁰ Buna rağmen sera gazı salım miktarımızı azaltmak konusunda ciddi bir taahhüdümüz bulunmuyor. Paris Anlaşması çerçevesinde Türkiye'nin sunmuş olduğu katkı beyanında, ulusal sera gazı salım artışının hızla devam edeceği ve bu artıştan 2030 yılı itibarıyla % 21'lik bir azaltım gerçekleştirileceği öngörülmektedir.¹¹ (Resim 2)

Çevre krizi ile ilişkilenecek konusundaki pek de parlak olmayan sicilimiz, sadece sera gazı salımları ile sınırlı değil. Ülkenin dört bir yanında doğal çevreyi tahrip eden ya da çevresel bozulmayı artıran yatırımlar dörtnala gidiyor. Madencilik faaliyetleri nedeniyle Kaz Dağları'nın adeta altı üstüne getirilmiş durumda. Oldukça kırılgan ve hassas bir ekosistem olan Salda Gölü, yakın çevresine yapılmak istenen "millet bahçesi" nedeniyle yapılaşma tehdidi ile karşı karşıya bulunuyor. Sinop'ta, yapımından sonradan vazgeçilen bir nükleer santral projesi için 10

milyon m² büyüklüğündeki devlet ormanı tahsis edilmiş ve bu alanın kayda değer bir bölümündeki ağaçlar ise tıraşlanmıştır. Türkiye Ormanlıklar Derneği tarafından hazırlanan "Türkiye Ormanlığı 2019" başlıklı raporda ormansızlaşma konusunda çarpıcı veriler sunulmaktadır: "Son yıllarda giderek hızlanan ormansızlaşma sonucunda ülkemizde orman vasfını kaybeden orman alanı miktarı 651.390 hektara ulaşırken, 2012-2017 döneminde 246.257 hektarlık orman alanı için yapılan ve çoğunluğu madencilik ve enerji sektörlerine ilişkin olan ormancılık dışı kullanım başvurusu kabul edilmiştir."¹² (Resim 3)

2001 EKONOMİK KRİZİ

Yıkıcı etkilerine maruz kalmakta olduğumuz çevre krizini yeterince ciddiye almayan siyasal ve yönetsel bir tavır içerisinde olduğumuz aşikâr. Bu siyasal ve yönetsel tavrı bize hediye eden ise Türkiye'de hayatın olağan akışını derinden etkileyen 2001 krizinin ardından uygulamaya sokulan iktisadi büyüme rejimidir ve zaman içerisinde merkezinde inşaat sektörünün olduğu, dış kaynağa bağımlı ve tüketime dayalı bir büyüme rejimine evrilmiştir. İnşaat ekonomisine geçiş olarak tanımlanabilecek bu süreci, ilki 2002-2010, ikincisi ise 2010 sonrası olmak üzere iki alt dönemde ele almak mümkündür.

İlk dönem, siyasal iktidarın, iktisat alanında IMF programına sadık kaldığı, toplumsal ve siyasal alanlarda ise AB ile kurulan güçlü ilişkileri korumak ekseninde hareket ettiği bir dönemdir. Bu dönemde, inşaat sektöründeki büyüme, sadece siyasetin arzusuna bağlı olarak değil, özellikle konuta yönelik talebin de güçlü olmasına bağlı olarak gerçekleşmiştir. İnşaat sektörünün 1990'ların ikinci yarısında yaşadığı gerileme döneminde biriken konut talebi, 2002 sonrasında inşaat sektöründeki büyümenin itici güçlerinden birisi olmuştur.¹³ 2010 sonrası dönemde ise, iktisat politikasını belirleyen temel unsur siyasal iktidarın kendi tercihleri olurken, toplumsal ve siyasal konularda dış etmenlerin rolü giderek azalmış ve iç dinamiklerin belirleyiciliği artmıştır. Bu dönemde inşaat yatırımları iktisat politikasının merkezine iyiden iyiye yerleşmiş olup, inşaata dayalı büyüme modeli, iktidar açısından yegâne iktisat politikası haline gelmiştir. Toplumsal ve siyasal alanlardaki karar ve tercihler ise inşaat ekonomisinin gereksinimleri doğrultusunda alınmıştır.

İkinci dönemin ruhunu en iyi yansıtan gelişmeler, 2010-2011 yıllarında gerçekleşmiştir. Adeta yerel seçim havasında geçen 2011 genel seçimlerinde, tüm partiler, seçim vaatlerini kentsel projelere dayandırmışlardır. İktidar partisi, başını "Kanal İstanbul'un çektiği "çılgın projeler" ile ana muhalefet partisi ise "Merkez Türkiye Projesi" ile seçmenin karşısına çıkmıştı. Bu dönemde ayrıca, inşaat ekonomisinin uygulanmasını kolaylaştırmak amaçlı önemli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Planlama sistemini merkezileştirerek, yatırım kararlarına hem hız hem de serbestlik kazandırmak amacıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuş ve Bakanlığa geniş kapsamlı planlama yetkileri verilmiştir. Neredeyse bir "süper bakanlık" niteliğine kavuşturulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010 sonrasında siyasal iktidarın iktisat politikasının ana uygulayıcı aktörü olmuştur.¹⁴ 2010-2011 yıllarında yapılan önemli yasal ve kurumsal düzenlemelerden bir diğeri ise "2010 Anayasa Referandumu"dur. 2002-2010 döneminde;

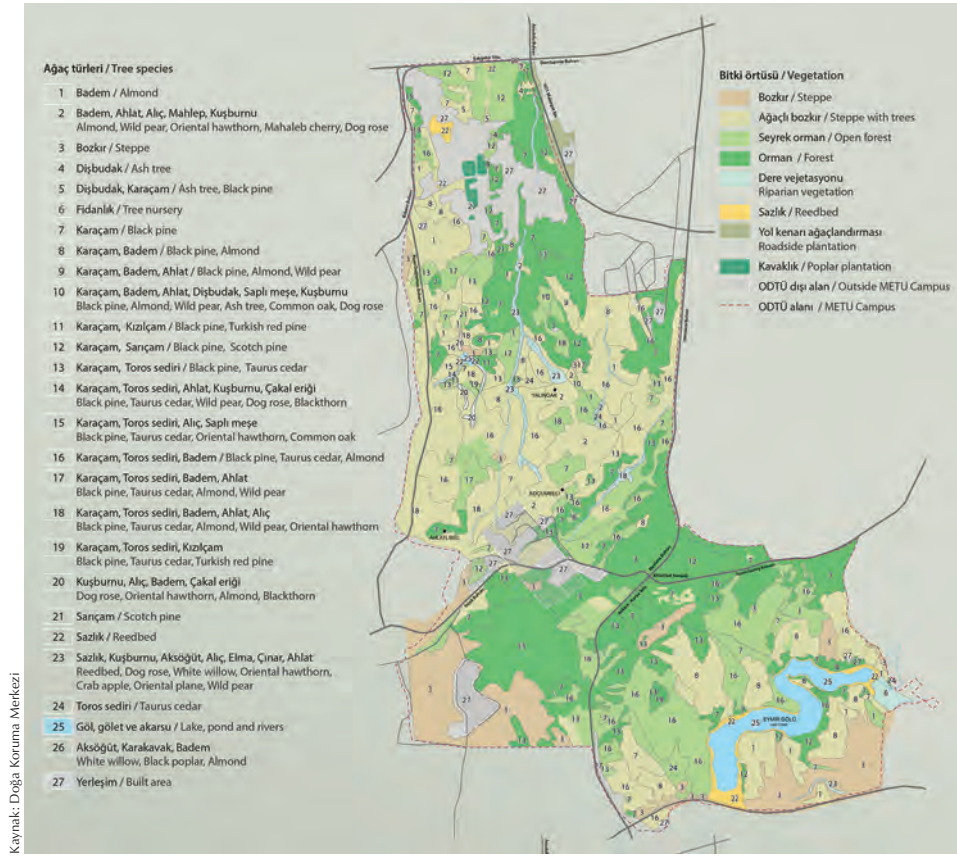
pek çok yatırım kararı, proje ya da bunlarla ilişkili yasal düzenleme, idare mahkemeleri ile yüksek yargı tarafından ya durdurulmuş ya da iptal edilmiştir. 2010 yılında yapılan Anayasa Referandumu, iktidarın yargı üzerindeki denetim ve hakimiyetini artırmıştır.

Tüm bu süreçlerin sonucunda, başta yapı üretimi olmak üzere inşaat yatırımları ile büyük ölçekli kentsel alt ve üstyapı projelerinde, ülke sathına yayılan bir artış gerçekleşmiştir. “Mega projeler”in yanı sıra sayıları her geçen gün artan AVM’ler, karma kullanımlı yapı grupları ve gökdelenler ile yeni stadyumlar, hemen hemen tüm orta ve büyük ölçekli kentlerin yapı çevresinin sıradan unsurları haline gelmiştir. 2001 krizini izleyen dönemde, esas olarak inşaat dayalı büyüme rejimine can suyu vermek için yapılan yasal ve kurumsal düzenlemeler, bugün yaşadığımız çevre krizini derinleştirecek etkilere sebep olmuştur. Planlama sisteminin merkezileştirilmesi ve doğa koruma alanındaki düzenleme ve kuralların zayıflatılması sonucunda, orman sınırının dışına çıkarılan alanlar artmış, sit ve benzeri alanlarda yapılaşma kolaylığı sağlanmıştır. Kent içerisinde kamuya ait çok sayıda arsa ve arazi, rant amaçlı yatırımlara tahsis edilerek, kentlerdeki açık ve yeşil alan arzı azaltılmıştır. Ani yağışların taşkınlarla sonuçlanmasının önemli bir nedeni yapı yoğunluğunun artması ve geçirgen zeminli alanların azalmış olmasıdır. Bir yandan kent içerisindeki kamu arazileri rant amaçlı yatırımlara tahsis edilirken, diğer yandan kamusal hizmetler için ihtiyaç duyulan arsa arzı, kullanımı akıllara bile getirilemeyecek doğal ve statüli alanlar kullanılarak sağlanmaya başlanmıştır.

BİR MİKROKOZMOS OLARAK ODTÜ KAMPÜSÜ

Bütün bu sürecin bir mikrokozmosu ise ODTÜ Kampüsü oldu. ODTÜ Kampüsü, Ankara kenti için çok önemli ekosistem hizmetleri sunmakta olan ekolojik ve toplumsal bir değerler sistemidir. ODTÜ Ormanı, pek çok endemik bitki ve hayvan türünün doğal yaşam ortamı olması sebebiyle Ankara’nın önemli biyoçeşitlilik rezervlerinden birisidir. (Resim 4) Yapılan güncel bir çalışmada, 4.500 hektarlık ODTÜ Ormanı’nda, 700 civarında bitki, 210 kuş, 120 kelebek türü ile tilki, porsuk, gelincik gibi canlıların yaşadığı ve nesli tehlikede olan Güzel Nazuğum kelebeğinin dünyada bilinen en önemli popülasyonlarından birisinin barındığı tespit edilmiştir.¹⁵ Ayrıca ODTÜ Ormanı, Ankara kenti için önemli bir doğal karbon yutağı olmasının yanı sıra kentin hava kalitesinin iyileşmesine olumlu katkılar yapan doğal bir değerdir. Dahası, ODTÜ Ormanı ve Kampüsü bahar ve yaz aylarında Ankara’da yaşayanların sığındıkları doğal bir yaşam ortamıdır ve bu yönüyle kente sunduğu ekosistem hizmetleri arasında kültürel hizmetler de yer almaktadır. Ekolojik ve toplumsal bir değerler sistemi olan ODTÜ Kampüsü’nün, son yıllarda ciddi bir tehdit altında olduğuna üzülmeye tanıklık ediyoruz. Kampüsün mekânsal bütünlüğünü bozma riski taşıyan bu tehdidi yaratan ise yazının önceki bölümlerinde değindiğimiz inşaat ekonomisidir.

2010 yılı sonrasında ODTÜ Kampüsü, sınırlarından ve içerisinden geçirilmek istenen karayolları sebebiyle epeyce gündeme geldi. Bu yol projeleri içinde uygulaması başlayan son proje, ODTÜ ve Bilkent Kampüslerinin sınırından geçirilen karayoluna ilişkin olmaktadır. Bu proje, 2010 sonrasında “mega proje”lerinden olan

4. ODTÜ Kampüsü ağaç türleri ve bitki örtüsü haritası

şehir hastaneleri projesinin bir sonucu olarak karşımıza gelmiştir. Ankara’nın merkezindeki pek çok hastanenin taşındığı Bilkent’te bulunan şehir hastaneleri kampüsü’nün, proje tamamlandıktan sonra ciddi trafik yükü yaratacağı ve bunun da hali hazırda yoğun olan Eskişehir Yolu’nu olumsuz etkileyeceği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda, trafik yükünü azaltmak ve araç trafiğine alternatif bir kanal sunmak için geliştirilen yol projesine, ODTÜ arazisinin bir kısmı tahsis edilmiştir.

ODTÜ’nün gündemindeki bir diğer yol projesi ise kampüs alanının Eskişehir Yolu’na yakın bir bölümünden yine bu yola paralel bir biçimde geçirilmesi düşünülen “tünel yol” projesidir. Kampüsün alanının altından geçirilmesi konusunda ilgili makamlar ile mutabık kalınan tünel yol projesi de benzer şekilde, ODTÜ Kampüsü’nün batısında ve doğusunda bulunan iki büyük kentsel proje alanının sonucudur. Tünel yol projesi; kampüsün batısında bulunan şehir hastaneleri kampüsü ile doğusundaki Çukurambar bölgesinde yaratılan “iş ve ofis merkezi” arasındaki ilişkiyi güçlendirme arzusunun ya da zorunluluğunun bir sonucu olarak görülmelidir.

ODTÜ arazisini kullanma arzusunun son hedefi ise Kavaklık alanı olmuştur. (Resim 5, 6) Kredi Yurtlar Kurumu (KYK) tarafından yapılması düşünülen yurt projesine tahsis edilen Kavaklık alanı, orman statüsünde olmasa bile doğal niteliği haiz, pek çok bitki ve hayvan türünün yaşam alanı olan bir sulak alandır. Bu niteliği itibarıyla, herhangi bir yapılaşmaya konu edilmeden, ODTÜ Ormanı ile süreklilik sağlayacak şekilde açık yeşil alan olarak korunması ya da rekreasyon alanı olarak kullanılması kanımca bu alan için en akılcı planlama ve yer seçim kararıdır. Böylesi bir alanın, yüksek yoğunluklu

5. ODTÜ Kavaklık alanını korumaya yönelik çabalar, zamanla geniş kapsamlı bir direnişe dönüşmüştür. "Kökler Direnişe Çağırıyor", "Yeşerecek Köklerimiz Var" gibi sloganlar bu direnişin sembolleri haline gelmiştir.

6. ODTÜ Kavaklık alanındaki ağaçların büyük bölümü, 8 Temmuz 2019 tarihindeki müdahale ile kesildi.

bir yurt projesine tahsis edilmesini dayatan etmen de yol projelerindekilere benzer nitelikte bir kentsel rant yaratma girişimidir. ODTÜ Kampüsü'ne çok yakın konumda bulunan KYK'ya ait Tahsin Banguoğlu Yurdu'nun bulunduğu alanın, ticaret ve konut alanı olarak değerlendirilmek üzere projelendirildiği basında yer almıştır.¹⁶ Bu durum, daha önce sözü edilen, kent içindeki kamu arsalarını rant amaçlı yatırımlara tahsis edip, kamusal hizmetler için gereken arsa arzını, korumaya esas doğal ve statülü alanlardan sağlama eğiliminin somut örneğidir.

SONUÇ

2001 yılında yaşanan ekonomik krizden kurtulmak için izlenen iktisadi ve siyasi patika, bizi hızlı bir biçimde bir başka krizin, çevre krizinin içerisine sokmuştur. Diğer bir ifadeyle, son 10-15 yıla damgasını vuran inşaat ekonomisi, küresel çevre krizine -bu krizin ülkemiz ve kentlerimiz için yol açacağı etkileri adeta yok sayarak- eklenmemize neden olmuştur. Hali hazırda yüksek

düzeyde riskli ve kırılgan olan kentlerimiz, inşaat ekonomisinin yardımıyla daha da riskli ve kırılgan hale geldi. Kentsel riskleri ve kırılganlıkları en aza indirmenin bilimsel ve kurumsal aracı olan mekânsal planlama ise inşaat ekonomisi döneminde en çok zarar gören kurumların başında geliyor. 2000'lerin ortalarından itibaren yasal ve kurumsal düzeyde yaşanan gelişmelerin bir sonucu da, mekânsal planlamanın giderek işlevsizleştirilmesi, adeta aşılması gereken bürokratik bir engel olarak algılanması ve algılatılması olmuştur. ❖

NOTLAR

1. İklim değişikliğinin ulaştığı tehlikeli ve geri dönüşü imkânsız düzeyin ciddiyetinin daha iyi anlaşılması için "iklim değişikliği" yerine artık "iklim krizi" terimini kullanmak durumundayız. Örneğin, İngiliz *The Guardian* gazetesi, bir süre önce yaptığı çağrıyla, haber yazım süreçlerinde "iklim değişikliği" yerine "iklim krizi", "iklim acil durumu" veya "iklim bozulması" terimlerinin kullanılmasını önerdi. Gazete, insanlığın karşı karşıya olduğu çevresel risk ve zorlukları daha açık biçimde anlatmak ve bu konuda daha duyarlı bir tavır takınmak için güçlü bir dil kullanılması gerektiğine vurgu yapıyor. Detaylı bilgi için şu bağlantılara bakılabilir: iklimhaber.org/guardian-bundan-boyle-iklim-krizi-diyecek/, theguardian.com/environment/2019/may/17/why-the-guardian-is-changing-the-language-it-uses-about-the-environment [Erişim: 01.08.2019]
2. European Environment Agency, 2014, "Marine Messages: Our Seas, Our Future - Moving towards a New Understanding", Luxembourg: Publications Office of the European Union. İlgili çalışmaya şu bağlantıdan ulaşılabilir: eea.europa.eu/publications/marine-messages [Erişim: 01.08.2019]
3. Odero, Kenneth K., 2013, "New Urban Spaces: The Emergence of Green Economies", *The Economy of Green Cities: A World Compendium on the Green Urban Economy*, (ed.) Richard Simpson, Monika Zimmermann, Springer, Heidelberg, New York, London, ss.17-22.
4. Kudelas, Dusan, Domru, Eugen, Stoianov, Adrian, Peters, Denes, 2018, "International Experience, Principles and Conditions for the Transition to a Green Economy", *E3S Web of Conferences*, cilt.41, sayı: 04023, 3rd International Innovative Mining Symposium. doi.org/10.1051/e3sconf/20184104023 [Erişim: 01.08.2019]
5. Bai, Xuemei; Dawson, Richard J.; Ürgü-Vorsatz, Diana; Delgado, Gian C.; Barau; Aliyu Salisu; Dhakal, Shobhakar; Dodman, David; Leonardsen, Lykke; Masson-Delmotte, Valerie.; Roberts, Debra C.; Schultz, Seth, 2018, "Six Research Priorities for Cities and Climate Change", *Nature Comment*, cilt. 555, sayı:7694, ss.23-25.
6. Bu ve benzeri olaylara ilişkin güncel bilgilere İklim Haber'in internet sitesinden ulaşılabilir. Afetler ile ilgili bilgiler için şu bağlantıdan yararlanılabilir: iklimhaber.org/kategori/afetler/ [Erişim: 01.08.2019]
7. Bu konuda kapsamlı bir saha çalışması için şu kaynağa bakılabilir: Özgür, Busen, 2019, *The Assessment of Socio-Economic Impacts of Climate Change in Rural Areas: The Case of Konya, ODTÜ FBE*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
8. Paris Anlaşması'nı onaylayan / onaylamayan ülkeler ile bu ülkelerin emisyonları içindeki paylarına dair bilgilere şu bağlantıdan ulaşılabilir: en.wikipedia.org/wiki/List_of_parties_to_the_Paris_Agreement#Signatories [Erişim: 01.08.2019]
9. Gündoğan, Arif Cem, 2018, "Türkiye Sera Gazı Emisyon İstatistiklerine Yakın Bakış", İklim Haber, 16 Nisan 2018. İlgili kaynağa şu bağlantıdan ulaşılabilirsiniz: iklimhaber.org/turkiye-sera-gazi-emisyon-istatistiklerine-yakin-bakis/ [Erişim: 01.08.2019]
10. OECD verilerine şu bağlantıdan ulaşılabilir: stats.oecd.org/ [Erişim: 01.08.2019]
11. Balaban, Osman, 2019, "Challenges to Turkey's Transition to a Low-Carbon Urban Development: A Roadmap for an Effective Climate Change Policy", *Urban and Regional Planning in Turkey*, (ed.) Burcu Özdemir Sarı, Suna S. Özdemir, Nil Uzun, Springer, İsviçre, ss.261-279.
12. Türkiye Ormancılar Derneği, "Türkiye Ormancılığı: 2019", TOD Yayın No: 47, Ankara, 2019. Raporu şu bağlantıdan ulaşılabilir: ormancilardernegi.org/dosyalar/files/revize_rapor7%20web.pdf [Erişim: 01.08.2019]
13. Balaban, Osman, 2015, "İnşaatı Dayalı Ekonomik Büyüme Modelinin Konut ve Kentsel Büyüme Üzerindeki Etkileri: Ankara Örneği", *Konut*, (ed.) Gözde Güldal, Berçem Kaya, TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi Yayınları, Ankara, ss.85-100.
14. Şahin, Zafer, 2019, "The Urbanization Policy of Turkey: An Uneasy Symbiosis of Unimplemented Policy with Centralized Pragmatic Interventions", *Turkish Studies*, cilt:20, sayı:4, ss.599-618.
15. Zeydanlı, Uğur, 2019, *ODTÜ'nün Doğası*, Doğa Koruma Merkezi Vakfı, Ankara.
16. 11.07.2019 tarihli *Cumhuriyet* gazetesindeki "Yurt Değil Rezidans" başlıklı Ozan Çepni'ye ait habere bakılabilir: cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1481211/Yurt-degil-rezidans.html [Erişim: 01.08.2019]

Türkiye’de Sivil Toplum ve Çevre Politikası

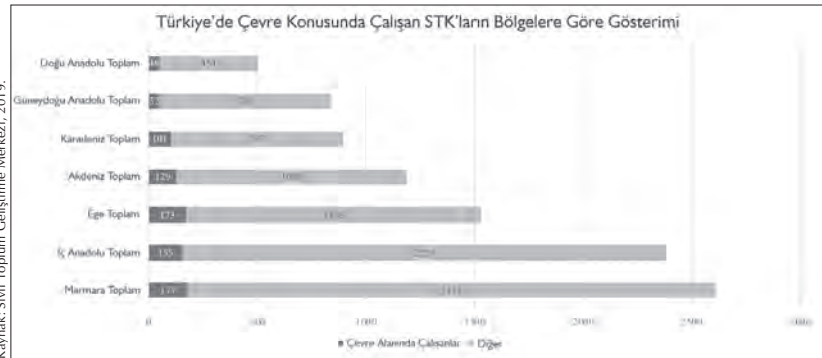
Defne Gönenç

Günümüzde insanlığın en büyük sorunlarından biri, hızlı sanayileşme, çarpık kentleşme ve dengesiz üretim-tüketim ilişkilerinin, iklim değişikliğinden ormansızlaşmaya, çölleşmeden hava kirliliğine her türlü çevresel bozulmayı hızlandırmasıdır. Toplumsal ilişkilerin devlet-özel sektör-sivil toplum üçlemesiyle düzenlendiği kapitalist toplumlarda, toplumun çevre ile ilgili taleplerini çevreci sivil toplum kuruluşları (STK) aracılığıyla dile getirmesi beklenmektedir. Özellikle küresel sermayenin kamusal alanı ve devleti giderek küçülttüğü ve etkisi altına aldığı günümüzde, çevrenin korunabilmesi için sivil topluma önemli görevler düşmektedir. Öyle ki STK’ları yasama, yürütme, yargı ve medyadan sonra “beşinci güç”; kamu ve özel sektörden sonra “üçüncü sektör” olarak tanımlayanlar da vardır.¹

En genel tanımıyla STK’lar, resmi kurumlar dışında kalan ve bu kurumlardan bağımsız olarak çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi çalışmaları, ikna ve eylemlerle çalışan, üyelerini gönüllülük usulüyle alan, kar amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlar, proje kazanımları ve/veya üyelik ödemeleri ile sağlayan kuruluşlardır. Dernekler, vakıflar, sendikalar, konfederasyonlar, işveren kuruluşları, profesyonel federasyonlar, meslek kuruluşları, birlikler, odalar, yerel birlikler ve kooperatifler gibi tüzel kuruluşlar genel olarak STK olarak kabul edilmektedir.

STK’ların değişik tanımları olsa da, hem bireysel özgürlüklerin ve piyasaların bir aracı olarak görülmekte hem de ekonomik hak arayışlarının ve toplumsal muhalefetin yaşama geçirilme araçları olarak ele alınmaktadır.² Bu sebeple günümüzde çevreci STK’lar, hem yerel hem de küresel düzlemde çevre politikasının belirlenmesinde ve demokratikleşmesinde önemi yadsınamayacak birer aktör haline gelmişlerdir. Birçok başarıları da mevcuttur. Örneğin, 2017 yılında, Türkiye’deki zeytinlik sahalarında maden açılmasının önünü açacak yasa tasarısının kanun teklifinden çıkarılmasını başaran STK’lar, küresel ölçekte de politika yapım sürecine, uluslararası örgütlerle iletişim içinde katılabilmektedirler.³ Zira, 2002 yılında Johannesburg’ta düzenlenen sürdürülebilir kalkınma konferansına 6.000’den fazla STK katılmıştır.

Demokrasi açığını kapatması beklenen aktör sivil toplum olsa da, kapitalist bir küresel ekonomide, çevre bozulmaları, sermaye birikim süreci ve bu birikim sürecini yönetmek için kurulmuş uluslararası kurumlar ile ilintili olduğundan, çevreci STK’ların oynayabileceği düzeltici rol de sınırsız değildir. STK’lar aslen, piyasa ekonomisi sisteminde, küresel sermaye üzerinde sosyal kontrol oluşturulmasına aracılık ederler.⁴ Böylesi sınırlı bir çerçe-

1. Türkiye’de Çevre Konusunda Çalışan STK’lar

vede STK’lar, özellikle bilgi toplama ve paylaşma, sorun saptama, toplumun bilinçlendirilmesi, gündem belirleme, ekolojik duyarlılığı artırma, bilim adamları ve toplum arasındaki bağı kuvvetlendirme, alternatif bir düzenin nasıl olabileceği hakkında fikir sunma ve demokratikleşme adına önemli görevler üstlenmektedirler.⁵ Kurumsal yapısı ve finansal kaynakları çok daha gelişmiş olan Batılı çevreci STK’ların politika yapımına katılma ve bu süreci etkileme şansı, az gelişmiş ülkelerdeki STK’lara oranla çok daha yüksektir.⁶ Özellikle Batı Amerika, Kuzey Avrupa, Almanya ve Hollanda’daki çevreci STK’larının kurumsal yapısı çok gelişmiştir.⁷ Bu makalenin amacı ise Türkiye’de çevre alanında çalışan STK’ların ülkedeki çevre politikasının yapılması ve uygulanmasındaki etkilerini tartışmaktır.

TÜRKİYE ÇEVRE POLİTİKASINDA STK’LARIN YERİ

Türkiye’de çevre üzerine çalışan STK’lar, dernek, vakıf, platform, kent konseyi, bölgesel platform, internet platformu, yerel gündem, üniversite öğrenci kulübü, yurttaş inisiyatifi, çevre hareketleri ve koalisyonlar gibi çok çeşitli örgütlenmelerinin çatısı altında çalışmaktadır.⁸ Bu yazıda ise daha çok profesyonelleşmiş çevreci STK’lar ve çevreci toplumsal hareketler ele alınacaktır. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi’nden alınan bilgilere göre, Türkiye’de toplam 9947 adet STK bulunmaktadır. Türkiye’de çalışan STK’ların bölgelere göre dağılımı **Resim 1**’de gösterilmektedir. Türkiye’deki dernekleşme oranı ve STK üyeliği genel anlamda düşüktür. TÜSEV’den alınan verilere göre, toplumun sadece yaklaşık % 13’ü dernek üyesidir. Buna karşılık, örneğin Danimarka’da her vatandaşın yaklaşık üç derneğe üye olduğunu görmekteyiz.⁹ Türkiye’deki STK’ların 835 tanesi ise çevre alanında çalışmaktadır. Bu rakam, toplam STK’ların % 8,4’ünü oluşturmaktadır ve bu diğer konulara oranla görece yüksek bir yüzdeliktir. Zira sendikaları bir tarafa ayırırsak, Türkiye’deki sivil toplumun en aktif olduğu alanlardan biri çevre konusudur. Bunun en temel sebeplerinden biri ise siyasi partilerin çevre politikalarının neredeyse yok denecek kadar zayıf olmasıdır.

Defne Gönenç
Dr., Bağımsız
Araştırmacı

Kaynak: Yazarın kişisel arşivi

2. 2016 yılından, Cerattepe Artvin.

Türkiye'deki siyasi partilerin büyük çoğunluğu, küresel sermayeden bağımsız politika geliştirememektedirler. Özellikle de çevre konusu sermaye birikim süreci ile çok bağlantılı olduğundan, siyasi partiler iktidara geldikten sonra hem belediye hem de ulusal ölçekte, genel olarak küresel kapitalizmin isteklerinden bağımsız bir çevre politikası izleyememektedirler.¹⁰ Bu noktada oluşan açığın ise STK'lar aracılığı ile giderilmesi beklenmektedir. Zira, 1980 darbesinden sonra hız kazanan neoliberalleşme sürecinde, "sağ" ve "sol" ideolojik kavramları güç kaybederken, "çevre" ve "kadın" gibi tek konu çerçevesinde örgütlenen ve "kimlik" kavramını gündemine alan örgütler, siyasi açıdan önem kazanmaya başlamıştır.¹¹ Darbe sonrasında toplumsal cinsiyet, çevre ve kimlik konularında sivil alan genişlerken Avrupa Birliği'ne üye olma süreci, bu genişlemeyi daha da artırmıştır.¹² Aynı zamanda, STK'ların kurumsallaşması ve profesyonelleşmesi de hızlanmıştır.

Çevre konusunda çalışan STK'ların sayısının artmasına ve hızlanan kurumsallaşmaya rağmen, Türkiye'de çevre örgütlerini desteklenme oranı yüksek değildir.

Muammer Tuna tarafından 2005-2006 yıllarında gerçekleştirilen bir çalışmaya göre, Türkiye'de çevre konusunda çalışan STK'lara üyelik oranı sadece % 5,9'dur. Bu kuruluşlara bağış yapma oranı ise % 20'nin altındadır.¹³ Çevre STK'larının ciddi maddi sıkıntıları bulunmakta ve hatta birçok STK'nın düzenli çalışılan bir mekânı bile bulunmamaktadır. Dahası, profesyonelleşen STK'ların projelerine finansal kaynak bulmak için birbirleri ile rekabete girmeleri, ancak ortaklaşa gerçekleştirilebilecek olan çevrenin korunması amacını olumsuz etkilemektedir. Bununla beraber, STK'ların özel sektör ve devlet ile işbirliği içinde çevreyi ilgilendiren projelere katılması proje yapma sürecini demokratikleştirse de, STK'ların finansmanlarının yine özel sektör ve devlet kurumları tarafından verilmesi, STK'lar ve bu kurumlar arasındaki güç dengesini, STK'ların aleyhine etkilemektedir.¹⁴ Ayrıca, çoğu çevre STK'sı, su rejimleri, nükleer enerji ve madencilik gibi konularda sadece devlet politikasıyla uzlaştıkları ölçüde devlet ile beraber çalışabilmektedir. Çoğu zaman da STK'lar karar alma süreçlerine katılmalarına rağmen, STK talepleri, sonuçta alınan kararlara sınırlı ölçüde yansımaktadır.¹⁵ Çalışılan alt konu başlıklarına göre incelendiğinde ise Türkiye'deki çevre STK'larının doğa koruma, biyolojik çeşitlilik, orman, erozyon, deniz ve kıyılar konularında maden ve nükleer enerjiye oranla daha çok çalıştığını görmekteyiz. Bunun en temel sebebi ise, küresel sermayenin bu alanları "devletin bir varlık sorunsalı" olarak göstermek için çabalamasıdır. Bu sebeple bu konular, kurumsallaşmış çevre STK'larının çalışmalarına diğer konular kadar "açık" değildir.¹⁶ Sonuç olarak, devlet kurumları ve özel sektörle arasını iyi tutmak isteyen kurumsallaşmış çevreci STK'lar, genellikle madencilik, genetiği değiştirilmiş organizmalar, büyük barajlar ve nükleer enerji konularında çalışmazken, sivil toplum maden ve çeşitli enerji projelerine karşı tepkisini, tek bir konu ölçeğinde oluşan toplumsal hareketler aracılığıyla dile getirmektedir. İklim değişikliği konusu ise Türkiye'de Batılı ülkelere nazaran daha geç yankı bulmuş bir konudur. Hem devlet kurumlarının hem de toplumun iklim değişikliği konusundaki duyarlılığı çok yeni oluşmaktadır. (Resim 2)

Çevre üzerine çalışan sivil toplum homojen değildir. Çevre örgütleri, tarz, işlev, uzmanlık alanı ve örgütlenme biçimi açısından çok çeşitlidir. Türkiye'deki çevre STK'ları da bu çeşitliliği yansıtmaktadır.¹⁷ Literatürde STK'lar için çok çeşitli sınıflandırmalar¹⁸ olsa da genel olarak, çevre üzerine çalışan sivil toplumu profesyonel, bürokratikleşmiş ve kurumsallaşmış STK'lar ile toplumsal çevre hareketleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. TEMA, WWF-Türkiye, Greenpeace-Akdeniz, Türkiye Çevre Vakfı ve Doğal Hayatı Koruma Derneği profesyonel STK'lara, Bergama Çevre Platformu, Cerattepe-Artvin hareketi, Gezi eylemleri, Kaz Dağları'nda maden çıkarılmasına karşı hareket, Kuzey Ormanları Savunması, 350 Türkiye ise ikinci grup çevre örgütlerine örnek olabilir. Yöntem olarak ise ilk gruptaki STK'lar, daha ziyade, çevreyi ilgilendiren projelerde ekolojik sorunların çözümü için devlet ve özel sektör için birer "çözüm ortağı" olarak hareket etmektedir. Bu sebeple, profesyonel çalışan STK'lar genel olarak teknik uzmanlaşma, lobi faaliyeti, hukuk mücadelesi, uluslararası çevre antlaşma-

larına uyumun gözlemlenmesi ve medya kullanımı gibi yöntemleri tercih ederken çevre hareketleri daha çok protestolara başvurumaktadırlar.¹⁹ Fakat bu iki kategorideki grupların yöntemleri arasında kesin bir ayrım söz konusu değildir. Örneğin, Greenpeace-Akdeniz çeşitli protesto eylemleri yaparken, Yeşil Artvin Derneği de hukuk mücadelesi yoluyla Artvin Cerattepe'de maden çıkarılmasını önlemeye çalışmaktadır. İmza toplamak, eğitim programları ve konferanslar düzenlemek ile dilekçe hazırlamak ise her iki kategorideki grupların sıkça başvurduğu yöntemlerdir. Örneğin, TEMA'nın yürüttüğü ağaçlandırma projeleri²⁰ ve Greenpeace-Akdeniz'in Türkiye'nin Barcelona Sözleşmesi'ne katılması için yürüttüğü kampanya ilk grup²¹, Yeşil Gerze Platformu'nun termik santral kurulmasına karşı düzenlediği imza kampanyaları ise ikinci grup çevre örgütünün bu tarzda kullandığı yöntemlere örnek olabilir.²²

Her iki grup çevre STK'sının da daha etkin olabilmesi için önlerinde birçok engel bulunmaktadır. Maalesef Batı ülkelerinde üye aidatlarıyla ayakta kalabilen bazı çevre STK'larının tersine, Türkiye'deki kurumsallaşmış çevreci STK'lar, eleman çalıştırıp aktivitelerine devam edebilmek için devlet veya özel sektörden aldıkları proje fonlamasına muhtaçlardır. Sonuç olarak, yeterli insan kaynağını düzenli olarak çalıştıramamaktadırlar. Ayrıca, enerji ve zamanlarını proje yazıp fon bulmaya yönlendirmek zorunda kalmakta, finansman bulamadıklarında ise çevre projelerden çekilmektedirler.²³ Ayrıca, çoğu kez STK'lar, aynı konularda, birbirlerinden ayrı ve "proje odaklı" biçimde, gelgelelim, aynı konularda ve eş güdümsüz çalışmaktadırlar.²⁴ Bu durum, daha başarılı ve kapsamlı çevreci dönüşümlerin gerçekleşmesini engellemektedir.

İkinci grup çevre örgütlenmeleri olarak ele aldığımız çevre hareketleri ise, Yeşil Artvin Derneği'nde görüldüğü gibi, birkaç iyi niyetli toplum liderinin öncülüğünde başlatılabilmektedir. Aslında son 20 yılda, Bergama'dan Artvin'e, Gerze'den Akkuyu'ya ve son olarak da Kaz Dağları ve ODTÜ Kavaklık'a kadar, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde, toplumsal çevre hareketi görülme sıklığı artmıştır. Fakat Türkiye'de genellikle yerel olarak düzenlenen bu hareketlerin arasında düzenli bir koordinasyon ve iletişim mevcut değildir. Bu durum, çevre politikasının sürekli olarak Türkiye'nin gündeminde kalmasını zorlaştırmaktadır. Örneğin, ülkenin birçok yerinde hidroelektrik santrallerinin yapılmasına karşı eylemler düzenlense de Türkiye çapında tüm dere ve şehir kıyılarını temizleme ve bu suları yüzülecek hale getirme politikası mevcut değildir. Hatta ülkenin en popüler turizm bölgelerinden Çeşme-İlica'nın içinden akan dere bile, bölgeye gelen birçok turistin her gün yanından geçmesine rağmen yıllardır kokmaktadır. İzmir Körfezi'nin temizlenmesinin ve şehir içinde yüzülebilecek duruma gelmesinin, şehrin gelirini ne kadar arttıracağını net olmasına rağmen bu konuda bile bir politika oluşturulamamaktadır. Ayrıca, altın madenciliği ile ormanlar yok edileceğine, Kaz Dağları ve Artvin-Cerattepe gibi bölgelerdeki eko-turizm, arıcılık ve organik tarım potansiyelleri değerlendirildiğinde, yerel kalkınmanın hem de uzun süreli olarak ne kadar destekleneceği açıktır. Fakat Türkiye çevre politikasını, bu tür alternatif kalkınma fikirlerinin de tartışılmasını sağla-

SIFIR GELECEK

NE TALEP EDİYORUZ?

İKLİM ACİL DURUMU Karar alıcılar bağlı oldukları meclis ve konseylerde iklim krizini gerçekte olduğu gibi, yani bir varoluş acil durumu olarak ele alsın ve "İklim için acil durum" ilan etsin. NET SIFIR KARBON EMİSYONU 2030 yılına kadar net sıfır sera gazı emisyonuna geçilsin. FOSİL YAKITA VEDA Fosil yakıtların ve iklimin tahribatının tüm finansmanını ve desteğini derhal sonlandırılmalı. Finanse etmek isteyen herhangi bir kurumun yasadışı olması sağlansın. GÜNEŞE MERHABA Yenilenebilir enerjinin gelişimi için tüm engelleri kaldırılmalı ve herkesin temiz, yenilenebilir enerjiye erişebilmesi için finansman programları oluşturulsun. ADIL GEÇİŞ İklim etkilerine, özellikle en kırılgan olanlar için etkili adaptasyon planları uygulansın. Çalışanların ekonomik dönüşümün merkezinde olmaları sağlansın.	DOĞA DOSTU TARIM Endüstriyel tarım ve hayvancılık yerine, doğa dostu üretim yöntemleri teşvik edilsin ve desteklensin. KENT - KIR Ölçeği ve gerekçesi ne olursa olsun doğaya zarar veren, akla, bilime dayanan her türlü kentsel-kırsal proje durdurulsun. ORMANLAR VE DOĞAL YAŞAM Ormansızlaştırılma sonlandırılmalı ve ormansızlaştırılmış alanlar yeniden ağaçlandırılmalı. Doğanın ve yaban hayatının korunmasına yönelik projeler geliştirilsin. EKONOMİ Tüketimi azaltılmalı ve toplum odaklı büyüme dahil ekolojik açıdan sürdürülebilir ekonomiler için güçlü planlar uygulansın. FARKINDALIK İklim krizinin nedenleri ve etkileri hakkında ekonomik ve politik düzeyde doğru bilgi verilsin. Okullardaki müfredata iklim krizini dahil edilsin.

Kaynak: 350turkiye.org/20-eylulde-ya-sifir-karbon-ya-sifir-gelecek/

YA SIFIR KARBON GELECEK YA DA SIFIR GELECEK

3. "Sıfır Gelecek kampanyası, 20 Eylül'de ve sonrasında gerçekleşecek etkinliklerle iklim krizini kamuoyunun gündemine taşımamın yanı sıra, Türkiye'deki karar alıcıların bir an önce iklim krizine karşı acil ve adil planlama yaparak 2030'a kadar sıfır karbonlu bir geleceğe yönelik somut adım atmalarını talep ediyor." Detaylı bilgi için: sifirgelecek.org/

arak, sürekli gündemde tutacak bir çevreci sivil toplum mevcut değildir. Aynı zamanda, hem yerel hem ulusal ölçekteki iktidar sahipleri, yerel basın ve kimi zaman da ilgili meslek odaları arasındaki çıkar ve güç ilişkileri, konu-bazlı olarak ortaya çıkan yerel çevre hareketlerinin yayılmasını ve kuvvetlenmesini de darbelemektedir. Ülkedeki siyasi partilerin neredeyse tümünün çevre ile ilgili programlarının yetersiz olması da, yerel çevre hareketlerinin sayısı çok olmasına rağmen, bu hareketlerin tüm ülkeyi kapsayacak boyuta gelmesini ve ülke genelinde çevre politikasının gündem oluşturmamasını engellemektedir. Halbuki çevre politikası, ekonomik ve sosyal politika ile çok ilintilidir ve bu politikanın sürekli tartışılıp dönüştürülmesi gerekir. (Resim 3)

SONUÇ

Üretimin küreselleştiği ve tüketim ile arasındaki mesafenin arttığı günümüzde, insanlar tükettikleri ürünlerin çevresel etkilerinden git gide uzaklaşmaktadırlar. Bireyselleşme ve rekabetin de hızlanarak arttığı bu dönemde insanlar, tüketim eylemlerinin kamuya verdiği zarar kavramakta güçlük çekmektedirler. Aynı zamanda, küresel sermaye hem yeni pazar hem de hammadde arayışını hızla sürdürmektedir.

Zira küresel serbest piyasa ekonomisinin gereği olarak, sermaye, mümkün olabilecek en hızlı biçimde büyümeye devam ederken, karşı konulamaz bir büyüme dürtüsü, karşı konulamaz bir kirlenme ve atık yaratma dürtüsüne sebep olmaktadır.²⁵ Böyle bir düzlemde, çevre STK'larına çok önemli görevler düşmektedir. Bireyselleşme ve rekabet, insanların bir araya gelmesini zorlaştırırsa da, üretim ve tüketimin çevre üzerine etkilerini söyleminin merkezine alan bir çevre hareketi, hem doğa hem de insanlık açısından daha adil ve korumacı bir düzenin gerekliliğinin farkındalığını artırabilir.

Türkiye'de çevreci hareket, son 20 yılda önemli bir gelişme göstermiş ve çok sayıda kurumsallaşmış STK ile çevre hareketi oluşmuştur. Bu gelişmenin ülke demokrasisine katkısı olsa da, maalesef günümüzde Türkiye'deki çevre STK'larının önündeki engeller azımsanamayacak ölçüdedir. Kurumsallaşmış STK'ların birbirleriyle giriştikleri fon yarışı, çevrenin "proje" bazlı düzeltilmeye çalışılıp çevre politikasının bir bütün olarak sivil toplum tarafından ele alınmayışı, devamlı çalışan elemanların azlığı, proje kazanılmasının kimi zaman STK'ların temel hedeflerinin önüne geçme riski ve bireycilikten kaynaklanan "küçük olsun, benim olsun" anlayışı ile STK'ların birbirleri ile eşgüdümüne çalışması kurumsal STK'ların önündeki engellerdir. Bölgesel STK azdır, tabanın temsil edilmesi ve halkın karar alma sürecine sürekli katılımı sağlanamamaktadır. Toplumsal çevre hareketleri arasında ise devamlı bir iletişim ve koordinasyonun yoktur. Düzenli eleman çalıştıramazlar, pek çoğunun internet sitesi bile mevcut değildir. Artvin-Cerattepe hareketinin aksine çevre hareketlerinin birçoğu kısa dönemlidir. Çoğu hareket, mücadelesini hukuki düzleme taşımakta, mahkemeler bu hareketlerin aleyhinde karar verdiğinde veya mahkemelerin hareketler lehine verdikleri kararlar uygulanmadığında ise hareketler dağılmaktadır. Ayrıca, birçok büyük medya kurumunun da küresel sermayenin etkisi altında olması, bu hareketlerin büyümesini ve sürekli hale gelmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeplerle alternatif fikirler, yeteri kadar gündem oluşturamamakta ve çoğu zaman da uygulanamamaktadır. Kısacası, Türkiye'de çevre STK'ları siyasi arenayı sınırlı olarak demokratikleştirmiş olsa da onu dönüştürmeyi başaramamışlardır. Böyle bir düzlemde, çevre üstüne çalışan sivil toplumun, hem yerel hem ulusal hem de uluslararası düzlemde, dinamik bir biçimde, hem birbirleriyle hem de siyasi partilerle sürekli bağlantı halinde çalışmasının toplumsal çevre bilincinin güçlenmesi ve çevreci politikaların gelişmesinde katkısının olacağı açıktır. ❖

NOTLAR

1. Gündüz, Ali Yılmaz; Kaya, Mehmet, 2014, "Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerine Bir Değerlendirme", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, cilt:6, sayı:10, ss.130-169.
2. Paker, Hande, 2012, "Çevre Rejimleri ve Türkiye'de Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Akdeniz'de Sürdürülebilirlik", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, cilt:20, sayı:1, ss.151-175.
3. Keck, Margaret; Sikkink, Kathryn, 1998, *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*, Cornell University Press, Ithaca.
4. Newell, Peter, 2012, *Globalization and the Environment: Capitalism, Ecology and Power*, Polity Press, Cambridge.
5. Betsill, Michele M.; Corell, Elisabeth, 2001, "NGO Influence in International Environmental Negotiations: A Framework for Analysis", *Global Environmental Politics*, cilt:1, sayı:4, ss.65-85. Chasek, Pamela S.; Downie, David L.; Welsh Brown, Janet, 2018, *Global Environmental Politics*, Routledge, London. Ford, Lucy, 2011, "Transnational Actors in Global Environmental Politics", *Global Environmental Politics: Concepts, Theories and Case Studies*, (ed.) Gabriele Kötting, Routledge, New York, ss.27-41.
6. Mazlum, Semra Cerit, 2007, "Yerel Politikadan Yeryüzü Politikasına: Küresel Çevre Yönetiminde Çevre Örgütleri", *Sivil Toplum Dergisi*, cilt:5, sayı:20, ss.91-108.
7. Carter, Neil, 2007, *The Politics of the Environment: Ideas, Activism and Policy*, Cambridge University Press, Cambridge.
8. Paker, Hande; Baykan, Barış Gençer, 2008, "Türkiye'de Çevre ve Sivil Toplum: Örgütlenme ve Son Eğilimler", Bahçeşehir Üniversitesi, Araştırma Notu 8.
9. Gündüz; Kaya, 2014. TÜSEV, 2015, Sivil Toplum İzleme Raporu 2013-2014 Yönetici Özeti, tusev.org.tr/userfiles/files/Izleme_Raporu_Yoneticisi_Ozeti_2013_2014.pdf [Erişim: 07.08.2019]
10. Gönenç, Mete, 2019, "Sivil Toplum Görevi!", *Çevre ve İktisat Politikası Gibi Bir Şey*, (ed.) Defne Gönenç, Mete Gönenç, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, ss.79-82.
11. Adem, Çiğdem, 2005, "Non-State Actors and Environmentalism", *Environmentalism in Turkey: Between Democracy and Development?*, (ed.) Fikret Adaman, Murat Arsel, Ashgate, Aldershot, ss.71-86.
12. Paker, 2012. Eryılmaz, Çağrı, 2018, "Türkiye'de Çevreci Örgütlerin Dönüşümü: Merkezi Profesyonel Lobici Örgütler ve Yerelde Gönüllü Protestocular", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt:73, sayı:1, ss.49-76.
13. Tuna, Muammer, 2006, *Türkiye'de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
14. Betsill, Michele M., 2006, "Transnational Actors in International Environmental Politics", *Palgrave Advances in International Environmental Politics*, (ed.) Michele M. Betsill, Kathryn Sikkink, Dimitris Stevis, Palgrave Macmillan, New York, ss.172-202.
15. Eryılmaz, 2018.
16. Paker; Baykan, 2008.
17. Duru, Bülent, 1995, Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye'de Gönüllü Çevre Kuruluşları, Ankara Üniversitesi SBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
18. Eryılmaz, 2018.
19. Paker; Baykan, 2008.
20. "Ağaçlandırma Projeleri", tema.org.tr/web_14966-2_1/neuralnetwork.aspx?type=86 [Erişim: 7.08.2019]
21. Paker, 2012.
22. Akbulut, Bengi, 2014, "Neither Poor Nor Rich But 'Malcontent': An Anatomy of Contemporary Environmentalisms", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, cilt:2, sayı:1, ss.9-24.
23. Eryılmaz, 2018.
24. Karataş, Abdullah, 2014, "Toplumda Çevre Bilincinin Yaygınlaştırılmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Türkiye Örneği", *Turkish Studies*, cilt:9, sayı:2, ss.855-867.
25. Angus, Ian, *Yeşilin Daha Kızıl Tonu: Bilim ve Sosyalizmin Kesişimleri*, Efil Yayınevi, Ankara. Yeldan, Erinc, 2019, "Yeşilin Daha Kızıl Tonu", *Cumhuriyet*.

Sıra Mimarlıkta. Hemen Şimdi!

Ayşen Ciravoğlu

İnsan yaşamını sürdürmek için yapı çevreyi dönüştürürken hiçbir zaman doğayla işbirliği içinde olamadı. Daha çok, doğayla sürekli bir mücadele etkinliği içinde yaşam koşullarını korumak için çaba sarf etti. Ancak ne yazık ki bu mücadelesi sıklıkla yenilgiye uğradı. İşte bu yenilgi dönemlerinden birine daha adım attık. Küresel iklim değişikliği insanlık için önemli bir mücadele alanı ve işler hiç de iyiye gitmiyor!

Tarihsel süreç içinde insanlığın pek çok krizle yüz yüze geldiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Doğal krizler, beşeri krizler, ilerlemeler ve hak mücadeleleriyle kol kola gelişti. Ancak özellikle son 50 yıldır hız kazanan çevresel kriz, kuşkusuz insanlığın önündeki en önemli kritik eşiğe karşılık geliyor. Küresel iklim değişikliğinin bir kriz olarak tanımlanması için araştırmalar, olgular, gerçekler ve post gerçeklerin yanında 15 yaşındaki İsveçli öğrenci Greta Thunberg'in parlamento binasının önünde "okul grevi" yapması gerekti. Greta, bir kadının tüm dünyada değişimi başlatacak ateşleyici bir güç olabileceğinin örneklerine bir yenisini ekledi. **(Resim 1)**

Dünyada bunlar olup biterken ülke gündemi de oldukça yoğun. Koruma altındaki doğal alanlara, tarım alanlarına, kentlerin doğal ve tarihî dokularına müdahalelerin, artan enerji ihtiyacı ve yeni madenler için doğanın dengelerinin ve değerlerinin yıpratıldığı bir döneme tanıklık ediyoruz. Umut verici olan bu süreçlerin duyarlı topluluklar tarafından dikkatle izlenmesi ve yeni iletişim medyaları aracılığıyla kamuoyu yaratabilme gücüne sahip olması.

Dünyada ve ülkemizdeki bu yoğun gündem içinde mimarlık konuşmak ne kadar önemsiz gibi görünse de bir o kadar elzem. "Yapmak / inşa etmek" üzerine mesleki pozisyonunu belirlemiş olan mimarlık alanının çevresel tahribatı önlemeye etkisinin sınırlı olduğunu iddia edebiliriz. Yapma eylemi mimarlık bağlamında günümüzde sıklıkla kullanılan anlamı içinde değerlendirildiğinde, çoğunlukla -ve özellikle günümüzde hız kazanan- yıkıcı doğası, tüm mesleki tartışma ve pratiklerde ayağımıza dolanıyor. Çözüm önerileri yetersiz kalıyor, söylemler gerçeklikleri örtüyor... Durum böyleyken bunun tam aksinde yer alacak bir pozisyon da bugün bir o kadar yaşamsal ve gerekli!

Mimarlık alanında yeni düşünme biçimlerine ihtiyaç olduğundan bahsetmek gerekirse, bunun için hem elverişsiz hem de elverişli bir ortamın olduğunu söylemek mümkün. Günümüz kentsel politikaları bağlamında mimarlık yukarıdaki dar anlamıyla değerlendirildiğinde çevresel bozulmanın aktörlerinden biri ancak dünyada ve ülkemizde bir o kadar da farklı mimarlık yapma ara-

1. Eylemleri ve açıklamalarıyla sesini uluslararası ölçekte duyuran iklim aktivisti Greta Thunberg.

yısları, buna karşılık pek çok duyarlı toplumsal kesim ve meslektaşımız var.

Bu makalede öncelikle bugünlere nasıl geldiğimizden söz etmek istiyorum. Doğa sömürsünün kökenleri üzerinden doğayı bir kaynak olarak gören bakışın bugün yaşadığımız sonuçlarını aktarmak, daha sürdürülebilir bir gelecek hedeflerken çevrenin yıkımına katkıda bulunan araçlara değinmek ve mimarlığın içinde bulunduğumuz çevresel krizi önleme ve/veya onunla baş etmedeki yeni rollerine vurgu yapmak istiyorum.

DOĞANIN SÖMÜRÜSÜNÜN KÖKENLERİ

İnsanlık tarihi ne yazık ki doğanın sömürülmesi sayesinde / ile birlikte ilerliyor. Tarımın gelişiminden başlayarak üretimin toplumsal örgütlenişinin bütün biçimlerinin çevre yıkımına katkıda bulunduğunu iddia etmek yanlış olmaz. Ancak yakın zamana dek dünyanın soğurma kapasitesinin altında gerçekleşen bu eylem, özellikle kapitalist dünya düzeninin doğuşuyla birlikte oldukça değişmeye başladı.

John Bellamy Foster'a göre, gezegenin ekolojik sorunlarını çözmek için önerilen reçeteler son derece yetersiz. Çünkü bu reçeteler yeni uluslararası anlaşmalar yapmaya, insanları nüfus ve tüketim artışını kısmaya, çevre dostu teknolojiler denilen bir avuç teknolojiyi benimsemeye davet etmekten uzağa gitmiyor. Oysa dünyadaki kriz bir doğa krizi değil, bir toplum krizidir. Bugün karşı karşıya olduğumuz çevre yıkımının başlıca nedenleri ne biyolojiktir ne de bireylerin tercihlerinin bir sonucudur. Bu nedenler, toplumsal ve tarihseldir. Sorunun kökleri üretim ilişkilerinde, teknolojik zorunluluklarda ve demografik eğilimlerdeki¹.

Çevre sorunlarının nüfus artışı ve sanayileşme nedenli yaşandığı konusundaki yaygın kanının aksine, yeryü-

Ayşen Ciravoğlu
Prof. Dr., YTÜ
Mimarlık Bölümü

Fotoğraf: Ayşen Cıraoğlu

2. İnsan merkezli bakış açısının sonuçları

zünde sürdürülebilir bir yaşam konusunda sorunun ne nüfus ne de sadece bugünün sanayi üretimi olduğunu artık biliyoruz. Temel ekolojik sorunlarımızın birçoğu sanayi öncesi zamanda da vardı. Kuşkusuz sanayi öncesi toplumların çevre üzerindeki etkisi bugünle kıyas kabul etmeyecek kadar küçüktür. Ancak insan kaynaklı çevresel sorunlara tabi olan toplulukların kendi ölçekleri bakımından değerlendirildiğinde sonuçları oldukça yıkıcıdır. Örneğin Sümer, İndus Vadisi, Yunan, Fenike, Roma ve Maya uygarlıklarının aşırı sulama, çölleşme, erozyon gibi ekolojik felaketler yüzünden çöktüğünü kaynaklardan okuyabiliyoruz. Sanayi devrimi öncesi kapitalizmde de ticaretin gelişiminin yaban hayatın kaybolmasına yol açtığını, hatta kunduz derisinden yapılan şapka ithalinin bir ekosistemin yıkımına katkıda bulunduğunu söylemek mümkün.²

Kuşkusuz tarihsel süreç içinde doğanın sömürsü tüm “öteki” toplulukların sömürsüyle birlikte yol aldı. Özellikle yerküre merkez ve çeper olarak ikiye ayrıldığı, çoğunluğu çeper ülkelerde kalan ekosistemlerin “yönetiminin”, merkezin ihtiyaçları bağlamında “sürekliliğinin” garantiye alınması tarihsel süreç içinde önce emperyalizm ve son olarak da sürdürülebilirlik kavramlarına yol verdi.

MİMARLIKTA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERSPEKTİFİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Yukarıda çok kısaca aktarılmaya çalışılan “dünya düzennin” mimarlık alanına da etkisinin olması kuşkusuz ki şaşırtıcı değil. Mimarlık, insan topluluklarının hayatta kalma ile sömürü arasında doğayla ilişki kurduğu çok geniş bir coğrafyanın parçası. Bu bağlamda son yıllarda giderek ilgi çeken yeşil binalar, ekolojik tasarımlar, sürdürülebilirlik temelli yaklaşımların nasıl bir kavramsal zeminde anlamlı olduğunu araştırmanın, içinden geçtiğimiz hassas dönem ve gelecek perspektifinde önemli etkilerinin olduğunu düşünüyorum. Bu bölümde “çevreci yaklaşımların” aşağıda kısaca aktarmaya çalıştığım temel kavramlarından, doğayla bütünleşmiş, çevresel adalet ve barışın tesis edildiği bir geleceğin aşması gereken engeller³ olarak söz etmek istiyorum.

İnsan Merkezli Bakış Açısı

“Kültürümüzde kadının doğal bedeninin yontulmasına dair bir sorun varken çevremizdeki doğanın yontulmasına [...] dair [...] bir sorunun bulunması şaşırtıcı değildir.”

C.P. Estes⁴

İnsanlık, doğayı uzun zamandır boyunduruk altına alması gereken, kendine tabi, ihtiyaçlarının karşılanması için sonsuz bir kaynak olarak gördü. İnsan derken de çoğunlukla heteroseksüel beyaz erkekten söz ettiğimizin altını çizmeliyiz. Dolayısıyla insan, yukarıda yaptığımız alıntıdan da izlenebileceği gibi sadece doğayı değil, kadını ve tüm ötekileri de benzer tahakküm süreçleriyle biçimlendirmeye çalıştı. Bu nedenle içinde bulunduğu çağ, eylemlerimizin doğa üzerinde geri dönülmez etkilerini yaşadığımız Antroposen çağı (İnsan çağı) olarak nitelendiriliyor. (Resim 2)

İnsanın merkezde, dolayısıyla doğanın onun ihtiyaçlarını sağlayacak bir “kaynak” olduğu bakış açısı değişmedikçe doğanın sömürsünün biçim değiştirerek yeniden sürmesi kaçınılmaz. Bunun en önemli örneği kalkınma kavramının neredeyse hemen hiç değişmeden sürdürülebilirlik terminolojisi altında çevreci bir kavram olarak karşımıza çıkması.

Bilindiği gibi sürdürülebilirlik kavramının öne çıkmasını ve popülerleşmesini sağlayan çabaların başında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) gelir. 1980’lerde Doğa ve Doğal Kaynakların Korunması Uluslararası Birliği (IUCN) sürdürülebilir kalkınma yardımıyla canlı kaynakların korunmasını sağlamak hedefiyle Dünya Koruma Stratejisi’ni (WCS) sunduğunda terim gündeme taşınmıştır. Dünya Koruma Stratejisi, kalkınma toplumunun çıkarlarıyla çevreci hareketi uzlaştırma yönünde önemli bir katkı yapmayı başarmıştır.⁵

Ancak buradaki temel problem gelecekte de kaynak tüketilmeyi garanti altına alan bir yaklaşımın geliştirilmiş olmasıdır. Öte yandan kavramın kalkınma -dar anlamıyla büyüme- perspektifli bakış açısı sadece belirli bir kalkınma modelinin tüm dünyaya empoze edilmesi ile sonuçlanmamış, kalkınma kavramına yaslanan tüm uygulamaların da sürdürülebilir, dolayısıyla çevre dostu perspektifinin olduğu yanılsaması yaratılmıştır. Buna en önemli örnek Eurogold firmasının Bergama’da siyanürle altın aramasının olası çevresel etkileri nedeniyle gündeme gelen tartışmalardan verilebilir. İlgili dönemde “Rio Zirvesi Sonuç Bildirgesi’ne göre çevre ve kalkınma beraber gider. Kalkınma için altın madeni çok önemlidir; bu maden çalıştırılmalıdır.” şeklindeki söylemler ancak sürdürülebilir kalkınma kavramının çarpıtılmış bir yansımasıdır.⁶ İşte tam da bu bakış açısı ile kalkınma söyleminin, çevresel tahribatı üreten bir yöntem haline geldiğini görüyoruz. Bu söylemin en olumsuz tarafı da çevre korumacı tavırların kalkınma karşıtı olarak tanımlanması sonucudur. Dolayısıyla her ne koşulda olursa olsun insan merkezli bakış açısından bakarak, doğanın bir kaynak olduğu varsayımıyla, büyüme perspektifinin öne çıktığı bir dünya samimi bir çevresel yaklaşımın önündeki ilk engeli oluşturuyor.

Yap / Yık / At

Antroposen çağının belki de en belirgin özelliği yaşam alanlarının sürekli bir yıkım ve yeniden yapım eylemine⁷ tabi olduğudur. Sebebi ne olursa olsun yapım, yıkım ve yeniden yapım döngüsü ekonominin sürekliliği için faydalı olsa da bu eylemin hem toplumsal açıdan hem de ekolojik açıdan olumsuz sonuçlarını yaşıyoruz. Sürekli bir “hafriyat” ve “dolgu” etkinliği olarak tanımlanabilecek bu sistemin ekolojik döngülere ve ekosistemlere müdahalesi, geri dönüşü olmayan sonuçlara götürüyor.

Çevresel tartışmanın belki de en kritik konularından biri “bütünsellik”tir. Bu yaygın olarak bilinen bir konu olsa da bugün kabaca yapılacak bir gözlem, insan ihtiyaçları, ekolojik hassasiyetler ve çevresel sorunların bütünsel açıdan ele alınmadığında yaşanan sorunların katlanarak artmasıdır. Oysa ekolojik döngüler salt teknolojik bir determinizmle çözülemeyecek kadar karmaşıktır. Kentin rezerv alanlarına, temiz su ve oksijen kaynaklarına -gerçek ya da daha kötüsü farazi- ihtiyaçlar öne sürülerek müdahale edilmesi, çözülmesi giderek imkansızlaşan yeni sorunlara yol açıyor. Dolgu alanları, liman projeleri, transfer merkezleri salt insan merkezli bakış açısından ihtiyaçlar özelinde değerlendirilemeyecek mega projeler. (Resim 3)

Mimarlık eyleminin sistemin önemli bir mekanizmasını oluşturduğu bu düzende felaketlerin de yıkım ve yeniden yapım etkinliğinin bir parçası olduğunu görüyoruz. Savaşlar, afetler gibi gerek doğa gerekse de insanlık için üzücü olayların yeniden yapım için bir fırsat olarak görülmesi ve dönüşüm, yenileme, sağlıklılaştırma, yeşillendirme gibi sebeplerin yıkım eyleminin meşru söylemleri ve araçları haline gelmesi, çevresel yıkıma zemin oluşturan mekanizmalar. Deprem riskli alanlar haritasıyla örtüşmeyen kentsel dönüşüm alanları bunun en çarpıcı örneği.

Çevreci Mimari Söyleminin Meşruiyeti

Dünyanın artan sıcaklıklar, aşırı iklim olayları, kuraklık, gıda temininin zorlaşması gibi meselelerle nasıl mücadele edeceği henüz belirsiz. Ancak tüm bu yaşananların mimarlık alanında da çevresel tartışmalara yol açması ve bu konuda farklı pratiklerin uygulamaya geçirilmesi umut verici. Yine de burada gerçek bir çevreci yaklaşımın önündeki bir engel de “ekolojik / yeşil / sürdürülebilir mimari”nin özellikle hassas coğrafyalarda herhangi bir imar faaliyetinin meşruiyeti için zemin hazırlamak üzere kullanılması.

Kentin kamusal amaçlı kullanılabilir bölümlerine ya da orman alanları içinde yapılaşmaya yeşil çatı, su havzalarına ekolojik konut, koruma alanlarına ekolojik yapı önermek kulağa “şık” gelmekle birlikte bu yaklaşım iyi mimarlığın her koşulda yapılabileceği gibi bir yanılsamayı da beraberinde getiriyor. Yeşil çatı, kat bahçesi gibi ekolojik mimarlığın bir “göstergesi” haline gelen unsurların ekolojik yararlarının ve uygulandığı alanda enerji ve konfor açısından katkılarının dışında bunların “yeşil badana”⁸ sürecinin bir unsuru haline gelmesi üzerine düşünmeliyiz.

Bu yaklaşımın yani ekoloji öncelikli değil de reklam ve hakla ilişkiler öncelikli çabanın en temel enstrümanı da

2. Süleymaniye'den bir yap / yık / at örneği

kanıt sunmama yaklaşımı. Oysa çevresel tartışmaların en önemli özelliği ayrıntılı analizleri bilimsel kanıtlarla desteklemektir. Ancak bu tür söylemlerde rakamların sadece istenen sonuçları verdiğinde kullanıldığını görmek bizi şaşırtmıyor. Rakamlar dilenen sonuçları işaret etmediğinde kanıt bırakmamak en fazla kullanılan yöntem haline geliyor. Örneğin, “Bu projede gün ışından maksimum düzeyde yararlandık.” iddiası “yeşil badana”nın en tipik örneği. Ya da “rüzgar ve güneş enerjisinden elektrik üretilecek ve elde edilen bu enerji ortak alanların enerji ihtiyacının % 14’ünü karşılayacak.” önermesinde rakamlardan söz edilmekle birlikte dikkatli okuyucu sadece ortak alanların enerji ihtiyacının küçük bir bölümünün söz konusu olduğunu kavrayacaktır. Dolayısıyla gerçek bir katkıdan söz etmek çok zordur.

Yapı Sertifikalandırma Süreçleri; Yukarıda aktarılan sürecin bir unsuru da bugün yapı sertifikalandırma çalışmalarında karşımıza çıkıyor. Amerikan LEED, İngiliz BREEAM, Japon CASBEE, Avustralyalı GreenStar gibi pek çok yeşil bina değerlendirme ve sertifikalandırma sistemleri ülkemizde de yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Hatta bu esinle ülkemizde de ulusal sertifikasyon sistemleri oluşturuldu / oluşturulmakta. Ancak özellikle ülkemizde yaygın kullanılan LEED ve BREEAM’in ilgili coğrafyalar için üretilmiş olması, ülkemizdeki uygulamalarda yararlılığı yerine puan toplama yönünden yapılan değerlendirmeler, sertifikanın sağlayacağı halkla ilişkiler, reklam ve yapıya çevresel bir dokunulmazlık sağlama niyetiyle oluşturulması, çevresel perspektifin yanlış bir algısının oluşmasına neden oluyor. Öte yandan ilgili sistemlerin enerji baskın bakış açısı ve nihayetinde yapıyı performans ve verimlilik adına neredeyse bütünüyle bir mühendislik ürününe dönüştürmesi de bu olumsuz algıya eklenen bir konu. Yapıları ölçmeye çalıştıkça, ölçülemeyen değerlerinin ıskalandığını örnekler üzerinden gözlemlemek mümkün. Yapılara mimari nitelikleriyle bağlantısız bir biçimde çevresel özelliklerin “eklenmesi” sürecinin doğal bir sonucu da artık bu tür mimarlık ürünlerinin müelliflerinin de şirketler olması.

4. Kırsalda samimi ve yenilikçi bir çözüm: And Akman ile Merve Titiz Akman'ın ortak girişimi Yapı Biyolojisi Enstitüsü. Enstitü binası yapı biyolojisinin temel ilkeleri doğrultusunda ahşap ve toprak temelli yerel, biyolojik malzemeler ve iklimlendirme teknolojileri ile İzmir / Kadiovacık köyünde 2019 yılında inşa edildi. Proje müellifi: Mehmet Şenol (eds-architects), Proje danışmanlığı: And Akman (YBE)

5. Kentsel mekânda yenibilir bitkilerin yetiştirilmesi için tasarlanan ve bu bitkilerin ekimi, bakımı, sulanması ve hasadı ile sürdürülebilir ve katılımcı bir kent bahçesi strüktürü olan komün aksiyon duvar, sıkıştırılmış toprak ile Antalya / Karaali Parkı'nda 2017 yılında gerçekleştirilmiş yaratıcı bir mimari üretim. Proje müellifleri: POTplus Fulya Özsel Akipek, Tuğrul Yazıcı (Fotoğraflar: POTplus)

MİMARLIKTA YENİ / YARATICI DÜŞÜNME PRATİKLERİNE İHTİYAÇ VAR!

İnsan, tarih boyunca 3000'den fazla bitki türünü ekip biçmesine rağmen bugün 15 tür insanın enerjisinin % 85'ini; bunlardan sadece pirinç, mısır ve buğday ise % 66'sını karşılıyor.⁹ Bu tek boyutlu dünyada çevre için nasıl çok boyutlu mimarlık düşünme pratiği mümkün olabilir? Umut verici olan gelişme, çevresel konulara yönelik olarak dünyanın ve ülkemizin dört bir tarafından giderek artan miktarda toplumsal duyarlılığın gelişmekte olduğu. Mimarlık düşünce dünyası ve pratiği de özellikle kadınların, çocukların ve gençlerin başını çektiği bu duyarlılığa karşılık gelecek yeni tür düşünme pratiklerini üretmek zorunda. Bu tavır yıllar içinde mimarlık dünyasında da egemen olan eril söyleme bir başkaldırı niteliğinde olacak. Tıpkı Greta'nın tek başına başlattığı eylem gibi, artık dünyanın en ücra köşesinde bile olsa doğayla ilişki kurmanın yaratıcı bir biçiminin dünyayı dönüştürücü, devrimci bir niteliğinin olduğunu aklımızda tutmalıyız.

Her gün medyaya yansıyan “büyük” binalar ve “büyük” mimarlıklar yerine, mimarlıkta çevreci yaklaşımları bir kaynak işletmeciliğinden öte boyuta taşıyarak, kırdaki ve kentlerde ayrı biçimler alan bir umut ikliminden söz etmek gerek. Kırdaki mimarın gerek toplumsal rolleri

gerekse de yerelden beslenen yapma pratiği üzerine düşünen ve yapan¹⁰, kentteki sosyal meselelere dahil olan, yerel gıda üretimi, atık yönetimine yaratıcı yaklaşımlar geliştiren, mikro mimarlık ve mimari stratejilerle¹¹ büyüyen bir alandan söz ediyoruz. (Resim 4, 5)

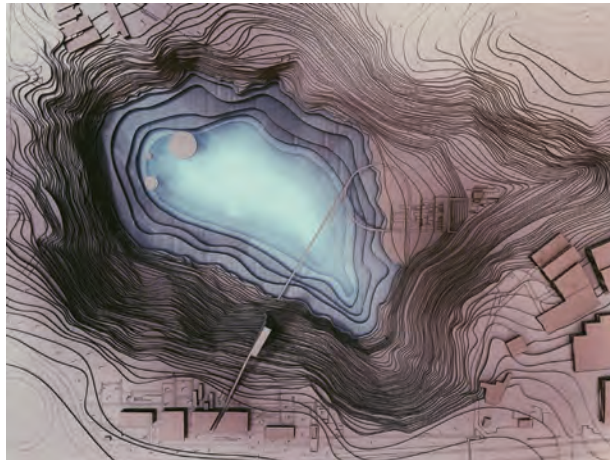
Bu bağlamda mimarlık düşünce dünyasının samimi yaklaşımlarına ihtiyaç var. Sadece insanı önceleyen bakış açısının hızla ötesine geçmemiz gerekiyor. Doğayı salt ihtiyaçlar bağlamında başvurulacak sınırsız bir kaynak olarak görmek yerine insanın da bir parçası olduğu, doğayı tamamlayıcı ilişkileri bağlamında değerlendirecek yeni düşünme pratiklerinden yararlanmalıyız. Her inşai faaliyetin toplumsal ve çevresel sonuçlarının değerlendirilmesini önemsemeliyiz. Yapmak kadar yapmamanın da önem kazandığı, mimarlık eyleminin tasarım ve yapım ile sınırlandırılmadan, kullanım ve kullanım sonrası süreçlerini de dahil etmeli; dolayısıyla bu anlamda fikirlerin öne çıkacağı mimarlık dünyamızı daha çok ekolojik ve sosyal sistemleri iyileştirmek, yenilemek¹², onarmak, dirençli kılmak¹³, küçültmek¹⁴ gibi düşünceler etrafında tesis etmeliyiz. Yapılı çevrenin tasarımına biçim üretmek dışında yeni bir tür yaratıcılıkla yaklaşmanın gün geçtikçe artan önemini altını çizmeliyiz. Bu anlamda mimarın rolünün toplum, ekosistemler ve yaşam alanları gibi farklı aktörler arasında arabulucuya, mimarlık hizmetinin / eyleminin ise bir araştırma sürecine dönüşeceğini iddia etmek yanlış olmayacak. Bu eksende birlikte düşünmenin, dayanışmanın yollarını aramalıyız. Bu tür mimarlık hizmetlerinin giderek artan önemini araştırmak ve anlamak için kuşkusuz eğitim kurumları (Resim 6, 7) ve meslek odaları da süreçte rol almalı.

Çevrenin kötüleşmesi kaynaklı sorunlar günümüzde her ne kadar küresel ölçekte etkili olsa da çevresel sorunların sonuçlarının yaşanması toplumdan topluma ve bireyden bireye değişiklik gösteriyor. Çevresel sorunların ilk ve en derin etkileri toplumların “ötekileri” üzerinde görülüyor: kadınlar, çocuklar, gelişmekte olan topluluklar, yoksullar... Bu bağlamda çevresel adalet, çevrenin kötüleşmesiyle toplumsal ve ekonomik adaletsizlik arasındaki ilişkiyi sorgulayan bir alan olarak da öne çıkıyor. Mimarlık hizmetinin erişebildiği topluluklar açısından bakıldığında çevresel yıkımın nesneleri ve bundan ilk elden etkilenecekler açısından mimarlığın onarıcı rolünü tartışmak da kaçınamayacağımız önemli bir tartışma alanı.

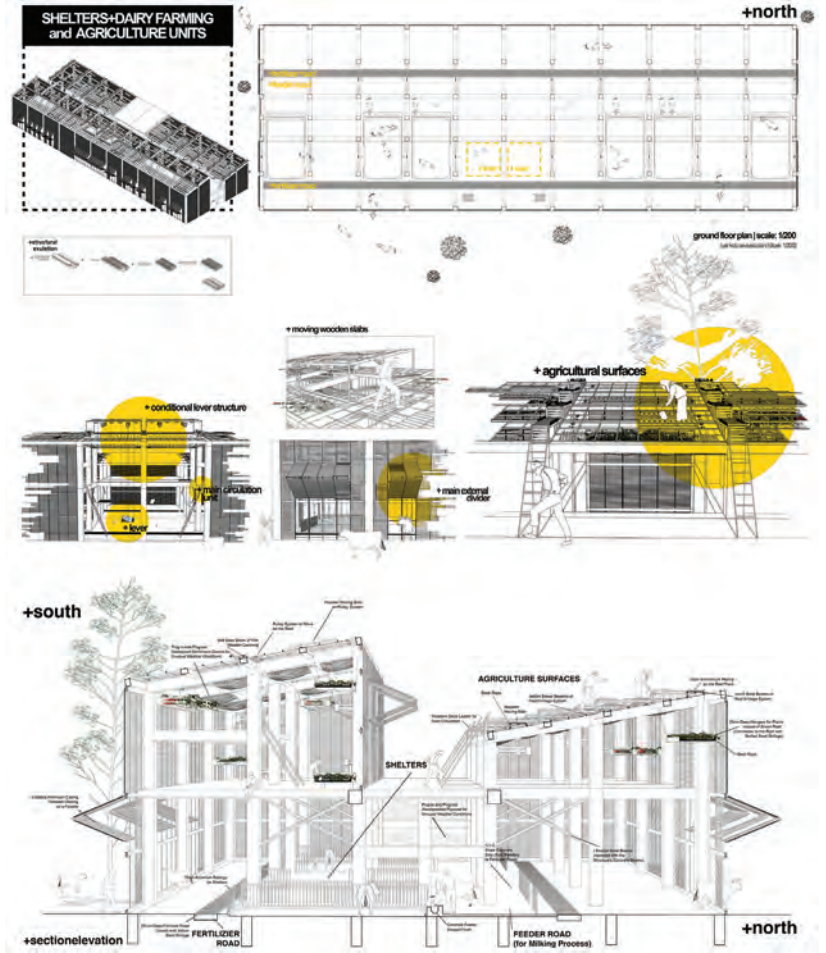
Çevre krizinin bir toplum krizi olduğunu biliyoruz. Bu makalede de açıkça ortaya koymaya çalıştığım gibi ekolojik sorunlar ancak toplumlar kökten ve yeniden örgütlenirse çözülebilir. Benzer şekilde mimarlık ortamı da üretimini bu yeniden örgütlenme üzerine tesis edebilir. Bugün bunun zemini hazırdır. Şimdi sıra mimarlığın. Hemen şimdi! ❖

NOTLAR

1. Foster, John Bellamy, 2002, **Savunmasız Gezegen: Çevrenin Kısa Ekonomik Tarihi**, Epos Yayınları, Ankara.
2. Foster, 2002.
3. Bu engellerin bir kısmı toplumsal ve siyasal bağlamın yarattığı sorunlar olmakla birlikte bir kısmı da mimarlığın ürettiği / dahil olduğu engeller. Burada kuşkusuz mimarlığın uygulama dünyasının karar vericileri, piyasa düzeni, kamunun ve özel sektörün proje elde etme biçimleri, işveren-müellif ilişkileri, yasal ve yönetsel meselelere değinmedim. Bunlar da başat meseleler ancak farklı bir yazının konusu.
4. Estes, Clarissa P., 2003, **Kurtlarla Koşan Kadınlar: Vahşi Kadın Arketipine Dair Mit ve Öyküler**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
5. Lele, Sharachchandra M., 1991, "Sustainable Development: A Critical Review", **World Development**, Elsevier, İngiltere, cilt:19, sayı:6, ss.607-621.
6. Özkan, Noyan, 2004, "Bergama Köylüleri Mücadelesi", **Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Konferans Yazıları I**, (der.) Noyan Kaçar, Pınar Aşan, Aylin Erkuşlu, Yiğit Aksakoğlu, stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/ozkan.pdf [Erişim: 15.08.2019]
7. Yap / Yık / At süreçlerine dair ayrıntılı bilgi için Berrak Kırbas, Esra Sert ve Elif Kendir'in yazılarına bakmakta yarar var: **Ters Köşe Ekoloji**, Puna Yayın, İstanbul, 2019.
8. Yeşil badana (greenwash) herhangi bir ürün, hizmet ya da teknolojinin çevresel yararları hakkında yanıltıcı ya da kanıtlanmamış iddiaların üretilmesi eylemi.
9. Foster, 2002.
10. Kırsalda Yapmak / Yaşamın farklı yöntemleri ve burada mimarın rollerine dair ayrıntılı metinler And Akman, Merve Titiz Akman ve Zeynep Durmuş Arsan tarafından şu kitapta yayınlandı: **Ters Köşe Ekoloji**, Puna Yayın, İstanbul, 2019.
11. Kentte alternatif pratiklerin neler olduğuna dair Sevgi Baysal, Özlem Bahadır Karaoğlu Nurbın Paker, Fulya Akipek şu kitapta yazdı: **Ters Köşe Ekoloji**, Puna Yayın, İstanbul, 2019.
12. Yenileycilik (rejenerasyon) kavramı mimarlık alanında sıklıkla tartışılmaya başlandı. Mimarlığın yenileyici rolüne dair ayrıntılı bilgi için Polat Darçın'ın şu yazısı iyi bir başlangıç oluşturuyor: xxi.com.tr/i/yenileycilik-pek-iyi-ama-nasil
13. Dirençlilik (resilience) kentsel mekân açısından önemli açılımları olan bir kavram. Afet ve çevresel sorunlar karşısında yapıların, kentsel mekânın ve toplulukların dirençliliği önümüzdeki yıllarda giderek önem kazanacağı benziyor.
14. Burada her ne kadar kavramı küçülmek olarak kullansam da aslında kastetmek istediğim büyüme ve kalkınmacı bakış karşısında konumlanan geri büyüme (degrowth) yaklaşımı. Bu kavram da önemli bir düşünme ve araştırma alanı sunuyor.

7. Yeni düşünme pratiklerinin eğitime yansımalarına dair bir diğer örnek: Saffet İlkey Kaya, Loophole, Kartal Taş Ocağı'nın Ekolojik / Sosyal Rejenerasyonu projesi ve alanın günümüzdeki hali.

6. Yeni düşünme pratiklerinin eğitime yansımalarına bir örnek: Cafer Kutru, Maslak Atatürk Otosanayi için Gelecek Öngörüsü, Mandıra ve Kentsel Tarım Birimleri, İTÜ Mimarlık Bölümü 2015-2016 Güz Dönemi Mimari Proje 6-7, yürütücü: Doç. Dr. Nurbın Paker

Çıkmazdaki İnşaat Sektörü ve Genç Mimarlar: Durumlar, Sorunlar, Yeni Varoluşlar

Anıl Korkmaz

İnşaat sektörünün içinde bulunduğu darboğaz, mesleğe yeni atılan mimarların önünde büyük bir kördüğüm olarak duruyor. Bu sıkıntılı ortamda kendilerine bir gelecek planı yapmaya çalışan mimarların yaşadıklarına yakından bakmamızı sağlayan yazar, bir arada olarak daha güçlü olacağımızı vurguluyor.

Bugünler, kapitalizmin içkin ve varlığını borçlu olduğu çelişkilerinin yol açtığı sonsuz sayıdaki krizlerinden birisinin tekrardan vuku bulduğu günler. Ekonominin 'üstatları', "Bu durumu nasıl aşarız?" sorusunu, "Çelişkileri daha iyi nasıl gizleyebiliriz?" sorusu ile bir görmeye devam ederken, yıllardır süregelen ekonomi politikaları nedeniyle krizin ilk elden vurduğu inşaat sektörünün emekçileri için, "bolluk" içerisinde geçen yıllardan sonra ciddi sorgulamalar yapmanın ve hatta kopuşları değerlendirmenin zamanı gelmiş görünmekte. Ödenmeyen / geç ödenen ücretler, işten çıkarılmalar, sonu gelmez işsizlikler, sürekli hale gelmiş / normalleşmiş kötü çalışma koşulları ve daha birçok sorun, böyle bir tartışma zemini için gerekli doneleri sağlamakta.

Peki, bu noktaya nasıl geldik? Önce o konuya odaklanalım. 2000'li yılların başında inşaat sektörünün canlanması ve ülkede başat çalışma alanlarından biri olmasıyla beraber, ihtiyaç duyulan eleman sayılarında ciddi artışlar; hareket halindeki büyük paralar nedeniyle de ücretlerde nispi iyileşmeler görülmeye başlandı. Yastık altında parası olanların küçük müte-

ahhitlere, küçük müteahhitlerin büyük inşaat şirketlerine, büyük inşaat şirketlerinin ise holdinglere dönüştüğü bu süreçte, yaşanan bu "bolluk dönemi" sisteme içkin pek çok sorunun ve çalışanların durumlarının görmezden gelinmesine neden oldu.

İnşaat furçasının patlaması ve yüksek kâr oranları nedeniyle bu sektöre yönelen sermaye sahipleri, ekonomik politikalar tarafından sırtlarının sıvazlanmasıyla bütün dünyayı m² ve m³ cinsinden görmeye başladı; her yeşil alandan rant devşirmenin, her kıyı şeridini betonlaştırmının yollarını aradı. Ekonomik kalkınmanın öncüsü olarak görülen inşaat sektörünün üretim gayesinin kullanım değeri üretme-mübadele değeri üretme ikiliğinde git gide mübadele değeri üretimine kayması ile, kapitalist modelin inşaat sektörü ve buradan hareketle mimarlık alanı özelindeki açılımı da tamamlanmaya daha çok yaklaştı. Üretilen mekânın niteliği ikincil ve mekânın pazarlanabilirliğinin bir aracı olarak kabul edilmeye başlandı. Daha çok kâr elde etme güdüsü, bilgi ve emek gücü için ödenen ücretleri düşürmek adına sağlıksız çalışma koşulları sundu, mesleki bilgiyi önemsizleştirerek geri plana itti. Bilgi ve emek gücü için ödenen ücretleri düşürme gayesiyle, piyasaya mimar arzını artırmak adına mimarlık okulları nitelikli bir eğitim vermekten uzak şekilde her yıl binlerce mezun verir hale getirildi. Bir yandan teknik bilgi önemsizleştirilip nitelikli mimara duyulan ihtiyaç azaltılırken ve mimarlar çoğunlukla çeşitli çizim programlarını kullanabilen aygıtlar olmaktan ibaret görülürken, bir yandan da git gide reel karşılığında kopan bir alanda sonu belirsiz binlerce genç insan karanlığa doğru yola çıkmaya başladı.

Bir kısmı sektöre dahil olmuş, bir kısmı dahil olmak üzere, bir kısmı da yakın gelecekte dahil olacak en az dört haneli sayılarla ifade edilebilen bir mimar kitlesi, meslek alanıyla ilk tanışmasını bu zorlu koşullar altında gerçekleştirdi / gerçekleştirecek. Bugün henüz yirmili yaşlarını tamamlamamış ve gelişmekte görünen bir inşaat sektörünün güdümünde mimarlık okumaya karar vermiş kalabalık bir mimar kitlesi, meslek hayatlarının ilk zamanlarını belki tahmin ettikleri fakat asla bu seviyede olmasını beklemedikleri bir kriz ile boğuşan inşaat sektöründe neredeyse sadece hayatta kalabilmeye dahi razı şekilde geçirmekte.

Sektörün en hareketli zamanlarında dahi ekonomik, sosyal ve benzeri ilişkilene biçimlerinden dolayı var olan pek çok sorunun en ileri ve acımasız hali, mimarlık okullarından çıkıp -başarabildilerse- sektöre dahil olup çalışmaya başladıkları andan itibaren yeni mezun mimarlara, nasıl bir ortamda varlıklarını sürdürmeye çalışacaklarının özizlemesini gösterir

GÜVENCESİZLİĞE,
DÜŞÜK ÜCRETLERE #HAYIR!
1 MAYIS'TA SOKAĞA

ÜCRETLİ & İSSİZ
MİMARLAR FORUMU

Anıl Korkmaz
Mimar, MSGSÜ Bina
Bilgisi Yüksek Lisans
Öğrencisi

1. Bir araya gelmenin, güçlü hissetmenin bir ortamı olan 1 Mayıs için Ücretli ve İşsiz Mimarlar Forumu (ÜİMF) tarafından yapılan çağrı

Kaynak: Ücretli ve İşsiz Mimarlar Forumu (ÜİMF)

durumdaydı. Mimarlık okullarında anlatılan / öğrenilen “ideal” mimarlık yerine, sadece “daha fazla inşaat alanı yaratabilme becerisi” olarak yeni bir tanıma sahip “reel” mimarlık ile yüzleşen, üstelik bu beceriyi de kesinlikle insani olmayan koşullar altında icra etmesi beklenen genç mimarlar, tüm bu yaşanan şoklara ek olarak, bir de istenilen bu yeni forma dönüşülse dahi, işveren ya da çalışan olduğu fark etmeksizin, geçimini sağlayamama tehlikesi ile yüzleşti.

Büyük şehirlerde iş hacminin daha geniş olması nedeniyle okul sonrası ilk arayışları da genellikle bu şehirlerde yapanlar ise, kazandıkları -ki o da eğer kazanabilirlerse- bütün parayı asgari yaşam ihtiyaçlarını yerine getirebilmek, kiralarnı, faturalarnı ödeyebilmek için tüketmekte, kendilerine yatırım yapabilmek şansından mahrum bir şekilde yaşamlarını sürdürmekte. Bugün, saymaya gücümüzün yetmeyeceği miktarda genç ve genç mimar, kendisine ya da dünyaya ait meseleleri sorunsallaştırmak ve bunları düşünmek yerine, yani bir genç gibi davranmak yerine, ödemesi gelen borçları nasıl halledebileceğiyle kafasını meşgul etmek zorunda. Bir zamanlar kendisine müstakbel mesleği üzerinden yüklenen “potansiyel zengin” tanımlamasına mazhar olabilmek, o zamana kadar da kendi ekonomisini döndürebilmek için, “Eğer şartları kabul etmezsen yaşamını nasıl sürdüreceksin?” manasına gelen açık / örtülü şantajların peyda olacağı ortama teslimiyet tek seçenek durumundadır.

Başka bir seçeneğe sahip olmayan bir nesil taze kan mimar, artık kendi çelişkileri ileri şekilde görünür hale gelmiş bir piyasaya tutunabilmek, yani aslında bir anlamda hayata tutunabilmek adına hayallerinden vazgeçmenin ötesinde, hayal kurabilme yetisinden dahi fedakarlık edecek konumdadır. Asla yapmam dediklerini yapmak, karşısında durduklarına ses çıkarmamak mecburiyetindedir. Bu haliyle de, memleketi tarumar eden her türlü rant projesi için, kamu yararını gözetmek bir tarafa, doğrudan kamuya zarar verme maksadı taşıyan her türlü “yandaş müteahhit” projesi için biçilmiş kaftandır. (Bu satırların yazarı olarak ilk profesyonel iş deneyiminin, yeni mezun bir mimar olarak Marmara Denizi’ne Kanal İstanbul projesi dahilinde çeşitli dolgu adalar tasarlamak olduğunu belirtmek isterim.) İplerini de, dizginlerini de teslim etmiş mimarlar tüm bu kendinden feda edilenlere, vazgeçişlere rağmen, herhangi bir nitelikli bireysel gelişim çabasında bulunamadığı gibi kendi emeğinin niteliğini yükseltebilecek imkânlara dahi erişemez. Kendisine sunulanlar dışında mesleki anlamda kendisini geliştirebilmesi bile neredeyse ihtimal dışıdır. Ücretsiz fazla mesailerin, kriz ortamı bahane gösterilerek ödenmeyen alacakların bir sorun olduğu ortamdan, bunların bir sektör normu olduğu ortama geçiş döneminin en talihsiz kurbanlarından. Üstelik tüm bu hak gaspları, her türlü hak gaspının karşısında olduğunu, siyasi pozisyonunu da bu şekilde konumlandığını söyleyenlerden de gelebilmektedir. Tüm bu olumsuzluklar kuşkusuz sektör, pozisyon fark etmeksizin büyük oranda ortak. Ancak hayal kırıklığının bu boyutuna herhangi başka bir iş kolunda denk gelmek düşük ihtimaldir.

Kaynak: Ücretli ve İşsiz Mimarlar Forumu (ÜİMF)

2. Sektörde, ücretli çalışan olarak yer alan ve işsiz olduğu için yer alamayan mimarlara yönelik sınıfsal bakışa sahip dayanışma temelli “Ücretli ve İşsiz Mimarlar Forumu nedir?”

3. Ücretli ve İşsiz Mimarlar Forumu (ÜİMF) tarafından hazırlanan “Ücretsiz Stajyerlik Nedir?” başlıklı görsel

Kaynak: Ücretli ve İşsiz Mimarlar Forumu (ÜİMF)

Mesleki kariyerlerine her şeyin tahrif olduğu böyle bir ortamda ilk adımlarını atan genç mimarlar için bu koşullar altında geleceğe dair herhangi bir güzel tablo çizilebilmek, umut besleyebilmek şimdilik pek mümkünatı olan bir durum gibi görünmemekte. Zira şu an içerisinde bulunulan koşulların yumuşadığı bir ortamda dahi, bu krizlerin var olmasına sebep olan sistemsel yapı varlığını sürdürdüğü sürece, benzer durumları yaşama ihtimali kaçınılmaz olarak her zaman sabit kalacak.

Tüm sözü edilenleri sonuç olarak özetlemek ve içinde bulunulan duruma dair olası kurtuluş senaryoları üzerinde akıl yürütmek gerekirse; bugün baktığımızda bir çırpıda gördüğümüz kriz ortamının ve bunun sonuçlarının, sürpriz olmaktan son derece uzak olduğunu söyleyebiliriz. İşin mimarlık tarafında ise, eğitiminden meslek pratiğine her uzantısı gırtlığına kadar sorunlarla dolmuş olan bu alanın bu durumdan kurtulması, şüphesiz zaten bu sorunlara yol açan sistemsel altyapıyı sorgulamadan mümkün değildir. Tüm bahsedilenlerden hareketle de, Türkiye’nin şu anda içerisinde bulunduğu ekonomik krizin nasıl atlatılabileceğinden ya da daha ilk emeklemelerini çivilerle kaplanmış zemin üzerinde yapmak zorunda kalan genç mimarların problemlerinden daha çok, bu ve benzeri krizlerle daha da görünür hale gelen çelişkilerin irdelenmesiyle ekonomik krizlerin, emek sömürsünün, sağlıksız çalışma ortamlarının olmadığı bir dünyaya giden taşların nasıl / ne şekilde / kimlerle birlikte döşeneceği tartışmasını yapmanın daha anlamlı olduğu aşık. Muhakkak olan şu ki, geçmişten bugüne, feodalizm nasıl bir mimar ve mimarlık ortaya koyduysa, kapitalizm nasıl bir mimar ve mimarlık ortaya koyduysa, hayalini kurduğumuz mimar ve mimarlığı kurmak için de öncelikle mücadele ve topluma zerk edilmiş kanserli DNA’yı değiştirme çabasıyla hareketle örgütlemek zorundayız. Geçmiş deneyimlerin defalarca gösterdiği üzere, her şeyi var eden kökeni değiştirip dönüştürmedikçe vereceğimiz her mücadele, edindiğimiz her kazanım, üfleyince uçuşup yok olan karahindiba gibi yok olmaya mahkum. Böylesine büyük bir yeniden kurma mücadelesi ise, aynıların aynı tarafta olmadığı, aynıların aynı olduğunun farkında dahi olmadığı bir dünyada mümkün değildir. Bugün için mimarlar olarak yaşadığımız sorunların, tüm iş kollarında benzer şekillerde yaşandığının bilincinde olmak ve yan yana durmanın önemini kavramak, ihtiyaç duyulan büyük bir aradallığın şüphesiz ki ilk adımı olacak. ❖

Mülkiyet Sorunu Altında Anadolu'nun Renkli Mirası: Bayat Cami

Jülide Öz

Restoratör Mimar, Mimarlar Odası Denizli Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi

Denizli'nin Çivril ilçesinden yaklaşık 17 km uzakta, ortalama 100 kişinin ikamet ettiği Bayat (Köyü) Mahallesi'ne ulaşılır. Bayat köy merkezinin güneyinde ve eski kerpiç evlerinin arasında yer alan Cami, yıllardır mülkiyet problemi yaşamakta ve restorasyon için gerekli ödeneği ve ilgiyi bulamadığından kaderine terk edilmiş durumda yıkılmayı beklemektedir. Köy merkezinde tek olan bu Cami; Anadolu'da birçok örneği ve çeşidi bulunan, 19. yüzyıla ait, minaresiz, ahşap strüktürleri ve renkli figürlü bezemeleriyle öne çıkan, ahşap camilerimizden sadece bir tanesi. Bayat Köyü Muhtarlığı'nın başvurusu üzerine 1991 yılında tescillenmiştir.

Günümüzde metruk durumda olan Cami, köylü tarafından korunup kullanılmak istense de yapıyı tekrar kullanıma kazandıracak bir ödenek bulunamamıştır. Onarım için gerekli ödeneği olmayan Köy Muhtarlığı; gerekli kurum ve kuruluşlara başvuruda bulunsa da maalesef bir sonuç alamamıştır. Bu kuruluşlardan yerinde inceleme yapılarak projelendirme işlemine başlanacağı belirtilse de, Cami'ye bugüne kadar bir müdahale söz konusu değildir. Denizli ilinin Büyükşehir olması ile birlikte köyler mahalleye dönüşmüş ve bu değişimden önce mülkiyeti Köy Tüzel Kişiliği'nde olan tarihî Cami, bu süreçten olumsuz etkilenmiştir.

Subasman seviyesine kadar taş olan yapının beden duvarları kerpiç malzeme ile inşa edilmiştir. Renkleri

ve farklı figürleri ile dikkat çeken kalemşi süslemeleri, Cami içerisinde ilk göze çarpan özelliklerdendir. Yuvarlak kesitli ahşap kirişlerin yükünü aktaran, üzeri renkli kalemşileriyle boyalı ahşap profil yastıklar ile mavi renkli, kare kesitli ahşap dikmeler ise yapının kalemşileri ile birlikte dikkat çekici özelliklerindendir. Önlem alınmayan her gün yapının aleyhinde işlemekte olup tescilli kültür varlığı bozulmalara (iklimsel, biyolojik, doğal ve insan kaynaklı) açık durumdadır. Zaman içerisinde, son cemaat mahallini örten üst örtüsü çökmüş; yine tüm cephelerin çimento esaslı malzeme ile sıvanması, kerpiç malzeme ile uyumsuzluk sonucu yüzeyde çatlama ve ayrılmalara neden olmuş; mihrap duvarlarının alt kat kotları zeminden gelen sular nedeniyle yer yer sıvalar ve dolayısıyla kalemşiler kaybedilmiş durumdadır.

19. yüzyıl Denizli ve çevresinde yer alan kerpiç duvarlı, ahşap sistemli ve süslemeli cami geleneğinin bir mirası olarak günümüze gelen kültür varlığını, bir sonraki nesillere aktarabilmek hepimizin sorumluluğudur. Koruma altına alınıp günümüz konfor koşullarına erişirilerek kullanıma açılan kültür varlıklarımız gibi Çivril Bayat Köyü Eski Cami'nin de topluma kazandırılması büyük önem arz etmekte ve yapının bakım-sızlığı, yapıya daha fazla zarar vermeden bu kültürel mirasımıza ivedilikle müdahale edilmelidir. ♦

İzmir’de Aylaklığa Övgü: Bostanlı Yaya Köprüsü ve Gün Batımı Terası

Şebnem Yücel

Karşıyaka kendisini İzmir’den ayrı görür. İzmirlidir İzmirli olmasına da, fazlasıdır. O nedenle de İzmir 35 ise Karşıyaka 35.5’tur. Alaybey’den Mavişehir’in sonuna kadar uzanan yaklaşık sekiz kilometrelik kesintisiz kıyı hattı çocuk parkları, oturma alanları ve kafeleriyle her daim yaşayan kamusal ve yeşil bir bant oluşturur. Bu yeşil bantın hemen arkasında yer alan yoğun cadde, onun arkasında başlayan ve birbirine paralel devam eden apartman sırası Karşıyaka’da bir duvar gibi dizilirken Bostanlı’ya doğru Emlak Bankası evleri ve eski lojman binalarıyla daha parçalı bir görünüm alır. Mavişehir’i geçip Sasalı’ya yaklaştıkça da kentsel doku tamamen çözülür. Burada arazi düz olduğundan hem yürüyüş, hem de bisiklet için ideal bir dolaşım oluşur. Özellikle yaz akşamlarında cıvıl cıvıl olan, isteyen portatif iskemlesini, içkisini ve çiğdemini kapıp geldiği bir sahilidir.

Bostanlı Karşıyaka’nın en güzel yerlerindendir. Adını bir zamanlar bölgeye hakim olan bostanlardan alır almasına ama bugün onlardan eser yoktur. Zamanında Emlak Bankası tarafından yapılan apartman grupları Bostanlı’nın dokusunda en belirgin olarak okunan konut yapılarıdır. Hatta iki kattan on iki kata kadar yükselen farklı zamanlarda üretilmiş bu konut blokları bir yerde Bostanlı’nın şansıdır. Çünkü bu yapılar bahçeleri, ortak yeşil alanları, çocuk parkları ve otoparkları ile birlikte planlanmış olduğundan son derece uygar ve insani bir kentsel doku oluşturur. Bostanlı biraz daha ilerisinde yer alan ve pahalı olmasına rağmen tipik Amerikan sosyal konutlarından hallice görünen ölçeği kaçık Mavişehir’den daha güzel bir kentsel dokuya sahiptir. Hele son on yılda sayıları artan “güvenlikli” sitelerden oluşan Atakent-Mavişehir hattıyla hiç karşılaştırılmaz bile. Mahalleniz vardır en başta. Mahallenizin bakkalı vardır, mezecisi, manavı, hatta pantoloncusu. Onlar sizi tanır, siz onları, bir telefonla koşarlar servise.

Emlak Bankası’nın zamanında yaptığı yapı grupları dışında da sokaklar güzeldir. En güzellerinden biri de Akbank sokağıdır. Zaman içinde insanların birbirine paralel üç sokağa da Akbank sokağı dediğini görüp kafanız karışabilir, ama esas Akbank sokağı, girişinde iki katlı güzel bir Akbank olandır. Sokaklar ağaçlıdır. Mimosalar, manolyalar, yeni dünya ve muz. Yer yer apartman isimlerinden zamanında o arazide yer alan fakat apartman yapılırken kesilip yitirilmiş ağaçların izi sürülse de özellikle 1990’lara gelinceye kadar yapılmış apartmanların bahçelerinde bugün bile envai çeşit çiçek ve meyve ağacı ile giriş kapılarını saran yaseminler ve güller yer alır. Arabalarıyla park eden insanlar kaldırımları yürünmez hale getirirler de yürünesi sokaklardır.

“Limanı merkezine alan ve her iki kanadında da gelişmekte olan yerleşimlerle genişleyen İzmir kıyı kuşağında bulunan Bostanlı’da, kıyıdaکی kamusal alanın gerek yaya köprüsüyle ulaşılabilirliğinin artırılması gerekse gün batımı zamanının izlenmesini keyifli hale getiren başarılı çözümü nedeniyle” Bostanlı Yaya Köprüsü ve Gün Batımı Terası, 2018 Ulusal Mimarlık Ödülleri’nde “Yapı / Çevre (Kamusal Alan Tasarımı) Dalı Ödülü”ne değer görüldü. Yazar, projenin “kenti ve araziye çok iyi anlayarak bir şeyleri kökten dönüştürmeye değil, güzelleştirmeye” odaklanarak yaptığı küçük dokunuşlarla İzmirliğin hayatında önemli bir değişiklik yarattığını söylüyor.

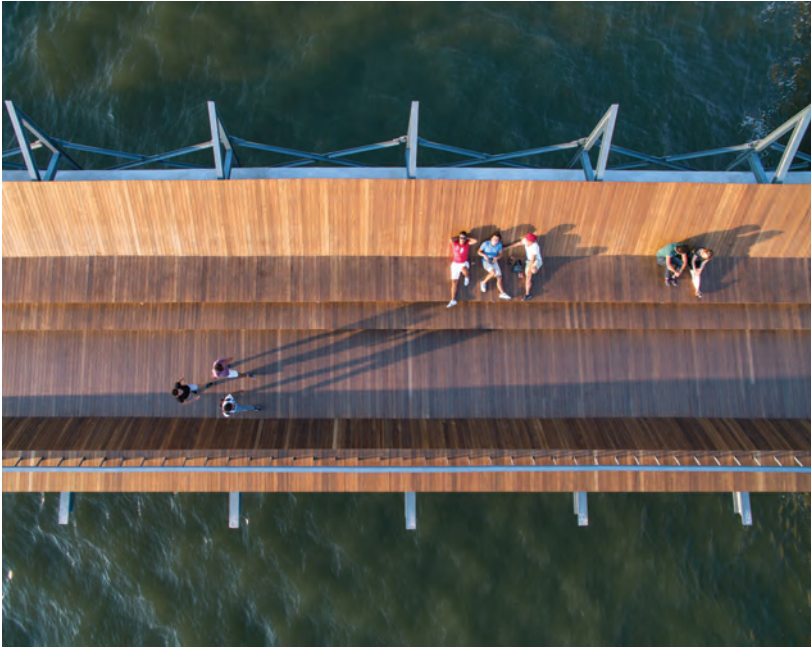
Zamanında burada yer alan iki katlı bahçe içindeki evleri bilenler, bugünkü durumunu beğenmezler sokakların. Durum böyle iken, kentsel dönüşüm adı altında yapılanlarla insan ölçeğinin, yeşilin ve dolaşısıyla kaliteli kentsel dokunun tümünden kaybolacağı şimdiden bellidir. Birbirine komşu dört ya da beş katlı bloklar satın alınır ve yerlerine yeşili yutan ve süslü balkon korkuluklarıyla kendini gösteren devler oturtulur. Tüm yeni kentsel müdahaleler kötü müdür diye düşünür insan. Keşke hiç dokunmasalar bazı yerlere. Belki de tam bu nedenle İzmir’deniz projesi kapsamında Karşıyaka sahilinin de yeniden tasarlanacağını ilk duyduğum 2011 yılında tepkim oldukça sert olmuştu.

Bu dönemde bana İzmir’in farklı gruplardan insanlar tarafından bir arada ve yoğun bir şekilde kullanılan kıyı kesiminin “İzmirliğin denizle ilişkisini güçlendirme” adına yeniden tasarlanması, özellikle kentin tepelerinde, ya da tarihî semtlerinde onca fiziksel eksiklik ve problem varken bir para ve kaynak israfı olarak gelmişti. Hatta zamanında İzmir’deniz projesinin STK ve meslek odalarına tanıtıldığı toplantıda İlhan Tekeli Hoca’nın İzmir Körfezi’ni bir amfiteyatronun sahnesine, körfezi çevreleyen ve tepelere doğru yayılan kenti de amfinin basamaklarına benzettiği konuşmasında kızgınlığım artmış ve bu basamaklardan sahneye en uzak olanların ayaklarının altından basamaklar kayarken, sahnenin en yakınındaki pahalı oturma yerlerine bir de halı serilmesine söylenip durmuştum. Ama zaman içerisinde bu görüşüm değişti.

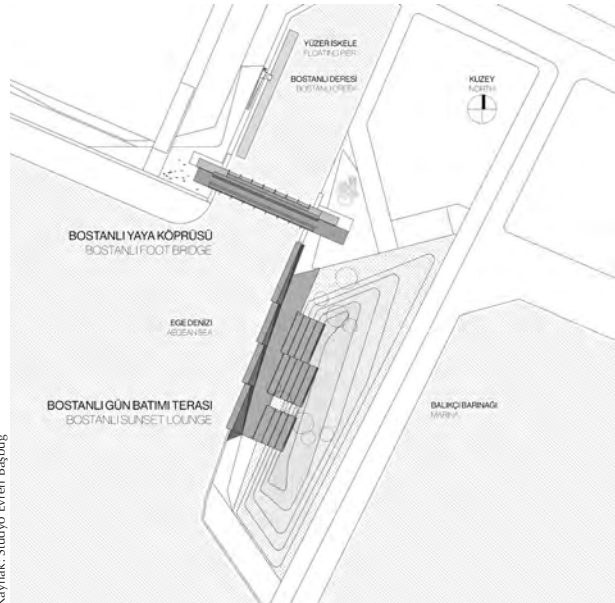
Şebnem Yücel
Prof. Dr., MEF
Mimarlık Bölümü

1. Bostanlı Yaya Köprüsü

2. Bostanlı Gün Batımı Terası

4. Bostanlı Yaya Köprüsü ve Gün Batımı Terası Arazi Planı

Özellikle İzmir Tarih Projesi kapsamında İzmir'in merkezindeki fakirleşmiş tarihî bölgelerinde yapılmaya başlanan güzel işleri görünce sakinleşip özellikle de İzmir'deniz'in küçük ölçekli projelerinin hayata geçirilmeye başlamasıyla da kızgınlığı bir kenara bırakıp bu projelerle daha yakından ilgilenmeye ve hatta takdir etmeye başladım.

İşte bu projeler içinde belki de en sevdiğim, kesinlikle de en fazla kullandığım, Stüdyo Evren Başbuğ'un (Steb) tasarımı yaptı ve İzmir Büyükşehir Belediyesi Kentsel Tasarım ve Kent Estetiği Şube Müdürlüğü ile birlikte uygulama projesinin hazırlandığı Bostanlı Yaya Köprüsü ve Gün Batımı Terası. (Resim 1, 2) 2016 yılında kullanıma açılan Bostanlı Yaya Köprüsü'nün fikir tohumları İzmir'deniz'in Mavişehir-Karşıyaka-Alaybey tasarım ekibi tarafından hazırlanan "Karşıkiy" önerisiyle atılır. İzmir'deniz proje bölge koordinatörlüğünü Mehmet Kütükçüoğlu'nun ve proje yürütücülüğünü Stüdyo Evren Başbuğ'un yaptığı Karşıkiy Karşıyaka Kıyı Düzenlenmesi'nin temel önerileri: "Mavişehir-Alaybey Tersanesi arasındaki kıyı şeridinde bugüne kadar oluşmuş kıyı kültürünü dönüştürmek yerine, halihazırda var olan yaşıntıyı geliştirecek daha nitelikli bir fiziksel çevre yaratmak"¹ amacıyla oluşturulmuştur. Başka bir deyişle ekiptekiler, kıyı hattının zaten çok kullanıldığı gerçeğini merkeze alarak burada var olan ve güçlendirilmesi gerektiğine inandıkları kaliteleri öne çıkartacak tasarım müdahaleleri oluşturmaya karar verirler. Hazırlanan halihazır durum analizlerinde "kavram" olarak adlandırdıkları üç konu saptarlar: "geçişlilik," "kıyıya dik koridorlar" ve "renkler, sesler, dokular, kokular." Bu üç konudan ikincisi olan "kıyıya dik koridorlar" özellikle Bostanlı Yaya Köprüsü'nün yerleştiği Bostanlı Deresi'nin körfeze döküldüğü noktada ön plana çıkan bir tasarım girdisi oluşturur. (Resim 3)

İzmir'deniz projesi kapsamında oluşturulan önerilerin master planda yer almasını takiben İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin saptadığı stratejik müdahale noktalarında geliştirilecek projeler ofislere dağıtılır. Bostanlı Yaya Köprüsü ve Günbatımı Terası'nın tasarımı 2014 yılında Stüdyo Evren Başbuğ'a verilir. (Resim 4) Proje öncesinde kıyı boyunca devam eden yürüme hattının kesintiye uğradığı tek yer olan bu alanın belki de tüm Karşıyaka kıyı hattının en zayıf noktası olduğu ve buraya yapılan müdahale kararının doğruluğu şüphe götürmez. (Resim 5) Körfez'in gerisindeki "İzmir'i" (Alsancak-Konak diye de okuyabilirsiniz) karşısına alan Bostanlı Yaya Köprüsü bugün kıyıda özel-

3. Bostanlı Deresi'nin İzmir Körfezi'ne döküldüğü proje alanı

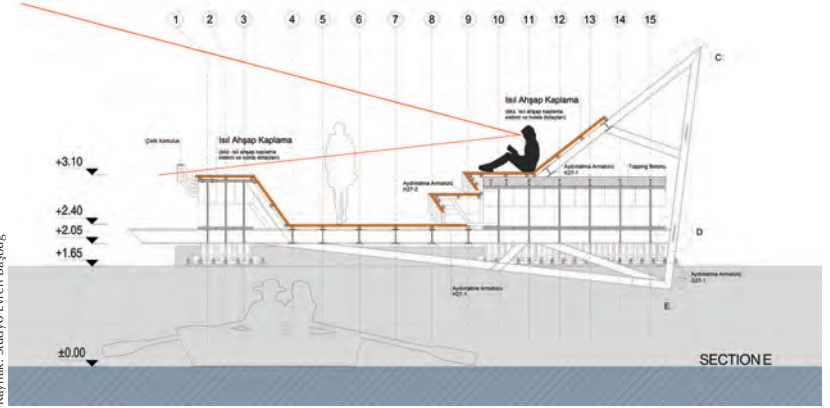
likle genç nüfus tarafından en aktif kullanılan noktadır. Altından geçecek sandallara izin vermek üzere hafif bir kavisle yükselen çelik profilleriyle Bostanlı Deresi'nin üzerine yerleşen Bostanlı Yaya Köprüsü, üzerindeki ahşap kaplamalarıyla davetkar bir görüntü verir. (Resim 6, 7) Korkuluklara yaslanıp kısa bir duraklama ile körfezi izlemek isteyenlerden, beklemeyen diğer tarafa ulaşmaya kararlı yayalara -bisiklet sürücülerini ve kaykaylı gençleri de unutmamak lazım- ve son olarak da iki kademeli oturma alanıyla oturup sohbet etmek isteyenlerle kaykılıp etrafını seyre dalanlara yer açan bu köprü üç farklı kullanıcı grubuna hizmet eder. (Resim 8) Başka bir deyişle Bostanlı Yaya Köprüsü Simmel'in "Köprü ve Kapı"sında (1909) bahsettiği köprü görevinden, yani doğanın ayırdığını düşündüğümüz iki yakayı insani bir istekle birleştirmekten fazlasını yapmak için yola çıkar. Aylak aylak oturma özgürlüğünü size bahşederken kendisi bir varış noktası haline gelir.

Köprü'nün oturma kısmının zemin ile birleştiği noktada yerden kopması da sanki bizlere bu yapıya aslında iki yakayı birbirine bağlamaktan daha fazla işlev eklendiğini hatırlatır. Oturulur, soluk alınır, çiğdem çitlenir, sohbete hatta uykuya bile dalınır. Alanı kullanan gençlerden Ahmet Öztürkmen "Tıkır tıkır geçen patenli ve kaykaylı insanlar hipnotize ediyorlar, farkında olmadan dalmış buluyorum hep kendimi" diye aktarıyor deneyimini. Köprü'nün bitiş noktalarında oturma kısmıyla yürüme hattı birbirinden belirli bir şekilde ayrılarak farklı noktalarda sonlanır. Köprü'nün yürüme yolu hafif bir kavis sonrası birleştiği kıyıyla hemzemin olurken oturma kısmını sonlandıran beton uzantılar yerden koparak uçarcasına profili devam ettirir ve köprü'nün de zemine en hafif biçimde temasını sağlar (Resim 9)

Köprüye dik açıyla, körfezi ve batı yönünü karşıya alacak şekilde Bostanlı Gün Batımı Terası yerleşir. (Resim 10, 11) Bostanlı Yaya Köprüsü'nün oturma alanı gençlerin egemenliğinde olduğundan kendine yer bulamayan aileler ve yaşı biraz daha geçkince olanlar burada kendine yer edinir. Her ne kadar körfezin her yerinden günbatımı zevkli olsa da Gün Batımı Terası batan güneşi tam karşınıza aldığınız bir sahnenin basamaklarını oluşturur (ne diyeyim, İlhan Hoca haklıymış galiba). (Resim 12) Stüdyo Evren Başbuğ projeyi anlatan metinlerinde Gün Batımı Terası'nın yer aldığı alanın "tüm Karşıyaka kıyı şeridinde denize dik uzanan tek alan" olduğunun altını çizir. Bu alanda da kullanım çeşitliliği mimari çözümlerdeki farklılaşmalarla kendini okutur. Belki de Yaya Köprüsü'nün bir devamı gibi görünen ve deniz kıyı hattını belirleyen oturma alanı bu bölümün en dikkat çekici mimari elemanıdır. Kırklı ama akışkan yüzeyleriyle bu oturma alanı sadece çocukların ve çiftlerin değil kaykay yapan gençlerin de favorisidir. (Resim 13) Bu kıyı hattının gerisinde küçük bir meydan ve bu meydanın arkasında da, üç gruptan oluşan hafif basamaklarla yükselen oturabileceğiniz platformlar yer alır. Oturma alanlarının üç gruba bölünmesi daha önceden var olan ağaçların korunmasına yardımcı olurken aynı zamanda alanın ölçeğinin daha küçük, dolayısıyla daha insani algılanmasına yardımcı olur. Gün batarken güneş başroldeyken bazı yaz gecelerinde yüzer sahne alır başrolü.

5. Alanın proje öncesi durumu

6. Bostanlı Yaya Köprüsü kesiti

7. Bostanlı Yaya Köprüsü yandan görünüş

8. Bostanlı Yaya Köprüsü'nü kullanan gençler

9. Bostanlı Yaya Köprüsü'nün bitiş noktası

10. Bostanlı Yaya Köprüsü ve Gün Batımı Terası tepeden görünüş

11. Bostanlı Gün Batımı Terası kesiti

Denizin üzerinde kurulan yüzen platform üzerinde konser verilirken teras hınca hınç dinleyicilerle dolar. Kuşkusuz yazın Bostanlı'da olmanın en zevkli yanlarından biridir böyle konserleri yakalamak. (Resim 15)

Kapladığı alanın çok büyük olmadığı aşikar bu projenin en büyük başarısı küçük dokunuşlarla İzmirli

hayatında yarattığı büyük değişikliktir. Eskiden sadece Karşıyaka'da oturanların kullandığı sahilde, yürürken önlerine engel olarak çıkan dere ve dereyle gelen kopukluk şimdi karşıya geçmekten çok daha fazlasını kendilerine sağlayan ve tüm İzmirli'lere hizmet eden bir toplanma mekânı haline dönüşmüştür. Pek çok açıdan İzmir'deniz projesinin de merkezinde yer alan İzmir tanıtımının hakkını verir bu proje: "Stressiz hayatı, rahatı, sokağı, özgürlüğü seven insanların yaşadığı bu şehrin adı İzmir'dir. Bu yaşam biçimini ve kalitesini belirleyen de, aslında iklimdir, denizdir."² Stüdyo Evren Başbuğ da Bertrand Russell'a referansla "aylaklığa övgü" diye adlandırdıkları projeyi şöyle tanımlar: "Birbirlerine vista verecek şekilde konumlanmış bu iki kentsel armatür, büyük resimde üst ölçekte tanımlanan genel çerçeveyi sürdürüyor. Alana getirdikleri programın doğallığı, serbestliği, plansızlığı ve kapsayıcılığı düşünüldüğünde ikisi de tam anlamıyla birer 'karşı-mekân' önerisi. Yaya Köprüsü ve Gün Batımı Terası, halihazırda alanda bulunan sosyal, coğrafik ve tarihsel özelliklerden beslenerek özgün ve nitelikli kamusal kullanımlar, yeni 'aylaklık' mekânları vadediyorlar. Bu yeni kıyı kullanımları, 'İzmirDeniz' projesinin temelinde İzmir kenti için ortaya konan 'Gerilimi Düşük Yaşam Biçimi' vizyonuyla paralellik gösteriyor."³

Burası gerçekten Stüdyo Evren Başbuğ'un iddia ettiği gibi Lefebvre'in tanımladığı "karşı-mekân"a karşılık gelmeseyse de projenin şehir içinde özellikli bir yer olduğu nettir.⁴ Mimarlık öğrencisi Ferya Alkan alanı "Doğa ve beton yığınları arasında ahşaptan bir araf" olarak tanımlar. "Burada yalnızlığın da arkadaşlarla sarmalanmanın tadı da düşünülmüş" der başka bir mimarlık öğrencisi, Berfin Güzel. Ona göre "şehir, körfezi çepeçevre sararken kendini aynı noktaya hapsedmekten rahatsızlık vermeyen şehrin en romantik köşesi"dir burası ve devam eder: "Bazen kordonda otururken günün batacağını fark edip vapura koşuyoruz. Koşuşturmacanın içinde gün en güzel buradan batıyor. Basit tasarlandığını ve daha iyi olabileceğini söyleyenler var ama bence tam da bu sebepten kent sakinleri tarafından kolayca algılanıp her kesimden insan tarafından hızla kullanılmaya başlandı."

"Gerilimi Düşük Yaşam Biçimi"ni benimseyerek Türkiye'nin üçüncü büyük şehri olan İzmir iyi bir metropol olmayı nasıl başaracaktır onu anlamak zordur. Belki de istese de istemese de büyüyen kasabalı genç İzmir'in başarısı aylaklığı metropoliten ve modern bir değer olarak ortaya çıkartabilme becerisinde yatıyordur. Bertrand Russell da "Aylaklığa Övgü"sünde (1932) zaten "dünyada gerektiğinden çok çalışıldığını, çalışmanın erdem olduğu inancının büyük zararlar doğurduğunu, modern endüstri ülkelerinde vaaz edilmesi gereken şeylerin öteden beri vaaz edilegelmemekte olanlardan çok değişik olduğunu"⁵ düşündüğünü yazar. Russell'a göre "modern dünyada çalışmanın erdem olduğuna inanma yüzünden çok büyük zararlar doğmaktadır ve mutluluğa giden yol, refaha giden yol, çalışmanın örgütlü bir düzen içinde azaltılmasından geçer."⁶ Bir mimari proje böyle bir amacı gerçekleştirilmeseyse de çalışmanın tanıtımının, mekânlarının ve saatlerinin değişmeye başladığı günümüzde mimari projeler aylaklığa kaliteli mekânlar sağlayabilmelidir belki de.

İzmirliilerin rahatı, özgürlüğü ve sokağı sevmesinin getirdiği problemlerle de erkenden yüzleşmek zorunda kalır bu proje. Kullanıma açıldığı 2016 Temmuz'undan itibaren geçen üç yılda bakımsız ve eskimiş bir görünüme sahip olması sadece uygulama problemleri ve malzeme kalitesiyle açıklanamayabilir. İzmir'deki pek çok kamusal alan gibi burası da hoyratça kullanılır. Çekirdeğe çiğdem demenin gururunu ve heyecanını sonuna kadar yaşayan güzel İzmirli gençler o çiğdem kabuklarını toplamayı aynı heyecanla üstlenmezler. Kaplamalar üzerinde söndürülen sigaralar, yerinden oynayan parçalar, solan yüzeyleriyle proje sanki üç yıldır değil de yirmi üç yıldır kullanıma açılmış gibi durur. 2019 yılı Ağustos ayında Karşıyaka Belediyesi'nin sahili kirletenlere karşı cezai yaptırım uygulama kararı almak zorunda kalması bu hoyratlığın sonucudur. Bu kararı duyurmak için de bir etkinlik düzenlenir. Karşıyaka Belediye Başkanı Dr. Cemil Tugay ve İzmir Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri Buğra Gökçe'nin "Karşıyaka sahilinde çekirdek kabuklarının yerlere atılmasını önlemek ve temiz bir çevre için farkındalık yaratmak amacıyla" vatandaşlara tam da Bostanlı Yaya Köprüsü'nde kese kağıtları dağıtması acıklıdır.⁷ Bu İzmir'in ya da Karşıyaka'nın değil tüm Türkiye'nin sorunu dediye düşünülebilir ama her halükarda evlerinin temizliğiyle gurur duyan insanlarımızın kamusal alan kullanımındaki hoyratlığı düşündürücüdür.

2018 yılında Yapı/Çevre (Kamusal Alan Tasarımı) dalında Ulusal Mimarlık Ödülü kazanan Bostanlı Yaya Köprüsü ve Gün Batımı Terası'nın jüri raporunda "... Bostanlı kentsel gelişme bölgesi kıyı kamusal alanının gerek yaya köprüsü ile ulaşımının gerek gün batımı zamanının izlenmesinde yayaya özgü kullanımının başarılı çözümü nedeniyle"⁸ projenin ödüle değer bulunduğunu belirtir. Bence bu projenin esas başarısı Stüdyo Evren Başbuğ'un gururla "aylaklığa övgü" sunan tasarımının kenti ve araziye çok iyi anlayarak bir şeyleri kökten dönüştürmeye değil, güzelleştirmeye odaklanmasında yatar. Daha kaliteli bir mekânda kentsel kullanım ve alışkanlıkların sürdürülmesine imkan vermesiyle, Karşıyaka'nın katma değerini artıran, Bostanlı'ya yakışan bir proje olması kıymetlidir. Yasal düzenlemelere rağmen her fırsatta kamusal mekânların özel girişimlere pazarlandığı günümüzde kıyının değerli bir parçasını bir kafeye kiralamak yerine tamamen halkın kullanımına açmak bile başlı başına değerlidir. Para harcamadan kaliteli bir mekânda aylaklık yapabilmek kentsel hakların en güzellerindendir. ❖

NOTLAR

1. İzmirdeniz. <http://www.izmirdeniz.com/Bagimsiz/Index/9?AspxAutoDetectCookieSupport=1> [Erişim: 15.08.2019]
2. İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan İzmirdeniz tanıtım kitapçığı, s.3. <http://www.izmirdeniz.com/YuklenenDosyalar/Yayin/Yayin-Doc/Kiyi%20Tasarim%20Kitapçığı.pdf> [Erişim: 15.08.2019]
3. "Bostanlı Yaya Köprüsü ve Gün Batımı Terası" Basın Paketi.
4. Lefebvre'in yerel yönetimlerin elinden halka danışmadan oluşturulan bir dinlenme alanını karşı-mekân olarak tanımladığını düşünmek pek mümkün değildir.
5. Russell, Bertrand, 1990, *Aylaklığa Övgü*, Cem Yayınları, İstanbul, s.7.
6. Russell, 1990, s.9.
7. "Karşıyaka'da Sahili Kirletene Ceza", Ege Telgraf, 16 Ağustos 2019. https://www.egetelgraf.com/karsiyakada-sahili-kirletene-ceza/?fbclid=IwAR2k5RFo4fPUZuUzMe7wih7HQdPbhyb8ZJJJo-KtcPW4wb5zWXVuiHc_U4 [Erişim: 15.08.2019]
8. http://mo.org.tr/ulusalsergi/index.cfm?sayfa=YC_BYK [Erişim: 15.08.2019]

12. Bostanlı Gün Batımı Terası basamaklar

13. Bostanlı Gün Batımı Terası'nda kaykay yapan gençler

14. Bostanlı Gün Batımı Terası oturma alanları

15. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nce düzenlenen Gün Batımı Konseri

Hatıralardaki Nezih Eldem

İTÜ Bina Bilgisi Kürsüsü'nün unutulmaz hocalarından Nezih Eldem'in öğrencisi / asistanı olmuş isimlerden gelen katkılarla derginin Anma Programı başlığında Nezih Eldem'i hatırlamaya devam ediyoruz.

“Doğru Bildiği Her Şey için Azimle Sonuna Kadar Mücadele Ederdi”

Mine Doruk
Yüksek Mimar

Nezih Bey'in adını ilk kez çocukluk yıllarımda duydum. Evimize, o zamana kadar gördüklerimizden oldukça farklı yeni bir yemek masası ile sandalyeleri gelmişti. Tasarımcısı için, “çok yetenekli bir mimar ve ressam” dediler. Yıllar sonra kendi evime geçtiğimde bu çok özel mobilyayı beraberimde götürdüm ve yine yıllarca zevkle kullandım. Ayrıca Nezih Bey'in, oğlu Nejat için tasarladığı; daha sonra torunlarının kullandığı beşik çocuklarımda da büyümüş olması benim ve ailem için çok değerli bir anıdır. Hoca'nın gelini, benim de dostum Sibel'in, ilk çocuğum doğduğunda bana vermiş olduğu, çok sade ve bir o kadar da işlevsel tasarımı olan beşik şimdi Hoca'nın torunlarının çocuklarını bekliyor!

Üniversite yıllarımda Nezih Bey'in öğrencisi, Harbiye Askerî Müzesi inşaatının şantiye ofisinde yardımcısı,

İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde de asistanı oldum. Özellikle Askerî Müze inşaatı şantiyesinde, aynı ofiste kesintisiz iki yıl boyunca çalıştığımız günler, biz yardımcılar için eşsiz bir deneyimdi. Hoca'yla, emekliliği sonrası planladığımız ortak çalışmayı ise ne yazık ki gerçekleştiremedik.

Nezih Bey'in ilk aklıma gelen özellikleri; “sonsuz mimarlık aşkı” ve tabii, çalışmak söz konusu olduğunda unuttuğu “zaman” kavramıdır. Müze şantiyesinde bir taraftan uygulama devam ederken, diğer yandan tasarım gözden geçirilerek detaylar çiziliyordu... Uygulamacı firma ise Hoca'yı hızlı karar vermesi için sürekli sıkıştırıyordu. Nezih Bey içine sinmeyen bir kararı asla vermezdi. İsteddiği sonuca ulaşana kadar her detayı tekrar tekrar düşündü, çizdi. Bir keresinde bize, müzenin cephe-sistem kesitini, evinde duvara büyük bir rulo asıp onu kaydıra kaydıra gerçek ölçeğinde çizdiğini anlatmıştı. Başka bir sefer de mehter salonunu tasarlarırken mehter takımını getirtip onların hareketlerine göre salonu biçimlendirdiğinden bahsetmişti. Nezih Bey bu titiz çalışmalarını sürdürürken o çok nazik tavrı ile herkesin kendisini sabırla beklemesini de sağlayabiliyordu.

Nezih Eldem'e göre, mimar-iç mimar ayrımı yapmak yanlıştı. Tasarım bir bütündü ve tamamı mimarın göreviydi. Kendisi bununla da kalmaz, konuyla ilgili mühendisleri de tasarımı doğrultusunda yönlendirirdi. Askerî Müze'de, brüt beton taşıyıcı kirişleri aynı zamanda mimari eleman olarak kullanmış, tavanda motifler oluşturmuştu. Öngördüğü giriş boyutları hesap sonuçlarına oldukça yakındı. Aynı şekilde, yapının tüm mekanik tesisatına ilişkin kanalları ve menfezleri de Hoca'nın denetiminde boyutlandırılarak yerleştirildi. Mimari tasarımın yanı sıra mühendislik konularına da bu kadar hâkim olmak, diğer yandan binanın her noktasını; sabit mobilyasından, sergilenen objelerin düzenlenmesine kadar bütün detayları her malzemenin özelliklerini çok iyi bilerek tasarlamak, bu kadar geniş bir alanda böylesine yetkin olabilmek... Bütün bunlar, ancak onun üstün yeteneği ve meslek aşkı ile açıklanabilirdi. Nezih Bey bu süreçte her zaman uygulamacılarla bir araya gelir, onların görüşlerini alırdı. Ancak hiç kimse onu kandırıp işinde kolaya kaçamazdı, çünkü Hoca her konuda çok bilgiliydi; kimseyi kırmadan nezaketle bu bilgisini paylaşır ve herkesi ikna edebilirdi.

Nezih Bey bu yoğun şantiye ortamında biz ofis çalışanlarına, üniversitede de öğrencilerine ve asistanlarına aynı nezaketi gösterirdi. Asistanlığım sırasında Hoca'nın en ilgisiz öğrencileri bile sabırla motive etmeye çalıştığı dikkatimi çekmiştir.

1. Nezih Bey ile son buluşmamız

Kaynak: Mine Doruk

Şantiyede çalışmalar geç saatlere kadar uzardı. Ancak Hoca'nın coşkusu hepimizi öylesine etkilemişti ki mesai saatinin dolduğunu fark etmiyorduk bile. Zaten o sıralarda mimarlık eğitimimiz de devam ediyordu. Kendisi hiçbir zaman eskizlerini önümüze koyup "Al bunları çiz!" demezdi. Masada hep biz de vardık ve bütün o uzun tasarım sürecini paylaşırdık. Geç saatlere kalınca hep birlikte şantiyeden çıkıyorduk, kimde araç varsa o herkesi tek tek evine bırakıyordu. Yol sohbetleri bir başka keyifti bizler için. Üniversitede de Hoca'nın geç saatlere kadar uzayan proje stüdyolarını bütün öğrencileri bilir: Bir arkadaşım Nezih Bey'in bir gece, yine geç bir saatte, Kemal Bey'i evine bırakmak üzere stüdyosuna geldiğini, Kemal Bey'le birlikte onun öğrencilerini de alarak herkesi evlerine bıraktığını anlatır.

Nezih Bey, doğru bildiği her şey için azimle sonuna kadar mücadele ederdi. Harbiye'de, Askerî Müze'nin tam önüne bir üst geçit yapılacağını duyup da sıkıntı içinde şantiyeye geldiği o günü hatırlıyorum. Bu girişimden hiç hoşlanmamıştı, üst geçit binanın görünüşünü bozacaktı. Hoca aynı zamanda ressamdı; sadece konuşarak yetkilileri ikna etmek yerine hemen binanın renkli bir perspektifini çizdi, önüne de üst geçidi ekledi. Sözlü ve görsel bir sunumla üst geçidin neden yapılmaması gerektiğine yetkilileri ikna etmeyi başardı. Benzer bir başarısını da kendisinden dinlemiştik: Müzenin yeni tasarlanan ön binasının cephesi için bazı çevrelerden, "Bu binanın az penceresi var." diye eleştirenler olmuş. Bunun üzerine hemen, müze binaları ile ilgili sözlü ve görsel içerikli bir sunum yapmış ve eleştirenleri ikna etmiş.

İTÜ Mimarlık Fakültesi öğrencileri Nezih Bey'in kendi çizdiği resimlerle anlattığı tadına doyumaz Mekân Örgütlenmesi ve Donatımı dersini bilir. Hoca hayal ettiği her şeyi, bilgisayar desteğinin olmadığı o yıllarda kolayca üç boyutlu çizip görme ve değerlendirme yeteneğine sahipti. Bu becerisini de tasarım sürecinde ve eğitim için sürekli kullanırdı.

Nezih Bey aynı zamanda kararlı bir insandı. Bize sigarayı nasıl bıraktığını anlatmıştı. Üniversitede bir gün bir grup arkadaşı ile birlikte, sigarayı bırakma kararı alıyorlar. Her gün birbirlerine soruyorlar ve herkes içmediğini söylüyor. Tabii Hoca sıkı sıkıya uyuyor bu karara ve böylece sigarayı bırakıyor. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra öğreniyor ki arkadaşları hemen bozmuşlar diyeti ama onun kararlı tutumunu gördükleri için de kendisinden saklamışlar.

Nezih Bey'in diğer bir özelliği de emeğinin maddi karşılığını alma konusundaki umursamazlığıydı... Bir gün, emekliliği sonrası bazı projelerine çizim desteği vermek konusunda konuşuyorduk. Bize, "Çocuklar, beni para işleriyle hiç uğraştırmayın, ben sadece çalışayım." demişti. Buna karşılık konu bizim ücretlerimiz olunca, biz çalışanların iyi ücretlendirilmemiz konusuyla bizzat ilgilenirdi.

Hoca ile yaşadığım özel bir anımla sonlandırmak istiyorum yazımı. Beni kedi tırmalamıştı ve on dört gün kuduz aşısı olacaktım. Kendisinden izin istedim, çünkü aşı için her gün gidip gelmek birkaç saatimi ala-

cakti. Yüzü biraz asıldı, düşünceli düşünceli izin verdi. Bu tavrının nedenini on dört günün sonunda, aşılar bittiğinde öğrendim. Oğluna adını verdiği çok yakın bir arkadaşı bu aşının komplikasyonu nedeniyle felç olmuştu. Hoca bunu bana söyleyememiş ama çok endişelenmiş. O zamanlar kuduz aşısının böyle riskleri varmış.

Sevgili Nezih Bey, yeteneği, çalışkanlığı, seçtiği mimarlık mesleğine adanmış yaşamı ile çok sıra dışı bir kişilikti. Eminim ki benim gibi birçok öğrencisi ve yardımcısı üzerinde de derin etkileri olmuş büyük bir mimar, bir öğretmendi. ❖

2. 1988 yılına ait gazetelere yansıyan İTÜ Taşkısla binasının otele çevrilmesini öneren projeye ilişkin haberlerde yer alan Nezih Eldem.

3. 1954 yılından bir fotoğraf, İTÜ Taşkısla'nın meşhur hocaları, (soldan sağa) Orhan Safa, Kemal Ahmet Aru, Sabri Oran, Emin Onat ve Nezih Eldem.

“Mimarlıkla Hocalığı Birlikte Gerçekleştirirdi”

Sema Soygeniş

Prof. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Dekanı

Murat Soygeniş

Prof. Dr., S+ ARCHITECTURE Kurucu Ortağı,
Bahçeşehir Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Öğretim Üyesi

Nezih Eldem'i öğrenciliğimiz sırasında çok değerli bulduğumuzu, onun mimarlık ile ilgili düşüncelerinden etkilendiğimizi hatırlıyoruz. Şimdi onun değerini, mimarlık ve eğitim dünyasına kattıklarını daha iyi anlamlandırıyoruz. İnsan gençken yaşadığı anları, olayları, kişileri çok da farkına varmadan yaşar, zaman içinde o günlerden zihnine yazılanları daha derinden hisseder ve anlar. Nezih Hoca ile ilgili bu yazı bizi, onu ilk kez tanıdığımız 1978-1982 yıllarına, İTÜ Mimarlık Fakültesi'ne, yani kırk yıl öncesine götürüyor...

“Mekân Örgütlenmesi” adlı dersindeyiz... Slayt boyutunda şeffaf asetat üzerine kendi çizmiş olduğu renkli eskizleri ile çay bardağının biçimi üzerinden işlevi, kovuğundan dışarı bakan sincap gözüyle algıyı heyecanla anlatıyor. Taşkılla'da, kendi tasarladığı 109 numaralı salonda dersteyiz. Ekranda renge renk slaytlar geçiyor. İçinde bulunduğumuz salonun tasarım sürecini sanki bizler de bu slaytlar eşliğinde

yaşıyoruz, taze mimarlık öğrencileri olarak tasarımın nasıl yapıldığını ve mekânı anlamaya çalışıyoruz. Brüt beton balkonun kübik salon içindeki narin duruşu, koltukların rengi, kürsü ve ekranların köşeleri hafifçe kırılmış ve yumuşatılmış tasarımını izliyoruz, hepsi ne kadar uyum içinde. Mekânı koridordan ayıran düşey perdeler, dış pencereleri kapatan ahşap paneller hareket ettirilip, açılıyor ve ilgiyle izliyoruz. Bir başka Taşkılla dersliğinden farklı olmayan bu salonun ince düşünülmüş dokunuşlarla ne kadar farklı bir hale dönüşebileceğini ilk kez orada görüyor birçoğumuz.

Mimarlık pratiğine gelirse de, onun üniversitedeki proje hocalığı dışında yaşamı boyunca yaptığı uygulamalar, en ince detaya kadar tasarlanmış örnekler olmaları açısından Türk mimarlığı için önem taşıdı. Bizim hatırimızda olanları sıralarsak: Ankara Belediyesi İşhanı, Harbiye Askerî Müzesi, Eski Şark Eserleri Müzesi İç Mekan Düzenlemesi, Gümüşsuyu'nda İTÜ Yüksek Gerilim Laboratuvarı, Taşkılla içindeki 109 numaralı Konferans Salonu, 103 numaralı Salon, Çatı Katı Eki, Maçka'da İTÜ Maden Fakültesi G Amfisi, Bebek'te Apartman, Ziraat Bankası Karaköy Şubesi Ek Binası, Harbiye'de İşhanı, Anıtkabir'de çeşitli çalışmalar. Bunların yanı sıra gerçekleşmemiş projeleri için çok sayıda eskizleri ve projelerin hikayeleri. Ortaköy'de Akvaryum Projesi, Eyüp'te çeşitli çevre düzenleme projeleri, Süleymaniye ve Zeyrek Koruma Projeleri için yapılmış eskizler, Kuşadası Kongre Merkezi. Çok özel ve küçük bir tasarım olan, eşi ve torunu için gerçekleştirdiği, seramik iç içe geçmiş küçük küreler.

Nezih Hoca, mimarlık ve eğitim deneyimini yazarak aktarmadı. Bu birikimin hep daha fazla sayıda yazılı kaynağa dönüşmüş olması, ondan sonra gelen nesillere aktarılması çok yararlı olurdu diye düşünmüşüzdür. Belki de düşüncelerini, taslaklarını ve projelerini çizgilerle çok iyi anlattığı için yazıya gerek duymamış olabilir. Çalışma arkadaşları ve öğrencileri Nezih Eldem mimarlığı ve hocalığını kaleme aldılar. Gerçekleştirmiş olduğu yapılar da onun mimarlığa duyarlı yaklaşımını sergilediler. Ressamlığı, katıldığı resim sergileri, Güzel Sanatlar Akademisi'nde aldığı eğitim, İtalya'da geçirdiği iki yıl, Gio Ponti ile tasarım çalışmaları, İTÜ'de Mekân Örgütlenmesi ve Donatımı Kürsüsü Başkanı olması onun mimarlık ve tasarımla dolu geçen yaşamını özetlemektedir aslında. Nezih Eldem'in mesleğe yaklaşımında onu farklı kılan, döneminin deyişiyle “mimarlıkla hocalığı birlikte gerçekleştiren” Türkiye'deki sayılı kişilerden olmasıydı. Bu farklılık sadece, mimarlık uygulamaları gerçekleştiriyorken hocalık yapmasında değil, aynı zamanda ressam olması, obje ve mobilya tasarımı gerçekleştirmesi, yani kısacası mimarlık, tasarım ve sanat alanına çok yönlü ve bütüncül bakabilmesinde yatmaktadır.

Güzel sohbetleri sırasında babası ile arasında geçen bir anısını aktarmıştı. Mimar olarak mezun olduktan sonra asistan olmak istediğini babası ile görüştüğünde, babasının kendisine bir nasihati olmuş. Hocalığın tüm ömür boyu sürdürülmesi gereken bir uğraş olduğunu hatırlatmış. Bu nasihati kendisi benimsemişti ve öğrencilerine de aktarırdı. Babasının nasihati doğrultusunda yıllarca öğrenci yetiştirdi, tasarım üzerinden düşünmeyi ve çevreye bakabilmeyi öğretti.

1. TAÇ Vakfı Ödül Töreni, 1983 (Soldan sağa: Aptullah Kuran, Sema İhtiyaroğlu (Soygeniş), Nezih Eldem, Murat Soygeniş, Sedat H. Eldem)

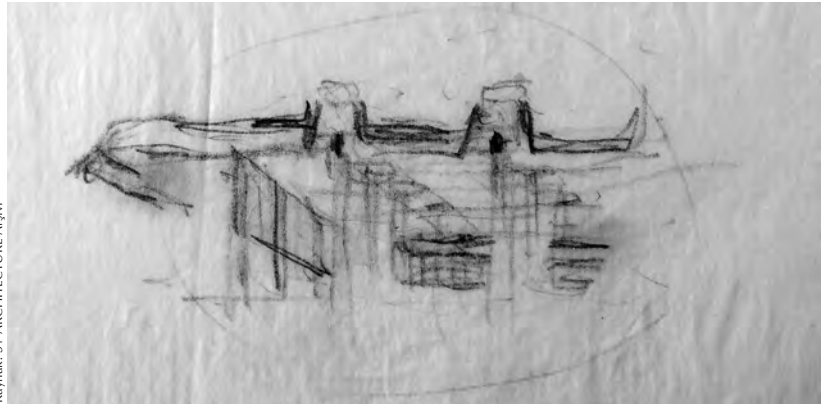
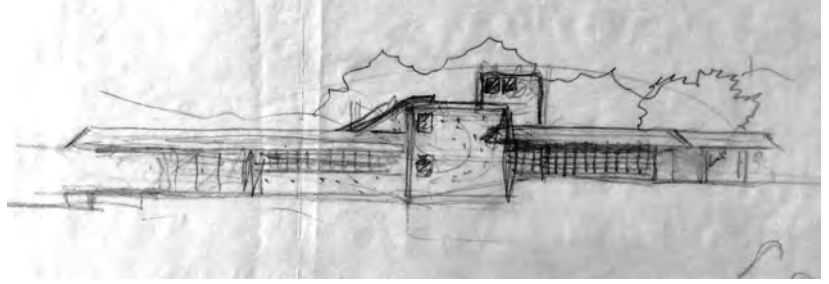
2. Nezih Eldem'in M. Soygeniş'in öğrenci projesi Süleymaniye'de öğrenci yurtları için tashih eskizi (solda), M. Soygeniş'in eskizi (sağda), 1981

Nezih Eldem'in öğrencileri olarak bugün bile hatırimızda kalan çok güncel ve değerli anı ve öğretiler var. Proje derslerinde eskizler eşliğinde projeyi geliştirmeye verdiği önem çok değerli bir öğreti oldu benim için.¹ Proje tashihlerinde yumuşak uçlu kara kalem ile çizilen çizgiler, düzlem tanımlamak için parmağının ucu ile hafifçe yayarak griye dönüştürdüğü satırlar ve tüm bunların heyecanla anlatılan senaryo eşliğinde gözlerinizin önüne serilmesi... Bunlar adeta büyüleyiciydi. Öğrencisi olan herkes bunları hatırlayacaktır. Öğrencilik sonrası hep devam etmiş olan dostluğumuz, ABD'nden gelip gittiğimiz yıllarda Eyüp'te gerçekleştirdiği çarşı projesine birlikte gezilerimiz. En küçük detayına kadar proje ile ilgili bilgileri benimle² paylaşmasını ve meydana kaplayan taşların nasıl kesildiğini anlatmasını unutamam. Konu konuyu kovalar, projelerden, mimarlıktan ve kültürle ilgili konulardan konuşurduk. Askerî Müze'deki çalışmalarını anlatırken, "tuzluk" adını taktığı sergileme dolaplarını da keyifle anlatırdı. Bir görüşmemizde kendisini Mimarlar Odası'nın Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri programı kapsamında Mimar Sinan Büyük Ödülü'ne aday göstermek istediğini söylemiş ve düşüncesini sormuştum. Kabul etmişti. O dönemde sıklıkla buluşup, projeleri üzerinden konuşup, elimde bulunan pano tasarım örneklerini hocamla paylaşmıştım. Bir öğrencisi yardımıyla panoları hazırlatmış ve ödül programına göndermiştik. Ne güzel paylaşımlardı bunlar.

Mimari proje stüdyo dersini onun grubundan almıştık. Çok önem verdiği tarihî çevrede, Süleymaniye'de üniversite kitap satış birimi ve menza, yine aynı bölgede öğrenci yurtları ve Şişhane'de otobüs terminali projelerini tasarlamıştık. Bu projelerden birisiyle, öğrenci iken ilk kez proje ödülü aldık. Proje derslerinde eskizleri ile anlattığı mekânları canlandırışını her zaman hayranlıkla izlemiştik. Bugün hatırladıklarımız, onun çok başarılı tasarımcılığı ve çok güzel eskizlerinin yanında çok iyi bir tasarım hocası olduğu ve tasarım heyecanını öğrencilerine aktarabilmesidir.

Zihinlerimizde o günlerden bir anı... Proje döneminin başlarında bir sıkışma noktasına gelip, boşluğa düşmüşüm³, projenin nereye gideceği konusunda ne yapacağımı bilemiyorum. Kritik almaya gittim, projeye ilgili o kadar heyecanlı şeyler anlatıyor ki, nerdeyse yerimde duramıyordum, zaman kaybetmeden bir an önce eve gidip masa başına oturup proje yapma isteği duymuştum. Çok duyarlı bir mimar ve proje hocası idi. Öğrencilerine o heyecanı, özen duygusunu, tasarım sevgisi ve ilgisini hep verdiğini düşünmüştük. Bugün hoca olarak öğrencilerimize böyle bir duygu verebildiğimizi hissettiğimiz zaman Nezih Hoca'yı anar ve gençlere tasarım tutkusunu, mesleğe sevgi ve saygı duygularını verebildiğimiz için mutluluk duyarız. Aradan geçen uzun yıllara rağmen ondan öğrendiğimiz tasarım yaklaşımı ve heyecanının hâlâ ne kadar önemli ve geçerli olduğunu düşünürüz.

Diğer bir anı ise hâlâ çok anlamlı bulduğumuz ve gençlere öğütlediğimiz bir anıdır. Mezun olduktan sonra başkanı olduğu kürsünün asistanlık sınavına girmek için kendisine danışmaya gittiğim zaman ile ilgili.⁴ Bana hemen başvuru diye güven vermişti. Sınavı kazandıktan sonra da seçilmemdeki sebeplerden en önemlisinin

Kaynak: S+ ARCHITECTURE Arşivi

4. Nezih Eldem'in M. Soygeniş'in öğrenci projesi Şişhane'de otobüs terminali için tashihi eskizi, 1980

"öğrenmeye açık birisi olmam" olduğunu vurgulamış, kendisinin de hep öğrenme içinde olduğunu belirtmişti. O gün sanırım onun neden hâlâ öğrenme içinde olduğunu pek anlamamış olabilirim, benim ise tabii ki öğrenecek çok şeyim vardı. Bugün bu yorumun ne kadar önemli olduğunu daha da iyi anlıyorum. "Bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olma"nın olumsuzluklarını yaşamın her kesitinde deneyimledikten sonra öğrenmeye açık olmanın, her yaşta ve ortamda insana farklı bir boyut kattığını daha iyi anlıyorum. İnsanın öğrenmeyi durdurduğunda aslında hangi yaşta olursa olsun yaşlandığını görebiliyoruz. Onun söylemlerinin hâlâ güncel kalabilmesinde öğrenmeye açık olmasının herhalde payı çoktur.

Bugün uygulamanın içinde olan mimarlar ve tasarım hocaları olarak öğrencilerimize dört yıllık mimarlık eğitiminin sadece mimarlıkla bir tanışma olduğunu, bu tanışmanın çok bilinçli kurulması gerektiğini, hayata ve mesleğe sorgulayarak bakmayı öğrenmenin önemini vurgulamaktayız. Onlara öğrenmenin ve sorgulamanın üniversite sonrasında hayat boyunca artarak devam etmesinin önemini hatırlatmaktayız. Bunları yaparken Nezih Eldem'in öğretilerini hatırlıyor ve etkilerini kendimizde görüyoruz. Ona teşekkür ediyoruz. Biz ve bizim gibi birçok öğrencisine kattıkları için. O bizim için saygın bir hoca, yol gösterici, bir dost, bir meslektaş oldu. Onu, tasarım ile ilgili düşüncelerini çok sevecen bir şekilde her zaman, inatla ve heyecanla gençlere aktaran hocamızı, ülkenin yetiştirdiği iyi mimarı saygıyla anıyoruz. ❖

NOTLAR

1. Barbano, Giuliana (Ed.), "Thinking with Lines and Colors", **Visioning Architecture: The Sketches of Murat Soygeniş**, Aracne Editrice, Roma, s.11, 2017.
2. Murat Soygeniş ile ilgili.
3. Sema Soygeniş ile ilgili.
4. Sema Soygeniş ile ilgili.

Eleştirinin Eleştirisi: İstanbul Tasarım Bienali'ni Tartış(ama)mak

Şölen Köseoğlu

404. sayıda yer alan “Müdürler Müdürü: Neden Artık Tasarım Eğitimine ve Bienaline İhtiyacımız Yok” başlıklı metinde Nizam Onur Sönmez 4. İstanbul Tasarım Bienali'ne yönelik tartışmaların kapılarını aralamıştı. Sönmez'in söylemlerine cevabi nitelikteki bu metinde yazar, “büyük fırsatlar barındıran, alternatifi bulunmayan bir deney ve düşünce paylaşımı platformu” olarak gördüğü Tasarım Bienali'nin işleyişini değerlendiriyor.

1. Sönmez, Nizam Onur, 2018, “4. İstanbul Tasarım Bienali Müdürler Müdürü: Neden Artık Tasarım Eğitimine ve Bienaline İhtiyacımız Yok”, *Mimarlık*, sayı:404, ss.40-44.
2. Sönmez, 2018, ss.40-44.

İlki 2012'de İKSV tarafından düzenlenen İstanbul Tasarım Bienali, geçtiğimiz sonbaharda dördüncü kez gerçekleştirilmiştir. Bienal, 2010 yılından günümüze pek çok uluslararası tartışmaya ev sahipliği yapmış; altı küratörün dördünün mimar olmasına rağmen yalnızca mimarlık alanına odaklanmamıştır. Bienalde tasarımla ilgili disiplinlere ek olarak, politikanın, ekonominin, kültür-sanatın sınırlarının içinde dolaşan, geçişken sınırlarla kurgulanmış projeler içermiştir. Dünyanın dört bir yanından seçilen projeler, yenilikçi fikirleri İstanbul'a taşımışlardır. Sekiz yılın sonunda sergilenen toplam üç yüze yakın proje ile birlikte, bir tasarım / mimarlık müzesinin kısa ömürlü bir örneğini andıran ciddi bir birikim oluşturmuştur. İstanbul'a yayılan sergilere ek olarak bienal yan etkinliklerle İstanbul dışına taşmıştır. Bienale Türkiye'de özellikle öğrenciler ve akademisyenler ilgi göstermiş; mimarlık medyasında tanıtıcı metinlerin yoğunlukta olduğu içerikler ve küratörlerle yapılan röportajlar yer almıştır. Bu konuda yazılan az sayıdaki eleştiri yazısında ise dört bienalin ve sekiz yılın ardından, hâlâ bienale dair yanlış anlaşılan bazı konular yer almaktadır. Bu nedenle bu metin, bienalin işleyişi ile ilgili bazı konuları tartışmak amacıyla yazılmıştır.

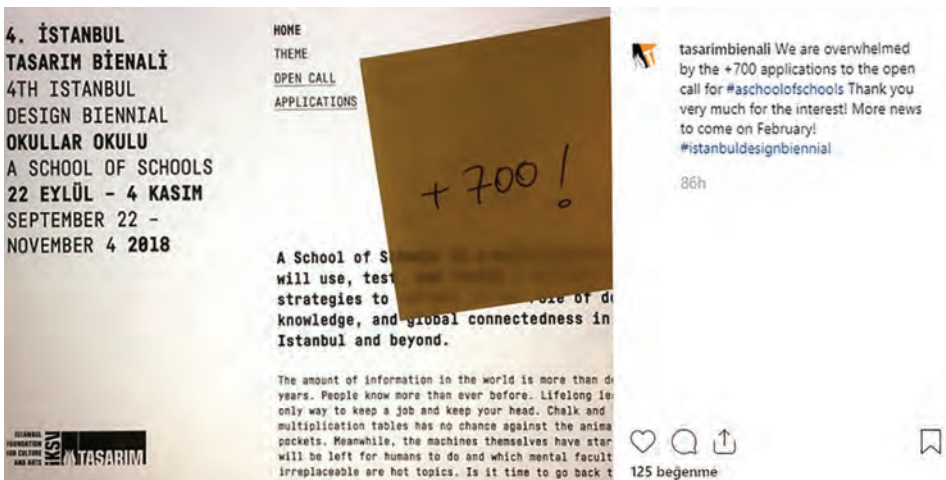
Şölen Köseoğlu
Arş. Gör. Dr., KTÜ
Mimarlık Bölümü

Yapılacak tartışma yoğun olarak en son bienale ve bu bienal hakkında geçtiğimiz aylarda *Mimarlık* dergisinde yayımlanan bir yazıya odaklanmaktadır: “Müdürler Müdürü: Neden Artık Tasarım Eğitimine ve Bienaline İhtiyacımız Yok” başlıklı Nizam Onur Sönmez imzalı yazı;¹ son bienal hakkında detaylı bir okuma gerçekleştirdikten sonra, bienale ihtiyacımız olmadığını iddia ederek sonlanmaktadır. Yazı, bienal hakkında sık karşılaşılan bazı problemleri iddiaları örneklemektedir. Bahsedilen yazıya cevaben yazılan bu yazıda tartışılacak önermeler şu konular etrafında şekillenmiştir: Küratörlerin konumu ve tavrı, bienalin işleyişi, açık çağrı, projelerin seçilme kriterleri, bienalin amacı, son bienalin teması ve çağrı metni.

KÜRATÖRLERİN KONUMU VE TAVRI

Bienal genel olarak şöyle bir süreç izliyor: Önce küratörler belirleniyor, daha sonra küratörler bir araştırma sürecine giriyor ve bir tema belirliyorlar. Temanın duyurulduğu basın toplantısı sonrasında, temayı tartışan projeler için açık çağrıya çıkılıyor ve katılımcılar davet ediliyor. Sonuç olarak, açık çağrıyla gelen projelerden seçilenler de dahil edilerek, en başta belirlenen tema etrafında sergiler kurgulanıyor. Burada önemli olan iki detay var: Sergiye seçilen tüm projeler açık çağrının bir sonucu olmak zorunda değil ve tüm projeler aslında sadece küratörün söylemlerinin bir parçası oldukları için oradalar. Bu nedenle bienalde, küratörün onayından geçmeyen veya Venedik Bienali'nde olduğu gibi açıklanan temayla bağlantı kurmayan bir proje görme ihtimaliniz yok. Yani, açık çağrıya çıkılıyor fakat bienal hakkında bir ön çalışma yapan küratöryel ekibin zihninde, bienalin mesajının ne olması gerektiği zaten net.

Bu aşamada, bienalin başladığı günlerden bugüne devam eden bir yanlış anlaşılma var: Açık çağrıyla gelen projeleri değerlendirilen küratörler, sık sık bir mimari proje yarışması jürisiyle aynı kefeye koyuluyorlar. Küratörlerin başvuruları değerlendirirken “şeffaflık ve güven üzerinden yürütmesi” bekleniyor.² Burada yanlış anlaşılan detaylardan biri şu: Küratör, işlerini bildiği bir isme zihnindeki kurguyu oluşturabilmek için birlikte çalışma teklifi götürebilir. Açık çağrıya çıkan benzer uluslararası etkinliklerde bu durum görülmekle birlikte, bazı sergilerde ise içerik tamamen davet yöntemiyle kurgulanır. Halbuki Türkiye'de bienale ilk günden beri yapılan eleştirilerden bazıları şunlardır: Projesi seçilen bir ismin bienal ekibiyle başka platformlarda daha önce çalışmış olması; daha önce organizasyonda yer almış birinin sonraki yıllarda projesiyle sergiye katılması ya da projesi sergilenen bir ismin projeden bağımsız bir makalesinin de bienalde yer aldığı görülmesi örnek verilebilir. Burada verilen tepki sanki seçici kurul, işi / ihaleyi

1. 4. İstanbul Tasarım Bienali'ne 700'ün üzerinde başvuru yapıldığı duyuruldu.

Kaynak: URL2

tanıdığı şirkete vermiş gibi bir hassasiyetten kaynaklanıyor. Ancak tekrarlamak gerekirse, bu durumda aslında sergilenen projelerin açık çağrının bir parçası olması gerekmiyor; Örneğin, daha ilk bienalde küratörlerden biri, kime, hangi amaçla, nasıl teklif götürdüğünü televizyonlarda anlatmıştı.³ Üstelik tanınan bir isme teklif götürülmesi projenin uygulanabilirliği veya sergilenebilirliği hakkında küratöryel ekibe daha fazla güven veren, daha kazançlı bir stratejidir.

Ayrıca bienal katılımcıları incelendiğinde, aynı isimlerin Türkiye’de birden çok tasarım bienalinde veya hem Türkiye’deki hem de yurt dışındaki benzer etkinliklerde çalışmalarının yer aldığı görülebilir. İlk duruma Ali Taptık, ikinci duruma Merve Bedir örnek gösterilebilir. Aslında sergiler aynı zamanda mimarlık üretiminin yollarından biridir ve sadece bu alandaki çalışmalarla kariyerlerini şekillendiren mimarlar vardır. Yine benzer şekilde Venedik’teki son Türkiye Pavyonu’nun küratöryel ekibinden Yelta Köm üç farklı proje ekibiyle ve bir atölye çalışmasıyla, Cansu Cürgen iki farklı proje ekibiyle, Kerem Piker ise bir projesiyle ilk yıllarından itibaren İstanbul Tasarım Bienali’nde yer almışlardır. Bu örnekler kolaylıkla artırılabilir. Bu anlamda, İstanbul Tasarım Bienali’nin sergilerle düşüncelerini ifade etmek isteyen mimarlara ortam sunduğu ve yurt dışındaki benzer etkinlikler öncesinde deneyim sağladığı düşünüldüğünde, bienal daha da değer kazanmaktadır.

Sonuç olarak bazı katılımcıların bienalin ekibiyle tanışıyor veya daha önce çalışmış olması çok normaldir. Üstelik zaman zaman küratörlük mesleğinin işleyişi veya böylesi bir organizasyonun kotarılması sadece bu tür ilişki ağlarıyla mümkün olabilmişken, değinilen kaygılar yersizdir. Küratörler genel olarak, isterse açık çağrıya çıkmayabilir, çıksa bile açık çağrıdan hiçbir projeye sergide yer vermeyebilir ve sadece işlerini tanıdığı isimlere davet götürerek sergiyi organize edebilir. Sonuncusunu planlamak üstelik çok daha risksiz, güvenilir ve az emek gerektiren bir yöntemken, küratörlerin açık çağrıya gelen projelere ihtiyaç duydukları şüphelidir.⁴ Örneğin, toplamda 64 projenin sergilendiği dördüncü bienale açık çağrı sürecinde 700’ün üzerinde başvuru yapıldığı duyurulmuştur.⁵ Bienal bu yoğun ilgiyi büyük bir başarı olarak değerlendirmiş ve doğru konu seçiminin işareti olarak yorumlamış olmalı;⁶ fakat 753 ile 64 arasındaki matematiksel fark yüzlerce mutsuz insan anlamına geliyor. Sergiler, hatta bazı müzeler ve bienaller bir grup için iyi haber demekken çok daha kalabalık başka bir grup için kötü haber demek. Çünkü küratörlük, aslında tercih yapmak demek. Yüzyıllardır sanatçıların galerilere, Salon’a karşı oldukları, müzelerde sergilenmek yerine kimi zaman müzeleri yıkmak istedikleri hatırlanırsa, “seçki” dışında bırakılanların öfkесinin ilk defa karşılaşılan bir durum olmadığı düşünülebilir. Fakat buradaki farklar, bienalin bahsedilen kurumlar gibi iddialarının olmaması ve seçkiyi sınırlandırma gerekliliğinin somut nedenleridir.

Altı farklı mekânda 64 proje sergilemek tüm küratörlerin tercih ettiği bir durum değildir: 2012’de Emre Arolat’ın “Musibet”inde 32, Joseph Grima’nın “Adhokrasi”sinde 61, 2014’de Zoë Ryan’ın “Gelecek Artık Eskisi Gibi Değil”inde 53 proje yer almıştır. Bahsedilen sergilerin üçü de tek mekâna yerleş-

Kaynak: 4. İstanbul Tasarım Bienali Medya Dokümanları, iksphoto.com/#album/531/vphoto/52734026

2. 4. İstanbul Tasarım Bienali sergi mekânları

mişlerdir. Proje sayıları bakımından şimdilik rekor çok daha kalabalık bir ekiple çalışan üçüncü bienal küratörleri Beatriz Colomina ve Mark Wigley’dedir; beş mekâna yerleşen 72 projeye ek olarak, ilk ve şimdilik son defa, küratöryel ekibin ürettiği altı proje de sergilerde yer almıştır.⁷ Sırf sergiler ile kurdukları ilişki yüzünden küratörler eleştirilecekse belki de başlamak için doğru yer dördüncü bienal olmamalıdır. Dahası, bu bienalde sergilenen 72 projenin hiçbirisi açık çağrıyla seçilmemiştir.⁸ Kaldı ki tema için hayati olan bazı projelerin açık çağrıyla öneri olarak gelmesi mümkün olmayabilir. Örneğin, üçüncü bienalde sergilenen “Cam Adam”, ilk prototipi 1927 yılında gerçekleştirilmiş bir projedir. Yine aynı bienalde, Boğaz’ın altında bulunan, İstanbul’un 8.500 yıl önceki neolitik sakinlerine ait ayak izleri sergilenmiştir.⁹

Tüm bu nedenlerle küratörlerin bienali planlarken ve açık çağrıyı değerlendirirken bir mimari yarışma jürisi gibi süreci yönetmesini beklemek aslında çok da anlamlı değildir. Bienal daha fazla projeyi barındıramıyorsa ortaya çıkan enerjinin nasıl değerlendirilebileceği tartışılmalıdır. Türkiye’deki bir platformda, Türkiye’den ve başka ülkelerden yüzlerce insanın tasarım konusunu tartışmayı istemesi asıl önemli olan durumdur.

ÇAĞRI METNİ VE SEÇİLME KRİTERLERİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

En sonuncu ve dördüncü Tasarım Bienali “Okullar Okulu” temasıyla, bu sefer geleneksel bienal katılımcılarına -“tasarımcılar, mimarlar, bilim insanları, mühendisler, şefler, zanaatkarlar, aktivistler”¹⁰- ek olarak başka iki grubu süreci şekillendirmek üzere davet etmiştir: “okullar” ve “öğrenciler”.¹¹ Zaten öğrenciler ve okullar ilk bienalden itibaren sadece izleyici olarak değil, atölye ve akademi etkinliklerinin bir parçası olarak sürece dahil etmeye çalışılırken bu sefer aktif bir katılımı bienalin öznelere olmaları hedefleniyor, hatta kendileri bienal tarafından konu ediliyordu. Fakat burada önemli bir detay var, bienal klasik anlamda öğrencilerden bahsetmiyor: “Öğrenici” derken kastedilen “tasarım konusundaki uzmanlığı, geçmişi ya da tecrübesi ne olursa olsun, bienaldeki okullardan birisine katılmaya istekli, keşif ve dönüşüm konusunda zihin açıklığı sergileyebilecek olan kişiler”. Yani aslında Sönmez’in tanımladığı gibi mimarlık okulları ile ilgili bir durum yerine, alanın içinden insanların ve geriye kalan herkesin, bildiklerini sorgulamaya davet edildikleri düşünülmelidir. Bu cümleye bir uyarı

3. “Ekümenopolis, Tasarım Bienali ile Çalışmayı Reddetti”, medyatava.com/haber/ekumenopolis-tasarim-bienali-ile-calismayi-reddetti_83796 [Erişim: 21.06.2019]
4. İkinci bienalin küratörü, bienalden önce hiç açık çağrı ile çalışmadığını dile getirmiştir. “Gündelik Fikirler Meydanı”, xxi.com.tr/i/gundelik-fikirler-meydani [Erişim: 21.06.2019]
5. Açık çağrı başvuru süresinin bitmesi sonrasında, 22 Aralık 2017’de bienalin instagram hesabında şu duyuru paylaşıldı: “#okullarokulu için yapılan açık çağrıya 700’den fazla başvuru ulaştı. İlginiz için çok teşekkür ederiz. Şubat ayında yeni haberlerle karşınızda olacağız!”, URL2. instagram.com/p/Bc_9YOKgFFk/ [Erişim: 04.03.2019]
Daha sonra başvuru sahiplerine gönderilen elektronik postalarla Sönmez’in de belirttiği gibi 753 başvuru yapıldığı duyuruldu.
6. Aslında 2014 yılından 2018 yılına başvuruların sayısında bir değişiklik yok, 2014’teki ikinci bienalin küratörü 800’e yakın başvuru değerlendirdiklerini söylemişti: “800’e yakın başvuru oldu ve bunların 55’i bienalde yer buldu”, xxi.com.tr/i/gundelik-fikirler-meydani [Erişim: 21.06.2019]
7. Burada yer alan bilgilere bienalin katalog kitaplarından ulaşılmıştır.

3. "Cam Adam" 3. İstanbul Tasarım Bienali kapsamında Galata Özel Rum İlköğretim Okulu'nda sergilendi.
Kaynak: bizinsanmiyiz.iksv.org/sergi/cam-adam/

8. Üçüncü bienalin açık çağrısı, sadece iki dakikalık kısa videolar için yapılan çağrıyla sınırlanmıştır. Bu durum ilk bienalin direktörü tarafından da eleştirilmiştir: sanataak.com/view/ozlem-yalimdan-3-ksv-istanbul-tasarim-bienaline-agir-elestiri [Erişim: 21.06.2019]
9. Colomina, Beatriz; Wigley, Mark, 2016, Biz İnsan mıyız? Türemünün Tasarımı / 2 saniye, 2 gün, 2 yıl, 200 yıl, 200.000 yıl, 3. İstanbul Tasarım Bienali, İstanbul Kültür Sanat Vakfı.
10. URL1. "4. İstanbul Tasarım Bienali'nin Teması Açıklandı", aschoolofschools.iksv.org/tr/#section-press-detailink [Erişim: 05.03.2019]
11. Öğrenciler ilk günden beri bienalin en büyük izleyici kitlesi. Örneğin, son bienal ziyaretçilerinden % 48'inin öğrenci olduğu duyurulmuştur. instagram.com/p/BqEwVzVApzj/ [Erişim: 04.03.2019]
12. URL1.
13. Sıcak şarap eşliğinde gerçekleştirilen benzer etkinlikler bu alının yaratıcılarındandır. Bkz: "90 Depar", 2011, Salt Beyoğlu, saltonline.org/tr/207/90-depar [Erişim: 04.03.2019]
14. Ova, Deniz; Yücel, Merve; Türkay, Bahar, 2018, Jeff Talks: Manifesto, Studio-X İstanbul, yayımlanmamış konuşma metinleri.

eşlik eder, bienal finansal meseleler için "gayret gösterecek olsa da başvuruların bu konularda da yaratıcılık sergilemeleri" ve "uygulama ve sergileme konusunda uygunluk ve kaynak belirtmeleri" beklenmektedir,¹² buradan finansal olarak kendi kendine yetebilecek projelere öncelik verileceği anlaşılmaktadır. Bu olumsuz durum Sönmez'in eleştirerek dikkat çektiği fakat aslında en başından itibaren metinlerde yer aldığı için pek de şaşırtıcı olmayan bir durumdur.

Bütçe meselesi önemli bir konudur. İKSV ve bu tür etkinlikler hakkında düşünmek koskoca holdinglerden akan sonu gelmez paralar hayal etmekle sonuçlanabilir,¹³ fakat tam tersine bienal direktörü her kararı bütçeyi düşünerek aldıklarını söylemiştir.¹⁴ Yani bütçenizle gelerseniz kabul edilme ihtimaliniz muhtemelen daha yüksek. Bunun dışlayıcı ve ötekileştirici bir durum olduğu ortadadır. Diğer taraftan, açık çağrı sonucunda ana sergiye değil de atölyelere veya akademi programına kabul edilme ihtimaliniz daha yüksektir. Bu türden etkinlikler, merkezde sergilerin durduğu bir kurguya sahip olsa da atölyeler ve diğer yan etkinlikler, temas edilebilecekleri insanlara yönelik potansiyel düşünüldüğünde daha kıymetlidir. Bu yan etkinlikler, üstelik serginin aksine İstanbul ile sınırlı kalmamaktadır. Yan etkinliklerle İstanbul dışındaki şehirlerde etkinlikler gerçekleştirilebilmesi çok önemlidir.

Temaya dönersek, çağrıda bahsedilen öğrenci, öğrenci olmadığı gibi bahsedilen okul da bizim bildiğimiz tasarım okulu değildir.¹⁵ Yani açık çağrı, Sönmez'in iddia ettiğinin aksine Türkiye'deki yüz küsur tasarım okulunun işleyişlerini (ne kadar yenilikçi olursa olsun) bienale taşımaları için yapılmış bir çağrı değildir: "Geleneksel pedagojik teorileri ve öğrenci-öğretmen, soru-cevap gibi çift kutuplulukları yıkan ya da yeni bir çerçeveye oturtan"¹⁶ projelerin istendiğinin altı çiziliyor. Sonuçta bienal, eğitimle ilgili bir kongre veya bir çalıştay değildir. Daha önce benzeri yapılmamış bir etkinlik kurgulama iddiasında olan, bienal gibi oluşumlardan beklenmesi gereken aslında tam da bu tavidir.

Daha önemli olan konular da şunlar: Okuldan ne anladığımız ve etkinliğin bir "Tasarım" bienali olmasının doğal sonuçları. Öncelikle okul; çağrı metni şu cümleler ile açılır: "İşinize de, aklınıza da sahip çıkabilmenin tek yolunun hayat boyu öğrenmeye devam etmek olduğu söylenip duruyor." ve "Alternatif tasarım eğiti-

15. Mimarlık okulların fotoğraflandığı ilginç bir istisna bu genellemenin dışındadır. Altı mekandaki altı serginin konu edindiği altı okulun isimleri şunlardır: "Bozum Okulu", "Dünya Okulu", "Zaman Okulu", "Akışlar Okulu", "Ölçekler Okulu" ve "Sindirim Okulu".
16. URL1.
17. URL1.
18. İlk duyurulan sekiz başlık: "Ölçüler ve Haritalar", "Zaman ve Dikkat", "Akdeniz ve Göç", "Felaketler ve Depremler", "Yiyecekler ve Gelenekler", "Örüntü ve Ritim", "Para ve Sermaye" ile "Parçalar ve Cepler". Bu sekiz başlık yukarıda 15. notta değinilen altı başlığa dönüşmüştür. Bu orijinal sekiz başlık hakkında detaylı bilgi için şu adrese gidilebilir: URL1
19. İlk bienal dışındaki tüm bienallerin ücretsiz olacağı duyurulmuşsa da, üçüncü bienalin sergilerinden birinin yer aldığı İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ni ziyaret etmek için, müzenin giriş ücretinin ödenmesi gerekmiştir.
20. Sönmez'e konuyu açtığı için teşekkür ederim.
21. Yazıda yer alan kaynakların bazılarını ve bienale dair bazı verilere, Prof. Dr. Asu Beşgen'in danışmanlığında tamamladığım "İstanbul Tasarım Bienali: Bir Manifesto Olarak Bienal" isimli doktora tezim için yaptığım araştırmalar sırasında ulaştım.

mi inisiyatifleri [...] yaşamının, çalışmanın, diğerleriyle ve kendi kendimizle bağlantı kurabilmenin alternatif yollarını da test etti." Yani zaten bu etkinlik bir tasarım bienali olduğu için asıl amaç tasarımı tartışmak: "Günümüzde tasarım, sorgulamanın, gücün ve eylemliliğin bir biçimi haline geldi."¹⁷ Aslında bienalin hedefi, her yıl olduğu gibi insanın tasarımıyla kurduğu ilişkiyi ele almak. Sadece, bu yılki tartışma öğrenme biçimlerimizi sorgulayarak yapılmak istenmiştir.

Ayrıca, küratör çağrı metninde sekiz ana başlık belirlenmişken, sergiler ziyarete açıldığında başlıkların değiştiği ve orijinal çağrı metnindeki başlıkların yeni metinlerde yer almadığı görülmüştür.¹⁸ Önceki bienallerden farklı olarak, katalog kitabı ve internet sitesi için yeni metinler yazılmıştır. Bu durum şu anlama geliyor, aslında küratör temanın alt bileşenlerini süreç içinde yeniden kurgulama esnekliğini sağlamış ve eleştirildiği kadar kendi bakış açısını dayatan, kendini serginin üzerinde gören bir konuma yerleşmemiş.

SONUÇ YERİNE

Bienal benzeri etkinlikler tartışılırken, yazıların merkezine küratörü oturtmak gibi bir alışkanlık var. Etkinliklerde, küratörün ne yaptığının / söylediğinin, geri kalan herkesten önemli görüldüğünü eleştirmek için yine sadece küratörün kendisini tartışan metinler; küratörlere eleştirdikleri otoriteyi, gücü, önemi veren kaynakları yeniden üretiyorlar. Küratörden bahsetmek yerine, üç yüze yakın projeden birini seçip tartışmak, bu projeleri gerçekleştiren yüzlerce insanın sesine odaklanmak, çok daha verimli sonuçlar doğurabilir. Bu örnekte ise küratörler, kısmen, süreci daha katılımcı hale getirmek için çaba harcamışlardır. Projeleri açık çağrıyla seçmediklerinde de serginin kalitesinin azaldığını iddia etmek mümkün değildir.

Aslında genel olarak, bienalin tasarım alanı ile ilgili tarihe düştüğü not, toplumsal sorunlara dikkat çekme çabası ve ortaya çıkardığı enerji, bienalin organizasyonu ile ilgili tüm detaylardan daha önemlidir. Bienalin kıymeti, ufuk açıcı yüzlerce uluslararası projeyi Türkiye'de, tasarım hakkında sorular sorarak, eleştiriler gündeme getirerek, bir itiraz mekanizması biçiminde çalışarak, ücretsiz¹⁹ ve ulaşılabilir mekânlarda sergilemesidir. Bienal, benzerleri ile kıyaslandığında aslında oldukça genç bir etkinliktir. Buna rağmen uluslararası üne sahip kuramcılar ve küratörlerle çalışılması onu başarılı bir etkinlik yapmıştır.

Bu yazı bienalin işleyişi hakkında bazı bilgileri gündeme getirerek, tartışmaya daha gerçekçi bir bakış açısı kazandırmak üzere yazılmıştır.²⁰ Bienalin gerçekten problemli alanlarını eleştirmek kuşkusuz onu daha iyi yerlere getirecektir. Fakat eleştiri metinleri, eksikliklerine rağmen özellikle genç izleyicileri yeni fikirlerle tanıştırmak konusunda inanılmaz fırsatlar barındıran ve alternatifini bulunmayan bir etkinliğe, gerçek dışı bir biçimde ihtiyaç duyulmadığını önererek bitiyorsa, bunun çok problemli bir durum olduğunu belirtmek gerekiyor. Yine de bienalin ilk zamanlara kıyasla daha çok benimsendiğini görmek umut vericidir. Bunun gibi yazılar bienalin ne türden fırsatlar barındırdığını anlayabilmek ve yeni potansiyeller önermek için bir adım olabilirse süreçten herkes kazançlı çıkabilir.²¹ ❖

Minareye Kılıf: İnsanlık Anıtı Nasıl Yıkıldı?

Zeynep Aktüre

Ülkemizde tekil yapıların veya alanların kültür varlığı olarak tescillenerek koruma alanlarının belirlenmesi, tescile konu olan varlıkların kendilerinin korunması dışında, özellikle kentsel rantı artıran imar planlarına karşı kent kimliğinin korunması amacıyla meslek odaları ve ilgili uzmanların başvurduğu yöntemler arasında bulunmaktadır. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun (Yüksek Kurul) ilke kararlarındaki tanımlara göre yapı ve alan ölçeğinde tescilli tüm kültür varlıklarına her türden müdahale ile birlikte koruma alanlarında yapılacak uygulamalar, ilgili koruma bölge kurulu onaylı projeler yoluyla gerçekleştirilir. Koruma alanı, taşınmaz kültür varlığı statüsündeki "tek bir yapı veya yapı grubu (külliye) ile ilişkili, o yapıyı etkileyen ya da yapıdan etkilenen" bir alandır ve bu alandaki yapılaşma ile diğer koşullar, koruma alanı olduğu taşınmaz kültür varlığının görünümünü ve çevresiyle fiziksel ve işlevsel uyumunu koruma hedefiyle belirlenir. Sit alanları dışında, üzerinde korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı bulunan koruma alanı belirlenmemiş tescilli parsellerin koruma alanı, parsel komşu olan veya aralarından yol geçse dahi parsel cephe veren parsellerdir.¹

Mehmet Aksoy'un Kars'ın Üçler Tepesi için tasarladığı İnsanlık Anıtı'nın yıkımının hangi yasal temele oturduğu merakıyla başlayan ve bu yazıda resmî belgeler², görüşmeler³ ve basın haberleri üzerinden ulaşılabilen sonuçların bir kısmı paylaşılan araştırma, anıtın yıkımının yukarıda özetlenen yasal çerçeveye göre tescilleme ve koruma alanı belirleme işlemleri sonucunda gerçekleştiğini göstermiştir. Bu yazıda, anıtın yapım ve yıkım süreci kısaca hatırlatıldıktan sonra yıkıma yasal dayanak oluşturan ana kurumsal kararlar özetlenmekte ve Türkiye'de geçerli kültür varlıklarını koruma mevzuatının yıkım sürecindeki araçsallığına dikkat çekilmektedir.⁴

SINIR KENTİ KARS'I MARKA KENT YAPACAK SİMGE: İNSANLIK ANITI

Türkiye-Ermenistan sınırındaki Kars, yüzyıllardır sınır kenti olmanın etkilerini yaşamaktadır. Sınırın 1993'te kapanması, Kars ili genelinde Soğuk Savaş dönemiyle başlayan gerilemeyi hızlandırmıştır. Naif Alibeyoğlu'nun Kars Belediye Başkanı olduğu 1999-2009 döneminde kent merkezini bir cazibe alanına dönüştürerek Kars'ı bir "marka kent" yapma girişimi, merkezî yönetimin desteğiyle, yirmi yıl sonra Kars Belediyesi'nin büro eşyalarına haciz gelecek aşamaya varacak yoksullaşmayla mücadele yönünde atılmış en ciddi adımlardan biridir. Kentin yalıtılmışlığına da son verecek şekilde kurumsal işbirlikleriyle yürütülen markalaşma sürecini başlatan eylemlerden biri, Kars doğumlu Oktay Ekinci'nin TMMOB Mimarlar Odası Başkanı olduğu

Kars'tan, 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri sonrasında üç önemli haber geldi. Mayıs başında "Kars Merkez Koruma Amaçlı İmar Planı ve Kentsel Tasarım Projesi Yapımı İşi" Kars Özel İdaresi Genel Sekreterliği tarafından ihaleye açıldı. Mayıs ortasında bir önceki MHP döneminden devreden 338 milyon TL borç nedeniyle Kars Belediyesi'ne büro eşyalarına kadar haciz geldiğini "Kars Belediye Başkanı Ayhan Bilgen'in başkan koltuğuna haciz geldi" başlığıyla öğrendik. Temmuz ortasında ise Anayasa Mahkemesi'nin, heykeltıraş Mehmet Aksoy'un İnsanlık Anıtı'nın 2011'de yıkılmasının anayasaya aykırı olduğu yönünde 2014'te yaptığı bireysel başvuruyu beş yıl sonra gündemine alarak yıkım nedeniyle Aksoy'un anayasada güvence altına alınan ifade ve sanat hürriyetlerinin ihlal edildiğine karar verdiğini okuduk. Bu yazıda, Kars'ı yeniden Türkiye gündemine taşıyan bu üç haber arasındaki bağlantıya işaret edildikten sonra, Türkiye'deki koruma mevzuatının İnsanlık Anıtı'nın yıkım sürecindeki fazla yaygın bilinmeyen araçsallığına dikkat çekiliyor.

dönemde Belediye ve Oda işbirliğiyle Kars Kafkas Üniversitesi'nde "kimlikli gelişen bir Kars için" düzenlenen "2000'lerde Kars" etkinlikler dizisidir.⁵ 2019 Mayıs ayı başında ihaleye çıkan Kars Merkez Koruma Amaçlı İmar Planı ve Kentsel Tasarım Projesi'nin hazırlayıcısı, Kars Belediyesi'nin bu programın sonuç bildirgesi doğrultusunda ÇEKÜL Vakfı ve Anadolu Üniversitesi uzmanları ile başlattığı Kars kültür mirası envanteri ve kentin bu mirası koruyarak kimlikli gelişimini sağlayacak planlama çalışmalarıdır. 2002'de tarihinde ilk kez Kars'ta, bu çalışmaları yürüten uzmanlarla birlikte toplanan Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (Erzurum Kurulu), 107 olan tescilli eser sayısını 209'a çıkarmış, tarihî dokuyu kentsel sit alanı ilan ederek bölgede yedi-sekiz katlı kimliksiz apartmanlaşmaya izin veren İller Bankası'nın 1988 tarihli imar planını geçersiz kılmış ve koruma amaçlı imar planı sürecini başlatmıştır.⁶ Tescilli yapılardan bir kısmı Kars Belediyesi'nin girişimleriyle restore edilerek kent konseyi, kadın dayanışma merkezi, güzel sanatlar galerisi gibi işlevlerle kamu kullanımına açılmıştır. Bu

Zeynep Aktüre
Dr., İYTE Mimarlık
Bölümü

1. Kars'ın Üçler Tepesi'nin kente kattığı derinliği gösterir bir kare, Temmuz 2008

2. Kars'ın Üçler Tepesi'nin yamacındaki koruganın kazı öncesi durumu, Temmuz 2008

çalışmalar sayesinde Kars 2023 Turizm Stratejisi'nde Türkiye'nin on altı "marka kültür kenti"nden biri olarak belirlenmiş ve 2008'de İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından "Marka Kent Kars Eylem Planı 2023" hazırlanmıştır.⁷

Bu çalışmalardaki modelin, mütevazı nüfuslarına karşılık yüksek gelir düzeyi ve kentsel hizmetleriyle, gerek ülke gerekse dünya ölçeğinde barış girişimleri ve kültürel etkinlikleriyle etkili olan Cenevre, Lozan, Davos gibi İsviçre kentleri olduğu; kültürel canlanmanın ise kent merkezinde inşa edilecek kültür merkezlerinde düzenlenecek (Altın Kaz Film, Aşıklar ve Kafkas Kültürleri gibi) uluslararası festivaller, turizm fuarları gibi etkinlikler yoluyla gerçekleşmesinin öngörüldüğü anlaşıyor.⁸ Rio'daki İsa heykeli, Paris'teki Eiffel Kulesi türü bir anıtın da aynı markalaşma stratejisinin parçası ve amblemi olarak düşünüldüğünü belirten Alibeyoğlu, Kars'ın simgesi olacak anıtın, Kafkasya'daki çelişkileri bertaraf edecek kardeşlik ve barışın simgesi olmak üzere, (büyük acıların hatırlanması adına anlamlı ancak halklar arasında kan davasını körükleyen) bölgedeki⁹ ve dünyadaki tüm soykırım anıtlarına "karşı-anıt" olmak üzere tasarlandığını; anıt için seçilen

Üçler Tepesi'nin ise altyapı olmadığından belediye hizmeti götürülemeyen bir gecekondu bölgesi iken, yeni hazırlanan imar planında yeşil alan ilan edildiğini anlatıyor. Kars Belediyesi alanda kentsel dönüşüm başlarken, TOKİ'den arsa karşılığı sosyal donatı ve yeşil alanları bulunan yeni bir yerleşim bölgesinde 351 konut satın alıp, büyük çoğunluğu Üçler eteklerinde tapusuz konutlarda yaşayan yoksul nüfusa bedelsiz dağıtarak, projeye gönüllü katılımlarını sağlamış. Ağaçlandırılacak tepede, anıta ek olarak, 50.000 kişilik festival tiyatrosu, yapay şelale ve bir kafe ile kale ve kent merkezine bağlanan teleferik planlanmış.

Mehmet Aksoy ise, Alibeyoğlu ile yaptığı ilk telefon görüşmesinin ardından hazırlayıp Kars Belediye Meclisi'ne sunduğu öneri eskizlerinin benimsenmesi üzerine, uzmanlarla birlikte Kars Kalesi'nden çevreyi incelerken Üçler Tepesi'ni görüp anıta yer olarak önerdiğini anlatıyor. (**Resim 1**) Kars'ın terası gibi duran tepenin kaleyle ve dağlarla anlaştığını, kalenin tersine kentin her yerinden görülebilir olduğundan kente bir derinlik kattığını, ayrıca savaşların yapıldığı bir alan üzerinde yükseldiğinden beklenen içerikle de çok iyi bütünleştiğini çözümlüyor. Tepenin yamacında kalan ve yıllardır hayvan barınağı olarak kullanılan koruganı heykelle bağlantılı savaş-karşıtı bir müzeye dönüştürme fikrinin de bu bütünleşmeyi desteklediğini belirtiyor (**Resim 2**): "Savaş kadar iğrenç, insani olmayan bir şey yoktur. Ben orada bunu söylemeye çalıştım. Savaş karşıtı bir anıttı o. Savaşları yeren bir anıttı. Savaşlar insanı insana düşman eder, kardeşi kardeşe düşman eder, kendini kendine düşman eder. Ana fikir, buydu. Bu, çok geldi insanlara." Aksoy tepenin doğal yüksekliğinin üzerinde 10.5 metrelik bir kaideden 24.5 metre yükselecek anıtı "belleği sembolize eden ikiye bölünmüş insan ve vicdanı sembolize eden kanayan bir göz" olarak betimliyor (**Resim 3**): "Bu insan ikiye bölünmüş, karşı karşıya konulmuş, birbirine düşman edilmiş. Aslında aynı insan. Bu aynı insandan bir tanesi bilinçlenmiş ve bir el uzatıyor. Elin etrafındaki her şey mekanik, put gibi, duvar gibi duruyor. O el, insanlığa daveti simgeliyor."¹⁰ (**Resim 4**)

MHP Kars İl Başkanı Oktay Aktaş'a göre ise eli uzatan, savaşı kazanmış muzaffer komutan edasında bir Ermeni, diğeri ise mahcup bir Türk'tü.¹¹ Aralarındaki boşluk ise Türkiye topraklarının bölünmesini simgeliyordu çünkü anıt, Ermeni diasporasının 2015 için planladığı, Kars'ı Ermenistan Cumhuriyeti'ne karşılık gelen Doğu Ermenistan'ın Türkiye Cumhuriyeti toprakları içindeki Batı Ermenistan ile birleşmesinden sonraki dönemin başkenti olarak hazırlama yönünde önemli bir adımdı. Avukat Aktaş, bu adımın geri alınması amacıyla başlattığı hukuki süreci Aksoy'un heykelin uzantısında savaş karşıtı bir müze olarak düzenlemeyi düşündüğü koruganın tarihî miras değeri üzerinden ilerletti. (**Resim 5**)

İNSANLIK ANITI'NI YIKIMA GÖTÜREN TESCİL VE DAVA SÜRECİ

Kars Belediye Meclisi Aksoy'un eskiz önerisini, Alibeyoğlu'nun ANAP'tan sonra AKP'den Kars Belediye Başkanı seçildiği Mart 2004 seçimlerinden sonra, Kasım 2005 başında oy birliğiyle kabul etti.¹² İmzalanan sözleşme uyarınca Belediye Aksoy'a hey-

3. Mehmet Aksoy'un Kars'ın Üçler Tepesi için tasarladığı İnsanlık Anıtı'nın maketi, Mayıs 2008

4. Mehmet Aksoy İnsanlık Anıtı'nın el parçası üzerinde çalışırken, Eylül 2009

5. Mehmet Aksoy Üçler Tepesi'nin yamacındaki koruganı temizlik sonrası incelerken, Eylül 2009

6. İnsanlık Anıtı'nın inşa süreci, Mayıs 2009

kel yapım bedelinin üçte biri olan 120.000 TL ön ödeme yaptı.¹³ Haziran 2006'da heykel yapım işi mevzuat gereği ihale yoluyla başlatıldı.¹⁴ (**Resim 6-8**) Ancak, Aktaş'ın başvurusu üzerine Erzurum Kurulu, yapıma başlanan parseldeki II. Dünya Savaşı zamanından kalma makineli tüfek siperleri ve altındaki tonozlu savunma yapısını Kasım 2006'da kültür varlığı olarak tescillledi.¹⁵ Yasa gereği tescilli yapıların bulunduğu ve koruma alanlarını oluşturan komşu parsellerdeki tüm uygulamalar Koruma Bölge Kurulu ön onayı gerektirdiğinden, tescil kararı sonucu, radye temelleri tamamlanmış durumdaki anıtın yapımı durduruldu. Belediyenin Aralık 2006'da yaptığı ön onay başvurusunu¹⁶ uzman raporuna dayanarak¹⁷ aynı ay karara bağlayan Erzurum Kurulu, "mülkiyeti Kars Belediye Başkanlığına ait ve herhangi bir sit içerisinde yer almayan" parselde kayıtlı tescilli taşınmaz üzerine yapılması istenen "anıtın teması ile şehir ve kale ile alan peyzaj ilişkisi açısından uygun olduğuna; kurula sunulan projedeki anıtın yeri ve kaidesi dışında kalan çevre düzenlemesine ait önerilerin (ışıklandırma, zemin ilişkisi, teraslama, genel mekânlar, tarihî doku vb. açılardan) kesinleştirildiği uygulama projesinin" Kurul'a iletilmesine karar verdi.¹⁸ Şubat 2007'de Belediyenin Kurula sunduğu uygulama projesi¹⁹ "tören alanında uygulanacak zemin kaplamanının aralarının çim olması kaydıyla" hemen onaylandı ve durdurulan anıt yapımı yeniden başladı.²⁰ Ekim 2007'de de Belediye

ile Aksoy arasında imzalanan sözleşmede işverenin yapımını üstlendiği "heykel platformuyla ilişkili kafeterya" için ihale açıldı.²¹ Erdoğan'ın "ucube" ifadesi ile yarattığı gündem, yıkımın bu kafeteryanın projelendirilmesi ve parselinin mülkiyetine ilişkin sorunlara dayandırıldığı olgusunu gölgede bıraktı. (**Resim 9**)

Bu yazıda sonuçları paylaşılan araştırma sürecinde mülkiyet konusunun hangi aşamada gündeme geldiğini anlamak mümkün olmamıştır. Kars Belediyesi'nin Nisan 2008'de, Erzurum Kurulu'nun Aralık 2006 tarihli izin kararında "mülkiyeti Kars Belediye Başkanlığı'na ait" olduğu belirtilen iki parselin kısmen tahsis veya satışı talebiyle, Kars Valiliği Defterdarlık Milli Emlak Müdürlüğü'ne (Milli Emlak) gönderdiği ama hemen yanıt alamadığı yazısı²², tahsis için başvurunun anıtın ve platformuyla ilişkili kafeteryanın yapımına başladıktan sonra yapıldığını belgeliyor. Erzurum Kurulu'nun projeye ilgili Eylül 2008'de peş peşe aldığı iki kararda anıtın içinde bulunduğu parselin "Maliye Hazinesi'ne ait" olduğu ilk kez belirtilirken tescil edilmiş herhangi bir sit alanı içinde bulunmadığı yineleniyor.²³ Bu iki kararın, Aktaş'ın, sürmekte olan inşaatların Erzurum Kurulu'nca aynı parsel içinde tescillenen kültür varlıklarına zarar verdiği ve tarihî önemi tescillenmiş böylesi bir alanda planlanan ölçekte bir yapı grubunun yasal olmadığı yönündeki başvurusunun sonucunda alındığı çikarsanabiliyor.²⁴

7. İnsanlık Anıtı'nın inşa ekibi, Eylül 2009

9. İnsanlık Anıtı, Üçler Tepesi yamacındaki korugan ve kafeterya inşaatıyla birlikte, Eylül 2009

Kararların ilkinde, 1/1000 ölçekli imar planında gösterilen bir koruma alanı belirlenerek bu alan içinde hiçbir uygulamada bulunulamayacağına ve mevcut yapıların yıktırılması gerektiğine²⁵; ikincisinde ise, bu ilk karara dayanarak, Kars Belediyesi'nin Kars Defterdarlığı'ndan kısmi tahsis veya satışını talep ettiği taşınmazın 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 13. ve 14. maddeleri kapsamında satış veya tahsisinin uygun olmadığına hükmediliyor²⁶. Söz konusu iki madde, tescilli kültür ve tabiat varlıkları ile bunlara ait korunma sınırları dâhilindeki taşınmazların gerçek ve tüzel kişilere satışı, hibesi, kiralanması ve intifa haklarının bırakılmasını Kültür ve Turizm Bakanlığı iznine tâbi kılıyor.²⁷ Karar metninde, Erzurum Kurulu'nun satış veya tahsise ilişkin görüşünün Bakanlığın Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından Haziran 2008'de (muhtemelen Belediye'nin Defterdarlık'tan tahsis talebine cevaben) istendiği yer alıyor.²⁸ Erzurum Kurulu'nun, böylelikle, aynı toplantıda belirlediği koruma alanı nedeniyle satışı, hibesi ve kiralanması Kültür ve Turizm Bakanlığı iznine tâbi hale gelen parselin, koruma alanı belirlenmesine neden olan kültür varlıklarının (yani makineli tüfek siperleri ve altındaki tonozlu savunma yapısının) tescilinden önce yapımına başlanan İnsanlık Anıtı ve çevre düzenlemesi için satış veya tahsisi konusunda henüz kazandığı yetkiyi olumsuz yönde kullanarak, İnsanlık Anıtı çevresindeki yapı grubunu alandan temizlenen gecekondu gibi "kaçak yapılaşma" statüsünde bırakmayı seçmiş olduğu anlaşıyor. Bu yazıya kaynak olan araştırma ve görüşmeler yapılırken, dönemin Kars Belediye Başkanı Alibeyoğlu, "heykeli Hazine arazisine yaptırdığı için" çarptırıldığı, temiz sicili nedeniyle 1,5 yıla

8. İnsanlık Anıtı'nın küçük ziyaretçileri, Temmuz 2008

indirilip 18,000 TL para cezasına çevrilen 2 yıl hapis cezasına yaptığı itiraza Yargıtay'ın vereceği kararı beklemekte ve aynı dönemde Kars merkezindeki tescilli bir parsel üzerine yapılan Atatürk Heykeli konusunda benzer bir itiraz gelmemiş olduğuna dikkat çekmekteydi.

İçişleri Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı'nın (Teftiş Kurulu) Kasım 2009'da aldığı bir karardan²⁹, Erzurum Kurulu'nun her iki kararının (aradan bir yıldan fazla zaman geçmiş olmasına karşın) Kars Belediye Başkanlığı ve diğer ilgili kurumlara henüz resmen bildirilmediği için "İnsanlık Anıtı ve Çevre Düzenleme İş" kapsamında Kurul kararlarına aykırı bir uygulama bulunmadığını; ancak, Erzurum Kurul Müdürlüğü'nün Eylül 2009 tarihli bir yazısında³⁰ belirtildiği gibi, Kurul onaylı uygulama projesinde yer almayan kafe binasının izinsiz olarak yapıldığının böylelikle tespit edildiğini öğreniyoruz. Bildirimdeki gecikmenin nedeni, kararların bildirimini yapmakla görevli Erzurum Kurulu Müdürlüğü bünyesinde, mülkiyete ilişkin sorunun çözülmesi için Belediye'ye zaman kazandırma yönünde bir çaba olabilir. İkinci bir olasılık olarak, Ekim 2008 başında, 4. Uluslararası Kafkas Kültürleri Festivali ile eşzamanlı gerçekleşen Tarihi Kentler Birliği Kars Buluşması'na katılan dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay'ın İnsanlık Anıtı'na ilişkin "fevkalade anlamlı bir proje, ben bunu Yüksek Anıtlar Kurulu'na götüreceğim onlar [yani Bölge Kurulu] politik davranmışlar"³¹ görüşleriyle karşılaşılıyor. Dolayısıyla, resmî bildirim yapılmamış olmakla birlikte, Kars Belediye Başkanlığı'nın söz konusu iki Kurul kararından haberdar olduğu, Bakan Günay'ı konu hakkında bilgilendirdiği ve anıtı yerinde inceleyen Günay'ın da Kurul'un politik davrandığını düşündüğü anlaşıyor.

Yüksek Kurul, konuya ilişkin Eylül 2009'da aldığı ilk kararla bilirkişi raporu istiyor.³² Bilirkişi raporu beklenirken İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün Ocak 2010'da Erzurum Kurulu'nun Eylül 2008 tarihli iki kararını Milli Emlak'a bildirmesi üzerine³³, Milli Emlak Belediyeye, 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nun 18. maddesi uyarınca³⁴, aynı maddeye dayanarak temizlediği alanda yapımına başladığı anıt ve kafeyi yıkmakla yükümlü olduğunu hatırlatıyor. Aktaş, Mart 2010'da, yükümlülüğünü yerine getirmeyen Kars Belediye Başkanlığı hakkında suç duyurusunda bulunuyor ve Kars Cumhuriyet Başsavcılığı'na verdiği

dilekçede, anıttan “tamamen hukuka aykırı olarak ve lğdır ilinde bulunan ve Türk Soykırımını simgeleyen anıta karşı bir adım olarak değerlendirilen bir uygulama” olarak söz ediyor.³⁵

Haziran 2010 tarihli bilirkişi raporuna dayanan 6 Ocak 2011 tarihli Yüksek Kurul kararı, Erzurum Kurulu’nun tescil kararından sonraki (Eylül 2008 tarihli iki karar dâhil) esas ve usul yönünden çelişkili ve mülkiyet konusu çözümlenmeden alınmış tüm kararlarının iptaline; “tescilli alana ilişkin mülkiyet durumunun ilgili mevzuat çerçevesinde idarelerce çözümlenmesinden sonra [Kars] belediyesince alana ilişkin getirilecek öneri ve projenin koruma bölge kuruluna sunulmasına” ve “tescil kapsamı dışında kalan ve parsel malikinin izni olmaksızın parselde yapılan inşaat ve fiziki müdahalenin 3194 sayılı İmar Kanunu kapsamında değerlendirilerek ilgili [Kars] belediyesince çözüme kavuşturulmasına” karar veriyor.³⁶ Kararın tarihi, iki gün sonra anıtı “ucube” olarak niteleyen ve yıkılmasını isteyen Erdoğan’ın bu karardan haberdar olma olasılığını akla getiriyor.

KARS’I MARKA YAPAN YIKIM SÜRECİNDE KÜLTÜREL MİRASIN ARAÇSALLIĞI

2009 seçim kampanyasında kendi partisinin belediye başkanlığı döneminde yapımına başlanan heykeli “garabet” olarak niteleyen ve yıkımdan sonra Kars’ın yeni simgesi olarak kent girişine bal ve kaşar anıtı diktireceğini söyleyen Kars’ın Alibeyoğlu’ndan sonraki AKP’li Belediye Başkanı Nevzat Bozkuş³⁷, 1 Şubat 2011’de uygulanmakta olan projenin yıkılıp arazisinin tarihsel dokuya uygun olarak düzenlenmesi yönünde çoğunluk kararı alan Kars Belediye Meclisi toplantısına başkanlık etti³⁸. Böylelikle Kars Belediye Meclisi, Yüksek Kurul’un alandaki mülkiyet sorununun çözülmesi ve kafeterya inşaatının yasallaşması için verdiği fırsatı kullanmamayı seçerek, 2005 yılında oy birliği ile yapımına karar verdiği bir projenin yıkım kararını almış oldu. Bu karar alındıktan sonra, ne Aksoy’un vekili Avukat Turgut Kazan’ın yürütmeyi durdurma başvuruları³⁹ ne Erzurum Kurul Müdürlüğü’nün Kars Belediye Başkanlığı’na Yüksek Kurul kararını hatırlatan yazısı⁴⁰ ne de yıkım ihalesinin tamamlanıp iskelenin kurularak yıkıma başlanacağı gün alanda yapılan yıkım karşıtı gösteriler⁴¹, ihaleyi 272.000 TL’ye alan Avşin İnşaat’ın⁴² 26 Nisan 2011’de saat 06:30’da tek bir getiren bir grubun önünde on dokuz ton ağırlığındaki ilk parçayı keserek başladığı yıkımı⁴³, anıtın sağlamlığı yüzünden planlandığı gibi on günde⁴⁴ dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın seçim gezileri programında yer alan 20 Mayıs 2011 Kars mitingine yetiştirmese de, Almanya’dan getirttiği özel kesici aletlerle, 14 Haziran 2011’de tamamlamasına engel olabildi. Anıttan on yedi parça kesim işinin geçici kabulü 25 Haziran 2011’de yapıldı.⁴⁵ Kesimden arta kalan kısımların kompresörlü kepçe ile parçalanmasıyla 22 Kasım 2011’de Belediye bütçesinden ayrılan 380.500 TL karşılığı tamamlanan yıkım için yapılan ödeme, ekonomisi uzun süredir borç içinde gerilemekte olan küçük bir yerleşim için çok büyük bir miktardı. Yapım için ödenenden yüksek bu bedel, İnsanlık Anıtı’nın yıktıranlar için taşıdığı sim-

gesel anlamın büyüklüğünün tartışmasız tescili olarak yorumlanabilir. Bu anlamdan hareketle İnsanlık Anıtı’nın yapım ve yıkımın gerçekleştiği bağlamın yerel, ulusal ve bölgesel dinamiklerini tartışmayı bir başka yazıya bırakarak buraya kadar özetlenen hukuksal süreç ışığında Türkiye’de geçerli koruma mevzuatının yıkımdaki araçsallığına bakalım...

Hatırlayacak olursak, 8 Ocak 2011’de 96. Sarıkamış Şehitlerini Anma Töreni için gittiği Kars’ın Cumhuriyet Meydanı’nda 5.000 kişilik bir kalabalığa seslenen dönemin Başbakanı Erdoğan, İnsanlık Anıtı için “ucube” ifadesini ilk kez, kültür varlığı olarak tescilleri yıkım sürecini başlatan II. Dünya Savaşı dönemi savunma yapılarından çok farklı bir kültürel referansla kullanmıştı: “Hasan Harakâni’nin türbesinin hemen yanı başında bir ucube oraya koymuşlar. Bir garip bir şey dikmişler. Tabi bu oradaki tüm vakıf eserlerinin, o sanatkârane eserlerin olduğu yerde böyle bir şey olması düşünülemez. Konuyla ilgili olarak belediye başkanımız görevini süratle yerine getirecektir. Bunu süratle bekliyoruz. İnşallah ilk gelişimizde bunu da göreceğiz.”⁴⁶ Bu tarihî konuşmayı hatırlayanlar, bu yazının başlığını okuduklarında söz konusu koruma kararlarının, Selçuklu akınları sırasında (1018-1021) Bizans ordusu ile Kars il merkezi yakınlarında yapılan bir savaşta şehit düşen Horasanlı Hasan Harakâni’nin 1579’da Kars’ı Osmanlı eyalet başkenti yapmak üzere başlatılan imar hareketleri sırasında yeniden inşa edilen türbesiyle ilişkili olduğunu düşünmüş olabilirler.

Ancak, anıtın yıkımına başlandıktan sonra 1 Mayıs 2011’de katıldığı bir televizyon programında, Erdoğan’ın referansını anıtın üzerine inşa edildiği tepeye ve tepedeki tarihî eserlere çevirdiğini hatırlayanlar da olacaktır: “O yer adeta bir tarihtir. Tüm vakıf eserlerinin olduğu bir yerdir ve tamamıyla işgal altındadır. Bu tabyaların olduğu yerin üzerine bu ucube dikilmiştir. Kars halkı sizin dediğiniz kadar rahatsız değil. Kars halkı yapılandan memnun. Bizim rahatsızlığımız sanat eseri değil. Tabyaların üzerinde olmasıdır. Tarihî eserlerin üzerine bir heyula dikilmesinden rahatsızız.”⁴⁷ İnsanlık Anıtı’nın yıkımının Üçler Tepesi’nde kalıntıları bulunan tescilli savunma yapıları nedeniyle olduğunu bilenlerin çoğunun söz konusu yapıların, tescil kararında belirtildiği gibi II. Dünya Savaşı’ndan kalma koruganlar değil, Osmanlı tabyaları olduğunu sanmalarının ana nedeni de bu ve benzeri açıklamalardır. Dolayısıyla, sürecin başından sonuna kadar İnsanlık Anıtı’nın yıkımının gerek hukuksal gerekse söylemsel dayanağını, Kars’ın Selçuklu ve Osmanlı dönemi kültür mirası oluşturmuştur.

İnsanlık Anıtı ile birlikte, ağaçlandırılacak tepede inşası düşünülen 50.000 kişilik festival tiyatrosu, yapay şelale, kafe ve teleferik gibi Kars’ı “marka kent” yapma girişiminin diğer ana unsurlarından da vazgeçilmiştir. Koruma Bölge Kurulları markalaşma gibi hedeflerle kentsel rantı artıran imar kararlarına karşı tescil yoluna başvurduklarında basında sıklıkla kentsel gelişiminin önündeki engel olmakla eleştirilebilirken, Kars örneğinde koruganların tescilinin, İnsanlık Anıtı’nın amblemi olduğu markalaşmayı engellediği

10. Mehmet Aksoy, Kars Kalesi ile inşa halindeki İnsanlık Anıtı arasında, Eylül 2009

yönünde basına yansımış herhangi bir eleştirel görüşe rastlanmamaktadır. Bunun nedenlerinin araştırılmasını siyaset bilimcilere ve sosyologlara bırakarak bu yazıyı Aksoy'un halen Kars Otagarı arkasındaki belediye hizmet alanında (el kısmı hariç) parçalar halinde yatmakta olan İnsanlık Anıtı'nı bir gün yeniden yerine dikme kararlılığının hiç sarsılmaması dileğiyle bitirmek istiyorum. (Resim 10) ❖

*Tüm fotoğraflar Hürriyet Özlük'e aittir.

NOTLAR

1. Madran, Emre; Özgönül, Nimet, 2005, **Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması**, Mimarlar Odası, Ankara, ss.3-38.
2. Ulaşılabilen karar ve resmî yazışmalarda referans verilen, ancak metnine ulaşılamayan belgeler bu bilgi ile birlikte listelenmiştir.
3. Mehmet Aksoy ile İstanbul Cumhuriyet Köyü'ndeki atölyesinde (20.09.2014), Naif Alibeyoğlu ile Ankara'da başkanı olduğu Yerel Yönetimler Derneği'nde (05.12.2014) yapılan görüşmeler. Başka kaynak verilmedikçe Aksoy ve Alibeyoğlu'ndan tüm aktarımlar bu görüşmelere dayanmakta ve kendilerinin izniyle yayımlanmaktadır.
4. Bu yazıda kullanılan görseller, İnsanlık Anıtı'nın inşa sürecini adım adım belgeleyen MSGSÜ Fotoğraf Bölümü Öğretim Üyesi fotoğraf sanatçısı Hürriyet Özlük'ün izniyle yayımlanmıştır. Desteği için teşekkürler.
5. Ekinci, Oktay, 2006, **Kars Kitabı**, Anahtar Kitaplar, İstanbul, s. 78, 135.
6. Ekinci, 2006, s.127, 131, 139.
7. Başaran, Pelin, 2010, "İnsanlık Anıtı' Üzerinden Kars'a Bakmak", **Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Yıllık 2010**, (haz.) Ülkü Zümray Kutlu, Cas Smithuijsen, Bilgi Üniversitesi Yayınları ve Boekman Studies, İstanbul, s.143.
8. Başaran, 2010, s.142.
9. Bölgedeki soykırım anıtları, Ermenistan'ın başkenti Erivan yakınlarında 1967'de açılan Tsiternakaberd Soykırım Anıtı ve Iğdır girişinde 1999'da açılan Ermeniler Tarafından Katledilen Şehit Türkler Anıt Müzesi'dir. Bkz: Salomoni, Fabio, 2016, "Kars ve Iğdır: Türkiye-Ermenistan sınır bölgesinde kimlik, hafıza ve anıtlar" ve Aktüre, Zeynep, 2016, "Sınırdaki boşluk: Kars'ta yıkılan İnsanlık Anıtı", **Mühürlü Kapı: Türkiye – Ermenistan Sınırının Geleceği. Konferans Tebliğleri 2014**, (der.) Altuğ Yılmaz, Hrant Dink Vakfı, İstanbul, ss. 78-92 ve 213-232.
10. Mehmet Aksoy, "Kars Heykel Projesi", mehmetaksoy.com/pPages/pArtist.aspx?palD=627§ion=550&periodID=&pageNo=44&exhID=0&bhcp=1 [Erişim 28.07.2019]
11. Başaran, 2010, s.142, 145.
12. Kars Belediye Meclisi'nin 07.11.2005 tarih ve 153 sayılı kararı. (Metne ulaşılamamıştır.)
13. Aksoy'un Erdoğan'a açtığı manevi tazminat davasının Eylül 2013'te yapılan oturumuna ilişkin bir haberde Kars Belediyesi'nin Aksoy'a toplam 286.000 TL tutarında ödeme yaptığına anlaşıldığı belirtiliyor. Bkz: İspir, Canan, 29.01.2014, "Ucube'nin bedeli 286 bin TL!", **Vatan**. Alibeyoğlu ve Aksoy ise Aksoy'a Kars Belediye bütçesinden yapılan ödemenin 120.000 TL olduğunu çeşitli vesilelerle tekrarlıyorlar. Mahkeme oturumunda gündeme gelen miktar içinde heykelin yapımı için ÇİMENTAŞ firması ile British Council, Goethe Institut gibi Türkiye'de etkinlik gösteren yabancı kültür kurumları ve Norveç gibi büyükelçiliklerin katkılarıyla yapılan harcamaların da hesaplanmış olması muhtemel gözüküyor.
14. 13.06.2006 tarihinde ihalesi yapılan "Merkez Sukapı Mahallesi Çevre Düzenleme ve Anıt Heykel İş'i"nin sözleşmesi 04.07.2006 tarihinde imzalanmış. Aktemur, Dinçer, 14.06.2011, "İnsanlık Anıtı' artık yok", **Milliyet**.
15. Erzurum Kurulu'nun 02.11.2006 tarih ve 421 sayılı kararı. (Metne ulaşılamamıştır.)

16. Kars Belediye Başkanlığı'nın 11.12.2006 tarih ve 2078 sayılı yazısı. (Metne ulaşılamamıştır.)
17. 2006/315 tarih ve sayılı uzman raporu. (Metne ulaşılamamıştır)
18. Erzurum Kurulu'nun 23.12.2006 tarih ve 501 sayılı kararı.
19. Kars Belediye Başkanlığı'nın 06.02.2007 tarih ve 178 sayılı yazısı. (Metne ulaşılamamıştır)
20. Erzurum Kurulu'nun 08.02.2007 tarih ve 523 sayılı kararı.
21. 19.10.2007 tarihinde ihalesi yapılan "Sukapı Mahallesi İnsanlık Anıtında Bir Adet Kafe Yapımı ve Yeni Çevre Yolu Güzergâhında Mevkisi Değiştirilen 150 m²'lik Dairenin Tekrar Yapılması (İşçilik) İş'i".
22. Kars Belediye Başkanlığı'nın Merkez İlçe Sukapı Mahallesi 132 pafta 790 ada 1 parsel sayılı 9090 m² yüzölçümlü taşınmazın 4.245 m²'si ile 12.c pafta 665 ada 3 parsel sayılı taşınmazın 6.000 m²'lik kısmının "halka açık ticari amacı olmayan insanlık abidesi adı altında, içinde anıt, heykel, seyir terası, meydanı ve gösteri sahası bulunan düzenlemenin gerçekleştirilebilmesi için Kars Belediyesi'ne tahsisi veya satışının yapılması"na ilişkin 28.04.2008 tarih ve 824 sayılı yazısı. (Metne ulaşılamamıştır.)
23. Erzurum Kurulu'nun 10.09.2008 tarih ve 1021 ile 1022 sayılı kararları.
24. Başaran, 2010, s.144.
25. Erzurum Kurulu'nun 10.09.2008 tarih ve 1021 sayılı kararı.
26. Erzurum Kurulu'nun 10.09.2008 tarih ve 1022 sayılı kararı.
27. 2863 sayılı Kanun, madde 13: "Hazineye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ait olup, usulüne göre tescil ve ilan olunan, her çeşit korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlığı ile bunlara ait korunma sınırları dâhilindeki taşınmazlar, Kültür ve Turizm Bakanlığının izni olmadan, gerçek ve tüzel kişilere satılamaz, hibe edilemez."; madde 14: "Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının itifa haklarının, belirli sürelerle kamu hizmetlerinde kullanılmak üzere, Devlet dairelerine, kamu kurum ve kuruluşlarına, kamu menfaatine yararlı milli derneklere bırakılması veya gerçek ve tüzel kişilere kiraya verilmesi, Kültür ve Turizm Bakanlığının iznine tabidir."
28. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 11.06.2008 tarih ve B.16.0.KVM.0.10.02.00/35/48 9b-491-105516 sayılı yazısı.
29. Teftiş Kurulu'nun 20.11.2009 tarih ve 294 sayılı kararı.
30. Erzurum Kurulu Müdürlüğü'nün (İçişleri Bakanlığı Mülkiye?) Müfettişliğine gönderdiği 02.09.2009 tarih ve 1047 sayılı yazı. Bu yazıya ulaşılamamış olduğundan, buraya aktarılan bilgiler Teftiş Kurulu Başkanlığı'nın 20.11.2009 tarih ve 294 sayılı kararından gelmektedir.
31. Gazete Kars, 17.01.2011. "Alibeyoğlu'nun basın toplantısı", gazetekars.com/alibeyoglunun-basin-toplantisi-3319h.htm [Erişim 28.07.2019]
32. Yüksek Kurul'un 23.09.2009 tarih ve 757 sayılı kararı.
33. Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün Milli Emlak Müdürlüğü'ne yazdığı 20.01.2010 tarih ve 179 sayılı yazı (yazıya ulaşılamamıştır)
34. 775 sayılı Gecekondu Kanunu, madde 18: "Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra, belediye sınırları içinde veya dışında, belediyelere, Hazineye, özel idarelere, katma bütçeli dairelere ait arazi ve arsalar veya Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerde yapılacak, daimi veya geçici bütün izinsiz yapılar, inşa sırasında olsun veya iskân edilmiş bulunsun, hiçbir karar alınmasına lüzum kalmaksızın, belediye veya Devlet zabıtası tarafından derhal yıktırılır."
35. MHP İl Başkanı Oktay Aktaş'ın Kars Cumhuriyet Başsavcılığı'na verdiği 24.03.2010 tarihli dilekçe.
36. Yüksek Kurul'un 06.01.2011 tarih ve 777 sayılı kararı.
37. Şubatlı, Tülay, 2011, 04.06.2011, "İnsanlık' gitti, yerine 'bal ve kaşar' anıtı yapılacak", **HaberTürk**, haberurk.com/kultur-sanat/haber/636814-insanlik-gitti-yerine-bal-ve-kasar-aniti-yapilacak [Erişim 28.07.2019]
38. Aktemur, 2011.
39. Erzurum Kurulu Müdürlüğü'nün Kars Belediye Başkanlığı'na 21.04.2011 tarih ve B.16.0.KVM.4.25.00.02/36.00.231 sayılı yazısında belirtilen 08.02.2011 gün ve 190 sayılı yazı. (Metne ulaşılamamıştır)
40. Erzurum Kurulu Müdürlüğü'nün 21.04.2011 tarih ve B.16.0.KVM.4.25.00.02/36.00.231 sayılı yazısı.
41. Ergin, Sedat, 27.04.2011, "Cumhuriyet'in boynundaki ilmkik", **Hürriyet**.
42. Şubatlı, Tülay, 06.04.2011, "272 bin liraya 'dilim dilim' olacak", **Haber Türk**.
43. İpek, Turgay; Aktemur, Dinçer 26.04.2011, "Ve 'insanlık' 10.12'de teslim oldu", **Milliyet**. **Vatan**, 26.04.2011, "İnsanlık'ın önce başı gitti". **Güneş**, 27.04.2011, "İnsanlık'ın kellesi tekbirlerle kesildi".
44. **Haber Türk**, 01.05.2011, "Heykele veda".
45. Basında, İnsanlık Anıtı yıkım ihalesini alan Afşin İnşaat'ın işi Eryaman Karot isimli taşeron firmaya verdiği, firmanın eserden kesilmesi planlanan on dokuz parçadan on yedisinin kesimini tamamladıktan sonra parasını alamadığı için Haziran 2011 başlarında işi bırakarak Kars'ı terk ettiği anlatılıyor. Bkz: **HaberTürk**, 09.06.2011, "İnsanlık Anıtı'nın yıkımı durdu"; **HaberTürk**, 14.06.2011, "Kars'ta 'İnsanlık'tan eser kalmadı"; Kuray, Zeynep, 15.06.2011, "İnsanlık Anıtını yıkanlara yapılanlar insanlık dışı", **BirGün**.
46. **Radikal**, 09.01.2011, "Ucube tepkisi".
47. **Hürriyet**, 03.05.2011, "Bu kez 'heyula' dedi".

Hermann Jansen'in Planlama İlkelerini Gaziantep Kent Planı Üzerinden Okumak

Feyza Kuyucu, Yasemen Say Özer

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte birçok alanda gerçekleştirilen yenilikler ve değişimler kapsamında şehirlerin imarı da öncelikli olarak ele alınan konulardan biri olmuştur. Bu konuda alınan kararlar ve yapılan çalışmalar incelendiğinde kentlerin yeni kurulan devletin simgesel ifadesi olarak benimsendiği, bu simgesel ifadenin biçimlenmesi ve kentsel gelişmenin düzenlenmesi amacıyla yeni ve planlı bir kentleşme sürecine girildiği görülmektedir. Yaşanan bu sürecin okunabilmesine imkan tanıyan Gaziantep içe dönük konut mimarisiyle, çıkmaz sokaklar ve onları çevreleyen sağır avlu duvarlarıyla biçimlenmiş organik kent dokusuna sahip bir Anadolu kentidir. İhtiyaçlar doğrultusunda kendiliğinden şekillenen bu kent dokusu, zaman içerisinde alınan kararlar ve hazırlanan imar planlarıyla değişmeye başlamıştır. Özellikle kentin ilk imar planı olma özelliğine sahip Jansen Planı ve kararları kentsel dokunun değişimi açısından önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu nedenle çalışma kapsamında, dönemin Türkiye'sindeki ilk planlama çalışmalarından biri olan, Gaziantep Planı, Jansen'in planlama ilkeleri doğrultusunda irdelenmiştir.

TÜRKİYE'DE İLK KENTSEL PLANLAMA ÇALIŞMALARI VE HERMANN JANSEN PLANLARI

Türkiye'de modern kentlerin oluşumunda Hermann Jansen'in planlama anlayışının önemli bir yeri olduğu bilinmekte ve Ankara'nın imarı için düzenlenen yarışma, kapsamlı kent planlama çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir.¹ Ancak Ankara yarışması öncesinde girilen plan denemeleri kent planlama çalışmalarının daha önce başladığını göstermektedir. Bu konuda Aru kısmi bir plan olmasına rağmen René Danger'in İzmir planının Türkiye planlama tarihi açısından önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır.² Yenen de ilk şehircilik çalışmalarının İzmir'de başladığını, savaş sonrası yangın yerlerine yönelik hazırlanan planın bu anlamda değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.³ Bilsel de benzer bir görüş ileri sürmekte Ankara ile tarihlenen Cumhuriyet kent planlama tarihi için İzmir planının öneminden bahsetmektedir.⁴ İzmir planıyla eş zamanlı olarak Ankara için hazırlanan Lörcher planları da benzer şekilde ilk planlama çalışmalarını örnekleyen planlardır. Cengizkan, Jansen planları öncesinde Ankara'nın ilk olarak 1924-1925 yıllarında Lörcher tarafından planlandığını belirtmektedir.⁵ Tankut da Lörcher planlarının planlamaya yönelik ilk girişimler olarak değerlendirilebileceğinin altını çizmektedir.⁶

Yeni kurulan ülkenin başkentinin, tüm kentlere örnek olması gerektiği düşüncesiyle Ankara için bir kent planı hazırlanması amaçlanmış ve 1928'de bir yarışma düzenlenmiştir. Joseph Brix, Hermann Jansen ve Leon Jausseley'in davetli olarak katıldığı bu yarış-

Cumhuriyetin ilanından sonra başlayan imar çalışmaları kapsamında Gaziantep'te gerçekleştirilen planlama çalışmalarına odaklanan yazar, birçok kentin planını hazırlamış olan Hermann Jansen'in Gaziantep kentinin gelişimini nasıl yönlendirdiğini plan kararları üzerinden okuyor.

mada Hermann Jansen birinci olmuş ve Jansen'in Türkiye şehirleri üzerindeki planlama etkisi başlamıştır.⁷ 1909 tarihinde Groß Berlin Yarışması'nı kazanan, Berlin'de birçok semt için bahçeşehir projeleri hazırlayan Hermann Jansen için Ankara Planı, bir kentin tamamını tasarladığı bir plan olması nedeniyle ilktir.⁸ Yarışma sonrasında, 1931 yılında İmar Müdürlüğü ile sözleşme imzalayan Jansen, Türkiye'deki çalışmalarına başlamış ve 1939 yılına kadar çalışmalarına devam etmiştir.⁹ Jansen bu süreçte Ankara ile birlikte, İzmit, Adana, Ceyhan, Tarsus, Mersin ve Gaziantep gibi kentlerin imar planlarını da hazırlamış ve bu süreçte Türkiye'de yeni bir kentleşme anlayışı başlamıştır.¹⁰

Bu planlarda hakim olan bahçeli evler düzeni Jansen planlarının ortak özelliği olarak dikkat çekmektedir. Tekeli bu durumu, Batı'da hâkim olan bahçekent ütopyasının Jansen tarafından Türk kentleri için yorumlanması olarak değerlendirmektedir.¹¹ Aynı zamanda Jansen planlarının bir başka ortak yönü olan, tarihî ve doğal çevreye duyarlılık da Camillo Sitte Okulu'nun bir öğrencisi olmasıyla ilişkilendirilmektedir.¹² Camillo Sitte planlama anlayışının savunduğu, tarihsel dokuyu bozmamak, kültürel mirası korumak yaklaşımının Jansen tarafından benimsendiği ve planlarının bu bağlamda şekillendiği belirtilmektedir.¹³

Bahçekent ve Camillo Sitte yaklaşımının yanı sıra Jansen planları incelendiğinde İzmit, Adana, Ceyhan, Tarsus, Mersin ve Gaziantep planlarının benzer ilke kararlarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ulaşım kararları, yeşil alan kurgusu, bölgesel ayırım, eski kent dokusunun ele alınıp biçimi bu ortak ilkelerin başında gelmektedir. Tüm bu kent planlarında tarihî ve doğal değerlerin vurgulandığı, demiryolu hattı ve karayolu bağlantılarının öncelikli olarak ele alındığı, yerleşim alanlarının bölgesel ayırım yapılarak planlandığı görülmektedir. Planlarda halk sağlığı için önemle vurgulanan açık yeşil alanlar ise, İzmit ve Mersin gibi liman kentlerinde kıyı şeridi doğrultusunda, Adana planında Seyhan nehri, Ceyhan planında Ceyhan nehri ve Gaziantep planında Alleben Deresi boyunca devam eden, yapılaşmanın öngörülmediği alanlar olarak planlanmıştır.

1. Bilsel, 2010, s.29.
2. Aru, 1968, s.279.
3. Yenen, 1954, ss.72-74.
4. Bilsel, 2009, ss.12-17.
5. Cengizkan, 2004, s.36.
6. Tankut, 1993, s.54.
7. Bilsel, 2010, s.31.
8. Nicolai, 2011, s.113.
9. Tankut, 1993, ss.106-144.
10. Akcan, 2009, s.82.
11. Tekeli, 2009, s.115.
12. Tankut, 1993, s.103.
13. Yavuz, 1981, s.30.

Feyza Kuyucu
Öğr. Gör., Gaziantep
Üniversitesi Mimarlık
Bölümü

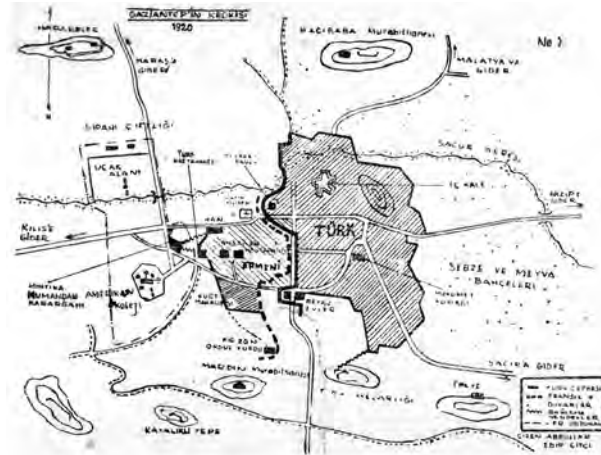
Yasemen Say Özer
Doç. Dr., YTÜ
Mimarlık Bölümü

14. Çam, 2006, s.26.
 15. Kuban, 2010, ss.121-124.
 16. Blömer, Winter, 2012, ss.1-9.
 17. Kuban, 2010, ss.126-128.
 18. Ünal, 1998, ss.162-167.
 19. Yakar, 2014, ss.192-201.
 20. Uğurluer, 2006, ss.15-93.
 21. Ünal, 1998, s.182.
 22. Abadie, 2012, s.141.
 23. T.C. Resmî Gazete, 1930, ss.8821-8841.
 24. T.C. Resmî Gazete, 1930, s.8908.
 25. T.C. Resmî Gazete, 1933, ss.2755-2756.
 26. Barlas, 1960, s.136.
 27. Cuda, 1939, s.18.

TARİHSEL GELİŞİM

1. 14., 16. ve 18. yüzyılda kentin tahmini sınırları ve Halep aksı

2. 1920 yılında Fransız Kumandan Abadie tarafından çizilen Antep kenti krokisi

3. Jansen Planı öncesi Gaziantep

JANSEN PLANI ÖNCESİ GAZİANTEP

Gaziantep kentinin tarihinin Paleolitik Çağ'a kadar dayandığı bilinmektedir.¹⁴ Kuban ilk yerleşim yerlerinin kentin 12 km kuzeyinde yer alan Dülük'te olabileceğini belirtmektedir.¹⁵ Blömer ve Winter'e göre önemli ticari ve askeri aksların üzerinde bulunan Dülük'te Mezopotamya, Suriye, İran, Yunan ve Roma uygarlıklarının izlerine rastlamak mümkündür.¹⁶

Osmanlı dönemine kadar bölge hâkimiyetinin Anadolu Selçukluları, Mısırlılar, Moğollar, Memlûkler ve Dulkadirîliler'in eline geçmiş olduğu ve bu mücadelelerde kentin hasar gördüğü bilinmektedir.¹⁷

Kent, kuzeyde Alleben Deresi'nin geçtiği, güneyde tepe ve yükseltilerin yer aldığı bir coğrafyaya sahiptir. İlk yerleşim alanlarının güneyde kurulması, güvenlik endişesiyle bu tepe ve yükseltilerin tercih edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, kentin güneyinde yer alan Halep kentiyle ulaşım bağlantısı da yerleşim alanlarının oluşumunu etkilemiş olabilir. Ünal'ın¹⁸ tespit ettiği mahallelerle birlikte, Yakar'ın¹⁹ ve Uğurluer'in²⁰ çalışmalarında yer alan konut kitabelerinin tarihleri irdelendiğinde tespit edilen mahallelerin konumları bu düşüncüyü desteklemektedir. (**Resim 1**)

Ünal, kentin sınırlarının 20. yüzyılın başlarına kadar çok değişmediğini, kentte yaşayan Ermeni ve Yahudilerin savaş sonrası kenti terk etmesi nedeniyle, yeni mahallelere ihtiyaç duyulmadan, boşalan mahallelerin kullanıldığını belirtmektedir.²¹ 1920'de Fransız kumandanlarından Abadie'nin²² savaş sırasında çizmiş olduğu kroki de kentin sınırlarının değişmediğini doğrular niteliktedir (**Resim 2**)

HERMANN JANSEN GAZİANTEP PLANI

Cumhuriyetin ilk yıllarında kentlerin imarı ve planlama çalışmalarının yürütülmesi için birçok kanunun çıkarıldığı görülmektedir. Bu kapsamda çıkartılan kanunlar arasında Belediye Kanunu, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Belediye Yapı ve Yollar Kanunu kentlerin yeniden yapılanması açısından önemli maddeler içermektedir. Belediye Kanunu ile harita, kadastro ve gelecek şekil plânlarını yaptırmak ve en az beşer senelik bir imar programı hazırlayıp uygulamak belediyelerin görevleri arasında sıralanmıştır.²³ Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ise nüfusu 20.000 veya daha fazla olan şehir ve kasabalar için plan ve proje hazırlama zorunluluğu getirmiştir.²⁴ Şehir planlaması üzerinde önemli etkileri olan Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ile de her belediye 1/2000 ve 1/500 ölçekli iki harita ve 1/1000 ölçekli topoğrafik yapıyı gösteren harita yaptırması zorunlu kılınmıştır. Ayrıca kanun kapsamında belediyelerin beş yıl içerisinde 50 yıllık nüfus artışını dikkate alan kent planı hazırlaması zorunluluğu getirilmiştir.²⁵

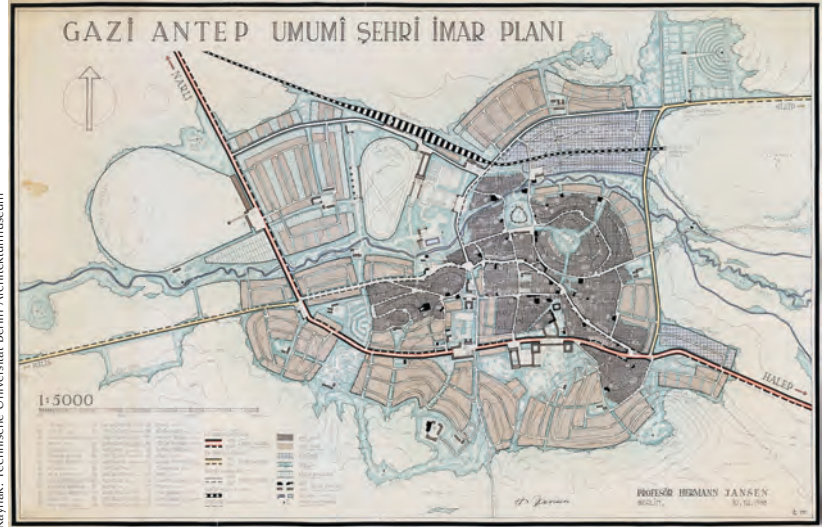
1938 yılında yürürlüğe giren Gaziantep Jansen planının bu kanunlar kapsamında hazırlandığı anlaşılmaktadır. Jansen planı, kentin ilk imar planı olarak bilinmektedir. Ancak, 1891 yılında kentin ilk belediye başkanı olan Mustafa Ağa zamanında "Şehir planının ve vilayet haritasının yapılmasını temin ve masraflarının verilmesi" şeklinde alınan ve kayıtlara geçen bir karar²⁶ dikkat çekmekle birlikte, belediye tarafından hazırlanan, söz konusu şehir planına ve vilayet haritasına ait herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Fakat Jansen'in Berlin'deki ofisinde asistanlığını yapan Alfred Cuda'nın²⁷ Anadolu'daki yeni kentsel tasarımların temellerini ele aldığı çalışmada yer verdiği mevcut durumu gösteren harita dikkat çekmektedir. (**Resim 3**)

Jansen planı incelendiğinde temelde kentin özgün mimari karakterini oluşturan eski kent dokusunu koruyarak ve yeni yerleşim alanlarını denetim altına alarak kontrollü bir gelişmeyi amaçladığı görülmektedir. (**Resim 4**) Planın en belirleyici kararlarından birinin ulaşım sistemiyle ilgili alınan kararlar olduğu dikkat çekmektedir. Plan öncesinde demiryolu bağlantısı olmayan kent için öngörülen hattın kentin

kuzey sınırını belirlediği ve bu doğrultuda yerleşim alanlarının demiryolu hattının güneyinde planlandığı görülmektedir. Kuzeyde yer alan arazinin topoğrafik açıdan daha elverişli olması ve güneyde yer alacak bir demiryolu hattının eski kent ve planlanan yeni yerleşim alanları arasındaki bağlantıyı koparacağı düşüncesi bu kararın verilmesinde etkili olmuştur.²⁸ Bununla birlikte planda kentsel ulaşım ağı kapsamında Narlı ve Halep güzergahlarının güneyde birleştirilerek İsmet İnönü Caddesi adıyla ana ulaşım aksı olarak planlandığı görülmektedir. Benzer şekilde kentin Kilis ve Nizip güzergahlarının güneybatı kuzeydoğu doğrultusunda İstasyon Caddesi ve devamında Atatürk Caddesi ile birleştirilerek sürekli bir ulaşım aksı oluşturulmaya çalışıldığı ve bu aksın güneyde planlanan ana aksa bağlanmasının öngörüldüğü anlaşılmaktadır. (**Resim 5**) Açılması öngörülen bu yeni aksların yanında eski kent dokusunun önemli aksları olan Suburcu Caddesi ve Eski Saray Caddesi'nin de genişletilerek bu akslara bağlanması ile sürekli bir ulaşım ağının elde edilmesini amaçlanmış olmalıdır. Jansen'in demiryolu hattı ve araç ulaşımı için önerdiği sistemlerin yanında kent için hava yolu ulaşımını da dikkate aldığı ve kentin batı yönünde bir "tayyare meydanı" önerisinde bulunduğu dikkat çekmektedir.

Plan incelendiğinde konut alanlarının eski kentin güneyinde planlandığı görülmektedir. Eski kent dokusunun yayılımı kentin gelişimi için güneyi zorunlu kılmış olabilir. Çünkü kentin omurgasını oluşturan, hanların sıralandığı Halep aksı güneye yönelmekte ve o dönemde yerleşim alanları bu aksı takip etmektedir. Ayrıca, Jansen'in eski kent dokusunda bulunan bahçeli evleri değerli bulması, bu evlerin olduğu gibi korunması gerektiği düşüncesi ve topoğrafyadan dolayı güneyden tüm bu evlerin seyredilebilir olması güneyin tercih edilmesinde etkili olmuştur.²⁹ Ancak güneyde mezarlık alanlarının yer alması bir başka kararı beraberinde getirmiş ve güneyde yer alan mevcut mezarlık alanının kuzeydoğuda planlanan yeni mezarlık alanına taşınması öngörülmüştür. Bu kapsamda yeni mezarlık alanının 1/1000 ölçekte detaylandırıldığı görülmektedir. (**Resim 6**)

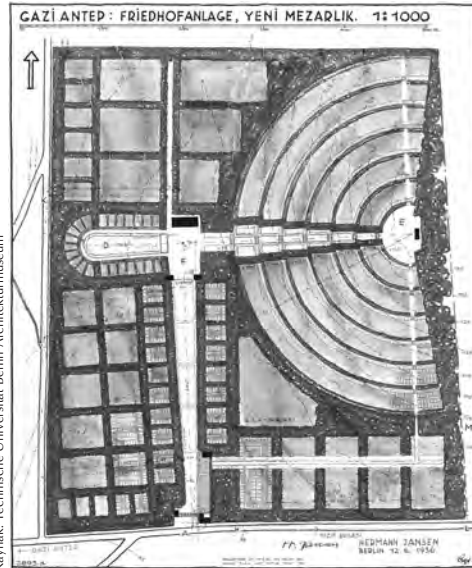
Güneyde, arazi eğimine paralel bir şekilde iki katlı tek ve çift evler düzeninde planlanan konut alanlarının benzer bir düzende Atatürk Caddesi üzerinde ve eski kent merkezinin doğusunda da yer almasının öngörüldüğü dikkat çekmektedir. Bu öngörü zamanla kentin en önemli modern konut örneklerinin bu çevrede inşa edilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte eski kent merkezinin kuzeybatısında yer alması planlanan bağlar arasında bir katlı tek, çift ve bitişik evler düzeninde bir yerleşim önerilmiştir. Cuda'nın ifadesiyle³⁰ Jansen'in bağlar içerisinde yer alacak yapılar için masif tasarımlardan kaçınılması gerektiği önerisi, alanın konut alanından ziyade tarım alanlarının hâkim olduğu düşük yoğunluklu bir yerleşme için uygun görüldüğünü düşündürmektedir. Aynı zamanda benzer bir yapılaşma önerisi, kentin kuzeydoğusunda yer alması planlanan amele mahallesi için de öngörülmüştür. (**Resim 7**) Bir katlı tek, çift ve bitişik evler düzeninde olması planlanan amele mahallesi için endüstri alanına yakın ve güneye göre topoğrafik açıdan daha düz bir arazi seçildiği görülmektedir. Arazinin endüstri alanlarına olan yakın konumu ve topoğrafik yapısından dolayı düşük maliyetli konut üretimine ola-

4. Hermann Jansen Gaziantep Planı

5. Öngörülen ana ulaşım akslarının Jansen Planı üzerinde gösterimi

6. Yeni mezarlık planı

nak tanınması bu seçimi yönlendirmiş olmalıdır. Tüm bu konut alanları incelendiğinde Jansen'in Gaziantep için en çok üç kat önerisinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Jansen'in konut alanlarında olduğu gibi ticari alanların yer seçiminde de eski kentin verilerini dikkate alarak kararlar aldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, kent belleğinde önemli yeri olan hanların ve pazar yerlerinin sıralandığı

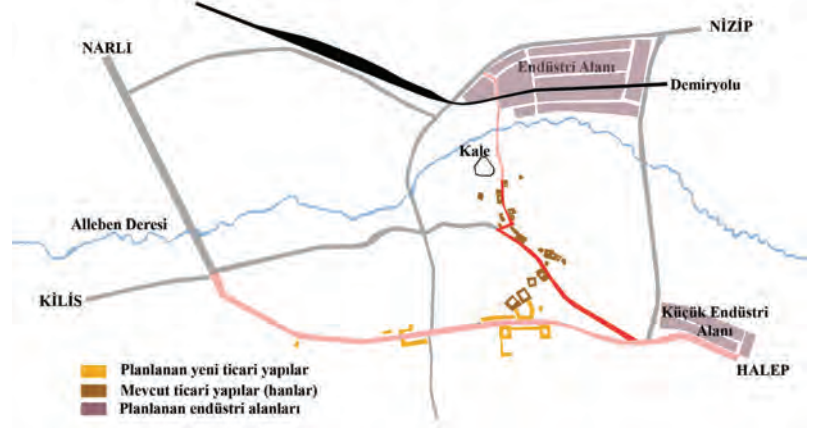
28. Cuda,1939, s.59.

29. Cuda,1939, s.59.

30. Cuda,1939, s.60.

7. Ön görülen konut alanlarının Jansen Planı üzerinde gösterimi

8. Mevcut ticari yapıların (hanlar) ve planlanan yeni ticari yapıların konumu

Halep doğrultusunda gelişen mevcut ticari aks kuzeydoğuda endüstri alanlarıyla, güneydoğuda ise planın en önemli akslarından biri olarak açılması planlanan İsmet İnönü Caddesi ile birleştirilmiştir. Yeni ticari yapıların İsmet İnönü Caddesi üzerinde planlanması bu sürekliliğin devam ettirilmeye çalışıldığını göstermektedir. (Resim 8) Endüstri alanları için kuzeydoğunun seçilmesi, kentin kuzeybatıdan esen hâkim rüzgâr yönünün dikkate alındığını düşündürmektedir. Böylece oluşacak kirli havanın kente ulaşmasının önlenmesi amaçlanmış olmalıdır. Aynı zamanda endüstri alanlarının demiryolu hattı ile birlikte düşünüldüğü, bu doğrultuda öngörülen hattı saran bir yerleşim düzeninin planlandığı görülmektedir.

Eski kent dokusuna müdahaleden kaçınarak yeni yerleşim alanlarını onun etrafında planlama kararı alan Jansen'in yeni yönetim binalarının yer seçimi için ayrıcalıklı bir karar aldığı dikkat çekmektedir. Plan incelendiğinde, Jansen'in yeni yönetim binaları için eski kent merkezinde yer alan, ancak yoğun dokunun içerisinde bir boşluk olan, Çukurbostan olarak anılan alanı uygun bulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda bazı mevcut yapıların yıkılmasını ve sokak sistemine müdahale edilerek yeni düzenlemelerin yapılmasını önerdiği anlaşılmaktadır. Bu öneriler, hazırlanan 1/500 ölçekli yerleşim planında ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. (Resim 9) Planda yapı yoğunluğunun az tutularak kamusal açık alanın hâkim olduğu bir düzenlemenin yapıldığı, yalın ve anıtsal bir mimarinin önerildiği dikkat çekmektedir. (Resim 10)

Alınan tüm bu kararların yanında, Jansen planının en önemli ilkelerinden biri ise kentin doğu-batı yönünde uzanan Alleben Deresi boyunca yapılaşmanın öngörülmemesi ve dere aksının kent boyunca uzanan yeşil bir bant olarak sürdürülmesi olmuştur. Bu karar doğrultusunda dere boyunca planlanan rekreasyon alanları, Jansen'in kent planlarında halk sağlığı için önemsendiği açık alanların Gaziantep planına yansımaları olarak yorumlanabilir. (Resim 11)

SONUÇ

Güneydoğu Anadolu bölgesinin önemli kentlerinden biri olan Gaziantep, planlı kentleşmeyi ilk olarak Hermann Jansen planı ile deneyimlemiştir. Jansen planı sonrasında 1950 Kemal Ahmet Arû-Hamit Kemali Söylemezoğlu planı, 1973 Zühtü Can planı, 1990 Oğuz Aldan planı kentin gelişim sürecini etkilemiştir. Jansen planı kapsamında alınan kararların bir kısmının 1950, 1973 ve 1990 planlarında da devam ettirildiği görülmektedir. Özellikle ulaşım sistemi kapsamında alınan kararlar incelendiğinde, yeni ulaşım akslarının açılması, mevcut yolların genişletilmesi, demiryolu hattının güzergâhı ile ilgili temel kararların izlerini sonraki planlarda ve kentte görmek mümkündür. Ancak kentin batısında planlanan havaalanı, faaliyete geçirilememiş ve alan 1950'li yıllarda yaşanan kentleşme süreciyle birlikte artan nüfusun yeni yerleşim alanları olarak yapılaşmıştır.

Planın öngördüğü işlevsel dağılıma bağlı olarak konut alanlarının öncelikle eski kentin güneyinde yayıldığı, ancak zamanla kuzeybatı yönünde gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Güneyde yer alması planlanan konut alanları

için ihtiyaç duyulan alanın elde edilmesi amacıyla bu bölgedeki mevcut mezarlık alanlarının kentin kuzeydoğusuna taşındığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte endüstri alanların kuzeydoğu yönünde demiryolu hattı üzerinde kurulduğu, ancak kuzeydoğuda yer alması planlanan ameile mahallesinin bu alanda oluşmadığı görülmektedir. Planlanan endüstri alanının güneyinde yer alan dini yapıların yapım tarihleri incelendiğinde 14. yüzyıldan itibaren bu alanda bir konut yerleşmesinin olduğu dikkat çekmektedir. Bu nedenle, mevcut konut alanları, işçiler için yeni bir mahalle oluşumuna gerek duyulmadan ihtiyacın giderilmesini sağlamış olmalıdır. Ayrıca ilk organize sanayinin 1960'larda kentin kuzeybatısında kurulduğu düşünülürse, ileriki dönemlerde plan kapsamında öngörülen alanda bir ameile mahallesine ihtiyaç duyulmadığı anlaşılmaktadır.

Ticari alanların, mevcut Halep aksı ve açılması öngörülen İnönü Caddesi üzerinde yer alması kararı, İnönü Caddesi'ni kentin en önemli ticari akslarından biri olarak gelişmesine yol açmış ve cadde ticari işlevini günümüze kadar sürdürmüştür. Benzer şekilde endüstri alanlarının yer seçimi için de plan kararlarının uygulandığı, kentin kuzeydoğusunda demiryolu hattıyla bağlantılı bir endüstri alanı kurulduğu görülmektedir.

Planın dikkat çeken, Alleben Deresi'nin kent boyunca uzanan yeşil bir bant olarak rekreasyon amaçlı kullanılması doğrultusunda alınan kararın izlerini kentte görmek mümkündür, ancak derenin kuzeyinde, halk sağlığı açısından gerekli görülen açık spor alanlarının ve hipodromun yer alması planlanan alanının bu amaçla kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Elli yıllık bir nüfus artışı göz önüne alınarak hazırlanan planın, 1945 yılından sonra büyük bir ivmeyle artan nüfusu öngörememesi, Jansen plan kararlarının sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemiştir.

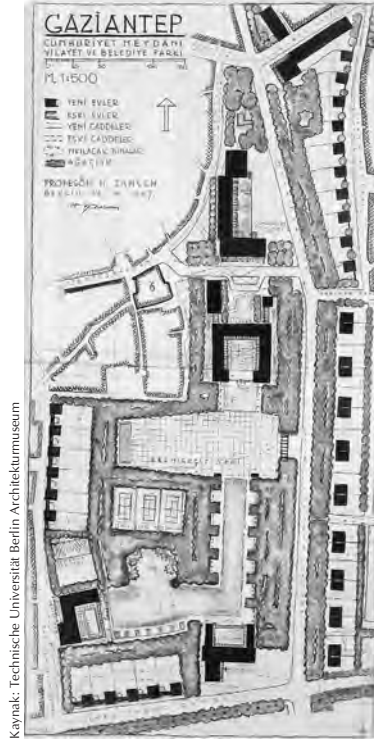
Tüm bu plan kararları irdelendiğinde Jansen planının kentin gelişimine önemli katkılarının olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Alleben Deresi ve çevresinin yeşil bir bant olarak korunması gerektiği kararı, bozulmalar olmakla birlikte günümüze kadar bu aksın sürdürülmesini olumlu yönde etkilemiştir. Alleben aksı üzerinde planlanan spor ve rekreasyon alanları da kent yaşamına olumlu katkılar sağlamış, ortak yaşam alanlarının kurgulanması açısından örnek teşkil etmiştir. Aynı zamanda Jansen'in az katlı yerleşim kararı, kent silüetinin 1970'li yıllara kadar korunmasında etkili olmuştur.

Bununla birlikte, Jansen planı kararlarının kentin gelişimi açısından olumsuz etkilerinin de olduğunu söylemek mümkündür. Eski kent dokusunu korumak amacıyla alınan, dokuya bir müdahale yapılmaması gerektiği kararı, dokunun korunmasında yeterli olmamıştır. Bu durum zamanla mevcut yapıların yıpranmasına, yıkılan yapıların yerine doku ile uyumsuz yeni yapıların yapılmasına ve eski kent dokusunda önemli tahribatların oluşmasına yol açmıştır. Aynı zamanda eski kent dokusunun kuzeydoğusunda planlanan endüstri alanının zamanla yakın çevreye yayılması, bu çevredeki geleneksel dokunun tahribatını hızlandırmıştır. Ayrıca plan kapsamında nüfus kestiriminin sağlıklı yapılmamış olması kontrolsüz bir biçimde plan dışı yerleşimlerin oluşmasına neden olmuş ve bu oluşumlar kentin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bununla birlikte kentin güneyinde yer alması öngörülen konut alanları topoğrafyanın bu alanda daha eğimli bir yapıya sahip olmasından dolayı büyümeye kapalı bir yapının oluşmasına neden olmuş ve zamanla yeni yerleşim alanları güney yönünün aksine kuzeybatı yönünde yayılmaya başlamıştır.

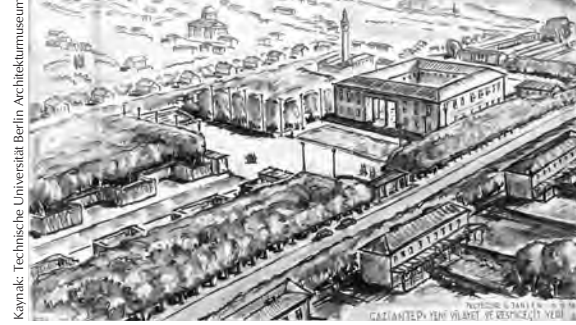
Alınan tüm bu kararların geleneksel yöntemlerle biçimlenen bir Anadolu kentinin değişim sürecini başlattığı ve sonraki kent planları için temel oluşturduğu açıkça görülmektedir. Bu nedenle kentin ilk imar planı olma özelliğine sahip Jansen planı oldukça önemlidir. Ancak günümüzde hızla değişen kent dokusu bu döneme ait kentsel izleri yok etmektedir. Bu durum ise, kent hafızasının silinmesine yol açmakta ve kentsel değişimin süreklilik bağlamında incelenmesini güçleştirmektedir.

Tüm bu plan kararları irdelendiğinde Jansen planının kentin gelişimine önemli katkıların olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Alleben Deresi ve çevresinin yeşil bir bant olarak korunması gerektiği kararı, bozulmalar olmakla birlikte günümüze kadar bu aksın sürdürülmesini olumlu yönde etkilemiştir. Alleben aksı üzerinde planlanan spor ve rekreasyon alanları da kent yaşamına olumlu katkılar sağlamış, ortak yaşam alanlarının kurgulanması açısından örnek teşkil etmiştir. Aynı zamanda Jansen'in az katlı yerleşim kararı, kent silüetinin 1970'li yıllara kadar korunmasında etkili olmuştur.

Bununla birlikte, Jansen planı kararlarının kentin gelişimi açısından olumsuz etkilerinin de olduğunu söylemek mümkündür. Eski kent dokusunu korumak amacıyla alınan, dokuya bir müdahale yapılmaması gerektiği kararı, dokunun korunmasında yeterli olmamıştır. Bu durum zamanla mevcut yapıların yıpranmasına, yıkılan yapıların yerine doku ile uyumsuz yeni yapıların yapılmasına ve eski kent dokusunda önemli tahribatların oluşmasına yol açmıştır. Aynı zamanda eski kent dokusunun kuzeydoğusunda planlanan endüstri alanının zamanla yakın çevreye yayılması, bu çevredeki geleneksel dokunun tahribatını hızlandırmıştır. Ayrıca plan kapsamında nüfus kestiriminin sağlıklı yapılmamış olması kontrolsüz bir biçimde plan dışı yerleşimlerin oluşmasına neden olmuş ve bu oluşumlar kentin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bununla birlikte kentin güneyinde yer alması öngörülen konut alanları topoğrafyanın bu alanda daha eğimli bir yapıya sahip olmasından dolayı büyümeye kapalı bir yapının oluşmasına neden olmuş ve zamanla yeni yerleşim alanları güney yönünün aksine kuzeybatı yönünde yayılmaya başlamıştır.

9. Yönetim binaları yerleşim planı

10. Yeni yönetim binalarının yer alması planlanan alanı gösterir perspektif çizimi

11. Alleben deresi boyunca öngörülen yeşil aksın Jansen Planı üzerinde gösterimi

Alınan tüm bu kararların geleneksel yöntemlerle biçimlenen bir Anadolu kentinin değişim sürecini başlattığı ve sonraki kent planları için temel oluşturduğu açıkça görülmektedir. Bu nedenle kentin ilk imar planı olma özelliğine sahip Jansen planı oldukça önemlidir. Ancak günümüzde hızla değişen kent dokusu bu döneme ait kentsel izleri yok etmektedir. Bu durum ise, kent hafızasının silinmesine yol açmakta ve kentsel değişimin süreklilik bağlamında incelenmesini güçleştirmektedir. ❖

KAYNAKLAR

- Abadie, Lieutenant Colonel M., 2012, *Antep ve Dört Kuşatma (1920-1921)*, Ycm Yayınları, İstanbul, s.141.
- Akcan, Esra, 2009, Çeviride Modern Olan: *Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.82.
- Arü, Kemal Ahmet, 1968, "Türkiye'de Metropolen ve Şehir Planlamalarında Geçirilen Safhalar ve Yorumlanması", *1. Milli Fiziki Plan Semineri*, 22-24 Ocak 1968, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, s.279.
- Barlas, H. Uğuroğlu, 1960, "Gaziantep Belediyesi Tarihi", *Gaziantep Kültür Dergisi*, cilt:3, sayı:30, ss.131-143, s.136.
- Bilsel, Cänä, 2009, "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Planlaması (1923-1965): 20. Yüzyıl Kentsel Mirası", *Ege Mimarlık*, sayı: 71, ss.12-17.
- Bilsel, Cänä, 2010, "Türkiye'de Şehircilik Yarışmalarının İlk Otuz yılı(1927-1957): Cumhuriyet'in Kent İnşasında Uluslararası Deneyim", *Planlama*, sayı:50 (2010/3-4), ss.29-46, s.29.
- Blömer, Michael; Winter, Engelbert, 2012, "Iuppiter Dolichenus: Vom Lokalkult zur Reichsreligion", *ORA*, sayı:8, Mohr Siebeck, Tübingen, ss.1-9.
- Cengizkan, Ali, 2004, *Ankara'nın İlk Planı 1924-25 Lörcher Planı*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Arkadaş Yayıncılık, Ankara, s.36.
- Cuda, Alfred, 1939, "Stadttaufbau in der Türkei", *Die Welt des Islams*, Brill, Burg b. M., Hopfer, Potsdam, sayı: 21, s.18.
- Çam, Nusret, 2006, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep 27*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.26.
- Kuban, Doğan, 2010, *Türkiye'de Kentsel Koruma / Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss.121-124.
- Nicolai, Bernd, 2011, *Modern ve Sürgün*, (çev.) Yüksel Pöğün Zander, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, s.113.
- Tankut, Gönül, 1993, *Bir Başkentim İmarı*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, s.54.
- T.C. Resmî Gazete, *Belediye Kanunu* (1580), 14.04.1930, ss.8821-8841.
- T.C. Resmî Gazete, *Umumi Hıfzıssıhha Kanunu* (1593), 06.05.1930, ss.8895-8911.
- T.C. Resmî Gazete, *Belediye Yapı ve Yollar Kanunu* (2290), 21.06.1933, ss.2776-2777.
- Technische Universität Berlin Architekturmuseum, Hermann Jansen (1869-1945) Gesamtbebauungsplan, Gaziantep, <https://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?p=51&SID=1534245723827> [Erişim: 16.08.2017]
- Tekeli, İlhan, 2009, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.115.
- Uğurluer, Murat, 2006, *Antepverlerinde Kitabeler*, Tarih ve Kültür Yayınları 1 M.A.P Reklamcılık ve Halkla İlişkiler Ltd. Şti., Gaziantep, ss.15-93.
- Ünal, Zeynep Gül, 1998, Bilgisayar Destekli Tarihî Çevre Koruma Bilgi Sistemi Oluşturulması ve Gaziantep Kentsel Sit Alanında Örneklenmesi, YTÜ FBE, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul, ss.162-167.
- Yakar, Halil İbrahim, 2014, *Gaziantep Kitabeleri Bir Şehrin Hüviyeti*, Gaziantep Üniversitesi, Ankara, ss.192-201.
- Yavuz, Fehmi, 1981, "Başkent Ankara ve Jansen", *METU İFA*, cilt: 7, sayı:1, s.30.
- Yenen, Mithat, 1954, "Türk Şehirleri ve Türkiye'de Şehircilik", *Arkitekt*, sayı: 1954-03-06 (269-270-271-272), ss. 72-74.

Dubai'nin Tarihî Ana Damarı: Khor Dubai

Methiye Gül Çötelî

Şehrin geçirdiği dönüşümden önce ticari faaliyetler ve sosyal etkileşimler için önemli rol oynayan Khor Dubai, bölgenin en eski yerleşim yeri olarak karşımıza çıkıyor. Tarihî koyun petrol öncesi kentsel yaşam öyküsünü paylaşan yazar, su kıyısını canlandırmak üzere yürütülen “Dubai Tarihî Bölge Projesi” ile ilgili değerlendirmelerde bulunuyor.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) yedi emirliğinden biri olan Dubai, son 30 yılda eşi benzeri görülmemiş bir hız, ölçek ve karakterde kentsel büyüme yaşayarak petrol öncesinde inci avcılığı yapılan küçük bir balıkçı köyünden, gayrimenkul etkinlikleri açısından dünyanın önde gelen küresel şehirlerinden birine dönüşmüş¹ ve nihayetinde 2000'li yıllarda neoliberal ekonominin Basra Körfezi'ndeki mühürlerinden biri haline gelmiştir.² (Resim 1) Dubai şehri yüksek standartta oteller, alışveriş, kongre ve toplantı merkezleri ile büyümesine hız katarken, çölde bir alışveriş merkezi içinde bir kayak pisti inşa etmek gibi alışılmadık tuhaflıkların yan yana durduğu modern yapıları çevreye dayanan bir turizm sektörü geliştirmiştir.³ Ancak “geleceğin başladığı yer”⁴ olarak lanse edilen turizm destinasyonu Dubai; “Deniz, çöl güneşi ve kumdan başka görülecek ne var ki?” sorusunu akla getirir.

2. Dubai Koyu'ndan dünyanın en yüksek yapısı Burj Khalifa'nın görünümü

Zira gösterişçi tüketim, Asya kökenli gurbetçiler ve modern deneysel mimarlık ürünleri ile tezahür eden Dubai şehrinin orijinal bir geçmişe sahip olmaksızın tıpkı Las Vegas gibi çölde aniden bitiverdiği yönündeki turist algısı şaşılacak kadar çok yaygındır.

Chris Ryan ve Ivan Ninov'un araştırmaları göstermiştir ki, özgül bir yer olan Dubai Koyu ile Dubai şehri algısı çoğunlukla birbirinden farklıdır.⁵ Turist algısında şehir “zaman geçirilebilecek hoş bir yer”, “geleneksel kültüre sahiplik”, “huzur” ya da “gevşeme” şeklinde tanımlanırken, Dubai Koyu şehrin imajına neredeyse hiç nüfuz etmemektedir. Bunda en önemli neden turizm pazarlama organizasyonlarında Dubai Koyu'nun organik, sıradan ve olağan bir imge olarak sunulmasıdır.⁶ Halbuki, tek elden inşa edilen “yeni” modern Dubai sahnesinin gölgesinde kalan Dubai Koyu ziyaretçilerin geleneksel Arap kültürünün izlerini bulabileceği BAE'deki az sayıdaki yerden biridir. Her biri farklı yerlerde kurulmuş olan geleneksel çarşılar, eski kale gibi geleneksel özelliklerin korunduğu Dubai Koyu sahilindeki kent silüetini oluşturan fütüristik tasarımlı gökdelenlerin, özellikle Burj Halifa'nın ezici büyüklüğü altında erimiş olarak görünen tarihî çekirdektir. (Resim 2) Esasen burası alışveriş merkezleri, çok yıldızlı lüks oteller ve yüksek katlı, tuhaf, eğik ve şaşırtıcı cepheli gökdelenler gerçeği ile ciddi bir kontrast oluşturmaktadır. Bu açıdan “Khor Dubai”⁷ (Resim 3) ya da diğer adıyla Dubai Koyu, büyük Dubai resminin bilinmeyen ve modern Batılı imajına karşı direnen bir parçasıdır.

KHOR DUBAİ: GELENEKSEL TÜCCARLAR LİMANININ YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ

Son 15 yılda Dubai'nin hızla kentleşmesi; modernite, küreselleşme ve ekonomik refaha koşut artan nüfusla birlikte yüksek binalar inşa etme arzusu geleneksel-yerel şehir dokusu ile Burj Khalifa, Cayan Tower

1. Dubai'ye üst ölçekten bir bakış

Methiye Gül Çötelî
Doç. Dr., Bursa Teknik
Üniversitesi Şehir
ve Bölge Planlama
Bölümü

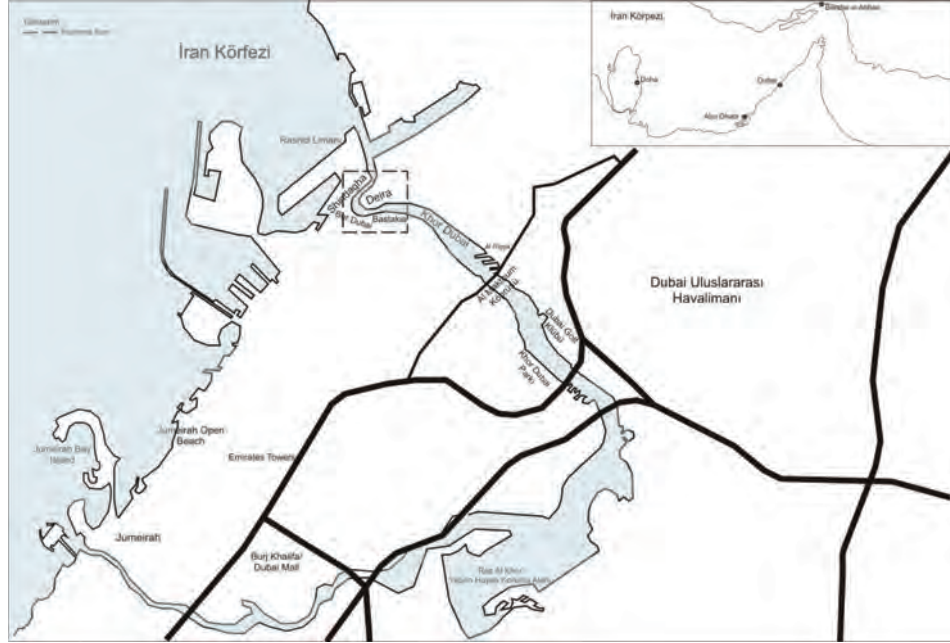
gibi uluslararası mimari akımda (international style) modern, gösterişli ve ikonik yüksek binaların ortaya çıkışı arasında derin çelişkiler barındırmaktadır. (**Resim 4**) Dubai’de yaşanan kentsel / fiziksel yapının zaman içerisindeki evrimi yerine süper hızlı kentleşmenin bir ürünü olan “anlık bir şehir (instant city)” patlamasıdır.⁸ Zira 2002 yılından itibaren yükselen emlak piyasasının the Palm1 - Palm2, the World Map yapay adaları ile Jumeirah Beach Residences, Dubai Marina, Emirates Hills, the Meadows, the Springs ve Arabian Ranches gibi mega ölçekteki gayrimenkul projeleri, kentsel dokudan izole edilmiş kule tipolojileri, varyant bina yükseklikleri, olağandışı bina çatıları ile şehrin kentsel büyümesini balkanize etmiştir.⁹ Bunlar arasında the Medinat Jumeirah projesi (**Resim 5**) gibi yerel mimari niteliklerini karma kullanımlı modern yapı tasarımında kullanan projelerin sayısı ise yok denecek kadar azdır. Görünüşte Dubai parçalanmış bir kent dokusu sergilerken, şehrin en büyük sorunu kültür ile sosyo-ekonomik koşulların entegrasyonunu yansıtan yaşanılabilir bir kentsel çevre oluşturmak olmuştur.¹⁰

Modern Dubai’nin sahildeki 10 km boyunca çarpıcı silüetine rağmen, Emirliğin diğer bölgelerine oranla daha az sayıda turisti kendisine çeken Khor Dubai¹¹, 14 km uzunluğunda ve 100-500 m genişliğindeki Basra Körfezi’nin doğal bir deniz suyu girişidir. 18. yüzyılın sonundan itibaren Dubai Koyu serbest ticaret limanı statüsüyle gelişmiş ve inci, altın, tekstil ve baharat ticaretinde uzmanlaşarak canlı bir ticari merkez olarak büyümüştür. Böylece Dubai şehrinin ilk yerleşim nüvesi uzun bir süre hem doğal hem yegane liman olan koyun iki yakasında filizlenmiştir. Şehrin nüfusu arttıkça Dubai Koyu’nun ilk 4,5 kilometresi boyunca üç ayrı yerleşim alanı ortaya çıkmıştır. Bunlar, doğuda ana ticaret bölgesi Deira, batıda ise Bur Dubai ile Dubai Koyu’nu denizden ayıran kanca şeklinde ince bir toprak parçası olan dönemin şehir yöneticilerinin de ikamet ettiği yerleşim bölgesi Shindagha’dır. (**Resim 6**)

Dubai Koyu’ndaki liman faaliyetleri (**Resim 7**) Rashid limanının 1972’de açılmasıyla gerilemiş ve sonuçta Dubai Koyu ekonomik önemini kaybetmiştir. Kentsel alanın 1970’lerden itibaren hızla büyümesiyle¹² kentin gelişme yönü kültürel geçmişin yattığı Dubai Koyu’ndan uzaklaşarak, tarihî çekirdeğin batısına kaymıştır. Dolayısıyla Dubai Koyu’nun ekonomik anlamda çöküşü ile burada yaşayan yerli nüfus bölgeyi terketmiş ve ardından suyun iki yakası Asya kökenli gurbetçilerin yerleşim alanı haline gelmiştir.

DUBAİ KOYU’NUN KÜLTÜREL MİRAS DEĞERİ

Khor Dubai’yi orijinal kılan yön Dubai şehri Basra Körfezi’ne bağlayan ana ticaret aksı olarak işleyen ve eski şehrin mekânsal gelişiminin ilk nüvelerini barındıran tarihî bir tuzlu su koyu olması ile ilgilidir. Bilindiği gibi tarihî su yolları yaşamın ve kentlerin kurulduğu en eski kültür odakları olmaları nedeniyle yüksek bir miras değerine konudurlar. Son 1000 yılda formu hiç değişmeyen ve tarihî şehir dokusunun pek çok unsurunu taşıyan Dubai Koyu’nda Shindagha (**Resim 8**), Bastakia, Al-Ras yerleşim bölgeleri; 1787 yılında yapılmış olan Al Fahidi Kalesi, Bur Dubai’de Al Kabeer Çarşısı

3. Khor Dubai’nin konumu ve inceleme alanı

4. Dubai Marina Bölgesi’ndeki yüksek yapılar

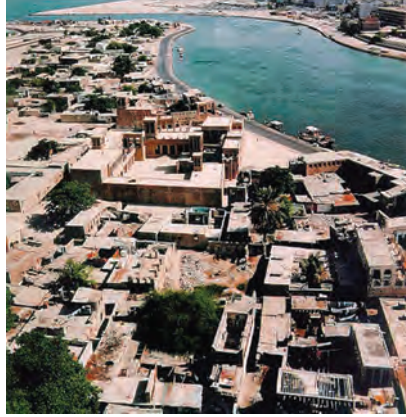

5. Geleneksel mimari dikkate alınarak inşa edilen Medinat Jumeirah alışveriş merkezi ve konut bölgesi

ile Deira’da Altın Çarşısı (Gold Souq) ve Al Ahmadiya okulu, camiler, Shindagha ve Al-Fahidi bölgesindeki 692 geleneksel konut, kentsel bir topluluğun yerleşmesine olanak tanıyan doğal bir manzara oluşturmaktadır. Bu bakımdan Khor Dubai çevresindeki tarihî mahalleler ile doğal, mimari ve kültürel unsurların benzersiz bir kentsel peyzaj yarattığı, “hem somut hem somut olmayan miras değerlerini koruyan ve insan etkileşimlerinin

6. 1950'li yıllarda Dubai Koyu'nda yerleşim alanları

8. 1991 yılında Shindagha Bölgesi

7. 1951 yılında Dubai Koyu Shindagha

ve etkilerinin canlı bir topluluk haline geldiği olağanüstü ve evrensel değerde bir alan" oluşturması nedeniyle önemli bir değer taşımaktadır.¹³

Tarihî kentsel peyzaj alanı (historical urban landscape) olan Dubai Koyu'nun miras değeri üç ana kriter üzerinden tanımlanmaktadır:

- Dubai Koyu, bulunduğu bölgenin sert iklim koşullarıyla uyumlu avlulu evler ile doğal bir havalandırma sağlayan rüzgar kulelerini yoğun bir şekilde kullanarak farklı mimari tarzlarda formlar ve öğeleri biraraya getiren insani değerlerin ve etkilerin karşılıklı değişiminin bir kanıtıdır.
- Dubai Koyu, su ile geleneksel mahallerin 19. yüzyılın sonlarında oluşturduğu kentsel peyzaj sayesinde bölgedeki uluslararası serbest ticaretin gelişimine dayanan kültürel bir geleneğin istisnai ifadesidir. Koya açılan konut ve ticaret bölgelerini oluşturan mimari yapı toplulukları Basra Körfez kıyısındaki bütün komşuluk birimleri içinde ayakta kalan geleneksel rüzgar kuleli evlerin en son örneği olarak karakterize edilir.
- Dubai'deki insan varlığının kökeni ahşap tekneler ve balıkçılık için güvenli liman sağlayan koy ile yakından ilişkilidir. 19. yüzyılın ortalarında Dubai Koyu'nda deniz ticareti, inci avcılığı ve balıkçılık alanında başarılı olan kentsel bir yerleşim doğmuştur. Bu bakımdan Dubai Koyu deniz ile insan etkileşimini temsil eden geleneksel yerleşimin oldukça başarılı bir örneğidir.

Kültürel Mirası Koruma Girişimleri

Dubai Tarihî Bölgesi (DTB) BAE Başbakanı ve Dubai'nin yöneticisi olan Shaikh Muhammed bin Rashid Al Maktoum tarafından 1996 yılından başlayarak eski Dubai'yi yeniden canlandırmak amacıyla büyük çaplı yenileme çalışmalarına tabi tutulmuştur. İlk olarak, geniş bir alanda yüksek katlı yapılaşma önerisi getirilse de sonrasında medya aracılığıyla koruma konusunda başlatılan kamusal bilinç neticesinde alanın turizm için geliştirilmesi kararı verilmiştir.¹⁴ Böylece hazırlanan DTB projesinde amaç tarihî ticaret teknelerinde (abras, dhows) ticaret mağazalarına, yerel sanat sergilerine ve geleneksel kültürü sergileyen bir performans merkezine yer vererek Dubai'nin tarihini ve kültürünü ziyaretçiler için vurgulamak olmuştur.¹⁵ Bunun için Dubai Koyu'nda önce tekil yapı ölçeğinden alan ölçeğine geçilerek DTB Projesi kapsamında Shindagha, Bur Dubai, Al Faheidi ve Deira'da 60'tan fazla farklı cazibe merkezi planlanmıştır.¹⁶ İlk uygulamalar Dubai Ulusal Müzesi olarak adı değiştirilen Şeyh Saeed evinin muhafaza edilmesi ile Dubai Koyu'nun girişinde bulunan yıkılmış geleneksel binaların yeniden inşasıyla kurulan Dalgıçlar Köyü'nde (Diving Village) ve Bastakiah bölgesinde (**Resim 9**) kendini göstermiştir.¹⁷ Sözkonusu yerleşim bölgelerinin büyük bir kısmı günümüze gelememiş¹⁸ olsa da Dubai Belediyesi'nin Mimari Miras Departmanı tarafından geriye kalan tarihî binalar ile kentin fiziksel dokusu restorasyon sürecinden geçmiş ve evler yeniden inşa edilirken geleneksel yapı teknikleri ve malzemeleri ile yöresel mimarinin ve şehir manzarasının en belirgin simgesel unsurları olan rüzgar kuleleri korunmuştur.¹⁹ Ayrıca geleneksel evler, tarihî belgeler ve yerel nüfus ile yapılan sözlü tarih çalışmalarından elde edilen bilgilerle uluslararası teknik standartlara göre yeniden inşa edilmiştir.

DUBAİ KOYU'NDA SU KIYISININ TASARIMI

Lefebvre'ye göre Dubai'nin pitoresk plajlarının yanı sıra şehir ile su arasındaki ilişki dört farklı mekânsal nitelikte inşa edilmiştir.²⁰ İlki hayal gücünün ve fantezilerinin sınırlarını zorlayan palmiye biçiminde adalar ve su kanalları kurmak suretiyle oluşturulan pitoresk ilişki; ikincisi doğal bir liman olan Dubai Koyu'nda görülen tarihsel ilişki; üçüncüsü Jumeirah ve Al-Mamzar parkı gibi plajlarda görülen çağdaş ilişki; ve sonuncu olarak lojistik ve altyapı ölçeğinde liman türünde bir ilişki olarak tanımlanabilir.

Dubai Koyu'nun büyük bölümünde önceden varolan su ile yakın ilişki 1957 yılından sonra gelişen / değişen kentsel planlama süreci sonrasında yeniden tarifiştir.²¹ Benzer bir biçimde küresel ve yerel space syntax analizleri göstermiştir ki, Dubai'nin su kıyısı kentin mekânsal bağlamı içerisinde şehrin diğer bölgelerinden kopuktur ve mekânsal olarak ayrıştırılmıştır.²² Zira bu alanlara yaya veya toplu taşıma imkanları ile erişim kısıtlı ya da ücretlidir. Dolayısıyla Dubai şehrinin Basra Körfezi'ne açılan su kıyısında geniş bir biçimde yayılmış turizm tesis alanları bulunurken yalnızca sınırlı sayıda ve belirli bölgeler kamuya açık kullanımdadır. Ancak Dubai Koyu suya erişim açısından tüm bu sınırlama ve ayrıştırmalar içerisinde yer almayan ender bölgeler arasında olmasına rağmen, diğer bölgeler içerisinde turistler tarafından yine en az bilinenidir.

12. Al Ghubaiba feribot istasyonu meydanı

13. Bur Dubai abra iskelesi ve Deira Bölgesi su kıyısındaki yapıların görünümü

14. Shindagha kıyısında gezinti yolu

birlikte, bölge içerisindeki yaya izleri takip edildiğinde sırasıyla Bur Dubai Tekstil Çarşısı (Textile Souq), Ulu Cami (Grand Mosque), Dubai yöneticisinin ofisi (Diwan), Al Fahidi Kalesi içerisinde Dubai Müzesi, eski şehir Bur Dubai sur duvarları ve Bastakia Mahallesi'nde sanat galerileri, restaurant ve kafeter-

yalara dönüştürülmüş olan rüzgar kuleli geleneksel avlulu evler bulunmaktadır.

Bağlantılar

Deira Bölgesi'nden Bur Dubai'deki İpek (Tekstil) Çarşısı'na erişim otoyol bağlantıları dışında koyun iki yakasında karşılıklı seferler yapan geleneksel küçük ahşap tekneler ve feribotlar ile mümkündür. Dubai Koyu'nun iki kenarında karşılıklı toplu taşıma amaçlı olarak işleyen deniz taksileri (abra) (**Resim 13**) için Deira Bölgesi'nde iki, Bur Dubai ve Shindagha'da üç adet iskele ile deniz feribotları (dhow) için büyük bir iskele yer almaktadır. Deira Bölgesi halen ahşap teknelerin Arap Boğazları ile Pakistan ve Hindistan arasında ticaret yaptığı ve mal taşıdığı daha geleneksel ve küçük ölçekli bir liman olarak kullanılmaktadır.²⁶

Koyun batı kenarında Al Khaleej Caddesi ile Dubai eski Tekstil Çarşısı deniz otobüsü iskelesine kadar uzanan kıyı yayalaştırılmıştır. (**Resim 14**) Deira Bölgesi'nde ise su kıyısı tamamen araç kullanımına açık olarak Beniyas Caddesi ile çevrelenmiştir. Bu nedenle koyun doğu kıyısındaki en yoğun yaya bağlantı noktası Deira eski çarşı Abra istasyonudur. Bur Dubai'de meydanın hemen sağında su kıyısında Al Ghubaiba Abra İstasyonu bulunmaktadır. Bu istasyon hem Dubai Koyu içerisindeki hem Dubai Marina Bölgesi'ndeki turistik tekne turlarının başlangıç noktasıdır.

Su kıyısının morfolojik analizi neticesinde turizmi geliştirmek, turistlere şehrin kimliği ve kültürünü deneyimletmek maksadıyla eğitim, sanat, rekreasyon ve canlandırma (interpretive) aktivite alanlarının ve bununla birlikte deniz taksileri - feribotlar ile bağlantıların geliştirildiği gözlenir. Ancak su kıyısının tasarımında sert zemin alanlarının yoğunluğu, aynı zamanda daha doğal ve yumuşak peyzaj alanlarının -parkların, kıyı hattı boyunca uzanan yeşil aksların (greenways)-eksikliği bölgenin iklim nitelikleri de dikkate alındığında en önemli sorunlardandır.

SONUÇ

Şehrin en eski bölgesi olan Khor Dubai birkaç istisna dışında sokaktaki yoğun erkek gurbetçi işçi nüfusu ile bugün Hindistan, Afganistan ya da Pakistan şehirlerinde görebileceğimiz bir şehir manzarası sunmaktadır. Khor Dubai, her ne kadar gurbetçi nüfusun yaşam alanlarından biri olsa da yaya dolaşımına kısıtlanmamış açık alanları ile kamusal bir nitelik taşıyabilecek nadir kentsel mekânlardandır.

DTB projesi Khor Dubai'de özgünlük ve tarih hissini yeniden canlandırırken yeni bir soruna yani soylulaştırmaya neden olabilir. Bu nedenle projenin devamında eski şehrin binalarına, köprülerine, iskelelerine ve kent manzarasına su odaklı bir perspektiften yaklaşım geliştirilerek, yalnızca toplumun belirli bir üst segmentine değil hem varıl hem yoksul tüm toplumsal gruplara açık yaya mekanların artırılması ve peyzaj alanlarının geliştirilmesi durumunda alternatif görünüm ortaya çıkacaktır. DTB projesi BAE'nin toplam nüfusa oranı gün geçtikçe azalan yerli nüfusun kendine özgü bir kimliğe sahip olduklarını hissetmelerini sağlamaya değer verdiğinin bir göstergesi ola-

rak düşünülse bile, kültürel kaynakların sayıca kısıtlı olması bu noktadaki en belirgin dar boğazı oluşturmaktadır. Uluslararası ikonografik şöhrетini korumak adına her türlü yenilik, buluş ve tuhaflıkta “en” olma güdüsü ile planlanan Dubai şehrinde kimliğin yegâne temsilcisi olarak ayakta kalmış olan Dubai Koyu resmen denizcilik mirası olarak hatırlanmaktadır. Fakat tarih, kültür ve miras kavramları DTB projesi eliyle şehirdeki diğer turistik cazibe merkezleri gibi turizmin endüstriyel mahsülü olma yoluna girmiştir. Her alanda olduğu gibi Khor Dubai’nin miras niteliklerinin alışveriş müdavimlerinin hizmetine sunulmak üzere yeniden canlandırılması Dubai patrimoniyal sisteminin talep-odaklı planlama (demand-oriented planning) yaklaşımının açık bir göstergesidir. ❖

*Fotoğraflar aksi belirtilmedikçe 2016 yılında yazar tarafından çekilmiştir.

NOTLAR

1. Kazım, A. Aqil, 2000, **The United Arab Emirates AD.600 to the Present: A Socio-Discursive Transformation in the Arabian Gulf**, Gulf Book Centre, Dubai.
2. Petrol açısından oldukça zengin olan ve diğer doğal kaynaklara sahip BAE, 1966’da petrolün çıkarılması ve 1970’lerde doğrudan yabancı yatırım fonlarının merkezi olması sonucunda Asya kıtasına nispeten yüksek bir İnsanî Gelişme Endeksi’ne kavuşmuştur. Bkz. Pacione, Michael, 2005, “City Profile: Dubai”, **Cities**, cilt:22, sayı:3, ss.255–265.
3. Dubai’nin devam eden gelişiminde azalan petrol gelirlerine karşın turizm sektörü önemli bir role sahiptir. Dubai, turistlerin olağan durumdan olağandışına süratle geçebildiği ve kendi ülkelerinde bulamadıkları eşsiz zamanları deneyimleyebildiği özel destinasyonlardan biri olarak algılanmaktadır. Bkz. Henderson, Joan C., 2006, “Tourism in Dubai: Overcoming Barriers to Destination Development”, **International Journal of Tourism Research**, cilt:8, sayı:2, ss.87-99.
4. “Dubai Strategic Plan: Dubai... Where the Future Begins”, 2007.
5. Ryan, Chris; Ninov, Ivan, 2011, “Dimensions of Destination Images - The Relationship between Specific Sites and Overall Perceptions of Place: The Example of Dubai Creek and “Greater Dubai”, **Journal of Travel & Tourism Marketing**, cilt:28, sayı:7, ss.758-760.
6. Ryan; Ninov, 2011, s.761.
7. Arapça “خور (Khor)” kelimesinin Türkçe karşılığı “haliç, koy, körfez, dere”dir. Bkz. Online Arapça Sözlük, “خور (Khor)” maddesi, arapcasozluk.gen.tr/?q=%D8%AE%D9%88%D8%B1 [Erişim: 6.06.2017]
8. Bagaen, Samer, 2007, “Brand Dubai: The Instant City; or the Instantly Recognizable City”, **International Planning Studies**, cilt:12, sayı:2, ss.173-176.
9. Bagaen, 2007, ss. 177. Ramos, Stephen J., 2010, **Dubai Amplified: the Engineering of a Port Geography**, Ashgate Publishing Group, Bağdat, ss.59-61.
10. Ogaily, Akram, 2015, **Urban Planning in Dubai: Cultural and Human Scale Context**, Al-Bayan Center for Planning and Studies, Bağdat, s.2.
11. Dubai Koyu kuzeyde Shindagha’dan başlayarak önce Al Maktoum Köprüsü’ne sonra güneyde Ras Al-Khor yabani hayatı koruma bölgesine ulaşır.

12. Ramos, 2010, ss.77-90.

13. “Khor Dubai”, whc.unesco.org/en/tentativelists/5662/ [Erişim: 10.06.2017]
- Yakın bir geçmişte tarihî kentin ve mimari mirasın dışında Dubai Koyu’nun ticaret hayatına odaklanmanın daha uygun olduğunu düşünen Dubai Belediyesi Mimari Miras Departmanı UNESCO’ya “Dubai Koyu: Tüccarlar Limanı (Khor Dubai [Dubai Creek]: Traders Limanı)” şeklinde bir isim değişikliği teklifinde bulunarak prestijli Dünya Mirası listesinde adını yazdırmayı amaçlamaktadır. İsim değişikliğine ilişkin UNESCO’nun Haziran 2017’de açıklama yapması beklenmektedir. “Dubai Creek is now Traders’ harbour”, khaleejtimes.com/nation/general/dubai-creek-is-now-traders-harbour [Erişim: 02.06.2017]
14. Hadjri, Karim; Boussaa, Djamel, 2007, “Architectural and Urban Conservation in the United Arab Emirates”, **Open House International**, cilt:32, sayı:3, ss.16-26.
15. “Dubai Historical District”, visitdubai.com/en/pois/dubai-historical-district [Erişim: 10.06.2017]
16. Beach, Fleur, 2015, “Sheikh Mohammed Gives Dubai’s new ‘Historical District’ the Green Light”, buro247.me/lifestyle/news/dubai-historical-district-approved.html [Erişim: 10.06.2017]
17. Salah Ouf, Ahmed M., 2001, “Authenticity and the Sense of Place in Urban Design”, **Journal of Urban Design**, cilt:6, sayı:1, ss.73-86.
18. Boussaa, Djamel, 2003, “Dubai: The Search for Identity”, **People, Places, and Sustainability**, (ed.) Gabriel Moser, Enric Pol, Yvonne Bernard, Mirilia Bonnes, José A. Corraliza, Vittoria Giuliani, Horace & Huber, ss.51-60.
19. Boussaa, Djamel, 2014a, “Cultural Heritage in the Gulf: Blight or Blessing? A Discussion of Evidence from Dubai, Jeddah and Doha”, **Middle East - Topics & Arguments**, sayı:3, s.59.
20. “Dubai: la Ville des Vacances Permanentes”, academia.edu/12801614/ Dubai [Erişim: 10.06.2017]
21. Said Zahlan, Rosemarie, 1989, **The Making of the Modern Gulf States: Kuwait, Bahrain, Qatar, the United Arab Emirates and Oman**, Unwin Hyman, Londra, s.98.
22. Kubat, Ayşe Sema; Güney, Yasemin İnce, 2009, “The Effects of the New Development Projects on the Urban Macroform of Dubai A Syntactic Evaluation”, **Proceedings of the 7th International Space Syntax Symposium**, (ed.) Daniel Koch, Lars Marcus, Jesper Steen, Stockholm, ss.1-6.
23. Salah Ouf, 2001, ss.73-86.
24. Dubai’nin yöneticisi Maktoum hanedanının şehre yerleştiğinde kullandığı ilk ikametgahı olan Sheikh Saeed al Maktoum Evi sahip olduğu rüzgar kuleleri ile yöresel mimari açıdan dikkat çekicidir. Bugün yapı İslam Araştırmaları ve Mimarlık Mirası Merkezi olarak kullanılmaktadır.
25. Boussaa, 2014a, s.60.
26. Ryan ve Ninov, 2011, ss. 52, 54, 751. Boussaa, 2014a, s.60.

KAYNAKLAR

- Boussaa, Djamel, 2014a, “Cultural Heritage in the Gulf: Blight or Blessing? A Discussion of Evidence from Dubai, Jeddah and Doha”, **Focus**, sayı:3, ss.55-70.
- Boussaa, Djamel, 2014b, “Urban Heritage and Tourism in the Gulf: The Case of Dubai in the UAE”, **Journal of Tourism and Hospitality Management**, cilt:2, sayı:4, ss.174-181.
- Gray, S., 1995, “Al Bastakia Conservation Project”, **Conference on The Protection of UAE Urban Heritage**, Dubai, ss.101-106.
- Kay, Shirley; Zandi, Dariush, 1991, **Architectural Heritage of the Gulf**, Motivate Publication, Dubai.

Arkitekt Üzerinde(n) “Yeni Mimari”nin Kimlik Fotoğrafları

Çağla Ercanlı, Gökçeçiçek Savaşır

Döneminin mimarlığını nesnel fotoğraflarla yansıtan dergi kapakları, ideolojilerin yaygınlaştırılması ve toplum tarafından benimsenmesindeki önemli aktörlerden olan mimarlığın bir temsil aracı olarak karşımıza çıkıyor. 1931-1940 yılları arası *Arkitekt*'in kapak fotoğraflarını inceleyen yazarlar, erken Cumhuriyet döneminde değişen rejim ile dönüşen toplum arasındaki ilişkiyi “çoğaltılabilen ve kitlelere ulaşabilen” fotografik temsiller üzerinden değerlendiriyor.

Mimarlık, kendi iç dinamiklerine sahip bir disiplin olmanın yanı sıra, ait olduğu toplumun mevcut siyasi, kültürel, ekonomik yapılarına göre şekillenen ve içinde konumlandığı bağlamın hâkim düşünce sistemlerini yansıtan bir temsil aracıdır. Dünya tarihinin farklı dönemlerinde iktidarlar, kendi kimliklerini ve güçlerini mimarlık üretimi aracılığıyla kanıtlama çabasına girmişler; siyasi ideolojilerinin temsilinde ve içinde buldukları toplumlar tarafından benimsenmesinde mimarlığı bir araç olarak görmüşlerdir. Özellikle modernizmin yükselişinin zirvede olduğu 20. yüzyılın ilk yarısında, iktidarın siyasi ideolojisinin ve gücünün simgesi, kent ve yapı ölçeğindeki tasarımlarda belirgin hale gelmiştir. 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanan bir kitle iletişim aracı olarak fotoğraf da, devletlerin resmî ideolojilerinin kimlik ve imajlarının üretiminde ve propagandasında önemli bir role sahip olmuştur. Mimarlık ile somutlaşan ideoloji, fotoğraf ile tanıtılıp yayılmıştır. Mimarlık ürününün teknik olarak çoğaltılabilen ve kitlelere ulaşabilen fotografik temsili; dergi, afiş, poster gibi çeşitli formatlarda sunulmuş ve böylelikle fotoğraf ile yeniden üretilen mimarlık-ideoloji ilişkisi, farklı yayınlar aracılığıyla her seferinde yeniden inşa edilebilmiştir.

1930'lar siyasal ve kültürel anlamda ulus devlet kimliğinin modernist çerçevede tarif ve inşa edildiği yıllardır.¹ Yeni kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti, başta ekonomik ve siyasal temellerde olmak üzere, kültürde, sanat ve mimarlıkta yeniyi inşa etme arayışına girmiştir. 1920'li yılların I. Ulusal Mimarlık akımının temel ilke ve araçlarından tamamen farklı bir düşünsel zemine referanslı çağdaş bir mimarlığın, 1930'ların erken Cumhuriyet dönemindeki karşılığı olan “yeni mimari”²; önceki dönemin anıtsallık, sembolizm, ulusallık gibi vurgularının ötesinde geçmişe ilişkin tüm biçimsel ve anlamsal bağları koparıp yalın ve soyut “yeni bir dil” kurmayı hedeflemiş, kendi söylem / pratik alanlarını yeniden inşa etmiştir. Uluslararası mimarlık akımının vaaz ettiği yalınlık, işlev-

sellik, rasyonellik, sağlamlık, ekonomiklik, konfor gibi niteliklere sahip modern mimarlığın estetik kurallarını yansıtan ve modern hayat tarzını temsil eden yalın kübik yapılarda³ ifadesini bulmaya çalışmıştır. Farklı işlev, program ve yapım tekniklerine sahip olmalarına karşın bu dönemin yapılarında görülen modernizmin biçimsel (tanınabilir ve tekrarlanan uzun yatay blok, tek ya da iki ucunda yuvarlak hatlı kütleler ve onu kesen belirgin bir düşey öğeden oluşan) repertuarı, modern Türkiye'nin yeniden yapılandırılmasında Osmanlı'dan kopuşun simgesi, gelenekselin reddi, çağdaş medeniyet seviyesine erişme idealinin temsidir.⁴ Modern arayışlar ve mimarlıkta benimsenen uluslararası mimarlık akımı ile temelde ortaklık kurmakla birlikte, erken Cumhuriyet dönemi mimarlığı⁵ Türk modernleşme serüveninin yaygın ve güçlü temsil düzlemlerinden biri olmuş; modern ve Kemalist Türkiye'nin inşasının çağdaş görsel ifadesini oluşturmuştur.⁶ Bu yeni ifadenin oluşumunda, mimarlık kadar görsel bir temsil aracı olan fotoğrafın etkin kullanımı da önem arz etmiştir.

Fotoğraf aracılığıyla basılı yayınlarda yer almaya başlayan modern Türk mimarlığının tanınması ve yayılmasında ilk meslek dergisi olan *Mimar* önemli bir rol almıştır. 1931 yılında “memleket mimarlığını kamuya, kamudan ziyade resmi sektöre, hükümete, tanıtmak” amacıyla⁷ Abidin Mortaş ve Zeki Sayar editörlüğünde, Aptullah Ziya, Samih Saim Akkaynak, Sedat Hakkı Eldem, Şevki Balmumcu ve Faruk Çeçen'in katkılarıyla⁸ yayımlanmaya başlayan derginin adı -1932'deki Dil Devrimi'nin bir yansıması olarak- 1935'te *Arkitekt* olarak değiştirilmiştir. 1931-1980 yılları arasında yayımlanarak Türk mimarlığının elli yıllık dönemini belgeleyen *Arkitekt*, 1941'de çıkmaya başlayan *Yapı* adlı dergiye kadar mimarlık alanındaki tek uzmanlık yayınıdır ve Türkiye'de modernist mimarlık mesleğinin oluşumuna tanıklık eden birincil belgedir.⁹ Türk mimarlarının modern bir üslup kazanmalarını teşvikte büyük role sahip olan *Arkitekt*'in, dönem ideolojisinin temsili ve ideolojik bir propaganda aracı¹⁰ olarak hizmet etmiş olduğu savlanabilir. Buradan hareketle, derginin özellikle kapak fotoğrafları, “yeni mimari”nin görsel ifadesi olarak oldukça önemlidir. Bu çalışma, erken Cumhuriyet döneminde (1923-1938) modern mimarlık anlayışı ve siyasi ideoloji arasındaki ilişkinin fotografik temsili, 1931-1940 yılları arasında çıkan *Arkitekt* dergi kapaklarında yer alan fotoğraflar üzerinden irdelemeyi hedeflemektedir. (**Resim 1**)

ARKİTEKT KAPAK FOTOĞRAFLARINDA (1931-1940) “YENİ MİMARİ”NİN FOTOGRAFİK TEMSİLİ

Dönemin kısıtlı kitle iletişim araçları, maddi yetersizlikleri ve ulaşım zorlukları düşünüldüğünde, dergiler

Çağla Ercanlı
Öğr. Gör., İzmir
Kavram Meslek
Yüksekokulu Mimarlık
ve Şehir Planlama
Bölümü

Gökçeçiçek Savaşır
Doç. Dr., DEÜ
Mimarlık Bölümü

modern vizyon ve modernist anlayışın topluma tanıtılıp benimsenmesinde önemli iletişim araçlarıdır.¹¹ İşlevleri bakımından akraba olan *Kadro* (1932-1934), *Ülkü* (1933-1941) ve *La Turquie Kemaliste* (1934-1938) adlı bu üç yayına,¹² kültürel devrimin bir parçası olarak görülen mimarlık alanının ilk yayını olan *Arkitekt* (*Mimar*) dergisi eşlik etmiştir.

1931’de *Mimar* adıyla yayınlanmaya başlayan derginin, grafik ve matbaa işlerinden sorumlu Abdullah Ziya tarafından yapılmış olabileceği düşünülen kapak mizanpajında¹³ fotoğrafa yer verilmemiştir. 1932 yılında yüksek kontrastlı bir siyah/beyaz fotoğraf eklenmiş; 1932/4. sayıdan itibaren fotoğrafın altında, içeriğinde gösterilen yapının adını, yerini ve mimarlarını belirten bir künyeye yer verilmiştir. 1933 yılına ait kapaklarda -“Cumhuriyet’in 10. yıldönümü” ifadesiyle 1933/9-10. sayıda istisna olarak üzerinde yeşil bir tonla ve tam sayfa basılan Bursa Gazi Anıtı fotoğrafı dışında- fotoğraf kullanılmamıştır.¹⁴ 1934-1940 yıllarına ait tüm sayıların kapaklarında, dergide konu edilen bir yapıya ait siyah/beyaz fotoğraf üzerine tek renk tonu (mavi, mor, yeşil, kırmızı, sarı) atılmış; kapaklardaki yapılar önceki sayılara oranla daha dikkat çekici ve kolay algılanabilir hale getirilmiştir. 1934 yılındaki kapak fotoğraflarında çoğunlukla konut projeleri yer almıştır ve 1932 yılında olduğu gibi dönemin mimari üslubunu kübik kütleler, düz çatı, betonarme iskelet, yapının sütunlar üstünde yükseltilmesi, dış denizlik ile sağlanan süreklilik, cephede çıkıntılar, şerit pencereler gibi özellikler ile bu fotoğraflardan okumak mümkündür. 1935 yılına kadar derginin kapak fotoğraflarında ağırlıklı olarak konut projelerine yer verilmiş olması, dönemin mimarlık ajandasındaki yabancı - Türk mimar karşılaşmasını hatırlatır: Yeni Cumhuriyetin kamu binalarının yapımında daha çok yabancı mimarlara öncelik tanınmış olması, Türk mimarlarının konut projelerine yönelmesine ve kendilerini modern konut mimarisi ile ön plana çıkarmaya çalışmalarına neden olmuştur. 1935 yılından itibaren, kapak fotoğraflarında konut projelerinin yanı sıra çeşitli yarışma projelerine ve kamu yapılarına da yer vermeye başlandığı görülmektedir. Bu durum, *Arkitekt* üzerinden Cumhuriyet’in ilk 10 yılından itibaren Türk mimarlarının tanıtımında olumlu yönde yol katedildiğinin de göstergesi olarak yorumlanabilir. 1935 yılında konut projeleri dışında kapaklarda yer alan Paşur Köprüsü, Ankara Sergi Evi, Sümerbank Proje müşabakası ve İstanbul Sebze ve Meyve Hali, inşa edilen modern kentlerin ipuçlarını taşıyan önemli yapılarıdır. Bu projeler, Türkiye’de modern mimarlığın kamusal ölçekteki ilk örnekleri olarak sayılabilir. (Resim 2)

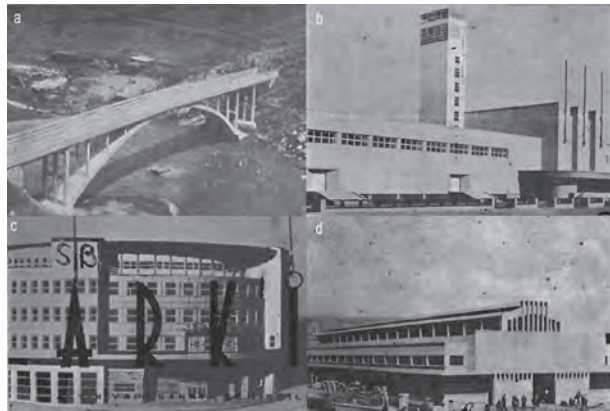
1931-1935 yıllarında dergi kapaklarında kullanılan fotoğraflarda genel olarak cepheye bütünsel bir tarzda yaklaşıldığı, nadiren merdiven, giriş saçağı gibi detaylara yer verildiği görülür. Bu fotoğraflarda öne çıkan kavisli cephelerin, cephede çıkma ve girintilerin kullanılması, yuvarlatılmış köşe dönüşleri, düz çatılar ve iç içe geçmiş bloklar, Kemalist inkılabın da biçimsel söylemini ortaya koyan sade ve geometrik bir mimari dili yansıtmaktadır.

Bu fotoğraflar, Türk mimarlara ait yapılarda dönemin mimari özelliklerinin inşa edilmek üzere seçildiğinin göstergesidir.

ARKİTEKT KAPAKLARI

1931	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	
1932	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1933	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	
1934	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	
1935	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	MIMAR	
1936	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1937	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1938	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1939	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1940	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. 1931-1940 yılları arası *Arkitekt* kapakları

2. Türkiye’de modern mimarlığın kamusal ölçekteki ilk örneklerinden. (a) Paşur Köprüsü, *Arkitekt* 1935/3 (b) Sergi Evi, *Arkitekt* 1935/4 (c) Sümerbank Projesi, *Arkitekt* 1935/3 (d) İstanbul Sebze ve Meyve Hali, *Arkitekt* 1935/7-8

1936-1940 yılları arasındaki kapak fotoğraflarının, İstanbul’daki sivil mimari örneklerinin yanı sıra çoğunlukla Ankara’da yarışmayla elde edilen kamu yapılarının yeni devletin gücüne ve sürekliliğine vurgu yapan bir kadrarla aktarılmış olduğu söylenebilir. Bu aralıkta genellikle Veli Demir Sender tarafından çekilen kamu yapılarının fotoğraflarına yer verildiği ve bu fotoğraflarda derin bir perspektif etkisi yaratacak şekilde yatay cephelerdeki sürekliliğin vurgulandığı görülür. Önceki sayılarda olduğu gibi dönem mimarisinin kolonadlı girişler, merdiven kuleleri, kübik hacimler, yuvarlak balkonlar gibi mimari elemanlarını 1936 ve 1937 yılları kapak fotoğraflarında görmek mümkünken, 1938’den itibaren totaliter ve anıtsal ifadenin vurgulandığı söylenebilir. 1938’de Atatürk’ün vefatının ardından mimarlıktaki modern tutum yerini daha gelenekselci bir anlayışa bırakmaya başlamış fakat bu anlayışın etkileri mimarlıkta 1939’dan 1941’e kadar devam etmiştir. Dolayısıyla, 1940 yılından itibaren kapak fotoğraflarında, yapıların geleneksel Türk

YIL	SAYI	KAPAK	FOTOĞRAF	FOTOĞRAFLAYAN	YAPI	MİMAR
1931		1931 yılında dergi kapağında fotoğrafa yer verilmiştir.				
1932	5			Foto Spor-Kadıköy	Dr. Sani Yaver Vilası	Zeki Selah
	6			Foto Femina	Hüsnü B. Apartmanı	Mimar Çubukçıyan
	9			Foto Febüs	Film Dekorları	Dekoratif Vedat
	11-12			Foto Femina	Melek Apartmanı	Mimar Abidin
1933	9-10				Bursa Atatürk Anıtı	Heykeltıraş Nejat Sirel
1934	1			Foto Femina	Iskeçe Apartmanı	Mimar Abidin
	4			Foto Muzaffer	Muhittin Bey Evi	Zeki Selah
1935	5			Foto Iskender	Ayazpaşa Kira Evi	Seyfi Arkan

1935	7-8			Foto Namık	İstanbul Sebze ve Meyve Hali	Arif Hikmet Fosfor
	11-12			Foto Sender-Vel Demir	Ankara Haricîye Köşkü	Seyfi Arkan
	1			Foto Iskender	Cili Kira Evi	Zeki Sayar
	3			Foto Sender-Vel Demir	Mod'a'da Villa	Zeki Sayar
	4			Foto Sender-Vel Demir	I.Q. Observatoryumu	A.Hikmet Holtay
1936	5-6			Foto Sender-Vel Demir	Kalamış'da Villa	Zeki Sayar
	7			Foto Sender-Vel Demir	Çankaya'da Villa	Seyfi Arkan
	8			Foto Sender-Vel Demir	Kırlı Pansiyon Evi	Mimar A. Reşat
	9			Foto Sender-Vel Demir	Erenköy'de Bir Ev	Abidin Mortaş

1937	1			Veli Demir Sender	Elektrik Evi	Rebil Gordon
	2			Veli Demir Sender	Kalamış'da Villa	Zeki Sayar
	7			Veli Demir Sender	Fırat Kira Evi	Şinasi Lügat
	8			Veli Demir Sender	Bebek'de Villa	Erip Erbilten
	12			Veli Demir Sender	İnhisarlar Umum Müdürlük Binası	Sedat Hakkı Eldem
1938	1			Veli Demir Sender	Belediyeler Bankası	Seyfi Arkan
	2			Veli Demir Sender	Polis Jandarma Mektebi	Celal Biçer Reşat San
	3			Foto Iskender	Yalova Termal Oteli	Sedat Hakkı Eldem
1939	1-2			Veli Demir Sender	Taksim'de Apartman	Arif Hikmet Holtay
1940		1940 yılında kapakta yer alan fotoğrafların fotoğrafçıları belirtilmemiştir.				

3. 1931-1940 yılları arasındaki *Arkitekt* kapaklarında fotoğrafçı belli olan kapaklar, 1933 yılında yalnızca 9-10. sayıda fotoğraf kullanılmış olup fotoğrafçı bilgisine yer verilmiştir.

mimarlığını yansıtan kırma çatı ve geniş saçak gibi öğeleri de görülmeye başlanmıştır.

1931-1940 yılları arasında *Arkitekt* kapaklarında yer alan her fotoğrafın kimin tarafından çekilmiş olduğu bilgisine ulaşılamamaktadır. Bu durum, fotoğrafçı-mimar ya da fotoğrafçı-derginin editöryal yapısı arasındaki ilişkilerin tam olarak okunabilmesini olanaksızlaştırmakta; tüm bunlara ilişkin üslup okuması yapmayı zorlaştırmaktadır. (**Resim 3**) Yine de fotoğrafların içerik ve teknik açısından irdelenmesi, dönemin imkânları ve hâkim ideolojisi hakkında ipuçları da verebilmektedir. Fotoğrafın yalnızca bir belgeleme aracı olmasının ötesinde -özellikle teknik ve mekanik yeniden üretim çağının koşullarında- çerçevelendiği nesneyi temsil etme gücünün sonuna kadar kullanıldığı düşünüldüğünde, fotoğrafın dergi kapakları üzerinden vermeye çalıştığı mesaj ve onun verilmiş biçimi daha da önemli hale gelir. Ölçek-boyut, masiflik-şeffaflık, iç-dış ilişkisi, süsleme-yalınlık, doku-malzeme gibi mimari üslubu belirleyen unsurların; fotoğrafta biçim-kompozisyon, zaman-hareket, oran, perspektif, ışık, kontrast, renk gibi parametrelerle ve fotoğraf makinesinin sunduğu teknik koşullarda "gerçeğine en yakın" biçimde yeniden üretilebilmesinin yanı sıra; pozlama anı ve sonrasındaki karanlık oda sürecinde müdahale edi-

lebilen, alan derinliği kontrolü, optik bozulmanın telafisi, perspektif düzeltme, kontrast ayarı gibi fotoğraf işleme teknikleriyle yeniden inşa edildiği savlanabilir. Fotoğrafa konu olan nesnenin çerçeveye yerleşim oranları, çekim sırasında fotoğraf makinesinin teknik olanaklarının yanı sıra fotoğrafçının nesneye ve bakış noktasına olan uzaklığı; çekim sonrasında fotoğraf üretim teknikleri ve bir öznel seçim olan kadraja bağlı olarak değişim gösterir. Yapıların nereden ve nasıl çerçevelendiği -yapı ile fotoğraf makinesi arasındaki yataydaki ve düşeydeki mesafe ve açı ile yapıların fotoğraf çerçevesinde yer alışı oranları- fotoğraflarının vereceği anlamı etkiler; fotoğrafçı öznel ifadesi olarak mimarlık nesnesini yeniden inşa eder. Öte yandan çekilen bir fotoğrafın, kapağın mizanpajında nasıl yer alacağının tasarımcı ya da editör tarafından verilecek kararı da fotoğrafı yeniden inşa eder.¹⁵ (**Resim 4**)

Arkitekt'in 1930'lu yıllara ait kapaklarındaki fotoğraflarda, yapıların hâkim ideolojinin gücünü ve otoritesini yansıtan, anıtsallık, yücelik, süreklilik, kalıcılık, güvenilirlik, ağırbaşlılık ve işlevsellik gibi kavramlara işaret eden bir anlayışla fotoğraflandığını söylemek mümkündür. (**Resim 5**) Yeni kurulan devletin gücünü ve sürekliliğini temsil eden kamu yapıları ile modern hayatı yansıtan daha küçük ölçekli sivil mimari örnek-

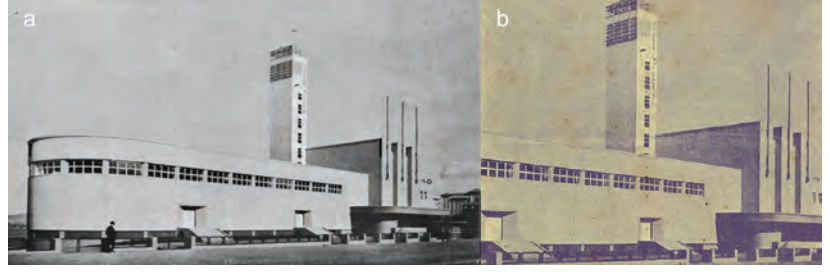
lerinin, dönem ideolojisinin biçimsel / estetik diline uygun bir kompozisyonla ve perspektif etkilerle güçlendirilerek fotoğraflandığı; vurgulanmak istenen etkiye odaklanıldığı ve/ya yalın bir şekilde yeniden çerçevelendiği görülmektedir. (Resim 6) Fotoğrafların kompozisyonunda konu olan yapılar, ya tek kaçışlı perspektif yaratacak cephe düzenini / detayı odakta tutacak şekilde düzenlenmiştir; ya da çift kaçışlı perspektifin/fotografik alan derinliğinin sunduğu kütsel bütünlük ile yatay cephelerde süreklilik vurgulanmıştır. (Resim 7) İnsan bakış noktasının daha altından ya da üstünden çekilen fotoğrafların kompozisyona dinamizm kattığı, böylece modernist ideolojinin ve onun mimarisinin temsilinde ve alımlanmasında önemli rol oynadığı da belirtilmelidir.

Sivil mimari örneklerindeki masiflik-şeffaflık dengesi ile yapım teknikleri gereğince çoğunlukla masif etkiye sahip kamu yapılarının modern kent hayatındaki insan ve taşıt hareketlerinden soyutlanmış bir şekilde çerçevelenmiş fotoğrafları, yeni ideolojinin gücü ve sürekliliği ile “yeni mimari”nin uluslararası mimarlık akımıyla özdeşleşen zamansızlık ve Cumhuriyetin ebediyetine olan inanç mefhumlarını hatırlatır. Erken Cumhuriyet döneminin estetik politikası incelendiğinde fotoğrafların insandan yoksun kent manzaraları ve yapı odaklı oluşuna Tanyeli’nin yorumu şöyledir: “Fotoğrafçıyla temsil edilen ideolojik yaklaşım, mimarlığı içinde konumlandığı daha geniş tarihsel-toplumsal bütünden koparmaya çabalar... Fotoğrafçı fotoğrafı gerçekliğin deniz içinde balık kadar doğal ve tartışılmaz toplumsal ortamında olduğunu ifade eder. O binalar tam da ideolojik talep doğrultusunda toplumsallığın dolaysız inşai tezahürleridir adeta.”¹⁶ Zamana tanıklık eden fotoğraf, doğası gereği durağandır; fakat buradaki fotoğraflarda, zamanın akışını ve hareketi vurgulayıcı öğeler yoktur ve bu da yapıların durağanlığıyla birlikte kalıcılığına işaret eder. (Resim 8)

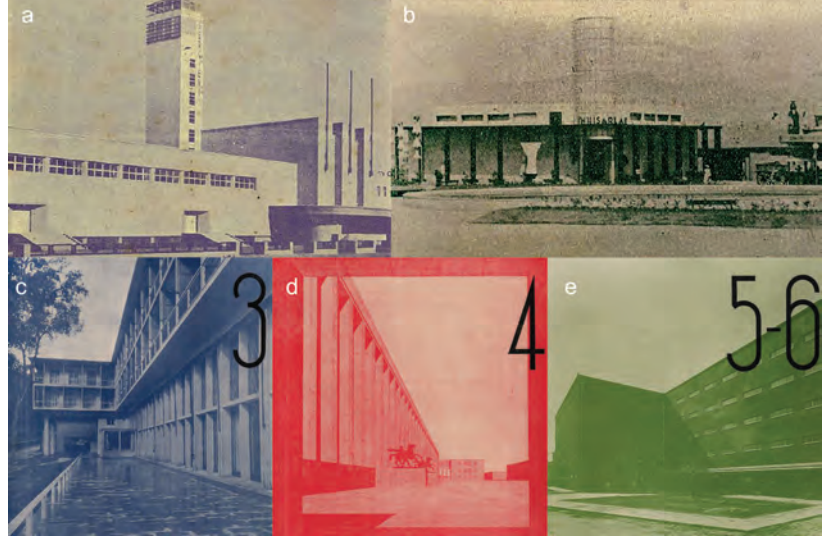
Işık, mimarlık için olduğu kadar fotoğraf için de vazgeçilmezdir. Fotoğrafa konu olan yapılardaki ışık-gölge dengeleri mekânsal derinlikleri; fotoğrafın çekilmesi / basılması süreçlerindeki ışık-kontrast-renk değerleri ise kompozisyonun karakterini belirler ve fotoğrafın konusunu belirgin kılar. Özellikle, kamu yapılarının derin gölgeli cephelerinin yüksek kontrastlı -ara tonların elendiği- fotoğrafları, modernist ideolojinin ve mimarinin tam da o zamana ait ama aynı zamanda, zamanlar ötesi oluşuna olan inancı hatırlatır. *Arkitekt* kapaklarının tümünde, dönemin teknik olanakları nedeniyle kullanılan siyah/beyaz fotoğraflar, modernist estetiğin mimaride ve fotoğrafta yeniden üretilen soyut dilini pekiştirmiştir. Mimaride çağdaşlık ifadesi kabul edilen biçimsel yalınlık, detayların kaybolduğu yüksek kontrastlı siyah/beyaz fotoğraflarla aktarılmıştır. (Resim 9)

SONUÇ

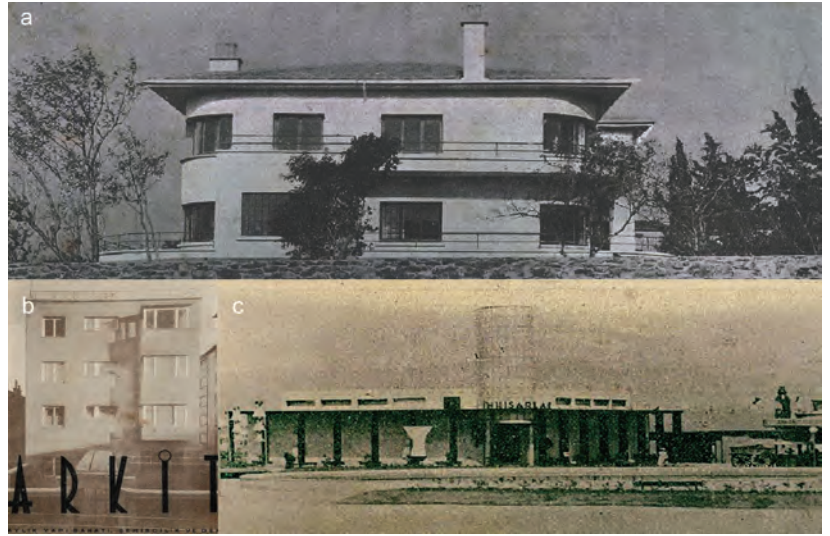
Yazılı ifadeye göre daha güçlü bir etkiye sahip fotoğrafik imge, gerçeği olduğu gibi yansıtmaya ve toplumsal belneğin bir parçası olma özellikleriyle, erken Cumhuriyet dönemini estetize etmede ve dönem ideolojisinin propagandasını gerçekleştirmede etkili bir kitle iletişim aracı olmuştur. *Arkitekt*’in 1931-1940 yıllarını kapsayan kapakları, dönemin ideolojisine koşut olarak mimarlık, grafik ve fotografik anlamda çağdaş ve yenilikçi bir

4. Kapak mizanpajı için fotoğrafın kadrajla yeniden çerçevelenmesi, (a) Yapının dergi içerisinde yer alan orijinal fotoğrafı, (b) Yapının dergi kapağında yer alan fotoğrafı

5. Cumhuriyet ideolojisi ve mimarlığının anıtsallık, süreklilik, kalıcılık, güvenilirlik gibi özelliklerini vurgulayan fotoğraflar, (a) *Arkitekt* 1935/4; (b) *Arkitekt* 1936/10-11; (c) *Arkitekt* 1938/3; (d) *Arkitekt* 1938/4; (e) *Arkitekt* 1938/5-6

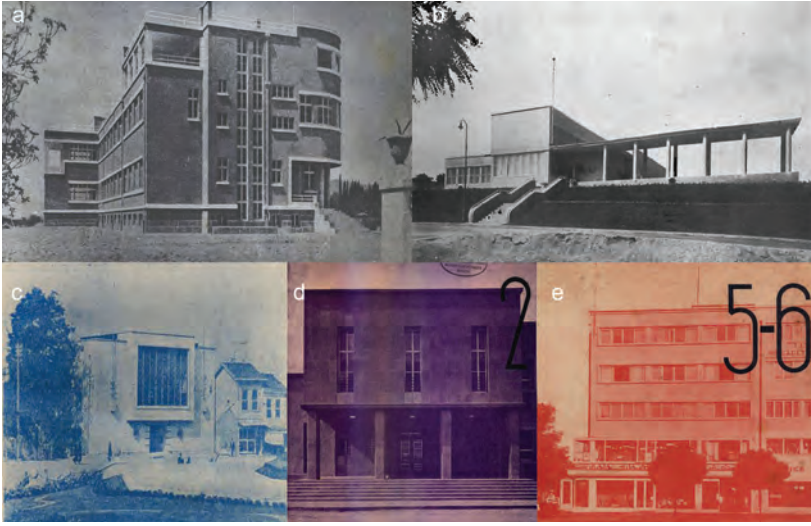
6. Fotoğraf çerçevesi içinde yapının konumu, (a) *Arkitekt* 1932/10; (b) *Arkitekt* 1936/1; (c) *Arkitekt* 1936/10-11

karaktere sahiptir. Dönemin mimarlık ürünleri derginin kapaklarında, resim ve kolaj gibi görsel ifade araçları yerine, daha teknik ve nesnel olan fotoğraflarla temsil edilmiş; böylece hem mimarlık hem de devlet rejimindeki yenilik, çağdaşlık, rasyonellik ve geniş kitlelere ulaşabilme niyeti pekiştirilmiştir. Modernleşmenin kanıtı olarak sunulan (yeni) mimarinin birincil temsil aracı olan fotoğraf, çağdaş yaşam biçimi ve mekânlarını tanımlarken ideolojiyi de meşrulaştırmıştır.

Dergi kapaklarındaki görsel imgenin inşasında, okuyucuya ulaştığı noktaya kadarki belirleyicileri, fotoğrafları çeken/basan fotoğrafçılar, kapak mizanpajını belirleyen tasarımcı ve/ya editörlerdir. Dergide, bu belirleyici

7. Kapak fotoğraflarında perspektif etkinin kullanımı, (a) *Arkitekt* 1936/2; (b) *Arkitekt* 1938/3; (c) *Arkitekt* 1938/12; (d) *Arkitekt* 1939/1-2; (e) *Arkitekt* 1940/5-6; (f) *Arkitekt* 1940/11-12

8. Kapak fotoğraflarında modern zamanın ve mekânların durağanlığı, (a) *Arkitekt* 1932/7-8; (b) *Arkitekt* 1936/7; (c) *Arkitekt* 1936/12; (d) *Arkitekt* 1938/2; (e) *Arkitekt* 1939/5-6

9. Modernist estetiğin yüksek kontrastlı fotoğraflarla vurgulanması, (a) *Arkitekt* 1936/4; (b) *Arkitekt* 1936/7; (c) *Arkitekt* 1936/8; (d) *Arkitekt* 1937/1; (e) *Arkitekt* 1938/1; (f) *Arkitekt* 1938/12

özellere ait bilgiler düzenli olarak verilmemiştir. Bu da akla özellikle fotoğrafçısı belirtilmeyen fotoğrafların, yapıların mimarları ya da kullanıcıları tarafından çekilmiş olabileceği olasılığını da getirir. Mimarların yapılarını kendi imkânlarıyla fotoğraflamış olabileceği olasılığı, dönem koşullarında zor görünmektedir. Bir diğer olasılıksa, mimarların yapılarını kendi buldukları fotoğrafçılara çekirtmiş olabileceğidir. Yapıların fotoğraflanma/dergi kapağına taşınma aşamalarında mimarların rolüne, mimar-fotoğrafçı ya da mimar-editör işbirliğine ilişkin bilgilere erişilememesi, fotoğraflayan öznelere kimlikleri, teknik donanımları gibi konuları spekülasyona ve sonraki çalışmalara açık bırakmaktadır. Yine de 1930'lar dönemi *Arkitekt* kapaklarındaki fotoğraflarda sureti beliren, öznelere-üstü modern fotografik göz, yüzünü Batı'ya dönen yeni mimarlık ve hatta onun da geri planında yer alan modernist ideolojidir. ❖

*Fotoğraflar aksi belirtilmedikçe Mimarlar Odası Zeki Sayar Anma Programı (2010-2012) arşivinden alınmıştır. [Erişim: 5 Ağustos 2014]

NOTLAR

1. Güner, Kağan, 2014, **Modern Türk Sanatının Doğuşu. Konstrüktivist Türkiye Cumhuriyeti'nde Kültür ve İdeoloji**, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.89.
2. İlk kez, Celal Esat Arseven, *Yeni Mimari* (1931) adlı eserinde, Ankara'ya "yeni mimari"nin geldiğini müjdelemiştir. Bozdoğan, Sibel; Akcan, Esra, 2012, **Turkey. Modern Architectures in History**, Reaktion Books, Londra, ss.24-25.
3. Bu yapıların genel karakterini oluşturan unsurlar, düz çatılar, geniş teraslar ve çıkıntılar, kesintisiz denizlikler ve balkonlar, yuvarlak ve/veya çıkıntılı hacimlerdir. Bozdoğan, Sibel, 1999, "Modern Yaşamak: Erken Cumhuriyet Kültüründe Küçük Ev", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme**, (ed.) Yıldız Sey, (çev.) Zeynep Rona, Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi, İstanbul, ss.313-328. (315-316).
4. Bozdoğan; Akcan, 2012, s.25.
5. Aslanoglu, İnci, 2010, **Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
6. "Yeni Mimari"nin ivmesi, Atatürk'ün 1938 yılında vefatıyla düşmüş; yerini küresel ve ulusal bağlamda artan milliyetçiliğin de etkisiyle 1940'lı yıllarda "Milli Mimari"ye bırakmıştır.
7. Sayar, Zeki, 1979, "Zeki Sayar Anlatıyor: Türk Mimarlarının Örgütlenme Çabaları", **Çevre Haberleri**, sayı:2, s.77.
8. Akay, Zafer, 2015, "Arkitekt'in 50 Yılı: Evreler, Yazarlar, Mimarlar", **Zeki Sayar ve Arkitekt; Tasarlamak . Örgütlemek . Belgelemek**, (ed.) Ali Cengizkan, A. Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, ss.149-150.
9. Bozdoğan, Sibel, 2002, **Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür**, (çev.) Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, s.179.
10. Halkçıların kurucusu olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin tavsiyesi ile *Arkitekt*'e abone olmaları, Cumhuriyet ideolojisiyle yeniden şekillenen mimarlığı ülke çapında yaymayı hedefleyen derginin tanıtımında büyük rol oynamıştır. Cengizkan, N. Müge; İnan, A. Derin, "Sergi: Zeki Sayar ve Arkitekt", 2012, **Türkiye Mimarlığı ve Eleştirisi: Zeki Sayar Anma Programı Dizisi / Zeki Sayar'a Armağan**, (ed.) Ali Cengizkan, A. Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, s.9.
11. Güner, 2014, ss.93, 100-101, 120.
12. Türk devrimine teorik bir çerçeve çizmek, inkılabın ideolojisini şekillendirmek üzere sivil-sol eğilimli aydın grubu tarafından, Batılılaşma ile modernleşme arasındaki ayrıma dikkat çekmek üzere çıkartılan *Kadro* dergisi (1932-1934); ve Halkçıların toplumsal örgütlenmesinde ve yeni hayat tarzının yaygınlaştırılmasında CHP'nin resmi yayın organı ve kültür-sanat ağırlıklı propaganda aracı olarak faaliyete geçen *Ülkü* dergisi (1933-1941) önemlidir. Öte yandan, Vedat Nedim Tör sorumluluğunda Türkiye'yi tanıtmaya amaçlı çıkarılan, devletin resmi yayın organı *La Turquie Kemaliste* (1934-1938) dergisi de, ideolojik politikayı modern yaşam, çağdaş sanayileşme ve kent fotoğrafları aracılığıyla uluslararası ortamda tanıtır, benimsetmeye çalışmıştır.
13. Akay, 2015, s.153.
14. Akay bunun nedenini "kapak için kullanılan dokulu karton" olarak açıklar. Zafer Akay ile 20 Nisan 2015 tarihindeki kişisel görüşmeden alınmıştır.
15. *Arkitekt*'lerin 1932-36 arasındaki sayıları için Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş.; 1936-54 yılları arasındaki sayıları için Cumhuriyet Matbaası işaret edilmiştir. Baskı klişeleri her iki dönemde de Klişe Kenan (Kenan Basımevi ve Klişe Matbaası) tarafından hazırlanmıştır. Akay, 2015, s.152.
16. Tanyeli, Uğur, 2009, **Türkiye'nin Görsellik Tarihine Giriş**, Ofset Yapımevi, İstanbul, s.129.

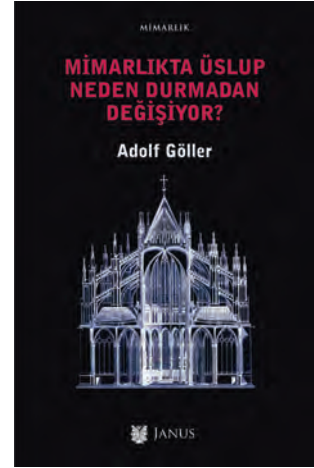
Elif İnce (baz.), Mayıs 2019, Ekoloji Kolektifi, İstanbul, Türkçe, 75 sayfa.

Umberto Eco, Temmuz 2019, (çev.) Fatma Erkan Akerson, Daimon Yayınları, İstanbul, Türkçe, 128 sayfa.

N. Enver Ülger, B. Cem Ülger, Ş. Nazmi Yıldız, Haziran 2019, YEM Yayın, İstanbul, Türkçe, 308 sayfa.

Adolf Göller, Haziran 2019, (çev.) Alp Tümertekin, Nihat Ülner, Janus Yayınları, İstanbul, Türkçe, 88 sayfa.

KENT VE EKOLOJİ ARAŞTIRMALARI İÇİN İNTERNETTE KAMUSAL VERİYE ULAŞMA REHBERİ

İnternet üzerinden yaşadığı yerle ilgili bilgiye daha kolay bir şekilde erişmek isteyen yurttaşların ve ekoloji, kent gibi konulara merak duyan ve araştırma yapmak isteyen herkes için gazeteci Elif İnce tarafından hazırlanan rehber Ekoloji Kolektifi'nden çıktı. Kitabın tanıtım metni ise şu şekilde: “Kaynakları 2019 Ocak itibarıyla kullanmayı denedik, çalışmayan, çok sık hata veren veya az veri içeren kaynaklara yer vermedik. Eklediğimiz kaynakların da zor kullanılan ve geliştirilebilecek unsurlarına kısaca değindik. Rehberin dijital versiyonunda kaynakları, metnin içindeki bağlantılara tıklayarak açmak mümkün. [...] Kamusal veri kaynaklarını, bilgiye ulaşma yollarını ve haklarımızı bilmek, bunları kullanmak ve geliştirilmesini talep etmek, kurumlar üzerinde bu yönde baskı oluşturmak önemli. Örneğin, belediyelerin internet sitelerinde sundukları veri arasında ciddi fark var, bazılarında güncel imar bilgileri, imar planları, belediye meclisi kararları ve ihale ilanları gibi bilgiler paylaşılrken diğerlerinde paylaşılmıyor. Herkes kendi belediyesinden bu bilgilerin internet üzerinden güncel ve kolayca erişilir şekilde sunulmasını talep edebilir.” ❖

MİMARLIK GÖSTERGEBİLİMİ

Aykut Köksal'ın genel yayın yönetmenliğinde, mimarlık ve kent üzerine kuramsal kitaplar yayımlayan Daimon Yayınları'nın son kitabı *Mimarlık Göstergebilimi*, göstergebilim dünyasının en yetkin isimlerinden Umberto Eco'nun üç ayrı metninden oluşuyor. Kitabı Türkçe'ye kazandıran Fatma Erkan Akerson'un kaleme aldığı önsöz metni ise şu şekilde: “Göstergebilim, özellikle Eco'nun araştırmalarıyla, tüm kültür olgularına sistem kavrayışı içinden bakmakla birlikte, bu olguları dönemsel koşullara yerleştirmeye de başladı. [...] Eco, çevirisini sunduğumuz bu metinde, mimarlığa göstergebilimin merceğinden bakıyor. Mimari göstergelerin kavramsal yapısının işlevlerle bağlantılı olmasından yola çıkarak işlevlerin tanımına birçok yenilik getiriyor. Kuşkusuz, mimari hakkındaki ön bilgilerimiz de bir hayli sarsıyor.” ❖

TAŞINMAZ MAL DEĞERLEMESİ

Değerlemeye ilişkin süreçlerin çok hızlı değiştiği günümüzde, farklı yasa ve uygulamaları da gözetenek, kentsel tasarımcı, şehir ve bölge planlamacı, yerel yönetici gibi ilgililere teknik ve kurumsal model önerileriyle önemli katkı sunmayı hedefleyen *Taşınmaz Mal Değerlemesi* adlı kitap YEM Yayın'dan çıktı. Kitabın tanıtım metni ise şu şekilde: “Özellikle 1999 depreminden sonra ülkemizin karşı karşıya kaldığı devasa yerleşme ve yapım sorununun çözümüne yönelik olarak akademik dünya, uygulayıcılar, yerel yönetimler ve hükümetler tarafından çözüme yönelik tartışmalar başlamış ve halen sürmektedir. Bu tartışmaların temelindeki imar ve mülkiyet problemlerine dayalı sorunların çözümüne esas, yeni yapılacak imar planlarının uygulanmasının ancak katılım ve dağıtımda taşınmaz malların değerinin hesaplandığı, değer esasına dayalı bir imar uygulama yönteminin zorunlu olduğu ve buna uygun imar mevzuatının hazırlanması gereği her platformda tartışılmış ve kabul görmüştür. [...] Taşınmaz mal (gayrimenkul) değerlemesini kimler, nasıl yapacak? Değerleme için hangi yöntem ve süreçler izlenmeli? Kamunun, özel kurum ve kuruluşların, kişilerin sorumlulukları neler? Uluslararası değerlendirme standartlarının ülkemize özgü ele alınması nasıl sağlanmalı? Değerleme, arazi yönetimi ve kullanımı, kentsel dönüşüm, arazi toplulaştırması, vergi gibi kamusal amaçlı uygulamalarda nasıl kullanılacak? Teknolojiye dayalı olarak otomatikleştirilme nasıl yapılacaktır? Üst haklarında değerlemeye bakış nasıl olmalı? [...] Kitabın, gayrimenkul değerlendirme ile ilk kez tanışanlar ve bu alanda çalışma yapan araştırmacılar için önemli bir kaynak olması öngörülmüyor.” ❖

MİMARLIKTA ÜSLUP NEDEN DURMADAN DEĞİŞİYOR?

Alp Tümertekin ve Nihat Ülner'in çevirisiyle Türkçeye kazandırılan *Mimarlıkta Üslup Neden Durmadan Değişiyor?* kitabı Janus Yayıncılık'tan çıktı. Kitabın tanıtım metni ise şu şekilde: “Mimarlıkta üslubun durmadan değişme nedeni, bellek imgesinin keskinleşmesiyle beraber kişinin biçimden aldığı zevki etkileyen yorgunluktur. [...] Mimarlar ne yaratabilirse yaratsınlar, hepsi de adım adım bitap düşen biçim duyusunun kurbanı olacak bir gün! [...] Yaşanan bir üslup değişikliği sırasında bir süreliğine bir araya gelen eski ve yeni biçimler sadece yüzeysel olarak birbirlerine bağlı olurlar.” ❖

Kentin Muğlak Alanları

Zeynep Didem Ödemiş
Mimar

Bern Tarihi Müzesi ek binası ve Tempelhof Havaalanı Ziyaretçi Merkezi gibi tasarımlarıyla tanıdığımız 1997’de kurulmuş İsviçreli mimarlık ofisi :mlzd’nin, Berlin Mimarlık Galerisi’ndeki “Inside Outside” sergisi Karl-Marx-Allee sakinlerinin merakını uyandıran “kentsel bir landmark” olarak karşımıza çıkıyor. Sergi alanı 12 metre uzunluğunda 5 metre genişliğinde ve 4 metre derinliğinde bir mekândan oluşuyor. Mağaza vitrini pencerelerinin sokak ile kurduğu ilişki ve sergi alanının boyutları, burada sergi düzenleyen mimarlar için bir yandan mekânsal bir meydan okuma gibi görülürken önceki örneklerle baktığımızda kendilerinden bir sonrakine ilham veren cinsten. :mlzd’nin sergi alanı boyunca yükselen ve hatta serginin sınırlarını aşıp sokağa kadar taşan devasa turuncu merdiveni de kuşkusuz bunlardan biri. Dikey bağlantı elemanı olan merdiven, asıl fonksiyonundan sıyrılıp tüm alanı işgal eden hatta mekânın dışına taşıp sokaktan geçenleri davet eden oturma alanlarına dönüşüyor. Sergi alanından sokağa fırlayan bu devasa merdiven ilk bakışta sokak ile sergiyi bağlayan cömert bir bağlantı gibi görünse de serginin içinden bu oditoryum merdivenlerine ulaşmak için dolambaçlı bir yol izlemek gerekiyor. İçeriye ve dışarıya fiziksel olarak ayıran cam cepheye rağmen, merdiven görsel sürekliliğini koruyarak iç ve dış mekânın ilişkisini ve transparanlığın buradaki rolünü sorguluyor.

Merdivenin altında yer alan sergide ofisin portfolyosundan bir seçki yer alıyor. Seçkideki görseller de özellikle mekânların dışarı ile kurduğu ilişkiye odaklanmakta. Mekânsal bir bildiri (spatial statement) niteliğindeki sergi ziyaretçilerini kamusal mekânın günümüzdeki rolünü sorgulamaya davet ediyor. “Dışarı” toplumu bir araya getiren, buluşma ve alışveriş mekânı veya bir toplanma alanı iken günümüzde kamusal alanın ticarileşmesi ve ekonomik çıkarların pek çok önceliğin önüne geçmesi ile görevini yitiren bir alana dönüşmekte. Herkese ait olan buluşma alanlarının kötüye kullanılması toplumun birbirinden uzaklaşmasına neden olurken ve bu değişimler binaların da dışarı ile olan ilişkisini de etkiliyor. Bunun yanı sıra gün geçtikçe artan terör eylemlerinin yarattığı güvensizlik hissi ve kamusal alanların sağlamak zorunda olduğu standartlar ve düzenlemeler fonksiyonellik ve güvenliği sağlasa da, yapıların kendine has potansiyeline ulaşmasına engel olmakta; toplumsal alandaki baskı tasarım sürecini etkilemekte ve binanın kamusal olanla kurduğu ilişkiye zarar vermektedir. Bu bağlamda belki de :mlzd’nin dev turuncu merdiveni, kamusal alanın eskiden yaptığı gibi, toplumu bir araya getirmeyi ve halka açık alanlarla ve kapalı alanların ilişkisini yeniden kurmayı amaçlayan, ziyaretçileriyle bunu tekrar canlandırıp dışarıya sahneleyen bir sahne tasarımı olarak da düşünmek mümkün. ❖